

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม
ด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

**APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM IN FOREST ENVIRONMENT
MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS**

นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม
ด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

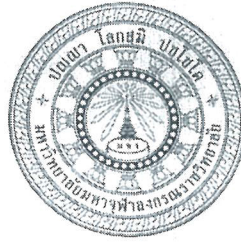
Application of Buddhist Wisdom in Forest Environment Management of Monk Developers

Mr. Phuriwat Punyawutpreeda

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Social Development)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชนิพนธ์เรื่อง
“การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์
นักพัฒนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการ
พัฒนาสังคม

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชนิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.จารุวรรณ ขำเพชร)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์)

.....กรรมการ

(รศ.ดร.โกนิฐ ศรีทอง)

.....กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ,รศ.ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์

รศ.ดร.โกนิฐ ศรีทอง

ประธานกรรมการ

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ,รศ.ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา)

- ชื่อคุณนิพนธ์** : การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา
- ผู้วิจัย** : นายภูริวัจน์ บุญยวุฒิปริดา
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาสังคม)
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : รศ. ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, พธ.บ. (การศึกษานอกโรงเรียน)
M.A. (Sociology), Ph.D.(Sociology)
 - : พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, รศ. ดร., พธ.บ. (รัฐศาสตร์)
ศศ.ม. (พัฒนาสังคม), รบ.ม. (การจัดการความขัดแย้ง), รบ.ด
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้และเพื่อนำเสนอแนวทาง ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาผู้ให้ข้อมูลคือพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้รับการแต่งตั้ง จากป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัด ป่าไม้อำเภอ อุทยานแห่งชาติ ให้เป็นผู้เข้าร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เป็นผู้นำชุมชนและเป็นจุดศูนย์กลางชุมชนและผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยาน จำนวน ๑๗ จังหวัด ๓ ภาค คือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และการทำ Group Discussion จำนวน ๙ ท่าน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ และด้านการรักษาอนุรักษ์ป่าไม้ของรัฐ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ด้านการศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ นั้นได้ศึกษาทั้ง ๓ ภาค มีรูปแบบการใช้หลักพุทธศาสนาเพื่อสร้างภูมิปัญญาที่จะทำมาประยุกต์ แต่ละภาคต่างกันด้วยพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ชุมชน การประกอบอาชีพของชุมชน และลักษณะของประเภทผืนป่า ป่าอุดมสมบูรณ์ ป่าแห้งแล้งเป็นต้น จึงต้องใช้หลักธรรมที่แตกต่างกันไป เช่น

ภาคกลางใช้หลักธรรมศีล ๕ และ หลักไตรสิกขา เป็นพื้นฐานที่ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา มาสร้างกิจกรรม อาชีพ สร้างความสามัคคี อบรมการรักษาสิ่งแวดล้อมและการปลูกป่า และการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการรักษาป่าไม้ ส่วนทางภาคอีสานใช้หลักธรรมด้านอริยสัจ ๔ และหลักธรรมศีล ๕ และหลักเมตตา อุเบกขา เพื่อสร้างภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ด้านเยาวชนจากวัดไปสู่อุพ่อแม่ และครอบครัว ด้านความมีเมตตาต่อกันในการอยู่ร่วมกันโดยการสร้างวัดสร้างโรงงานของอุปโภคบริโภคที่ได้มาจากภาครัฐและวัดต่างๆ ร่วมกันสร้างกิจกรรมสอนอาชีพการเรียนรู้

ตั้งชมรมและสมาชิกของท้องถิ่นที่มี เช่น ด้านอาหารงานหัตถกรรม สร้างแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชนมีรายได้ เพื่อชาวบ้านอยู่ดี กินดีมีความร่วมมือในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมผืนป่าก็จะมีร่างกายและใจมาช่วยกันโดยไม่ต้องชักจูงหรือบังคับ เพราะใช้หลักเมตตาพระสงฆ์เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับที่เป็นภูมิปัญญาที่สร้างงาน สร้างคน ให้มีความสุขด้วยสภาพการเป็นอยู่ก่อน เพื่อตอบรับการขอความร่วมมือซึ่งเป็นการสร้างความศรัทธาให้กับชุมชน

ภาคเหนือ ใช้หลักพุทธศาสนาสร้างภูมิปัญญาด้วยหลักความเพียร ขันติ วิริยะ อุตสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาและการมีหิริโอตตปปะ เพื่อสร้างภูมิปัญญาของความขยันอดทน หมั่นทำและการให้ในสิ่งที่ขาดและสร้างในสิ่งที่ต้องการ ถึงจะมีคุณค่า เช่น การร่วมมือกับสร้างแหล่งน้ำหรือประปา เพื่อมาสู่ชุมชนในลักษณะใครทำ ใครได้ใช้ จึงทำให้เกิดความร่วมมือที่จะทำและสร้างในสิ่งที่ขาดด้วยความเพียรและขันติ เพื่อให้ได้มาและเกรงกลัวในสิ่งบาป เพื่อคิดจะทำจึงต้องมีหลักธรรมมาใช้ลักษณะภูมิปัญญาการสร้างด้วยตนเอง โดยมีวัดเป็นกำลังหลักสำคัญ เช่น สร้างแหล่งท่องเที่ยว ศูนย์การออกกำลังกาย การใช้ห้องเรียนจากพื้นที่ป่า การเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติภายในป่าด้วยการสร้างประเพณีการบวชป่า ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไว้ประจำในป่าแล้วส่งพระสงฆ์ไปจำพรรษาในป่า เป็นต้น

๒. การด้านการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาตามป่าไม้ของแต่ละภาค มีความคิดในการใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาที่ต่างกันในหลักธรรมและแนวความคิด ทางภูมิปัญญาจึงแตกต่างกันแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบ

แบบที่ ๑ หลักธรรมด้านศีล ๕ และไตรสิกขา

แบบที่ ๒ หลักธรรมด้านศีล ๕ ด้านอริยะสัจ ๔ และหลักเมตตา อุเบกขา

แบบที่ ๓ ใช้หลักธรรมความเพียร ขันติ วิริยะ อุตสาหะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตา และหิริโอตตปปะ

ซึ่งแต่ละแบบของแต่ละภาคนั้นได้ ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ในปัจจุบันและยังใช้ได้ดียิ่งในขณะนี้ จึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่เหมาะสมตามลักษณะของภูมิภาค ชุมชน และผืนป่านั้นๆ

ตามวัตถุประสงค์สุดท้ายที่จะนำเสนอแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ โดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาเพื่อเป็นสากลที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทั้ง ๓ ภาค โดยใช้หลักธรรมอริยะสัจ ๔ ศีล ๕ เมตตา และ หิริโอตตปปะ เพราะหลักธรรมแต่ละหลักธรรมกล่าวถึงความเป็นจริงในมนุษย์ ของการเป็นอยู่ในปัจจุบันที่ประกอบไปด้วย อริยะสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ศีล ๕ คือการละเว้นในสิ่งที่ทำความเดือดร้อนให้กับตนเอง และผู้อื่นของศีลทั้ง ๕ ข้อ และการอยู่ร่วมกันในสังคมตั้งแต่ครอบครัวจนถึง ชุมชน ต้องมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและสุดท้าย ต้องมีความละอายและเกรงกลัวต่อความประพฤติที่ผิดทำนองคลองธรรม และการเบียดเบียนกัน การเอาัดเอาเปรียบกัน ซึ่งต้องใช้ ภูมิปัญญาจากหลักธรรมที่ต้องใช้ปัญญาเพื่อให้รู้แจ้งต่อไป

Dissertation Title : Application of Buddhist Wisdom in Forest
Environment Management of Monk Developers

Researcher : Mr. Phuriwat Punyawutpreeda

Degree : Doctor of Philosophy (Social Development)

Dissertation Supervisory Committee

: Assoc.Prof. Dr. Konit Srithong, B.A. (Non-Formal
Education), M.A. (Sociology), Ph.D. (Sociology)

: Phramaha Boonlert Inthapanno, Assoc.Prof., Dr.
B.A. (Pol.Sci.), M.A. (Social Development), M.P.A.
(Conflict Management), Public Administration.

Date of Graduation : March 19, 2019

Abstract

The objective of this research is to Study the Buddhist wisdom in forest-environmental management in order to analyze the application of Buddhist wisdom in forest-environmental management and to propose guidelines in the issue of Forest-Environmental Management By Applying Buddhist Wisdom. The informants are developer monks appointed by District Forest Office, Provincial Forestry office, National Park District to be participants in ‘The Forest and environmental conservation’ , to be community leader and to be the central community for community leaders, Forest officer, National Park’s staff in 17 provinces, 3 regions as Central, Northeast, North. Group Discussion consisting of 9 experts, comprised of academic experts and state forest conservation is held.

The research found that

1. Regarding the study of Buddhist wisdom in Forest-environmental management in 3 regions has shown different pattern of applying Buddhist principles to create wisdoms due to the difference of each region in aspects of forest areas, community areas, community occupations, nature of the forest type, Rich-Dry forests, etc., such as The central region uses the 5 precepts and the threefold principles to be Buddhist wisdom foundation to create career, activities, unity , environmental training, protection and reforestation, local culture for forest preservation. The

principles used in northeast region is The Four Noble Truths, The 5 Precepts and The Principles of Compassion to create Buddhist wisdom. The youth from temple to parents and family to have kindness to live together. Alms canteen has been acquired by the government and various temples to console all consumer goods donated. Local clubs are set up for career and learning profession activities for local members such as food, handicrafts, tourism sites promotion that bring communities with income, wealth, quality living so that they can strongly appreciate in cooperation in nature, forest environment conservation and help each other without having to induce or force. Because the use mercy principle, monk is a giver of wisdom than a recipient that creates job, create people to be happy with the status quo in order to respond to requests for cooperation in which create faith for the community.

The northern region create local wisdom by using Buddhist principles as perseverance, patience, sacredness, meditation, wisdom, compassion, and morality. Creating wisdom of diligence, patience, perseverance. Giving the shortage and creating the required is valuable act. Such as the collaboration to create a water source or tap water into community in a manner that 'who do it, can use it' thus resulting in cooperation. Creation to fill the shortage with perseverance, patience and the fear of sin. To do this, the Buddhist principles must be applied to form wisdom of self-creation with the temple to being the main force. The activities such as creating a tourist attraction, fitness center, turn forest area to classroom, deeply touch the forest nature inside by creating a forest ordination tradition, tradition of creating a Buddha image in the forest then sending monks to stay in the forest.

2. To analyze the application of Buddhist wisdom on forestry in each region, There are ideas of using different Buddhist wisdom in the principles and concepts. The wisdom therefore is different, divided into 3 forms.

Type 1 Principle of The 5 Precepts and Threefold Learning

Type 2 Principle of The 5 Precepts, The 4 Noble Truths, Mercy and Compassion

Type 3 Principle of perseverance, patience, persistence, canon, meditation, wisdom, mercy and morality.

Each type of principle used in each region has applied the current Buddhist wisdom and it still work. Therefore it can be considered as a suitable model according to that nature of the region, community and forest

According to the final objective to present the guidelines for environmental management in forestry by using the Buddhist wisdom as universal practice that can be adapted to all 3 regions with the principles of the Four Noble Truths, 5 Precepts, Mercy and Morality. Because of each dharma principle refers to reality in humans to being in present, consisting of the Four Noble Truths, namely the suffering, cause, wrath, noble path. The 5 precepts is the omission of things that are causing trouble for themselves and others. The use of all 5 precepts in living together in society. Family members to community members must have mercy and generosity. And finally, they should ashamed and afraid of immoral behaviors and encroachment, exploitation which requires wisdoms from the dharma principle to be further enlightened.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฎินิพนธ์ เรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา สำเร็จได้รับความอนุเคราะห์ ให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามไว้เพื่อแสดงความขอบคุณไว้ ดังนี้

ขอขอบพระคุณผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ ที่บริหารการจัดการและให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และการพัฒนาความรู้ จนทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร. โกนิฐฐ์ ศรีทอง ประธานกรรมการที่ปรึกษาดุขฎินิพนธ์ พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ,รศ.ดร. กรรมการที่ปรึกษาดุขฎินิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาข้อชี้แนะ ข้อแนะนำ และข้อคิดเห็น ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำดุขฎินิพนธ์ทุกขั้นตอน ตลอดจนให้กำลังใจแก่ผู้ทำวิจัยในการทำดุขฎินิพนธ์เล่มนี้ตลอดมา จนกระทั่งดุขฎินิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ทุกคน คุณค่า และประโยชน์ที่เกิดจากสารนิพนธ์นี้ ขอยกคุณความดีนี้บูชาพระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดถึง บิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกๆ ท่าน ที่ได้อบรม สั่งสอน แนะนำ เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้จนถึงปัจจุบันนี้

นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญแผนภูมิ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายของภูมิปัญญา	๑๐
๒.๑.๒ องค์ประกอบของภูมิปัญญา	๑๒
๒.๑.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา	๑๘
๒.๒ แนวคิดพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้	๑๙
๒.๒.๑ ความหมายสิ่งแวดล้อม	๑๙
๒.๒.๒ ปัญหาสิ่งแวดล้อม	๒๔
๒.๒.๓ แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม	๒๕
๒.๓ แนวคิดการบังคับกฎหมายในพื้นที่ป่า	๓๒
๒.๓.๑ กฎหมายสิ่งแวดล้อม	๓๓

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๔๔
๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม	๔๔
๒.๔.๒ ลักษณะการมีส่วนร่วม	๔๘
๒.๔.๓ กระบวนการมีส่วนร่วม	๕๐
๒.๔.๔ การประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม	๕๕
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย	๕๗
๒.๕.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย	๕๗
๒.๕.๒ ความหมายของเครือข่าย	๕๙
๒.๕.๓ หลักการของเครือข่าย	๖๒
๒.๕.๔ องค์ประกอบของเครือข่าย	๖๒
๒.๕.๕ การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่าย	๖๔
๒.๖ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๗๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๗๔
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๗๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๖
๓.๓.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก	๗๖
๓.๓.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ	๗๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๗
๓.๔.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก	๗๗
๓.๔.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ	๗๗
๓.๔.๓ การเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรม	๗๘
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๘
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๘๑
๔.๑ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม	๘๑
๔.๑.๑ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม	๘๑
๔.๑.๒ แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม	๘๗
๔.๑.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักธรรมศีล ๕ และไตรสิกขา	๑๐๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๔.๒ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา	๑๐๙
๔.๒.๑ ประเด็นหลักพุทธธรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้จากพระสงฆ์ นักพัฒนาที่นำมาใช้ในปัจจุบัน	๑๑๐
๔.๒.๒ การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาตามหลักธรรม ๓ ภาค ที่นำมา ประยุกต์ใช้	๑๑๓
๔.๒.๓ กระบวนการประยุกต์อนุรักษ์และรักษาป่าไม้	๑๒๐
๔.๒.๔ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้	๑๒๑
๔.๒.๕ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้	๑๒๖
๔.๓ การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา	๑๒๗
๔.๓.๑ การส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชนด้วยความเมตตาธรรม	๑๒๗
๔.๓.๒ การแก้ปัญหาจากผลกระทบภัยธรรมชาติเพื่อการรักษาป่าไม้	๑๒๙
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๓๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๕๘
๕.๑ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม	๑๗๒
๕.๑.๑ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม	๑๗๓
๕.๑.๒ แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม	๑๗๔
๕.๑.๓ ด้านการบูรณาการฟื้นฟูป่าไม้	๑๗๕
๕.๒ การใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา	๑๗๕
๕.๒.๑ การส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชน	๑๗๖
๕.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา	๑๗๗
๕.๓.๑ พุทธธรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้	๑๗๗
๕.๓.๒ หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่า	๑๗๘
๕.๓.๓ กระบวนการประยุกต์อนุรักษ์และรักษาป่าไม้	๑๗๙
๕.๓.๔ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้	๑๗๙
๕.๓.๕ วิธีและกระบวนการในการจัดการป่าหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ	๑๘๐
๕.๔ อภิปรายผลการวิจัย	๑๘๑
๕.๔.๑ ประเด็นภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม	๑๘๑
๕.๔.๒ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา	๑๘๒
๕.๔.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา	๑๘๓

๕.๕	ข้อเสนอแนะ	๑๘๖
๕.๕.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๘๖
๕.๕.๒	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๘๗
บรรณานุกรม		๑๘๘
ภาคผนวก		๑๙๖
	ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย สัมภาษณ์)	๑๙๗
	ภาคผนวก ข เครื่องมือการวิจัย (แบบสัมภาษณ์)	๒๑๕
	ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์สนทนากลุ่มเฉพาะ (Discussion)	๒๒๐
	ภาคผนวก ง ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๒๒๔
ประวัติผู้วิจัย		๒๓๕

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
๒.๑ แหล่งที่มาแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า	๔๐
๓.๑ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์	๗๕
๓.๒ กลุ่มผู้เข้าร่วม	๗๕
๕.๑ สรุปอริยสัจ ๔	๑๕๙
๕.๒ การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมตามหลัก พรหมวิหารธรรม และศีล ๕ ข้อ	๑๖๓

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
๒.๑ กระบวนการแบบมีส่วนร่วม	๕๑
๔.๑ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของ พระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคกลาง)	๑๓๗
๔.๒ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของ พระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคเหนือ)	๑๔๓
๔.๓ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของ พระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคอีสาน)	๑๕๑
๔.๔ รูปแบบจากการวิจัย การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา	๑๕๖
๕.๑ สรุปไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ	๑๖๒
๕.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ	๑๗๐

พระวินัยปิฎก

พระสูตรตันตปิฎก

ช.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว ได้กลายมาเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินการกิจกรรมของพระสงฆ์ในสมัยหลัง ๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์ ในสังคมไทยในภูมิภาคต่างๆ ได้มีการประยุกต์แนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมา ดำเนินกิจกรรมทางสังคม เช่น การบวชป่า การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน การกำหนดอภัยทาน เขต พุทธอุทยาน เป็นต้น เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นสังคมไทย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ปัจจุบัน มีการดำเนินการกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพระสงฆ์ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ มีการ จัดทำโครงการพุทธอุทยานของพระสงฆ์สายวัดป่าจนเกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย และมี การดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น กลุ่มฮักเมืองน่านของพระสงฆ์ในจังหวัดน่านที่มีเจตนา ร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านและขยายเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ จนปรากฏว่า พระสงฆ์หลายรูปสามารถพัฒนากระบวนการจัดการ ระบบนิเวศวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม โดยมีการบูรณาการ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลในระบบนิเวศวิทยาชุมชนจนได้รับรางวัลลูกโลก สีเขียวและสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาชุมชน

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างมากต่อสิ่งมีชีวิต มนุษย์มีการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยประโยชน์ทางตรง ได้แก่ เป็นแหล่งปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค สำหรับประโยชน์ทางอ้อม วิถีชีวิตของชุมชนในชนบท ไทยส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับพื้นที่ป่ามาเป็นระยะเวลายาวนาน มีการอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในการ ดำรงชีวิต การพัฒนาประเทศและการขยายตัวทางเศรษฐกิจแต่ในช่วงที่ผ่านมาเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการ ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมาก ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ มีการบุกรุกแผ้วถางเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมทำให้ สูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างถาวร เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรอื่น ๆ ตามมา เช่น ทำให้ขาดแคลนน้ำ ดินขาด ความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ทำการเกษตรไม่ได้ผล นอกจากนี้การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ยังก่อให้เกิดความ ขัดแย้งรุนแรงและบ่อยครั้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้กับราษฎรที่อาศัยทรัพยากรป่า ไม้ในการดำรงชีวิต ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนในชนบทไทยส่วนใหญ่ ผูกพันอยู่กับพื้นที่ป่ามาเป็นระยะเวลา

ยาวนาน มีการอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีวิต แต่ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการใช้ทรัพยากรต่างๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมาก ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกใช้เกินกว่าศักยภาพ มีการบุกรุกแผ้วถางเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างถาวร เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรอื่น ๆ ตามมา เช่น ทำให้ขาดแคลนน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ทางการเกษตรไม่ได้ผล นอกจากนี้การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงและบ่อยครั้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้กับราษฎรที่อาศัยทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีวิต เพราะประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาซึ่งมักจะเป็นประเทศที่มีโครงสร้างทางการเมืองเป็นเผด็จการหรือกึ่งเผด็จการ กล่าวคือ มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของประเทศ ซึ่งในกรณีนี้คือ ป่าไม้ ตกอยู่ในมือของกลุ่มผู้ปกครองจำนวนน้อย การจัดการป่าโดยที่รัฐเป็นเจ้าของป่า ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นประโยชน์ของส่วนรวม

กรมป่าไม้ในฐานะหน่วยงานภาครัฐ จึงได้นำแนวทางดังกล่าวไปแปลงเป็นแผนงานปฏิบัติการในเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือที่เรียกว่า “การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน”^๑ โดยมีการดำเนินงานเป็นภาพรวมการทำงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้หรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ร่วมกับราษฎรในชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายอื่น ๆ องค์กรต่าง ๆ โดยกรมป่าไม้เริ่มวางแนวคิด จัดทำแผนงานหรือโครงการ จัดส่งให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ไปปฏิบัติงานพื้นที่ในกิจกรรมใด ๆ ร่วมกับประชาชนในชุมชน และประสานการดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายอื่น ๆ เข้าร่วมหรือให้การสนับสนุน จนเกิดผลในการจัดการป่าไม้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนที่ปฏิบัติทั้งงานในชุมชน หมู่บ้าน ในพื้นที่โครงการป่าชุมชนตามกฎหมายให้ประสบผลสัมฤทธิ์ไปสู่เป้าหมายหลัก คือ “ป่ายั่งยืน ประชาชนได้รับประโยชน์”

แต่จากผลสำรวจสภาพพื้นที่ป่า โดยความร่วมมือระหว่าง “กรมป่าไม้” กับ “คณะวนศาสตร์” มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พบว่าพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย เหลือเพียง ๑๐๒ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๓๑.๕๗ ของพื้นที่ทั้งประเทศ จากข้อมูลในปี ๒๕๑๖ ที่รายงานว่ามีพื้นที่ป่าไม้มากถึง ๑๓๘ ล้านไร่ กับปี ๒๕๕๑ ที่มีรายงานว่าเหลือพื้นที่ป่าประมาณ ๑๐๘ ล้านไร่ จะพบว่า เฉลี่ยแล้วในแต่ละปีมีการสูญเสียพื้นที่ป่ากว่า ๑ ล้านไร่ สำเหตุสำคัญเกิดจากปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพป่าในทุกพื้นที่เข้าสู่สภาวะเสื่อมโทรม ระบบนิเวศป่าขาดสมดุล อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิด ภาวะการเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาลและสภาพอากาศที่แปรปรวน รวมไปถึงปัญหาภัยแล้ง กำลังส่งผลกระทบต่อหนักใน

^๑ฐานข้อมูลป่าชุมชน, ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.forest.go.th/community_extension/, [๑ มีนาคม ๒๕๖๐].

หลายพื้นที่ และจากรายงานสถานการณ์ป่าไม้ของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร^๒ ระบุว่า การใช้ภาพถ่ายดาวเทียมในการแปลพื้นที่ป่าจากเมื่อก่อนใช้แผนที่ในอัตรา ๑:๒๕๐,๐๐๐ มาเป็น ๑:๕๐,๐๐๐ ทำให้เห็นพื้นที่ป่าได้ละเอียดมากยิ่งขึ้น พื้นที่ป่าไม้ของไทยจึงถูกแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๔๑ พื้นที่ป่าลดลงจาก ๑๓๘,๕๖๖,๘๗๕ ไร่ เหลือ ๘๑,๐๗๖,๒๕๐ ไร่ อัตราลดลงเท่ากับ ๒,๐๕๓,๒๓๖.๖๑ ไร่ ต่อปีและช่วงที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๓-๒๕๕๗ พื้นที่ป่าลดลงจาก ๑๐๖,๓๑๙,๒๓๗.๕๐ ไร่ เหลือ ๑๐๒,๑๒๐,๔๑๗.๙๘ ไร่ อัตราลดลงเท่ากับ ๒๙๙,๙๑๕.๖๘ ไร่ ต่อปี^๓ และสถานการณ์ป่าไม้ไทย ๒๕๕๙-๒๕๖๐^๔ พื้นที่ป่าไม้ประเทศไทย จากการแปลภาพถ่ายดาวเทียม โดยกรมป่าไม้ ระบุว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ ร้อยละ ๓๑.๕๘ ของพื้นที่ประเทศ หรือเท่ากับ ๑๐๒,๑๓๔,๘๐๕.๐๙ ไร่ ลดลงจาก ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ร้อยละ ๐.๐๒ หรือ ๖๕,๐๐๐ ไร่ โดยประมาณจากสถิติพื้นที่ป่าไม้ประเทศไทย จากปี พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙ ระยะเวลา ๒ ช่วงปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าลดลง ร้อยละ ๐.๐๒ ทุกปี^๕ อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าในปัจจุบันนี้สถานการณ์ของป่าไม้นั้นกำลังอยู่ในขั้นวิกฤตเพราะมีการทำลายป่ากันเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพราะมีสาเหตุมาจากความไม่รู้และความอยากหรือค้นหาของมนุษย์ที่ต้องการได้รับประโยชน์จากป่าด้วยการทำลายนำเอาต้นไม้มาทำประโยชน์เพื่อสนองความต้องการ(ค้นหา)ของตนในรูปแบบต่างๆทำให้พื้นที่หรือจำนวนของป่าไม้ลดลงเป็นอย่างมากซึ่งผลจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายนั้นก็ได้นำให้เกิดผลกระทบต่อโลกและธรรมชาติมากมายทำให้มนุษย์ได้รับความเดือดร้อนและในประเทศไทยเองสถานการณ์ของพื้นที่ป่าไม้ก็ถูกทำลาย ไม่แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ของโลกมากนักซึ่งผลจากการทำลายป่าทำให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมมากมายเช่นเกิดภาวะฝนแล้งดินเค็มเสียเกิดน้ำท่วมอย่างรุนแรงเกิดปรากฏการณ์ดินถล่มเป็นต้นในสถานการณ์เช่นนี้พระสงฆ์ไทยในฐานะที่เป็นสถาบันทางศาสนาในสังคมไทยสถาบันหนึ่งก็ได้มีบทบาทที่สำคัญในการเข้าไปดูแลรักษาป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นพระพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม จังหวัดเชียงใหม่. พระครูพิทักษ์นันทคุณ กลุ่มอัครเมื่อน่านจังหวัดน่าน. พระมหาจันทร คุณวุฑฒ วัดบึงพระ. พระเทพสิมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา, พระประจักษ์ คุตตจิตโต

^๒มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, รายงานสถานการณ์ป่าไม้ไทย ๒๕๕๘ - ๒๕๕๙, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.seub.or.th/>, [๖ มีนาคม ๒๕๖๐].

^๓ข่าว PPTV, สถานการณ์การลดลงของป่าไม้ไทย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : : <https://www.pptvhd36.com/>, [๙ เมษายน ๒๕๕๙].

^๔ข้อมูลสารสนเทศกรมป่าไม้, สถิติป่าไม้ ๒๕๕๙, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://forestinfo.forest.go.th/>, [๗ เมษายน ๒๕๖๐].

^๕มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.facebook.com/SeubNakhasathienFD/>, [๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

จังหวัดบุรีรัมย์, พระครูสุภาจารย์วัฒน์จังหวัดยโสธร, พระสมนึก นาโถ จังหวัดนครปฐม และพระคำเขียน สุวัฒน์ จังหวัดชัยภูมิฯ เป็นต้น^๖

สำหรับพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กรทางศาสนาก็มีพัฒนาการทั้งด้านความเป็นมาและการขยายองค์กรที่ต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับป่าที่ไม่แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตหรือองค์กรหรือสังคมอื่นๆดังจะพบว่าการแสวงหาโมกขธรรมคือการหลุดพ้นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็ทรงเริ่มต้นที่การมุ่งตรงสู่ป่าเพื่ออาศัยความสงบจากป่านั้นในการพัฒนาจิตหรือแม้กระทั่งการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธองค์ก็ขึ้นภายใต้ต้นไม้ในป่า และเมื่อตรัสรู้แล้วการแสดงธรรมครั้งแรกเพื่อประกาศพระสัทธรรมก็ทรงแสดงณท่ามกลางแห่งป่าคือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน^๗ แม้แต่วัดหรืออารามเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ทั้งหลายก็ล้วนแต่อยู่ในป่าโดยเฉพาะการกำหนดเขตในการทำกิจของสงฆ์ก็ตั้งองค์กำหนดเอาชายป่าเป็นสำคัญ^๘ ทั้งนี้ เพราะการอยู่ในป่านั้นย่อมถือว่าเป็นวัตรที่ดีในการพัฒนาจิตใจตนเองตามหลักของการธุดงค์วัตร^๙ ดังนั้นเราจึงจะพบว่าพระพุทธศาสนามีความผูกพันกับป่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้มีความรักและรู้จักบุญคุณของป่าซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระภิกษุผู้เป็นศาสนทายาทของพระพุทธศาสนาว่าจะต้องละชั่วทำดีทำจิตให้ผ่องแผ้วและท้ายสุดก็ทรงเน้นย้ำว่าต้องยินดีในเสนาสนะอันสงัด^{๑๐} คือมุ่งให้พระเข้าไปสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม

ทั้งนี้แม้ว่าในปัจจุบันนี้พระสงฆ์จะถูกแบ่งแยกออกมาจากป่าเนื่องจากว่าวัดได้รับการพัฒนาจากเดิมที่เป็นวัดป่าแล้วกลายมาเป็นวัดในท่ามกลางชุมชนก็ตามแต่ก็มีพระสงฆ์บางกลุ่มที่เห็นความเสียหายที่จะเกิดจากการทำลายป่าจึงได้เข้าไปทำการดูแลรักษาด้วยการเข้าไปสร้างวัดและกำหนดเขตแดนให้เป็นเขตถาวรสถานซึ่งการกระทำเช่นนั้นก็มักจะเป็นการไม่ปลอดภัยอันเกิดจากการขัดผลประโยชน์ของผู้ที่ต้องการทำลายป่าหรือขัดกับข้อกฎหมายของรัฐเป็นต้นซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ต้องหาวิธีการต่างๆ เพื่อที่จะให้เกิดความสำนึกในการรักษาป่าเพื่อทำให้สภาพของระบบนิเวศยังคงอยู่ต่อไปได้ซึ่งการที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการรักษาป่านั้นก็มีปรากฏให้เห็นในทุกภาคของประเทศ

^๖ จีรศักดิ์สีหวัฒน์, “บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าของจังหวัดนครราชสีมา : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสิมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพัฒนาชุมชน (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๓/๓๓.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๓๒.

^๙ ที.มหา.อ. (ไทย) ๑๔/๒๐๑.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๑๒๐.

ป่าไม้กับวัด และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งวัดแรกในพุทธศาสนาคือวัดเวฬุวนาราม (มาจากคำว่า เวฬุ แปลว่า ไม้ไผ่ + วณ แปลว่า ป่า + อาราม แปลว่า สถานที่รื่นรมย์) มีพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธถวายแก่พระพุทธเจ้านอกจากนั้นมีวัดป่าเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น เขตวนาราม บุพพาราม นิโครธาราม และอัมพวนาราม ซึ่งเป็นเหตุบอกให้พวกทราบบว่า ป่ากับพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกันวัดในพุทธศาสนาล้วนมีความสัมพันธ์กับป่าหรือต้นไม้อย่างมาก วัดส่วนใหญ่อยู่ในชุมชน หรือชนบททางไกลจะมีต้นไม้ใหญ่ๆ มีความร่มรื่นเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ซึ่งมีหลักการถืออุถงค์ที่มุ่งให้พระภิกษุสงฆ์อยู่โคนต้นไม้ เป็นวัตรในการประพฤติปฏิบัติธรรมชำระกิเลสภายในใจดังนั้น พระสงฆ์กับป่าไม้จึงถือเป็นสิ่งคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ตามคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย ถึงแม้จะไม่มีกรกล่าวไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่ในใจของประชาชนต่างก็ทราบว่าพุทธศาสนาคือศาสนาประจำชาติ มีบทบาทที่สำคัญตั้งแต่บรรพบุรุษมาแล้ว ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วนคือ ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล และศาสนธรรม เพราะในสังคมไทยวัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนและสังคม และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนในแต่ละระดับ โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาทำให้พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแนบแน่นเช่นเดียวกับวัด พระสงฆ์จึงมีลักษณะของความเป็นผู้นำในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัด เมื่อวัดเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจพระสงฆ์ก็มีฐานะเป็นผู้นำทางจิตใจของชุมชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และความร่วมมือต่างๆ และนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดมีบทบาทสำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาและปกป้องสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี วัดเป็นหน่วยงานสวัสดิการใหญ่ที่สุดในชุมชน ที่ช่วยเหลือและแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนและสังคมได้เป็นอย่างดี

อีกทั้ง ภูมิปัญญาที่มีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุดการสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการพัฒนามายาวนาน โดยเฉพาะศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพุทธศาสนาในชั้นปรมัตถ์ มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอม บ่มเพาะทั้งความประพฤติสติปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาสังคม (Socialization) อย่างไรก็ดีตามสถาบันศาสนาทั้งภายในและภายนอกแตกต่างกันหลายประการ วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางจิตวิญญาณ กับวิถีชีวิตที่

ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยม เดินทางสวนกันและขัดแย้งกันอย่างอันตราย เมื่อเป็นเช่นนี้จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เดินสวนทางกันไปด้วย ศาสนาพุทธนั้นทั้งในด้านหลักคำสอน วัตรปฏิบัติ พิธีกรรม กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบ บรรทัดฐาน ความประพฤติ และความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งของสถาบัน และการสืบทอดความรู้ ความคิดที่มีพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญนั้น ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลง สามารถสร้างผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกลายเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่า พระสงฆ์สามารถเสริมสร้างความสมดุลในธรรมชาติ เพื่อการวางแผนพัฒนาสร้างความสมดุล โดยอาศัยพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญา เป็นแนวทางในการพัฒนาอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม เพราะเป็นการบูรณาการอย่างมีความรับผิดชอบมาจากจิตใจภายใน และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ทั้งจากหน่วยงานรัฐบาล และท้องถิ่นแก่ประชาชน การรู้จักการประยุกต์นำหลักการทางพุทธศาสนาและบทบาทของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาในการทำทนายและโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมท่ามกลางพลวัตของโลกาภิวัตน์ ซึ่งครอบคลุมและรุกเร้า ทั้งทางวัตถุ วัฒนธรรมและการเมือง ด้วยความรู้สึกลึกซึ้งผูกพันปนรากับสังคมท้องถิ่นและการพยายามดำรงสถานภาพในสังคมพหุลักษณะเป็นเรื่องที่น่าสนใจ งานวิจัยนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ และหลักธรรมที่สงฆ์นักพัฒนาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา และที่สำคัญคือต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการกับการบูรณาการทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาอะไรที่ใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้วาเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้
ว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้โดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ถูกกำหนดและแต่งตั้งให้เพิ่มพระสงฆ์นักพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ จากหน่วยงานของรัฐ โดยกรมป่าไม้ อุทยานเขต และจังหวัดนั้น ๆ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ๑) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
- ๒) การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และมีการทำสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ได้กำหนดขอบเขตของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละภาค ทั้ง ๓ ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง จำนวน ภาคละ ๕ รูป โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง
๒. กลุ่มผู้นำชุมชน หรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยาน ราชภัฏพระสงฆ์ กลุ่ม NGO และประชาชนในพื้นที่ รวม ๑๐ คน โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ : ๓ ภาค คือ ภาคเหนือ, ภาคตะวันออก และภาคกลาง

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ดำเนินการศึกษาวิจัยตั้งแต่เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑ – ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ รวมระยะเวลา ๗ เดือน

๑.๕ นิยามคำศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความถูกต้องและเข้าใจอยู่ในกรอบของการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะเพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

การประยุกต์ หมายถึง การนำ “บางสิ่ง” มาใช้ประโยชน์ โดยปรับใช้อย่าง เหมาะสม กับสถานะที่เฉพาะเจาะจง “บางสิ่ง” ที่นำมานั้น อาจเป็นทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือ ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และนำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยปรับให้เข้า กับบริบท และ สภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ “บางสิ่ง” นั้น อาจเป็น วัตถุ/สิ่งของ ที่นำมาใช้ นอกเหนือบทบาทหน้าที่เดิม เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทใหม่

ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ หมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้สร้างจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว การดำรงชีพ ในระบบนิเวศหรือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในป่า และวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนา สืบสานกันมาที่ได้จากป่าไม้

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา หมายถึง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาใน มิติที่ควบคู่กันไปทั้ง มิติสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ตลอดจน มิติด้านจิตใจ และประเพณี

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา คือ การนำศาสตร์สาขาต่าง ๆ ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนา เช่น

๑) หลักไตรลักษณ์ หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยลักษณะ ๓ อย่างที่มีทั่วไปแก่สรรพสิ่ง เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๒) อริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคอริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๓) ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์ แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็น เครื่องมือพัฒนาชีวิต

๔) พรหมวิหาร หมายถึง หลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการ สอนให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น

๕) ความกตัญญู คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ คือ การจัดการที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอน เป็นแรงผลักดัน ดำเนินการจัดการโดยอาศัยนโยบาย วิธีการและการปฏิบัติ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ โดยอ้างอิงกระบวนการติดตามตรวจสอบ และการวิจัยที่มีพื้นฐานอยู่บนความรู้ความเข้าใจอย่างดีที่สุด

เท่าที่จะเป็นไปได้ของปฏิสัมพันธ์ และกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็นสำหรับความยั่งยืนของโครงสร้างและการทำหน้าที่ของระบบนิเวศของป่าไม้เพื่อความเป็นธรรมชาติของป่าไม้

พระสงฆ์นักพัฒนา หมายถึง พระสงฆ์ผู้ที่ได้รับการนับถือจากประชาชน พระสงฆ์ผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการแก่สังคม เป็นวัดที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม และบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์การกระทำต่อกัน ระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติ ที่ประกอบด้วยศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมในโอกาสทางสังคม ความเกื้อกูลประโยชน์สุขมวลชนทั้งหลาย และพึงถูกกำหนดแต่งตั้งให้เพิ่มพระนักพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้จากหน่วยงานของรัฐ โดยป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัด ป่าไม้อำเภอ และวนอุทยานเขตทำงานร่วมกับภาครัฐตลอดมา

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบหลักการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

๑.๖.๒ เป็นต้นแบบในการนำหลักธรรมพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

๑.๖.๓ ได้หลักการและแนวทางปฏิบัติการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา” เป็นการศึกษาถึงหลักการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีแนวคิดที่สำคัญใน การศึกษา ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
- ๒.๒ แนวคิดพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้
- ๒.๓ แนวคิดการบังคับกฎหมายในพื้นที่ป่า
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย
- ๒.๖ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาหมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้^๑

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง กระบวนการทางปัญญาความคิด เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจและพฤติกรรมสังคม องค์กรและวัฒนธรรม ชุมชนเศรษฐกิจเทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดการพึ่งตนเอง^๒

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง มวลความรู้และมวลประกอบการณ์ประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือได้รับโดยการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน ได้แก่ วัดและครอบครัว รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสะสมประสบการณ์ใน

^๑จรรวณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘),

๑.

^๒เสนห์ จามริก, บทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา, (นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุข อาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗.

การทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิด กิจกรรม และบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน^๓

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกัน มาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสาน ประสาน ความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้ สอดคล้องกับกาลสมัย^๔

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านคือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีการ บูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม^๕

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ภูมิปัญญา พื้นบ้านเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อ ดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็จะมีความรู้ ความเชื่อบางอย่างพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายและไปไหนมีจริงหรือไม่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น^๖

ลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่ง

^๓ อังกุล สมคะเนย์, สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗.

^๔ ลักขณา รอดสาน, “การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง “เรือ สายน้ำ และ ชีวิตของชาวปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘.

^๕ ประเวศ วะสี, ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน ปัญหาด้านวิกฤตสู่ทางรอด, (กรุงเทพมหานคร : หมู่บ้าน, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑-๘๖.

^๖ สัณญา สัณญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๘.

ในชีวิตประจำวัน และลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรีและอื่น ๆ^๗

๒.๑.๒ องค์ประกอบของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา เป็นคำเรียกใหม่สำหรับความรู้ความสามารถ และทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริง และเคยผ่านขบวนการของความคิดสร้างสรรค์ หรือการใช้แก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จมาแล้ว มีความสลับซับซ้อนหลายมิติที่เราจะต้องคำนึงถึงหรือนำมาใช้งานในระดับง่าย ๆ นั้น ภูมิปัญญาเป็นรูปธรรม คือไม่มีตัวตนที่จับต้องได้ เป็นความสำนึก ความคิดความจำ เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเรา ได้ถูกสร้างสมไว้มากมายและเป็นระยะเวลายาวนาน แต่สามารถมองเห็นได้การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดขึ้น มีคำเรียกอย่างหลากหลาย เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นความผูกพันอย่างแนบแน่นระหว่างภูมิปัญญากับท้องถิ่น หรือความรู้กับระบบนิเวศกับท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดและพัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศท้องถิ่น ซึ่งมีต้นไม้ พืช สัตว์ แมลง หรือสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบทของระบบนิเวศก็ย่อมมีลักษณะจำเพาะ มีพืชสมุนไพร สูตรยา และอาหารเฉพาะถิ่น ที่สั่งสมและพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ โดยมีองค์ประกอบคือ^๘

๑. องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งแยกวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น ๔ ประเภท

๑.๑ องค์ความรู้ในด้านอาหารและยา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง ๆ พืชและสัตว์แต่ละชนิดมีคุณประโยชน์อย่างไร และใช้เป็นยารักษาโรคอะไรได้บ้าง

๑.๒ องค์ความรู้ในด้านระบบการผลิตและจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิคในด้านอาหารและยา ไปสู่การผลิต การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในด้านเกษตรกรรม ศิลปหัตถกรรม คหกรรมศิลป์ และอื่น ๆ จนกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งทำให้เกิดรายได้ อาชีพต่าง ๆ ก็ตามมา เช่น เทคนิคในการจัดการระบบการผลิต งานช่างงานประดิษฐ์ งานฝีมือ ส่วนทางด้านเกษตรกรรมก็มีวิธีคัดเลือกและเก็บรักษาสายพันธุ์พืชสำคัญ ๆ เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่ว และพืชอื่น ๆ การสร้างระบบการจัดการน้ำ การพิจารณาคุณสมบัติของดิน เป็นต้น

^๗ เสรี พงศ์พิศ, คีนสู่รากเหง้า ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕.

^๘ กาญจนา แก้วเทพ, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙-๒๑.

๑.๓ องค์ความรู้ในด้านความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากรโดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับธรรมชาติที่มีหลักการและเหตุผล หรือถูกกำหนดไว้เป็นข้อห้ามและความเชื่อต่างๆซึ่งมีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษสอดแทรกเอาไว้ เพื่อสั่งสอนให้เราประพฤติตนเป็นคนดี สอนให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัย กรณต่อสัตว์หรือผู้อื่น ว่าเป็นต้น และเป็นบ่อเกิดของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย การพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวอนุรักษ์ต่าง ๆ

๑.๔ องค์ความรู้ด้านในวิถีคิด การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน ทำให้มีวิถีคิดที่มีระเบียบ มีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบและพิสูจน์ในชีวิตจริงมาแล้วเป็นเวลาช้านาน เช่น ความคิดเรื่อง สิทธิชุมชน เป็นวิถีคิดที่พัฒนาขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ มีการพัฒนาการและพลวัตในตัวเอง สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ อำนาจเป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^๙ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และสังคม ให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศดังนี้

๑. การบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำในรูปแบบที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชนมีกระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง

๒. การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบนศักยภาพ และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ กลุ่มอาชีพ สนับสนุนการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการและสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนในการลงทุนสร้างอาชีพ และรายได้ที่มีการจัดสรรประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง

^๙สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทยในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๒๕๕๔), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔-๑๕.

๓. การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติสุขและเกื้อกูล ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวนอนุรักษ์ ป่าฟูและพัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

รวมทั้งการสร้างกลไกในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และการอนุรักษ์ ป่าฟู และเสริมสร้างวัฒนธรรมที่งดงามของไทยให้คงอยู่และสืบสานสู่คนรุ่นต่อไป รวมทั้งเป็นภูมิคุ้มกันเพื่อลดผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

๑. ส่งเสริมให้ปราชญ์และผู้รู้ถ่ายทอดความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่โดยผ่านศูนย์การเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอและเชื่อมโยงกับการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๒. สืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่งดงาม โดยการสร้างบรรยากาศให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่งดงามให้แก่เด็กและเยาวชน นำความรู้ประสบการณ์มาทำประโยชน์เพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน รวมทั้งเด็กที่มีแววจังหวัดด้านศิลปวัฒนธรรมสืบสานจารีตประเพณี

๓. อนุรักษ์ ป่าฟู และพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้ รวมทั้งสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมไว้ในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

๔. ส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐ เอกชน ประชาชน สื่อมวลชน และสถาบันการศึกษา ร่วมกันรักษา ฝักระวัง ป่าฟูและเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่เป็นมรดก และคุณค่าของท้องถิ่นและของชาติอย่างเป็นระบบ รวมทั้งใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่งดงามในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมไทย และดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา ให้เกิดความรู้ใหม่และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเหมาะสม โดย

๑. จัดการความรู้ในชุมชนให้เป็นระบบโดยชุมชนเป็นเจ้าของ มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ที่คำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและศักยภาพของท้องถิ่น

๒. ถ่ายทอด พัฒนา ต่อยอดภูมิปัญญา และผสมผสานภูมิปัญญากับเทคโนโลยีเกิดความรู้ใหม่นำไปใช้ในการดำรงชีวิต พัฒนาศักยภาพชุมชนและสร้างสรรค์มูลค่าทางเศรษฐกิจเช่น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรมด้านอาหาร การนวดแผนไทย และสมุนไพร เป็นต้น

๓. สนับสนุนการวิจัยพื้นบ้านเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและสอดคล้องกับความรู้ที่หลากหลายของแต่ละพื้นที่ โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นเข้าร่วม และนำผลงานวิจัยไปสู่การพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น

๔. ผลักดันให้มีการจดลิขสิทธิ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาหากมีการนำไปใช้เชิงพาณิชย์ทั้งในและนอกประเทศ

ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านและพลังท้องถิ่นจะเป็นทุนหรือศักยภาพพื้นฐานที่จะช่วยให้ท้องถิ่นเติบโตและพัฒนาได้และรักษาสมดุลของตัวเองนะได้และหาความสมดุลพอดีของท้องถิ่นนั้นรับได้เปรียบเสมือนบ้านที่มีรากฐานเป็นเสาเข็ม ๔ ต้น ที่ผูกโยงกันไว้ หากการพัฒนาจากภายนอกเข้าไปกระแทกเสาต้นใดต้นหนึ่งใน ๔ ฐานนี้ อย่างรุนแรงเสาอีก ๓ ต้น ที่ยึดโยงกันอยู่ก็จะถูกกระแทกกระเทือนไปด้วย ทำให้บ้านทั้งหลังสั่นคลอนเสียสมดุลหากการกระแทกกระแทกไม่รุนแรงนัก การต่อต้านก็จะไม่มากและชาวบ้านมักจะพยายามหาทางปรับวิถีชีวิตให้พอไปกันได้กับบริบทใหม่ ในทางกลับกันหากนักพัฒนามองออกและพยายามทำให้โครงการพัฒนาต่างๆ จากภายนอกเข้าไปเสริมให้ฐานเหล่านี้มั่นคงแข็งแกร่งขึ้น ชุมชนก็จะได้รับประโยชน์มาก และสามารถเข้มแข็งขึ้นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน^{๑๐}

๑. ฐานทรัพยากรของไทยมีหลากหลาย ซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความหลากหลายของระบบนิเวศ และระบบความรู้ที่ถูกสร้างสะสมและถ่ายทอดกันมาเพื่อบันดาลความอยู่รอดและความอยู่ดีมีสุขของคนในท้องถิ่นที่อยู่กับระบบนิเวศนั้นๆ ฐานทรัพยากรที่สำคัญๆ ของประเทศได้แก่

๑.๑ ป่าไม้ เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญและกระทบต่อผู้คนในท้องถิ่นจำนวนมากที่สุด ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าในทุกที่ คนในท้องถิ่นสามารถอยู่กันอย่างมีกินมีใช้อุดมสมบูรณ์ แต่ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ ป่าเริ่มลดจำนวนน้อยลง ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงความลำบากในการหาอยู่หากิน ต้องไปรับจ้างในทำงานในเมือง แต่ชาวบ้านที่ไปทำงานรับจ้างในเมืองก็ไม่มีความรู้ในงานที่ไปรับจ้างเขาทำ จึงได้แต่เป็นเพียงแต่แรงงานในกระบวนการผลิตเท่านั้น ความไม่สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ ความรู้และเทคโนโลยีนี้เอง ทำให้ชาวบ้านที่อพยพมาเป็นแรงงานในเมืองไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้ เนื่องจากความรู้เดิมที่มีก็ใช้ไม่ได้เพราะไม่มีที่จะใช้และความรู้ใหม่จะใช้ก็ไม่มี

๑.๒ ลำน้ำ เป็นปัจจัยสำคัญของการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวและการทำสวน ในแต่ละท้องถิ่นจะมีน้ำที่หล่อเลี้ยงมีลักษณะพิเศษ เช่น พื้นที่แถบอัมพวาคนแถบนั้นเรียกว่า “เมืองสามน้ำ” คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ซึ่งขึ้นอยู่กับฤดูกาลและการขึ้นลงของน้ำในแต่ละช่วงทำให้พืชผลแถบนี้นับว่าได้รับน้ำกร่อยบ้าง เค็มบ้าง จืดบ้าง และผลลัพธ์ก็คือ ผลไม้ที่มีรสดีมาก ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือ การสร้างเขื่อนก็ตาม ประตุน้ำหรืออ่างเก็บน้ำก็ตามล้วนเป็นการเปลี่ยนภูมิณีเวศของน้ำ ซึ่งกระทบต่อการไหลเวียนและคุณสมบัติของน้ำและกระทบต่อชาวบ้านที่ทำมาหากิน โดยอาศัย

^{๑๐}พระมหาประภาสิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร), “ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน”, *ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐).

น้ำที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นและอาศัยความรู้ที่สร้างขึ้นมาตอบสนองบริบทเฉพาะของท้องถิ่นเขา การเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรดังนี้ จึงกระทบต่อความสามารถในการอยู่รอดของชีวิตของเขาย่างลึกซึ้ง

๒. เครือข่ายทางสังคม เครือข่ายทางสังคมเป็นพลังที่สำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นพอกับเส้นสายทางธุรกิจ เป็นปัจจัยสำคัญของการทำธุรกิจให้ประสบความสำเร็จ ประเด็นที่น่าพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมนี้มีอยู่ ๒ ประเด็นคือ ลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมและคุณภาพของสายสัมพันธ์นั้น

๒.๑ ลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง ประเภทของความสัมพันธ์ที่ยึดโยงคนเอาไว้เป็นเครือข่าย ทำให้กลุ่มมีความผูกพันกันเหนียวแน่น สัมผัสกันสามัคคีช่วยเหลือกันได้ เช่น “เครือญาติ” ในบางหมู่บ้านแม้ในปัจจุบันจะยังพบบ้างได้ที่มีคนเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน “ระบบความเชื่อร่วมกัน” เช่น การนับถือศาสนาเดียวกัน “ระบบการผูกมิตร เกลอหรือเสี้ยว” เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว และเครื่องยึดโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มเอาไว้ด้วยกัน คือ “วัฒนธรรม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เราจะเห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มได้ชัดมาก กลุ่มคนที่อาศัยในท้องถิ่นหนึ่งใด ย่อมมีปฏิสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรและระบบนิเวศไปแล้วนั้น ก่อเกิดเป็นวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชน และเป็นเครื่องผูกร้อยยึดโยงคนเอาไว้ด้วยกัน โดยมีเครื่องมือ เช่น วิธีการแต่งกาย การกินอยู่ ประเพณี พิธีกรรม คอสิบลี ของคนอีสานเป็นสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เห็นเด่น ชัดการทำความเข้าใจกับเครือข่ายทางสังคมนั้น นอกจากจะดูที่เครื่องยึดโยงความสัมพันธ์แล้ว ในทางตรงกันข้ามก็อาจดูได้จากความขัดแย้งในชุมชนก็ได้ คนในชุมชนก็มีความขัดแย้งกันในเรื่องอะไรแล้วสาวไปถึงว่ากลุ่มไหน คิดเห็นขัดแย้งกับกลุ่มไหน มีใครเป็นแกนนำทางความคิดก็จะสามารถทำความเข้าใจเรื่องผู้นำและกลุ่มในชุมชนได้เหมือนกัน

๒.๒ คุณภาพของสายสัมพันธ์ ลักษณะของการผูกสายสัมพันธ์และความแน่นแฟ้น ของความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นนี้จะมีมากก่อนยุคเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ และค่อยๆ จางลงอย่างรวดเร็วหลักจากเข้าสู่ยุคพัฒนาเต็มที่ การที่ฐานทรัพยากรถูกทำลายลงจนคนต้องอพยพโยกย้ายออกไปหางานทำในเมือง เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชนบทอ่อนแอ เพราะกำลังคนและกำลังสมองที่จะพัฒนาท้องถิ่นโยกย้ายออกไปถึงจะกลับมาบ้านบ้างก็เพียงปีละ ๑-๒ ครั้ง กระบวนการพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นมาจึงเป็นการสร้างผลกระทบโดยตรงต่อการทำลายเครือข่ายทางสังคมในชนบท และทำให้พลังของท้องถิ่นในการพัฒนาตนเองลดถอยลงอย่างรวดเร็ว

๓. ระบบความรู้ นักพัฒนาได้หันมาสนใจการทำงานพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนและศึกษาเรื่องของความรู้พื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนดังนี้

๓.๑ ลักษณะของความรู้ท้องถิ่น (๑) ความสัมพันธ์ของความรู้กับบริบทฐานทรัพยากร
 ความรู้ท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้การสร้างที่อยู่รอด หลักประกันความมั่นคงให้กับ
 ชีวิต คนที่อยู่ในบริบทสิ่งแวดล้อมแบบใดก็จะพัฒนาระบบความรู้ขึ้นมาเพื่อใช้ตอบสนองความจำเป็นใน
 การยังชีพ ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ การจัดหาปัจจัยสี่ต่าง ๆ ชาวบ้านในชนบทไทย
 ในทุกที่มีทุนเดิมของความรู้เหล่านี้อยู่จึงอยู่รอดมาได้ อย่างไรก็ตามระบบความรู้เหล่านี้ได้ถูกละเลย
 มองข้าม หรือไม่ถูกนับว่าเป็น “ความรู้” ที่มีค่าชุดความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิต
 จริงในท้องถิ่น แทบจะไม่มีที่ยืนอยู่ในสาระบบความรู้ที่ควรได้รับการถ่ายทอด ในช่วงเวลานับแต่การ
 พัฒนาระบบการศึกษาไทยตามแบบตะวันตก (๒) ความรู้ด้านสังคมวัฒนธรรม นอกจากความรู้เกี่ยวกับ
 การทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ และการปัจจัยสี่มาเพื่อการดำรงชีวิตแล้ว ชุมชนยังมีความรู้อีกประการ
 หนึ่งที่มีค่าไม่ถูกบันทึกไว้ แต่เป็นความรู้ที่มีพลังมากในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้แก่
 ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในสังคม ความรู้ประเภทนี้มีเฉพาะ
 “คนใน” ชุมชนเท่านั้นที่จะรู้ว่าใครมีสายสัมพันธ์กับตระกูลไหน เครือญาติสัมพันธ์หรือขัดแย้งกันอย่างไร
 คนกลุ่มไหนผูกพันกันด้วยวัฒนธรรมอะไรเป็นพิเศษต่างจากกลุ่มอื่น ความรู้ประเภทนี้มีนัยยะที่สำคัญ
 มาก หากต้องการทำงานพัฒนาชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยพลังจากภายใน ที่จะได้รับการยอมรับที่กว้างขวาง
 และเกิดผลจริงและยั่งยืน อย่างไรก็ตามหน่วยงานรัฐหรือนักวิชาการภายนอก มักเข้าถึงความรู้ประเภทนี้ได้ยาก

๓.๒ กระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ของชุมชน ความรู้ของชุมชนโดยเฉพาะใน
 ด้านโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นมักจะถูกถ่ายทอดผ่าน “กลไกคือสถาบันศาสนา”
 เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นวัดในศาสนาพุทธ มัสยิดในศาสนาอิสลาม หรือโบสถ์ในศาสนาคริสต์ ผู้นำทาง
 ศาสนาจึงมักกลายเป็นผู้นำทางความคิดและความรู้ของชุมชนไปด้วยโดยเฉพาะในสังคมไทยบทบาทของ
 พระจะได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูงมาก ในช่วงก่อนการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชการที่ ๕ ยังเป็น
 แหล่งเรียนรู้หลักที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยาแก่เด็กและสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนผ่านประเพณี
 พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมักจะทำที่วัดรวมตลอดจนถึงเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเรียนรู้ความก้าวหน้า
 และความเคลื่อนไหวทั้งในและนอกชุมชน

๓.๓ การจัดการความรู้เพื่อเป็นพลังในการพัฒนาท้องถิ่น (๑) การจัดการความรู้โดย
 “คนใน” ชุมชนสามารถอยู่รอดมาได้ด้วยดี และจัดการตัวเองได้ มีการนำเอาความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดสืบ
 ต่อกันมา มาปรับใช้กับสถานการณ์ใหม่ๆ และมีการเรียนรู้เพื่อปรับหรือต่อยอดกับความรู้ที่มีผู้เชี่ยวชาญ
 มาแนะนำ (๒) การจัดการศึกษาให้เกิดผลกระทบทางบวกต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสานความสัมพันธ์
 แบบเท่าเทียมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ซึ่งหมายถึงการยอมรับการดำรงอยู่ของชุดความรู้ของ
 ชาวบ้าน และให้เกียรติกับชาวบ้านว่า ถ้าเขาเป็นคนทำมาหากินด้านไหนก็ตามเขาย่อมมีความรู้ความ
 ชำนาญในด้านนั้นๆ หน้าที่ของสถาบันการศึกษา อาจารย์ นักวิชาการคือ พยายามหาความรู้นั้นให้พบ
 และหาวิธีเข้าไปต่อยอดให้เขาสามารถทำมาหากินได้ดีขึ้นหรือมีประสิทธิผลมากขึ้น

๔. ระบบคุณค่าและความเชื่อ ระบบคุณค่าและความเชื่อทำหน้าที่ที่สำคัญ คือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน การเข้าใจถึงระบบคุณค่าและความเชื่อของคนกลุ่มหนึ่งๆ จะช่วยให้เราเข้าใจถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน รวมถึงความผูกพันที่เขามีต่อกันและต่อธรรมชาติร่วมกัน โดยทั่วไปส่วนใหญ่แล้วคนตะวันออกจะมีระบบคุณค่าบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เช่น เรื่องของความกตัญญู การอ่อนน้อมถ่อมตน ความขยันอดทน ความสุจริต ศีลธรรมพื้นฐาน เป็นต้น และในส่วนของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ก็จะเน้นการเคารพในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ การยอมรับพลังอำนาจของธรรมชาติเหนือมนุษย์ อย่างไรก็ตามในแต่ละชนเผ่าหรือแต่ละท้องถิ่น ก็มักมีการให้คุณค่าและคุณลักษณะหรือพฤติกรรมบางอย่างเป็นพิเศษจนก่อรูปขึ้นเป็นวิถีปฏิบัติหรือธรรมเนียมของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่นในกลุ่มกะเหรี่ยงจะมีความเชื่อในตำนานเรื่องฤาษีและคัมภีร์หรือศักดิ์สิทธิ์ที่สอนคนให้รู้จักการอยู่ร่วมกันในด้านการทำมาหากินบนฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ด้านวิถีชีวิตทางสังคม และด้านการปกครองหรือตำนานเรื่องพี่น้องเจ็ดคน ซึ่งหมายถึงโลกมนุษย์ทั้งโลก ๗ เผ่าพันธุ์ที่มาอาศัยโลกอยู่ร่วมกันและผลัดกันครอบครองดินแดน ความเชื่อเช่นนี้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำกับให้คนกะเหรี่ยงพยายามดำเนินชีวิตอยู่ในครรลองตามคำสอนของฤาษี และคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ และจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกะเหรี่ยงกับคนเผ่าอื่น ๆ ในขณะเดียวกันตำนานตลอดจนประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดโลกทัศน์หรือวิมมองไกลของชนเผ่านี้จากรุ่นหนึ่งสู่อีก รุ่นหนึ่ง

๒.๑.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ “ประยุกต์” ว่าเป็น “การนำความรู้ในวิทยาการต่างๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ คือ การนำความรู้ในวิชาการต่างๆ ของวิทยาศาสตร์ มาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ ในด้านต่างๆ รวมทั้ง การนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

การประยุกต์ใน “การคิดเชิงประยุกต์” ดังนี้

๑. การประยุกต์ เป็นการนำ “ภาคทฤษฎี” สู่ “การปฏิบัติ
๒. การประยุกต์ เป็นการนำ “ความรู้สาขาหนึ่ง” มาปรับใช้กับ “อีกสาขาหนึ่ง”
๓. การประยุกต์ เป็น “การปรับใช้” มิใช่ “การลอกเลียน”
๔. การประยุกต์ นำ “บางส่วน” ของ “บางสิ่ง” มาใช้
๕. การประยุกต์เป็นการนำสิ่งหนึ่งมาปรับใช้ในบทบาทหน้าที่ใหม่ “เพื่อเป้าหมายใหม่”

การประยุกต์ จึงเป็นการนำ “ภาคทฤษฎี” สู่ “การปฏิบัติ” หมายความว่า การประยุกต์ เป็น การนำทฤษฎี หลักการ กฎเกณฑ์ แนวคิด เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไปปรับใช้ให้เกิด ประโยชน์ใน

ภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะในศาสตร์สาขาวิชาต่างๆ มักมีการประยุกต์ทฤษฎีสู่ ภาคปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้จริง ในการแก้ปัญหา อย่างเป็นรูปธรรม และ การประยุกต์ เป็น “การปรับใช้” มิใช่ “การลอกเลียน” หมายความว่า การประยุกต์เป็น การนำสิ่งหนึ่งหรือแนวคิดหนึ่ง มาปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ เฉพาะเจาะจง การประยุกต์จึงแตกต่างจากการลอกเลียน เพราะการลอกเลียนนั้น เป็นการนำสิ่งที่อยู่ในบริบทหนึ่งมาใช้ในอีกบริบทหนึ่ง ทั้งหลักการ วิธีการ และรูปแบบ โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมในบริบทที่แตกต่างกัน แต่การประยุกต์ เป็นการนำเพียง “บางสิ่ง” จากภายนอกมาใช้ประโยชน์ การนำมาใช้จะอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจถึงความแตกต่างกันใน บริบท สถานที่ เวลา และ องค์ประกอบอื่นๆ^{๑๑}

๒.๒ แนวคิดพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

สถานการณ์โดยทั่ว ไป การจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่คณะรัฐมนตรีได้มีการกำหนดนโยบายและแผนเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๙ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาติ ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน ในช่วงระยะเวลา ๒๐ ปีข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๙) ภายใต้นโยบายและแผนดังกล่าวเพื่อจัดทำแผนการจัดการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของนโยบายและแผนฯ รวมทั้งเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกกระทรวง ทบวง กรม และท้องถิ่นได้ใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาจัดทำแผนงานโครงการและงบประมาณที่สอดคล้องกัน ซึ่งเท่าที่ผ่านมาประเทศไทยใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนา^{๑๒}

๒.๒.๑ ความหมายสิ่งแวดล้อม

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อม โดยสากลแล้วว่า

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นสสารและพลังงานรวมทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยมนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมนั้น ๆ เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

^{๑๑}เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *การคิดเชิงประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชัดเชสมิเดียจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖-๑๘.

^{๑๒}สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์, *เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๓๕.

และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการดำรงชีวิตและเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น ปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่มนุษย์ได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิต และแสวงหาความสะดวกสบาย ส่งผลให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และปัญหามลพิษตามมา สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้น อย่างชัดเจน ทำให้ในปัจจุบัน ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงมากขึ้นเนื่องจากมีปรากฏการณ์ที่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้น บ่อยครั้งทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต และทรัพย์สินจำนวนมาก^{๑๓}

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และมนุษย์ได้ทำขึ้น ทั้งนี้ยังได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมอีกว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่เห็นได้ด้วยตาและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นทั้งที่ให้คุณและให้โทษ และได้จำแนกสิ่งแวดล้อมออกเป็น ๔ มิติ ดังนี้^{๑๔}

๑. มิติทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทต่อมนุษย์ในการเอื้อให้ปัจจัยด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ให้ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน อันได้แก่ทรัพยากรกายภาพทรัพยากรชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และคุณค่าคุณภาพชีวิต

๒. มิติเทคโนโลยี โดยมีบทบาทและความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมาก โดยมนุษย์นำเทคโนโลยีหลายรูปแบบทั้งด้านการนำทรัพยากรมาเพิ่มมูลค่าสร้างผลผลิต และด้านการป้องกันบำบัดมลพิษ ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

๓. มิติของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม คือเมื่อมีการใช้ทรัพยากรด้วยเทคโนโลยีใดก็ตามย่อมมีของเสียและมลภาวะเกิดขึ้นเสมอ มิติทางของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นมิติที่แสดงให้เห็นผลของการใช้ทรัพยากร

๔. มิติมนุษย์ หรือ เศรษฐสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ได้สร้างพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม ทั้งระบบสิ่งแวดล้อมย่อย หรือทั้งระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งมิติมนุษย์ประกอบด้วยประชากร

^{๑๓}โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและสิ่งพิมพ์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

^{๑๔}เกษม จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕) หน้า๒.

การศึกษา อนามัยและสาธารณสุข เศรษฐกิจ โบราณสถานความปลอดภัย การเมืองและการปกครอง การนันทนาการ

ความหมายของการจัดการ (Management) และสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ^{๑๕}

การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดและการสงวนรักษาเพื่อให้กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืนต่อมวลมนุษยและธรรมชาติ โดยหลักการแล้ว “การจัดการ” จะต้อง มีแนวทางการดำเนินงาน ขบวนการ และขั้นตอน รวมทั้งจุดประสงค์ในการดำเนินงานที่ชัดเจนแน่นอน

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น แสงแดด อากาศ ตัวเรา ป่าไม้ สัตว์ป่า อาคารบ้านเรือน รถยนต์ โทรศัพท์ วัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ ใช้ตลอดไป อย่างไม่ขาดแคลน หรือมีปัญหาใด ๆ หรืออาจจะหมายถึง กระบวนการจัดการแผนงานหรือกิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือเสถียรภาพทางเศรษฐกิจสังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ประหยัด และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าเราจะกำหนดว่า สิ่งแวดล้อมที่เรากล่าวกันทั่ว ๆ ไปนั้น เป็นเรื่องของปัญหาภาวะมลพิษ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หรือจากผลของความก้าวหน้าของการพัฒนาแล้ว เราก็สามารถให้คำจำกัดความแยกระหว่างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้ คือ

จากการศึกษาความหมาย และคำนิยามของคำว่าจัดการสิ่งแวดล้อมของ Jolly (1978), Dasman (1976, 1980), Winslow and Gubby (1976), Chunkao (1981), Gopal (1977) Watt (1973) และ Moran and other (1980)

^{๑๕} สอนชัย ฝาสิงค์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาฝุ่นละอองในเขตเทศบาลนครหลวงเวียงจันทน์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

สรุปความหมายจากทฤษฎีของนักวิชาการต่าง ๆ ได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมจะเป็นอันหนึ่งอันใดได้จากข้อความต่อไปนี้^{๑๖}

๑. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นเหมือนกับการอนุรักษ์แต่ต่างกันที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเหมือนทฤษฎีและหลักการไม่ได้มีแผนงานปฏิบัติ ส่วนคำว่าจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นคำที่มีความหมายในเชิงปฏิบัติได้

๒. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการ ซึ่งหมายถึงว่าต้องมีกลไกสิ่งแวดล้อมควบคุมและมีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างมีแบบแผน มิใช่จะทำอะไรก็ได้ กล่าวคือต้องมีจุดเริ่มต้น และลงท้ายที่มีกลไกควบคุมด้วยเหตุดังนี้ การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงสามารถยอมรับได้ในทางปฏิบัติและเป็นตามหลักทางวิทยาศาสตร์ทุกประการ

๓. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นเสมือนแผนงานในการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งการกำหนดแผนงานนี้ต้องครอบคลุมนโยบาย มาตรการ แผนงาน และโครงการ หรือแผนปฏิบัติ (Actionplan) ที่มีขั้นตอนและกลไกควบคุมให้แผนงานดำเนินไปได้

๔. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในระบบสิ่งแวดล้อมโดยต้องยึดหลักและวิธีการอนุรักษ์วิทยาซึ่งผู้ใช้ต้องตระหนักว่าต้องมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับมวลมนุษยต่อไป ทั้งปริมาณที่เพียงพอ คุณภาพเป็นไปตามความต้องการและเวลาที่ความต้องการมีให้ได้ นอกจากนี้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องไม่ให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรง และทางอ้อม แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ยอมให้เกิดให้น้อยที่สุด หรือเกิดได้ ตามความสามารถของธรรมชาติที่จะช่วยตัวเองได้เท่านั้น ถ้าเกินกว่านี้แล้วก็จะเกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อม คือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นแผนการปฏิบัติ หรือหาวิธีการอนุรักษ์มาประยุกต์ใช้ กล่าวคือมีแผนการใช้ และดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่กำหนดไว้อย่างมีขั้นตอนและมีกลไกควบคุม

๕. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางหนึ่งของนิเวศพัฒนาปฏิบัติ หรือพัฒนาแบบยั่งยืน กล่าวคือ การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นหลักที่เปิดโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากรได้ แต่ต้องไม่ให้คุณค่าทางนิเวศวิทยาสูญเสียไป หมายถึงว่า การนำทรัพยากรมาใช้ขึ้น ต้องอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติฟอกตัวเองฟื้นฟูตัวเอง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าเกินความสามารถของธรรมชาติแล้วปัญหาของเสียมีมากเกินไปจนกลายเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อมก็จะมากตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๖. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นหลักการและแผนปฏิบัติให้ผู้บริหารใช้ดำเนินงานตั้งแต่เริ่มโครงการและดำเนินโครงการ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมมีกลไกที่กำกับกระบวนการและ

^{๑๖}เกษม จันทรแก้ว, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๓.

แผนงานการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม นักบริหารสามารถจะทราบแนวคิดและแนวดำเนินงานอย่างมีขั้นตอนดังกล่าวก่อน จึงนำไปตัดสินใจ

จากการศึกษาความหมาย และคำนิยามของคำว่าจัดการสิ่งแวดล้อมของ NCU (2000) ที่ชี้ให้เห็นว่า การจัดการ สามารถนำมาประยุกต์เพื่อให้คำนิยามและความหมายของ “การจัดการสิ่งแวดล้อม” (environmental management) ไว้ ดังนี้^{๑๗}

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการสร้างศักยภาพของสิ่งแวดล้อมให้เกิดการคงสภาพด้วยการใช้อย่างยั่งยืน การขจัดของเสีย/มลพิษ และการควบคุม กิจกรรมการจัดการ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไป

ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมก็คือ กระบวนการ (processing) สร้างศักยภาพบรรดาสีงแวดล้อมทั้งหลายที่ให้คุณต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ

๑. การใช้อย่างยั่งยืน เป็นตัวสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ต้องแสดงหรือมีศักยภาพที่คงสภาพหรือใกล้เคียงสภาวะนั้น ๆ ที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ได้อย่างมั่นคงตลอดไป การที่จะทำได้นั้นต้องมีแผนงานและมาตรการที่เป็นรูปธรรม

๒. การจัดการของเสีย/มลพิษ เป็นขยะติดเชื้อและ/หรือขยะกากของเสียอันตราย จำเป็นต้องจัดการ หมายถึงการควบคุมและกำจัดให้หมดไป หรือลดความเป็นพิษ อันต้องใช้ความรู้ความสามารถในการจัดการ ตั้งแต่การเก็บ ขนย้าย วิธีกำจัด และการนำไปใช้ประโยชน์

๓. การควบคุมกิจกรรม เป็นแนวทางปฏิบัติที่การจัดการสิ่งแวดล้อมต้องยึดปฏิบัติ ควบคุมกิจกรรมทั้งในระบบการจัดการและนอกระบบ หรือจากภายนอก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ จะเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ให้ยั่งยืนได้ อาจหมดไปหรือเสื่อมโทรมไปจนถึงขั้นวิกฤต และเป็นอันตรายต่อมนุษย์ได้

สรุปได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การวางแผน การจัดสรร การใช้ทรัพยากรและการกระทำหรือการดำเนินการใด ๆ เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมในชุมชน ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมดีขึ้น และเกิดประโยชน์ต่อชุมชน

และจากแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการจัดการ ที่นักวิชาการให้ไว้ดังกล่าว ผู้ศึกษาได้สังเคราะห์และสรุปว่า การบริหารการจัดการ หมายถึง การดำเนินงานขององค์กรที่ต้องมีคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยนำปัจจัยทางการบริหารจัดการ ได้แก่บุคลากร

^{๑๗}เกษม จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า๗๗.

งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ มาใช้อย่างเป็นกระบวนการโดยผ่านหน้าที่หลัก คือ การวางแผน การจัดองค์การ การเป็นผู้นำ และการควบคุมให้การงานบรรลุเป้าหมายร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานที่หน่วยงานและบุคลากรของหน่วยงานนำมาใช้ยังนำไปสู่ วัตถุประสงค์หรือจุดหมายปลายทางที่ได้กำหนดไว้ คำนี้ส่วนใหญ่ใช้ในหน่วยงานและบุคลากรของภาคเอกชน แต่ทุกวันนี้ได้มีการนำคำนี้มาปรับใช้ในการบริหารภาครัฐด้วย

๒.๒.๒ ปัญหาสิ่งแวดล้อม สรุปได้ ดังนี้

สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค ระดับทวีป และระดับโลก มีความคล้ายคลึงกันมาก นอกจากความรุนแรงของแต่ละปัญหาเท่านั้นที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งปัญหาเหล่านั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๑๐ ประเภท ดังนี้^{๑๘}

๑. การเพิ่มของประชากร
 ๒. การลดลงของพื้นที่ป่าไม้
 ๓. การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่า
 ๔. การขาดแคลนน้ำ
 ๕. การเสื่อมโทรมและพังทลายของดิน
 ๖. ผลที่เกิดจากเกษตรกรรม เช่น สารพิษตกค้างในผลผลิต ในดิน และแหล่งน้ำ
 ๗. เมืองและชุมชนที่ไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน จนก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม สลัม ชยะการจราจร น้ำเสีย อากาศเสีย
 ๘. สาธารณสุข/อนามัย เช่น การแพร่กระจายของเชื้อโรคในอากาศทำให้เป็นภัยต่อชีวิต
 ๙. การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม
 ๑๐. ภาวะโลกร้อนที่มีผลต่อดินฟ้าอากาศ และการผลิตอาหารในอนาคต
- และสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกันดังนี้^{๑๙}

^{๑๘}เกษม จันทรแก้ว, รายงานสรุปผลการศึกษาวิจัย ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๐) โครงการ ศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓๗.

^{๑๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๙.

๑. การใช้ทรัพยากรมากเกินไปจนความสามารถต่อการปรับตัวของระบบสิ่งแวดล้อม เช่น การทำป่าไม้ การทำประมง ทำเหมืองแร่ ฯลฯ

๒. การนำเทคโนโลยีมาใช้นำทรัพยากรมาใช้สนองความต้องการของมนุษย์โดยไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอหรือเหมาะสม

๓ ช่วงเวลาการใช้ทรัพยากรไม่เหมาะสมแทนที่จะนำทรัพยากร มาใช้ในช่วงฤดูแล้ง กลับนำมาใช้ในช่วงฤดูฝน

๔. มีผู้ใช้ทรัพยากรมากเกินไป ทั้งนี้เพราะประชากรมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและปริมาณมาก

๕. ผู้ใช้ทรัพยากรขาดความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ ทำให้ขาดความระมัดระวังในการใช้ นอกจากจะนำมาใช้มากและไม่เหมาะสมแล้ว ยังอาจมีส่วนสร้างของเสีย และมลภาวะเกิดขึ้นได้

๖. เกิดมลสารใหม่หรือเพิ่มขึ้นจากเดิมจากการใช้ทรัพยากร เช่น การใช้สารปราบศัตรูพืชเกษตร ก่อให้เกิดการตกค้างในพืช ดิน และแหล่งน้ำ หรืออาจก่อให้เกิดการกระตุ้นให้สารธรรมชาติเพิ่มขึ้น

๗. การผสมผสานระบบบริหารไม่เป็นไปตามทฤษฎี หรือไม่มีการประสานงานแต่ละระบบสิ่งแวดล้อม จึงทำให้เกิดปัญหาแบบลูกโซ่ และเพิ่มความรุนแรง แทนที่จะแก้ไขได้แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะไม่มีการวางแผนผสมผสานระบบบริหารงานมาก่อน

๒.๒.๓ แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม

๒.๒.๓.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ประเทศทั่วโลกต่างให้ความสำคัญ ตั้งแต่การประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาติ ในปี ๒๕๓๕ ได้นำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ หรือ ที่เรียกว่า Local Agenda ๒๑ และต่อมาการประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้เรียกร้องให้ทุก ประเทศต้องกำหนดให้ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นวาระแห่งชาติรวมถึง การตั้งคณะกรรมการการพัฒนาที่ยั่งยืน ในระดับ ประเทศขึ้นมารับผิดชอบและให้ ค ำสำคัญ กับ การเสริมสร้างบทบาท และศักยภาพของหน่วยงานท้องถิ่น และภาคีท้องถิ่นการปฏิบัติ (Local Agenda 21) โดยการริเริ่มและกระตุ้นให้มีภาคีความร่วมมือที่ดี ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกัน กับหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐ รวมถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๕ : ๔) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑

(พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) ได้การกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ ให้ความสำคัญกับประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- ๑) การอนุรักษ์ ป่าไม้ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒) การปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- ๓) การยกระดับขีดความสามารถในการรับมือและปรับตัว ต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกัน
- ๔) การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง
- ๕) การสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้า จากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมและวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
- ๖) การเพิ่มบทบาทประเทศไทยในเวทีประชาคมโลกที่เกี่ยวข้องกับกรอบความตกลงและพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ
- ๗) การควบคุมมลพิษ
- ๘) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพโปร่งใสและเป็นธรรมอย่างบูรณาการ

๒.๒.๓.๒ แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาเป็นรากฐานการก่อเกิดความรู้และพัฒนาไปสู่การสร้างสรรคสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นวิทยาการทางปัญญาและวัตถุเครื่องมือ เครื่องให้สิ่งอำนวยความสะดวกตามมากมายที่สนองตอบความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบัน

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น^{๒๐}

^{๒๐}เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๔ ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐).

ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับ ความจำเป็น และความเปลี่ยนแปลง พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ คือ การสร้างสรรค์ สังสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลาง สภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มีพัฒนาการมายาวนานกระบวนการเรียนรู้ตาม ธรรมชาติของมนุษย์แล้วสังสมไว้เป็นมรดกทางปัญญา ลักษณะการเรียนรู้ของ “ชาวบ้าน” หรือคน ธรรมดาสามัญในบรรพกาล มนุษย์รักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการ ลองผิดลองถูก ในการหา อาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติด้วยการ ลงมือกระทำจริง การถ่ายทอดความรู้จากการทำจริงได้พัฒนาเป็น การส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการ สานิตวิธี การ สอนสั่งสอนโดยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำ พังเพย สุภาษิต นิทาน ผ่านพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต การแลกเปลี่ยน ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทาง ชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรมลักษณะทางกายภาพทาง ภูมิศาสตร์ และสังคม ดังนั้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคม ประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ ระดับหนึ่ง

ภูมิปัญญาความรู้ของมนุษย์จะเกิดและพัฒนาขึ้น โดยมีกระบวนการที่คนและชุมชนมีการ ปรับ ตัวเข้ากับระบบนิเวศน์ชุดหนึ่งเฉพาะถิ่น และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถึง เข้าใจวิถีชีวิตรวมทั้งระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์กับการจัด ความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์รอบข้าง ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตความเชื่อ พิธีกรรมศาสนา ระบบ การผลิต และระบบการจัดการอาหารเพื่อสุขภาพทั้งระบบเข้าด้วยกัน ดังนั้นภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ พัฒนาขึ้นมาในบริบททางกายภาพ และวัฒนธรรมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศน์ชุดหนึ่ง การ ทำลายระบบนิเวศน์ท้องถิ่นเช่นการเปลี่ยนแปลงที่ทำกิน หรือการอพยพชาวเขาลงจากดอย จึงเป็นการ ทำลายองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีค่ามหาศาลให้สูญหายไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ^{๒๑}

^{๒๑}ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒).

ภูมิปัญญาเป็นมรดกสมบัติล้ำค่าที่ปู่ ย่า ตา ยายบรรพชนได้สร้างสรรค์และรักษาเชื้อแห่งปัญญาเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ค้นคว้าเป็นฐานข้อมูลเพื่อให้ได้มีการสร้างสรรค์ และทำหน้าที่ตามสมควรกับกาลเวลา สภาพแวดล้อม สังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป^{๒๒}

จำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวในการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนออกเป็น ๓ มิติ คือ^{๒๓}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์การภายในหน่วยย่อยและชุมชน และจะมีความคุ้นเคยละกระชับแน่นแฟ้นมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเอง และมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำเกษตรหรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อการดำรงรักษาสภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างตามความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้น

จะเห็นได้ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนเน้นให้เห็นถึงการนำเอาความสัมพันธ์ของ สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนและเกิดการสืบทอดต่อ ๆ กันมาภายในชุมชนเป็นวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในวัฒนธรรมของชุมชนปรากฏชัดดังพรรณนาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ที่ได้แสดงไว้ว่าความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเกื้อหนุนให้ความรู้ดำรงอยู่และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ซึ่งวัฒนธรรมนั้น จะเน้นหนักทางด้านอุดมการณ์เป็นสำคัญ องค์ความรู้ภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมธรรมชาติรอบข้างกับความเป็นคนของตนเองเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างมีเอกภาพ แล้วพัฒนากลับกรองสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิด

^{๒๒}ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒).

^{๒๓}กาญจนา แก้วเทพ, การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓).

อุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุลโดยเจตนามุ่งหมาย เพื่อจะนำความรู้ที่ผ่านการอบรมสั่งสอนมาใช้ในการแก้ปัญหาสามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้ที่นี้เป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนเสนอไว้ ๓ ประการคือ^{๒๔}

๑. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน

๒. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัวเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

๓. ระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม ในด้านการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการทำความดี ฯลฯ ดังที่พบเห็นได้ในหลายๆ ชุมชน ปรางกุญแจเหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมของประชาชนนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อใช้ครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมที่เกิดการปรับตัวหรือการผลิตความคิด อุดมการณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน

ในส่วนของรัฐและสังคมไทย ในบางสถานการณ์ บางพื้นที่และบางช่วงเวลา “พื้นที่ป่า” ถูกนิยามความหมายให้มีนัยสำคัญถึง ทรัพยากรเนื้อไม้ที่ให้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ โดยเป็นสินค้าส่งออกและเป็นรายได้หลักของประเทศ แต่พอเข้าสู่สถานการณ์ใหม่ ช่วงเวลาใหม่ “พื้นที่ป่า” กลับถูกนิยามความหมาย ให้มีนัยสำคัญถึงผืนป่าธรรมชาติต้นน้ำลำธารที่เปรียบเสมือน เป็นปอดของโลก ทำหน้าที่ซักฟอกอากาศเสียให้เป็นอากาศบริสุทธิ์และเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์หายาก รวมทั้งยังเป็นแหล่งแห่งความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงและมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม มนุษย์ หรือมีความสำคัญต่อวิชาการด้านแพทยศาสตร์ และการพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกในอนาคต พื้นที่ป่าจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ แต่ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่าหรือชาวเขา ถึงแม้สถานการณ์และช่วงเวลาจะเปลี่ยนไปแต่ประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวัน “พื้นที่ป่า” ยังคงถูกนิยามหมายว่าให้เป็นนัยสำคัญถึงปัจจัยพื้นฐานทางการผลิต และเป็นแหล่งไม้ฟืน รวมทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรม เพื่อการค้าขายและเพื่อยังชีพเป็นแหล่งพืชผักอาหาร เนื้อสัตว์ป่า และยารักษาโรคบางอย่างบางประเภท รวมทั้งความหมายต่อการดำรงชีวิต ทั้งในแง่ถิ่นที่อยู่อาศัยอันสงบสุขปราศจากความสับสนวุ่นวายแบบสังคมเมืองไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก และอำนาจรัฐที่เข้ามาวุ่นวาย ควบคุมวิถีชีวิตประจำวันมากนักอย่างไรก็ตาม ถึงแม้งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

^{๒๔}เสถียร ฉันทะ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถี : ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ, (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒).

ตามมุมมองและวิธีคิดของชาวบ้านจะประสบกับข้อจำกัดและขาดพลังอำนาจ ในการอธิบายความหมาย ต่อพื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นใกล้บ้าน แต่ข้อเสนอบางประการ เช่น ศักยภาพ และภูมิปัญญาของชุมชน ท้องถิ่นกลับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและชวนให้ติดตาม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับความแตกต่าง หลากหลายและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของศักยภาพและภูมิปัญญาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข ของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญคือการพึ่งตนเองและสิทธิ ของชุมชนท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างความเข้มแข็งของตนเอง และต้องเรียกร้องต่อรองกับ โครงสร้างอำนาจรัฐส่วนกลางเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ข้อเสนอดังกล่าวอาจจะมีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะข้อจำกัดของกรอบความคิดทฤษฎีที่ละเอียด ความซับซ้อนของอำนาจ และการช่วงชิงอำนาจ ควบคุมจัดการพื้นที่ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการเมืองในระดับจุลภาค (Micro Politics) และการเมืองของความจริง (Politics of Truth) ซึ่งต้องช่วงชิงอำนาจในการสร้างความ จริงและการนิยามความหมายต่อป่า ดังนั้นงานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในสังคมไทย จึงขาด พลังในการอธิบายเพื่อสร้างความยอมรับของสังคม และขาดพลังต่อรองทางการเมืองไปบ้าง หรืออาจ กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า งานศึกษานั้นยังไม่สามารถแสดงและเสนอถึงรากฐานที่มาหรือรากเหง้าของ ปัญหาที่แท้จริง และปัญหาที่รอบด้านได้อย่างเป็นจริงเท่าที่ควร

ในขณะที่กระแสอิทธิพลจากโลกภายนอก ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมล้านนาอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก สิ่งแวดล้อมอันเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สายน้ำ ที่ทำกินก็ถูกทำลายให้ เสื่อมโทรมลง การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่าง ชุมชนก็เปลี่ยนไป ความคิดและ ความเชื่อของคนก็เปลี่ยนไป รากฐานภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจและสังคม สมัยใหม่ จึงมีความพยายามผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาสั่งสมใน สถานการณ์ใหม่เพื่อแก้ปัญหาใหม่ จึงนำเสนอพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นพอ สังเกตดังนี้

การสืบชะตาขุนน้ำ การบวชต้นไม้ และบวชป่าชาวล้านนาได้รู้เห็นได้สัมผัสความจริงและ เข้าถึงปัญหาการเสียสมดุลในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง เพราะกระทบกระเทือน ความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมประเพณี รวมทั้งกระทบกระเทือนการดำรงชีพและการทำมาหากิน ของเขาอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันโดยเฉพาะชาวชนบททราบดีว่า เขาได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นาในถิ่นเกิด ได้ อาศัยต้นไม้ อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งได้ประสบความสำเร็จแห่ง และความกันดารเมื่อยามขาดแคลนน้ำพวกเขาจึงรู้ว่า การทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติเกิดจากมนุษย์ ทั้งสิ้นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมมีอยู่หลายหลาก แต่ที่นับว่าได้รับความนิยมได้รับการ เผยแพร่ และได้รับการขยายผลไปอย่างกว้างขวางก็ได้แก่ การบวชต้นไม้ บวชป่า และการสืบชะตาขุนน้ำ ต้นไม้ และป่า ซึ่งในสาระสำคัญเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมา นานในสังคมมานาน

ในสังคมล้านนา มาประยุกต์ใช้วัตถุประสงค์ ให้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ กล่าวคือ ในอดีตยามใดบุคคลอันเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้าย หวังเกรงว่าจะถึงแก่ความตายหรือความวิบัติก็จะมีการ ทำบุญและพิธีกรรมสืบชะตา โดยการสืบทอดควบคู่กับการทำพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดสิริมงคล เกิด กำลังใจ เกิดความหวัง ตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยขจัดปัดเป่าภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงให้ หมดสิ้นไป เมื่อความเชื่อและศรัทธายังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบ ชะตาต้นไม้อะและป่า ดังที่ทำกันก่อนข้างแพร่หลายจึงเกิดผลดีตามมาอย่างน้อยก็เกิดการเรียนรู้ในหมู่ ชาวบ้านว่า เขาจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาลำเนาไพร ที่พวกเขาเห็นคุณค่าเพราะ ซึ่งได้พึ่งพาอาศัยกันตลอดมา และเมื่อได้พิธีกรรมสืบชะตาแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือ ธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ละเมิดก็จะมีอันเป็นไปจึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืน ให้แก่ธรรมชาติที่เขารัก นับถือ และหวงแหนได้ ดังกรณีที่จะอ้างอิงได้คือการบวชป่าขุนน้ำพงษ์ จังหวัดน่าน เมื่อปี ๒๕๓๓ การสืบชะตาต้นน้ำ และป่าห้วยหะ อำเภอมือ จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กิจกรรมสืบเนื่องกับการบวชและการสืบชะตาดังกล่าวที่มีผลในทางให้การเรียนรู้ที่ดี เพื่อการ อนุรักษ์ธรรมชาติแก่ชุมชนก็คือการทอดผ้าป่าต้นไม้อู่ชุมชน และกิจกรรมต่อเนื่อง อีกอย่างหนึ่งคือ การศึกษาดูงานและการสัมมนาเพื่อให้สมาชิกในชุมชน ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้กระแส เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อป่าชุมชน และให้ชุมชนรู้เท่าทันสังคมในการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมดังกล่าว นั้นนับว่า เป็นพฤติกรรมใหม่ที่พ่วงเข้าไปกับพิธีกรรมที่ชาวบ้านรู้คุณค่า เป็นการร่วมใจร่วมมือผนึกกำลัง กันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการฟื้นฟูพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางใจมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาใหม่ใน สถานการณ์ใหม่นั้นเอง อย่างน้อยก็เป็นทางเลือกหรือทางออกที่สอดคล้องกับพื้นฐานภูมิปัญญาของ ชาวบ้านที่เขาเข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

การพิสูจน์โดยชาวบ้านทำให้เห็นว่า คนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของ ประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้ได้มากที่สุดและดีที่สุดนั้น เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครเถียง แต่ปัญหามีอยู่ ว่า รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ ใครเข้าอยู่ในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ก็ต้องย้ายออกไปทั้งๆ ที่ใน ความจริงรัฐได้ปล่อยปละละเลยให้ชาวบ้านได้เข้าไปหักล้างถางพง ขยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัด มา เป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานหลายชั่วคนมาแล้ว ปัจจุบันในพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไป ทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งเข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิและธรรมเนียม ปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ข้อขัดแย้งนี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจขับ ไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้งและความเดือดร้อนจึงระอุอยู่ทั่วไปและเป็นข่าวอยู่เนืองๆ ความจริง ประการหนึ่งที่ชาวบ้านเพียบบอกแก่เจ้าหน้าที่ของรับว่า คนที่ไปอยู่ป่าโดยไม่ทำลายป่าก็มี เช่น ชาวเขา เผ่ามูเซอและอีก้อ ที่บ้านป่าคาสุขใจ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย รักษาป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชน ของเขาไว้อย่างดี เพราะเขาเห็นว่าเขาได้พึ่งพาต้นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตได้ อาศัยไม้ฟืนและผักป่า ของป่าต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์เพื่อยังชีพ ทั้งที่เป็นอาหาร ยา และที่อยู่อาศัย เขาจึงทำไร่เฉพาะในพื้นที่นอกป่าชุมชน

และไม่ไกลจากหมู่บ้าน เขารู้จักปลูกพืชกันดินพังทลายตามไหล่เขา เช่น กระถินและถั่วมะแฮ เขาต่อท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาสู่หมู่บ้านสำหรับดื่มกินชะล้าง สิ่งนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอาจสรุปได้ว่า เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด ทำ โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่มาแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น มีการสืบทอดประสบการณ์อย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติแต่ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคมทำให้ชาวบ้านเกิดความสูญเสียความภาคภูมิใจ ความเป็นเอกลักษณ์ ไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเอง เนื่องจากถูกรอบงำโดยปัจจัยนอกชุมชน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของคนกับป่ายังมีการดูแล และพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ใกล้ชุมชนเพื่อการยังชีพชาวบ้านจึงพยายามแสดงให้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อป่า โดยนำพิธีกรรม ความเชื่อดั้งเดิม กลับมาฟื้นฟูประยุกต์ โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ตลอดไปของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง

๒.๓ แนวคิดการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่ป่า

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและป่าไม้เป็นกฎหมาย พ.ร.บ. ที่วางกรอบให้ปฏิบัติและละเว้นของเจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องใช้บังคับตามกฎหมายของ พ.ร.บ. ที่ได้ตราไว้ ซึ่งต้องใช้กับสังคมทุกสังคมด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกับของบุคคลที่มาเกี่ยวข้อง ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม ด้านป่าไม้ ระบบนิเวศน์ การอนุรักษ์ เป็นต้น

ฉะนั้นการที่พระนักพัฒนาจะใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาก็ต้องทำความเข้าใจกับกรอบและบริบทของกฎหมายที่ออกบังคับใช้เพื่อไม่ฝ่าฝืนและกระทำความผิดกฎหมายในเรื่องของสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ได้แก่

๑. พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ได้ถูกตราขึ้นเพื่อการจัดการและการดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติเป็นการเฉพาะ เมื่อรัฐบาลเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใดที่มีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจ ให้คงสภาพอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมเพื่อสงวนไว้ใช้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและรื่นรมย์ของประชาชน

๒. กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ (Nature Conservation Act) กฎหมายและข้อบังคับประเภทนี้ประกอบด้วย พ.ร.บ. คุ้มครองและรักษาสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕, พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และพ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งพ.ร.บ.ทั้ง ๓ ฉบับนี้ พื้นที่ครอบคลุมทั้งส่วนพื้นดินและพื้นน้ำ โดยเฉพาะพ.ร.บ.อุทยานชาตินั้นได้ให้ความหมายว่า ส่วนพื้นที่ ในที่นี้รวมถึงส่วนพื้นน้ำในเขตอุทยานแห่งชาติด้วยให้กรมป่าไม้เป็นหน่วยงานที่ใช้กฎหมายฉบับนี้

๓. กฎหมายว่าด้วยการสำรวจและใช้ประโยชน์ทรัพยากร (Natural Resources Exploitation Act) กฎหมายประเภทนี้มีหลายฉบับ เช่น พ.ร.บ.ป่าไม้ ปี ๒๔๘๔ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ในการคุ้มครองและจัดการป่าไม้ของประเทศไทย พ.ร.บ.ประมง ปี ๒๔๙๐ เป็นกฎหมายที่ควบคุมและจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมง กรมประมงเป็นผู้ใช้กฎหมายฉบับนี้ พ.ร.บ.แร่ ปี ๒๕๑๐ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ของกรมทรัพยากรธรณีอนุญาตการทำเหมือง รวมทั้งควบคุมการผลิตและการจำหน่ายแร่ พ.ร.บ.ปิโตรเลียม ปี ๒๕๑๑ เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการสำรวจและผลิตน้ำมันและแก๊ส ซึ่งการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยเป็นผู้ใช้กฎหมายฉบับนี้และ พ.ร.บ.การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยปี ๒๕๒๒ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการสำรวจ วางแผน และพัฒนาการท่องเที่ยว

๔. กฎหมายว่าด้วยการป้องกันสิ่งแวดล้อม (Environmental Protection Act) กฎหมายว่าด้วยการป้องกันสิ่งแวดล้อมได้แก่ พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ปี ๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการประกอบกิจการโรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบายน้ำทิ้งหรือของเสียจากโรงงานออกสู่สภาพแวดล้อมนอกโรงงาน เช่น กฎกระทรวงเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การควบคุมการปล่อยของเสียออกจากโรงงาน การกำหนดคุณลักษณะของน้ำทิ้งที่อนุญาตให้ระบายออกจากโรงงานได้ รวมทั้งการควบคุมผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ พ.ร.บ. ดังกล่าวมี ๓ หน่วยงาน คือ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ และดำเนินการตามกฎหมาย

๒.๓.๑ กฎหมายสิ่งแวดล้อม (Environmental Law) คือ กฎหมายประเภทหนึ่ง มักตราขึ้นเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เนื้อหาครอบคลุมการป้องกัน และเยียวยาความเสื่อมโทรมแห่งสุขภาพทั้งของมนุษย์และอมมนุษย์ และมักคาบเกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณี สนธิสัญญา ข้อตกลง พันธกรณี กฎระเบียบ และนโยบาย ฯลฯ หลากชนิด

กฎหมายสิ่งแวดล้อมของบางประเทศอาจกำหนดคุณภาพสิ่งแวดล้อม และจำกัดเงื่อนไขในการดำเนินกิจการบางประเภทของมนุษย์ เช่น กำหนดปริมาณของภาวะมลพิษที่จะให้มีได้ หรือกำหนดให้ต้องมีการวางแผนและการตรวจสอบกิจการบางอย่าง เป็นต้น นโยบายของรัฐ เป็นต้นว่า มาตรการกันไว้ดีกว่าแก้ (precautionary principles) การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อม และมาตรการใครทำคนนั้นจ่าย (polluter pay principles) ล้วนเป็นลักษณะหนึ่งของกฎหมายสิ่งแวดล้อม กฎหมายสิ่งแวดล้อมได้มีการริเริ่มจะให้ให้มีกฎหมายสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมประมาณช่วง พ.ศ. ๒๕๐๓

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่านานาประเทศในโลกจะได้ตรากฎหมายสิ่งแวดล้อมขึ้น แต่กลไกแห่งกฎหมายดังกล่าวก็มักไม่ประสบผล และในปัจจุบันกฎหมายสิ่งแวดล้อมก็ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งในการโฆษณาและส่งเสริมกลไกการพัฒนาที่ยั่งยืน การปฏิรูปกฎหมายสิ่งแวดล้อมในขณะนี้ เป็นไปเพื่อพัฒนามาตรการด้านสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิมที่ใช้มาตรการบังคับและควบคุม (Command and Control) ซึ่งผู้คนมักไม่พึงใจนัก ผลส่วนหนึ่งที่ได้จากการปฏิรูปดังกล่าว เป็นต้นว่า การจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม การวางมาตรฐานบางอย่าง เช่น ไอเอสโอ ๑๔๐๐๑

กฎหมายออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑. กฎหมายทรัพยากรธรรมชาติ และ ๒. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับกฎหมายทรัพยากรธรรมชาตินั้นซึ่งเกี่ยวข้องกักฎหมายสิ่งแวดล้อม ถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ประกอบด้วย กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ และกฎหมายสิ่งแวดล้อมอื่นและมาตรฐานสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕

บัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสีย น้ำเน่าอากาศเป็นพิษ ป่าไม้ ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย อันเนื่องมาจากการขยายตัวของประชากร การใช้ทรัพยากรอย่างไม่ถูกต้อง และอุตสาหกรรม โดยส่งเสริมประชาชน และองค์กรเอกชน ให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม กำหนดอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และราชการส่วนท้องถิ่นและกำหนดแนวทางปฏิบัติในส่วนที่ไม่มีหน่วยงานได้รับผิดชอบโดยตรง กำหนดมาตรการควบคุมมลพิษด้วยการจัดให้มีระบบบำบัดอากาศเสีย ระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบกำจัดของเสีย และเครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหเกี่ยวกับมลพิษ และหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดมลพิษตลอดจนให้มีกองทุนสิ่งแวดล้อม การบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นการวางกรอบนโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม การวางแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม การประกาศเขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม การกำหนดให้โครงการขนาดใหญ่จะต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่มิได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมหรือการรีไซเคิลเศษเหลือทิ้งของเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ใด ๆ

๒) พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔^{๒๕}

เนื่องจาก การสัมปทานของชาติตะวันตกทำให้เศรษฐกิจพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อระงับยับยั้งมิให้มีการทำไม้ออกจากป่าและเร่งรัดฟื้นฟูสภาพป่าขึ้นโดยเร็ว จึงได้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นการรวบรวมบรรดาประกาศพระบรมราชโองการ พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง กฎข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำไม้ที่บัญญัติขึ้นมาก่อนหลากหลายฉบับนำมา ปรับปรุงแก้ไขให้เป็น

^{๒๕}ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๕๘, หน้า ๑๔๑๗, วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๔.

บทบัญญัติฉบับเดียว โดยเจตนารมณ์เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่กาลสมัยและความสะดวกในการนำไปบังคับใช้

หลักการกฎหมายฉบับนี้ จึงกล่าวถึงการควบคุมกระบวนการทำไม้และ การเก็บหาของป่า อาทิเช่น การกำหนดไม้หวงห้าม (มาตรา ๖) การกำหนดค่าภาคหลวง (มาตรา ๙) การกำหนดขนาดจากไม้หวงห้าม (มาตรา ๑๐) การทำไม้หวงห้ามต้องขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ (มาตรา ๑๑) และต้องเสียค่าภาคหลวงตามที่กำหนด (มาตรา ๑๔) ส่วนการทำไม้ที่มีใช้ ไม้หวงห้ามต้องเสียค่าธรรมเนียม (มาตรา ๒๕) รวมไปถึงการกำหนดของป่าหวงห้ามต้องประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา (มาตรา ๒๗) การเก็บหาของป่าที่หวงห้ามต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่และต้องเสียค่าภาคหลวง (มาตรา ๒๙) การนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่ต้องมีใบเบิกทางของ พนักงานเจ้าหน้าที่ (มาตรา ๓๙) การควบคุมการแปรรูปไม้โดยประกาศเขตควบคุมการแปรรูป โดยรัฐมนตรี (มาตรา ๔๗) ในเขตควบคุมดังกล่าว หากจะแปรรูปไม้ต้องขออนุญาตจากพนักงาน เจ้าหน้าที่ และต้องปฏิบัติตามข้อกำหนด (มาตรา ๔๘) ข้อกำหนดทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น หากมี การฝ่าฝืนจะมีโทษทางอาญา เช่น โทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำและปรับ (หมวด ๗) โดย มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรักษาการตามพระราชบัญญัตินั้น

พ.ร.บ.ฉบับนี้มุ่งประสงค์ที่จะควบคุมการทำไม้ในพื้นที่ป่า และเป็นกฎหมายที่บังคับใช้ในพื้นที่ที่รัฐดำเนินการตามนโยบายการทวงคืนผืนป่า เนื่องจากหลายบางพื้นที่มีการตัดไม้ และนำไปซุกซ่อนไว้ในบ้านหรือพื้นที่ป่า

๓) พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔^{๒๖}

เนื่องจาก หลังการสัมปทานป่าไม้ของชาติตะวันตก ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก จึงได้ออก พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ มาบังคับใช้ โดยมีเจตนารมณ์ในการออกกฎหมายอุทยานแห่งชาติเป็นกฎหมายที่ออกมาคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่า และภูเขา ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติแบบเดิม มิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อประโยชน์ของรัฐและประชาชน เท้ากับจำแนกประเภทป่าให้จำกัดพื้นที่ลงมา โดยเน้นการคุ้มครองป่าไม้ที่มีสภาพน่าสนใจ เหมาะแก่การศึกษา และความรื่นรมย์ของประชาชน ได้มีการแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแลรักษาป่าโดยเฉพาะ และมีคณะกรรมการระดับชาติควบคุมดูแลอีกชั้นหนึ่ง ภายในเขตอุทยานแห่งชาติได้มีการห้ามหรือจำกัดการกระทำบางอย่างของประชาชนอันกระทบกระเทือนถึงสภาพธรรมชาติของป่านั้น เช่น ไม่อนุญาตให้มีการทำไม้ เก็บหาของป่า ทำเหมืองแร่ ขุดดิน ระเบิดหิน เป็นต้น ยกเว้น การเข้าไปดำเนินกิจการใดๆ เพื่อหาผลประโยชน์ที่ไม่เป็นการทำลายหรือเปลี่ยนแปลง

^{๒๖}ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๗๘, ตอนที่ ๘๐, วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๐๔.

สภาพธรรมชาติของอุทยานแห่งชาตินั้นหรือใช้ประโยชน์เฉพาะในเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาธรรมชาติเท่านั้น มิฉะนั้น จะเป็นการขัดกับเจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับนี้ ซึ่งพื้นที่ที่ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติได้มีการจัดทำแนวเขตและแผนที่แสดงขอบเขตของพื้นที่ไว้อย่างชัดเจน^{๒๗}

กฎหมายฉบับนี้บัญญัติขึ้นในปีเดียวกันกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ ๑ ซึ่งมีการกำหนดให้รักษาพื้นที่ป่าไม้น้อยร้อยละ ๕๐ รัฐบาลสมัยนั้นจึงออกกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติขึ้นเพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พันธุ์ไม้ ของป่า สัตว์ป่า ให้คงสภาพเดิมอยู่ไม่ให้ถูกทำลายหรือแปรเปลี่ยนไป เพื่ออำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แก่ชาติและประชาชนสืบไป สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ ได้บัญญัติไว้ ๔ เรื่อง คือ

ประการที่ ๑ การกำหนดให้ที่ดินเป็นอุทยานแห่งชาติ ให้เป็นอำนาจของฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลโดยการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดพื้นที่ที่มีสภาพธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ซึ่งต้องแนบแผนที่กำหนดแนวเขตของอุทยานแห่งชาตินั้น แนบท้าย พระราชกฤษฎีกาด้วย (มาตรา ๖)

ประการที่ ๒ การแต่งตั้งคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ (มาตรา ๙) เพื่อให้คำปรึกษา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในเรื่องกำหนดให้ ที่ดินใดเป็นอุทยานแห่งชาติ ปกษาเรื่องการขยายหรือเพิกถอนอุทยานแห่งชาติ รวมไปถึงเรื่อง การคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ (มาตร ๑๕)

ประการที่ ๓ การคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยาน แห่งชาติโดยกฎหมายกำหนดห้ามมิให้มีการกระทำใดๆที่จะเป็นผลกระทบให้อุทยานแห่งชาติ ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป เช่น ห้ามแผ้วถางหรือเผาป่า ห้ามทำร้ายสัตว์หรือนำออกไป ห้ามยิงปืน ฯ (มาตรา ๑๖)

ประการที่ ๔ การกำหนดโทษ หากมีการฝ่าฝืนบทบัญญัติต่างๆ จะมีโทษทางอาญา เช่น โทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำและปรับ (หมวด ๕)

กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่เข้าไปมีผลในพื้นที่ป่าที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งห้ามยึดถือครอบครอง แผ้วถางป่า การบังคับใช้นโยบายทวงคืนผืนป่า จึงต้องใช้กฎหมายฉบับนี้ในการยึดคืนที่ดินจากราษฎร

๔) พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ ^{๒๘}

^{๒๗} ยืนยงค์ ใจสมุทร, คำอธิบาย รวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า, หน้า ข-ค.

^{๒๘} ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๘๑, ตอนที่ ๓๘, วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗.

การออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ มุ่งเน้นการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ดำรงอยู่ ไม่ปล่อยให้มีการใช้สอยโดยไม่มีการควบคุม รัฐจึงประกาศและสงวนพื้นที่ป่าไว้และจัดพนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแลรักษา มิให้ราษฎรบุกรุกทำลายป่า อย่างไรก็ตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ มิได้สงวน รักษา ป่าไว้โดยไม่ทำประโยชน์แต่อย่างใด เพราะเท่ากับเป็นการทอดทิ้งทรัพยากรธรรมชาติให้สูญเปล่า ไร้คุณค่า กฎหมายฉบับนี้ จึงเปิดโอกาสให้อำนาจหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ ควบคุม ดูแล และอนุญาตให้เอกชนเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยเป็นการชั่วคราว ทำไม้ เก็บของป่า ตลอดจน รวมทั้งการทำเหมืองแร่ ซึ่งต่างกัน พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ.๒๔๘๔ ที่เน้นการดูแลและจัดการป่าไม้เป็นสำคัญ โดยอำนาจในการดูแลรักษาและการที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติของหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นอำนาจเด็ดขาด ในฐานะที่เป็นตัวแทนของประชาชน

สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ ได้บัญญัติไว้ ๓ เรื่อง กล่าวคือ

ประการที่ ๑ การกำหนดเขตป่าสงวน แห่งชาติให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกกฎกระทรวงประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยมีแผนที่แสดงแนวเขตป่าแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย (มาตรา ๖) หากจะ เปลี่ยนแปลงแนวเขตหรือเพิกถอนป่าสงวนแห่งใดทั้งหมดหรือบางส่วน ให้กระทรวงออก กฎกระทรวงและมีแผนที่แนบท้ายเช่นเดียวกัน (มาตรา ๗) เมื่อกำหนดให้ป่าแห่งใดเป็นป่าสงวน แล้ว กฎหมายกำหนดให้มีคณะกรรมการชุดหนึ่งจำนวน ๕ คน ประกอบด้วย ผู้แทนกรมป่าไม้ ผู้แทนกรมการปกครอง ผู้แทนกรมที่ดิน และกรรมการอื่นอีก ๒ คน ที่รัฐมนตรี ฯ แต่งตั้งเพื่อ ท าหน้าที่ควบคุมเจ้าพนักงานในการปกหลักเขต ติดป้าย หรือเครื่องหมายแสดงแนวเขตปิดประกาศกฎกระทรวงและแผนที่โดยกำหนดให้ติดที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอท้องที่ที่ทำการกำนันท้องที่ และที่เปิดเผยในหมู่บ้านท้องที่นั้นๆ นอกจากนี้คณะกรรมการชุดดังกล่าวยังมีหน้าที่ดำเนินการ สอบสวนและวินิจฉัยคำร้องของบุคคลที่อ้างว่ามีสิทธิหรือได้ทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติก่อนวันที่ประกาศใช้บังคับ และอาจพิจารณากำหนดค่าตอบแทนตามที่สมควร (มาตรา ๑๐)

ประการที่ ๒ การควบคุมและการรักษาป่าสงวนแห่งชาติ โดยกฎหมายบัญญัติห้ามมิให้ราษฎรเข้าไปยึดถือ ครอบครอง ทำประโยชน์ หรือ อยู่อาศัยในเขตป่า รวมทั้งห้ามก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเสื่อมเสียแก่สภาพป่า อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้ กำหนดข้อยกเว้นไว้ว่าการทำไม้หรือเก็บหาของป่า และการท าประโยชน์หรืออยู่อาศัยต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ (มาตรา ๑๔) รวมถึงการศึกษาหรือ วิจัยทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ อธิบดีกรมป่าไม้มีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือได้ (มาตรา ๑๗)

ประการที่ ๓ การกำหนดโทษ หากมีการฝ่าฝืนบทบัญญัติต่างๆ จะมีโทษทางอาญา เช่น โทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำและปรับ (หมวด ๓)

พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ จะใช้บังคับในพื้นที่ใด ต้องมีพระราชกฤษฎีกาหรือกฎกระทรวงประกาศให้พื้นที่นั้นเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ จึงจะทำให้ พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติเข้าไปมีผลใช้บังคับในพื้นที่นั้น การกำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยการจำแนกเป็นเขตต่าง ๆ ตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากร และที่ดินป่าไม้ได้ ๓ เขต (Zone) ดังนี้

เขตที่ ๑ เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (Zone C) หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่กำหนดไว้ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่มีคุณค่าหายาก เพื่อการป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การวิจัย นันทนาการของประชาชนและความมั่นคงของชาติ

เขตที่ ๒. เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ (Zone E) เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อผลิตไม้ และของป่ารวมถึงพื้นที่เศรษฐกิจตามแนวมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำและการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลน พื้นที่เพื่อการพัฒนาการทรัพยากรป่าไม้ และพื้นที่ประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างทรัพยากร ป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรแร่ และทรัพยากรพลังงาน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ ตลอดทั้งต้องไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จะจำแนกให้เป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ พื้นที่ลักษณะนี้

เขตที่ ๓ เขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร (Zone A) เขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสมรรถนะที่ดินเหมาะสมต่อการเกษตรหรือศักยภาพสูงในการพัฒนาเพื่อการเกษตร ตามผลการจำแนกสมรรถนะที่ดินของกรมพัฒนาที่ดิน รัฐสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งต้องไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จะจำแนกให้เป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ และเขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ

พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ จะมีผลบังคับในพื้นที่ที่รัฐบังคับใช้นโยบายการทางคืนผืนป่า โดยเฉพาะการยึดคืนพื้นที่เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (Zone C) ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำ ลำธาร ทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

๕) พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕^{๒๙}

เจตนารมณ์ของกฎหมาย เพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าไม่ให้ถูกล่าหรือทำลาย รวมทั้งส่งเสริมการขยายพันธุ์สัตว์ป่าด้วย จึงมีบทบัญญัติเรื่องการห้ามล่าและห้ามครอบครองสัตว์ป่าและซากสัตว์เป็นหลัก นอกจากนี้ ยังบัญญัติในเรื่องการห้ามกระทำการใดที่เป็นการทำลายสภาพถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่า โดยมีการจัดทำแนวเขตและแผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอน ในพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มี การอนุญาต

^{๒๙}ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๐๙, ตอนที่ ๑๕, หน้า ๑, วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕.

ให้เข้าทำประโยชน์ใดทั้งสิ้น นอกจากการคันคว่ำในเรื่องสัตว์ป่าและธรรมชาติ โดยพื้นที่สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าส่วนใหญ่จะประกาศทับซ้อนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ที่ พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ เข้าไปมีผลใช้บังคับ

สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ จึงมุ่งคุ้มครองสัตว์ป่า และถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งการคุ้มครองสัตว์ป่า ใช้วิธีการกำหนดประเภท ของสัตว์ป่าเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) สัตว์ป่าสงวน เป็นสัตว์ป่าที่หายากตามบัญชีท้ายกฎหมายฉบับนี้จำนวน ๑๕ ชนิด (มาตรา ๔) (๒) สัตว์ป่าคุ้มครอง หากเห็นว่าสัตว์ป่าชนิดใดสมควรเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ให้ดำเนินการออกกฎกระทรวงและได้รับ ความเห็นชอบจากคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ (มาตรา ๖) เมื่อมีชนิดพันธุ์ของ สัตว์ป่าทั้งสองประเภทแล้ว กฎหมายกำหนดมาตรการต่างๆ ดังนี้ ห้ามล่าหรือพยายามล่า (มาตรา ๑๖) ห้ามเพาะพันธุ์ (มาตรา ๑๘) ห้ามมีไว้ในครอบครอง (มาตรา ๑๙) ห้ามค้า (มาตรา ๒๐) ห้ามเก็บ ทำอันตราย หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งรัง (มาตรา ๒๑) ซึ่งมาตรการต่างๆ เหล่านี้ มีข้อยกเว้น และต้องขออนุญาตแล้วแต่กรณี ในส่วนของการคุ้มครองถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านั้น มีการคุ้มครองอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) การกำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยคณะรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดให้บริเวณที่ดินใดให้ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยปลอดภัยเพื่อรักษาไว้ซึ่งพันธุ์สัตว์ป่า ให้ตราพระราชกฤษฎีกาและ มีแผนที่แสดงแนวเขตแนบท้ายด้วย ซึ่งที่ดินที่กำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านี้ต้องเป็นที่ดิน ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน (มาตรา ๓๓) (๒) การกำหนด เขตห้ามล่าสัตว์ป่า โดยกำหนดชนิดพันธุ์ได้ บนที่ดินสถานที่ราชการ ที่ดินสาธารณประโยชน์ หรือ ที่ดินที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมมีอำนาจออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (มาตรา ๔๒) ในการคุ้มครองถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าทั้งสองประเภท ได้กำหนดมาตรการบังคับต่าง เช่น ห้ามล่าสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองหรือไม่ (มาตรา ๓๖) ห้ามยึดถือที่ดินหรือครอบครองที่ดินหรือปลูกหรือก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือ ตัดโค่นแผ้วถาง เผา หรือทำลายต้นไม้หรือพฤษชาติอื่น (มาตรา ๓๘) เป็นต้น กฎหมายฉบับนี้ มีบทกำหนดโทษ โดยหากมีการฝ่าฝืนบทบัญญัติต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะมีโทษทางอาญา เช่น โทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำและปรับ (หมวด ๘)

๖) พ.ร.บ.สงวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ^{๓๐}

กฎหมายฉบับนี้ บัญญัติขึ้นด้วยเหตุผลหลักๆ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑. รัฐบาลในสมัยนั้น มีนโยบายในการส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าเพื่อการค้าในที่ดินของรัฐและของเอกชน ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นแต่เนื่องจากพระราชบัญญัติป่าไม้พ.ศ.๒๔๘๔ ซึ่งใช้บังคับอยู่มิได้มีบทบัญญัติ รองรับและคุ้มครองสิทธิการทำไม้หวงห้ามที่ได้จากการปลูกสร้างสวนป่า ซึ่งเป็นอุปสรรคในนโยบายดังกล่าว ๒. เพื่อเป็นการ

^{๓๐}ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๐๙, ตอนที่ ๒๐, หน้า ๑, วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๕.

สนับสนุนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าให้มากขึ้น ๓. เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพให้ประชาชนมีงานทำและผลิตไม้เพื่อเป็นสินค้า ๔. เพื่อเพิ่มพื้นที่ทำไม้ ให้มีปริมาณมากขึ้น ๕. เพื่อให้ผู้ที่ทำการปลูกสร้างสวนป่ามีความมั่นใจในสิทธิและประโยชน์ที่ จะได้รับจากปลูกสร้างสวนป่า เช่นการได้รับยกเว้นค่าภาคหลวงและการไม่อยู่ภายใต้บังคับ กฎเกณฑ์บางประการตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ สารสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ ได้บัญญัติหลักการที่สำคัญดังนี้ การขึ้นทะเบียนที่ดินให้เป็นสวนป่า ต้องเป็นที่ดินประเภทหนึ่งประเภทใดใน ๕ ประเภท (มาตรา ๔) และต้องยื่นคำขอขึ้นทะเบียนต่อนายทะเบียนตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด (มาตรา ๕) ผู้ทำสวนป่าต้องจัดให้มีตราเพื่อ แสดงการเป็นเจ้าของไม้ที่ได้มาจากการทำสวนป่าและจะนำตราออกใช้ได้เมื่อได้นำขึ้นทะเบียนแล้ว (มาตรา ๙) และสามารถตัดหรือโค่นไม้ที่ได้จากการทำสวนป่า ได้โดยไม่ต้องแจ้งเป็นหนังสือพนักงาน เจ้าหน้าที่ก่อน (มาตรา ๑๑) ไม้ที่ได้มาจากการทำสวนป่าไม่ต้องเสียค่าภาคหลวงและค่าบำรุงตาม กฎหมายวาด้วยป่าไม้ (มาตรา ๑๔) ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ (มาตรา ๒๘)

ตารางที่ ๒.๑ แหล่งที่มาแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า

แหล่งที่มา	แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ หน้า ๑๔๑๗ วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๔	-พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ บัญญัติถึงการควบคุมกระบวนการทำไม้ และ การเก็บหาของป่า -การนำไปใช้ ซึ่งผู้ที่อาศัยอยู่และทำกินในพื้นที่จะมีการกระทำความผิดตามบทบัญญัติในพ.ร.บ.ฉบับนี้เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น กฎหมายฉบับนี้จะนำไปวิเคราะห์ถึงการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ของเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินการตามนโยบายการทวงคืนผืนป่า เพราะเป็นต้นเหตุของการทำลายผืนป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๘ ตอนที่ ๘๐ วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๐๔	-พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นกฎหมายที่ออกมาคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่า และภูเขา ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติแบบเดิม มิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อประโยชน์ของรัฐและประชาชน -การนำไปใช้ กฎหมายฉบับนี้จะนำไปใช้ในพื้นที่ที่รัฐดำเนินนโยบายการทวงคืนผืนป่า เพราะเป็นพื้นที่ที่รัฐต้องสงวนรักษาไว้ทรัพยากรธรรมชาติให้สมดุลและยั่งยืน เพื่อเป็นแหล่งกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ต้นน้ำ ลำธาร ป่าไม้ สัตว์ป่า พันธุ์พืชและความหลากหลายทางชีวภาพ

ตารางที่ ๒.๑ แหล่งที่มาแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า (ต่อ)

แหล่งที่มา	แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๑ ตอนที่ ๓๘ วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗	-พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ เป็นกฎหมายที่มุ่งเน้นการดูแลและจัดการป่าไม้เป็นสำคัญ โดยอำนาจในการดูแลรักษาและจัดการที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติของหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นอำนาจเด็ดขาด ในฐานะที่เป็นตัวแทนของประชาชน -การนำไปใช้ กฎหมายฉบับนี้จะนำไปใช้ในพื้นที่ที่รัฐดำเนินนโยบายการทวงคืนผืนป่าโดยเฉพาะป่าอนุรักษ์ (ป่าโซน C) ซึ่งพื้นที่ในเขตป่าสงวนจะยอมให้ประชาชนอาศัยอยู่และทำกินได้ แต่ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๑๕ หน้า ๑ วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕	-พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยการห้ามล่าและห้ามครอบครองสัตว์ป่าและซากสัตว์เป็นหลัก นอกจากนี้ ยังบัญญัติในเรื่องการห้ามกระทำการใดที่เป็นการทำลายสภาพถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่า โดยมีการจัดทำแนวเขตและแผนที่ แสดงขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอน -การนำไปใช้ กฎหมายฉบับนี้ถูกบังคับใช้ในพื้นที่ที่ป่าอนุรักษ์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติที่นำไปวิเคราะห์อำนาจหน้าที่และการกระทำของหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการบังคับใช้นโยบายการทวงคืนผืนป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๒๐ หน้า ๑ วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๕	-พ.ร.บ.สวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่รองรับและคุ้มครองสิทธิการทำไม้หวงห้ามที่ได้จากการปลูกสร้างสวนป่า ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าให้มากขึ้น และเป็นการส่งเสริมอาชีพให้ประชาชนมีงานทำและผลิตไม้เพื่อเป็นสินค้า รวมทั้งเพิ่มพื้นที่ทำไม้ ให้มีปริมาณมากขึ้น ซึ่งผู้ที่จะทำการปลูกสร้างสวนป่ามีความมั่นใจในสิทธิและประโยชน์ที่จะได้รับจากปลูกสร้างสวนป่า -การนำไปใช้ พื้นที่ที่เป็นสวนป่าในบางพื้นที่อยู่ภายใต้เขตป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้น จึงต้องนำกฎหมายฉบับดังกล่าวไปวิเคราะห์ถึงอำนาจหน้าที่และการกระทำของหน่วยงานรัฐและพนักงานเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้นโยบายการทวงคืนผืนป่า

ตารางที่ ๒.๑ แหล่งที่มาแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า (ต่อ)

แหล่งที่มา	แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๓๗ หน้า ๑ วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๓๕	-พ.ร.บ.รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นกฎหมายที่มุ่งเน้น การจัดการคุณภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) และหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งในส่วนของเขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมให้อำนาจหน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้ง คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ในการประกาศเขตอนุรักษ์ (หมายรวมถึงเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้วย) จัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดำเนินการเพื่อใช้มาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่นั้นได้ -การนำไปใช้ พ.ร.บ.ฉบับนี้เป็นการกำหนดพื้นที่ที่มีความจำเป็นในการจัดการคุณภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งทำให้มีนโยบายของรัฐตาม พ.ร.บ.ดังกล่าวเข้าไปควบคุมพื้นที่นี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่บังคับใช้นโยบายการทวงคืนผืนป่า
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๕๕ ก หน้า ๑ วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๐	-รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ปรับปรุงบทบาทหน้าที่ โครงสร้างองค์กรของรัฐ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การส่งเสริมสวัสดิการของประชาชน จัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม และการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุลและยั่งยืน อีกทั้งรัฐยอมจำกัดอำนาจของตนอยู่ภายใต้กฎหมาย โดยกฎหมายให้หลักประกันสิทธิและเสรีภาพแก่บุคคล หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาทำลายสิทธิเสรีภาพของรัฐโดยไม่มีกฎหมายให้อำนาจไม่ได้ กระทำการต่างๆ ที่จะละเมิดสิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรได้แต่โดยกฎหมายต้องให้อำนาจไว้ -การนำไปใช้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ กล่าวถึงหลักนิติรัฐ ซึ่งการกระทำทางปกครอง หน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย การละเมิดสิทธิของ

ตารางที่ ๒.๑ แหล่งที่มาแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า (ต่อ)

แหล่งที่มา	แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่า
	เอกชนจะกระทำได้อาจต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้ ซึ่งจะนำไปใช้วิเคราะห์การกระทำทางปกครองในการบังคับใช้นโยบายการทวงคืนผืนป่าของรัฐ อีกทั้ง รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้การรับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์ฟื้นฟู จารีตประเพณีดั้งเดิม และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุลและยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าด้วยเช่นกัน
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก หน้า ๑ วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐	-รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ยังคงยึดหลักการเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ซึ่งได้เพิ่มเติมบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ โดยการรับรองสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนเพิ่มเติมขึ้น -การนำไปใช้ บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้การรับรองสิทธิชุมชน และชุมชนท้องถิ่น เพิ่มเติมจากรัฐธรรมนูญฉบับเดิม
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๑ ตอนที่ ๕๕ ก หน้า ๑ วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๗	-รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.๒๕๕๐ ไม่ได้กำหนดรายละเอียดในการให้การรับรองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้ แต่ผลของมาตรา ๔ กำหนดว่าภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทย ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้ ซึ่งมีผลทำให้สิทธิชุมชนตามมาตรา ๖๖ และมาตรา ๖๗ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ได้รับการคุ้มครองอยู่เช่นเดิม -การนำไปใช้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ไม่ได้กำหนดรายละเอียดไว้ แต่มาตรา ๔ ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ทำให้สามารถเชื่อมโยงการบังคับใช้บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ยังคงมีผลอยู่จนถึงปัจจุบัน

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวความคิดและความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการส่งเสริมสนับสนุน ชักนำ และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านในรูปของบุคคล หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ให้มีส่วนร่วมในการเข้ามาทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม ด้วยความสมัครใจมิใช่เข้ามาร่วมเพราะหวังผลตอบแทน และการมีส่วนร่วมต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความจำเป็น ความต้องการ วัฒนธรรม นอกจากนี้สมาชิกทุกคนต้องมีโอกาสในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ และต้องได้รับผลจากการพัฒนาอย่างสม่ำเสมออีกด้วย และ อนันต์ ชัมภรัตน์^{๓๑} ยังกล่าวอีกกล่าวว่า การที่จะพัฒนาชนบทให้ประสบผลสำเร็จต้องให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองโดยตนเอง รู้จักวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดสำนึก และมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้วกระบวนการพัฒนา ก็จะเกิดจากความสมัครใจ และมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมอยู่ ๔ ลักษณะคือ ๑. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๒. มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ๓. มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ๔. มีส่วนร่วมในการประเมินผล^{๓๒}

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยเฉพาะบริบทของกระบวนการวางแผนดำเนินงานในเรื่องหนึ่งเรื่องใด อันเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเองอย่างแข็งขัน ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม ตลอดจนสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังครอบคลุมไปถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ตั้งแต่เริ่มคิดเห็นปัญหาจนกระทั่งถึงขั้นตอน การติดตามตรวจสอบทุกขั้นตอนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้มีโอกาสในการวางแผน กำหนดรูปแบบ การบริหาร และประเมินผลตลอดจนการตัดสินใจในการกำหนดอนาคตของตนเอง และ

^{๓๑}อนันต์ ชัมภรัตน์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าบุงป่าทามของชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างในเขตจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี”, ปรินญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔).

^{๓๒}เรื่องเดียวกัน.

ชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นต้องเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินงาน การพัฒนา มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา และความชำนาญของชุมชน แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง^{๓๓}

การมีส่วนร่วมของประชาชนในสังคม เมือง การส่งเสริมสนับสนุนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลที่เกิดขึ้น คือมีการร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม สนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและผู้ที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะการทำงานเป็นทีม (Team work) อีกทั้ง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงครอบคลุมไปถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ตั้งแต่เริ่มคิดเห็นปัญหาจนกระทั่งถึงขั้นตอน การติดตามตรวจสอบทุกขั้นตอนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้มีโอกาสในการวางแผน กำหนดรูปแบบ การบริหาร และประเมินผลตลอดจนการตัดสินใจในการกำหนดอนาคตของตนเอง และชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินงาน การพัฒนา มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความชำนาญของชุมชนร่วมกันกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม คุ่มค่า และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนส่วนรวมอย่างเหมาะสมสูงสุด^{๓๔}

การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายแขนงทั้งทางด้านจิตวิทยาสังคมซึ่งได้อธิบายถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของสังคม ทางด้านการเมืองให้ทัศนะว่าการมีส่วนร่วมเป็นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่สมาชิกในสังคม สร้างความเท่าเทียมกันและเพิ่มพลังอำนาจให้แก่สมาชิกทุกคนทางด้านการพัฒนายังให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็น

^{๓๓} กิติชัย รัตนะ, การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

^{๓๔} พระมหาประกาศิต ฐิตปสิทฺธิกร, “กลไกขับเคลื่อนการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบในจังหวัดนครปฐม”, รายงานวิจัย, (วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๘-๖๙.

กระบวนการที่ผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางในการพัฒนาด้วยตัวเอง พร้อมทั้งมีส่วนรับผลประโยชน์และผลเสียที่เกี่ยวข้องจากการพัฒนา^{๓๕}

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสารการให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำแผนงานโครงการหรือกิจกรรมที่อาจ มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งการปฏิบัติการติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น^{๓๖}

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถจะนำไปสู่สังคมแห่งความพร้อมเพรียงความร่วมมือ ความเข้าใจ การตัดสินใจในความเป็นเจ้าของท้องถิ่นนั้นโดยมีวิธีการ ลักษณะ ขั้นตอนต่างๆ มากมายรวมทั้งพฤติกรรมของประชาชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องกับระบอบประชาธิปไตยของคนในชาติทั้งการร่วมการวางแผนหรือร่วมกันตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การร่วมกันปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเองให้ความเห็นหรือเป็นข้อตกลงร่วมกัน ร่วมกันรับประโยชน์ที่เกิดจากการตัดสินใจในการกระทำของชุมชน ร่วมกันตรวจสอบประเมินผลหลังจากการกระทำ และร่วมกันปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นอย่างชัดเจนเป็นรูปตามที่กฎหมายกำหนดให้กระทำได้ ซึ่งหากจะกล่าวโดยรวมจะพบว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องสอดคล้องจากจุดเริ่มต้นของสิ่งที่จะกระทำไปจนสิ้นสุดในสิ่งที่กระทำร่วมกันมาอย่างยาวนานหรือจบโครงการพัฒนาท้องถิ่นนั้น และเกิดการยอมรับร่วมกันอย่างไม่มีข้อโต้แย้งเพราะมาจากจุดเริ่มต้นที่อาศัยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง และการมีส่วนร่วมถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของกระบวนการพัฒนาและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม โดยความสมัครใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทั้งระยะสั้น ระยะยาวต่อเนื่องในเรื่องของการจัดการทรัพยากรชุมชนแล้วย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจ และไม่มีข้อขัดแย้งในชุมชน ย่อมทำให้แผนการพัฒนานั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ได้โดยง่าย ในการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการทรัพยากรในชุมชนจะสำเร็จได้ก็ด้วยความร่วมมือของประชาชนในการช่วยกันดำเนินกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานอย่างเต็มที่ อันเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเอง

^{๓๕}เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, “การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร”, **ประมวลสาระชุดวิชาการวิจัยเพื่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรหน่วยที่ ๙**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๐.

^{๓๖}ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ”, **รายงานการศึกษา**, (นนทบุรี: มูลนิธิเอเชีย สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘ .

ภูมิใจในความสามารถ และผลงานตลอดจนความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ มีความชื่นชม และรักในการทำงานร่วมกันเป็นทีมมากยิ่งขึ้น และ กระบวนการมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการจัดการการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน ผู้ได้ประโยชน์จะมีส่วนร่วมในองค์การในการกำหนดชนิดการพัฒนาตามที่ชุมชนต้องการ และอาจมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ดำเนินโครงการติดตามผลการพัฒนาในโครงการพัฒนาภาครัฐที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ กับชุมชน จึงต้องมีการวางแผน แบบบูรณาการที่เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น พร้อม ๆ กับการพิจารณาถึงนโยบายของชาติ และความสามารถในการตอบสนองของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสียการร่วมมือมีส่วนเกี่ยวข้องโดยได้เข้าไปมีส่วนช่วยเข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทไม่ว่าขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือในทุกขั้นตอนของกิจกรรมการดำเนินการอันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนองค์การหรือสังคมนั้นๆ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านต่าง ๆ คือการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสารให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำแผนงานโครงการหรือกิจกรรมการปฏิบัติตามโครงการการติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงาน กล่าวได้ว่าเป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นครบถ้วน ทุกขั้นตอนตั้งแต่ในระดับเบื้องต้น ระดับกลาง และระดับสูง เพื่อสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาความร่วมมือ ร่วมใจ การประสานงาน ความรับผิดชอบความร่วมมือร่วมใจรวมถึงได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) จึงเป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือการให้ข้อมูลต่อสาธารณชนและให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดสำหรับทุก ๆ คน การมีส่วนร่วมของประชาชนยังจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวความคิดในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่น เพราะประชาชนในท้องถิ่น คือ ผู้ที่รับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นการเปิดกว้างในความคิดเห็นโดยการสื่อสารสองทางในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ซึ่งในแต่ละประเด็นนั้นไม่

สามารถใช้เกณฑ์ในเกณฑ์หนึ่งมาตัดสินใจได้เหมือนกัน โดยแท้จริงนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะไม่สามารถกระทำได้ในทุก ๆ ประเด็น ดังนั้นจึงมีแนวทางทั่ว ๆ ไปบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ การตัดสินใจและมีผลกระทบที่สำคัญ การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่กับความสนใจและประเด็นในการพิจารณา แต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าประชาชนต้องมีอิสรภาพความเสมอภาพ และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมาย ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย และต้องมีกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทาง ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้ เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจการลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน “กรณีที่น่ารังเกียจที่สุด” ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลของประชาชนและค่านิยมของสาธารณชน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน

๒.๔.๒ ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการมีส่วนร่วมมี ๒ ลักษณะ คือ^{๓๑๗}

ลักษณะที่ ๑ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม

^{๓๑๗}ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, สหทยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี, รายงานการวิจัยกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

ประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

ลักษณะที่ ๒ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสองประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง และการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ โดยการส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา และมีการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรโดยอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน ประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่ประชาชนหรือสมาชิกเพื่อหวังผลในกิจกรรมร่วมกัน โดยอาศัยสมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ มีวัตถุประสงค์และการดำเนินงานร่วมกัน ได้แสดงเจตนาทั้งด้วยการแสดงออกโดยการให้ความคิดเห็นและการลงมือกระทำเพื่อแก้ไขปัญหาและหรือดำเนินการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลในที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่กลุ่มชอบอันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง กลุ่มชนและสังคมโดยรวม จากผลของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเป็นความตั้งใจที่แท้จริงของประชาชนซึ่งทำให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

๑. เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขาส่งทำให้ทันคน มีอำนาจต่อรองกันมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งช่วยพัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด^{๓๘}

๒. เป็นการเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าและสมบูรณ์แบบนั้นกลไกที่สำคัญคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบายของประชาชนได้แก่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เข้าไปสร้างกฎหมายและการบริหารราชการแผ่นดิน หากกลไกนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีกลไกนอกระบบเข้ามาแต่ถ้าหากมีการเรียกร้องเกิดขึ้นแสดงว่าระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและยังกลไกในระบบเป็นกลไกที่รวมอำนาจจากเบื้องต้นหรือหรือรวมศูนย์

^{๓๘} สมยศ พุ่มหว่า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑๙.

และอยู่ห่างจากปัญหา ทำให้กลไกระบบไม่สามารถเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง การเรียกร้องอาจ
รุนแรงมากขึ้นตามลำดับ^{๓๙}

๒.๔.๓ กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทยได้ถูกบัญญัติไว้ตามกรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมกำหนดให้ส่วนราชการจัดหาหรือสนับสนุนกลไกในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานของภาครัฐมากขึ้นดังความในมาตรา ๗๘ (๕) ซึ่งบัญญัติให้รัฐต้อง “จัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นเพื่อให้การจัดทำและการให้บริการสาธารณะเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน” และในมาตรา ๘๗ กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมประชาชน โดยต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ อย่างครบวงจรเริ่มตั้งแต่การกำหนดนโยบายการตัดสินใจ จนถึงการจัดติดตามตรวจสอบ โดยเห็นถึงประโยชน์จากแนวคิดการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕) จึงทำให้หน่วยงานในภาครัฐ องค์กรต่าง ๆ ได้ดำเนินการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมผ่านช่องทางหรือกลไกในการให้ข้อมูลข่าวสารและรับฟังความคิดเห็น และให้หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ศึกษาเรียนรู้การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมหรือการบริหารราชการในระบบเปิดจากการปฏิบัติจริง และพัฒนาระดับการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐมากขึ้น เพื่อกระตุ้นการปรับเปลี่ยนสู่การบริหารราชการที่เปิดเผย โปร่งใส เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และพัฒนาระบบราชการเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ สอดคล้องกับที่ได้มีการนำเสนอกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถจัดแบ่งขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้^{๔๐}

กระบวนการที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การรับรู้ เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผน และร่วมวางแผนกิจกรรม

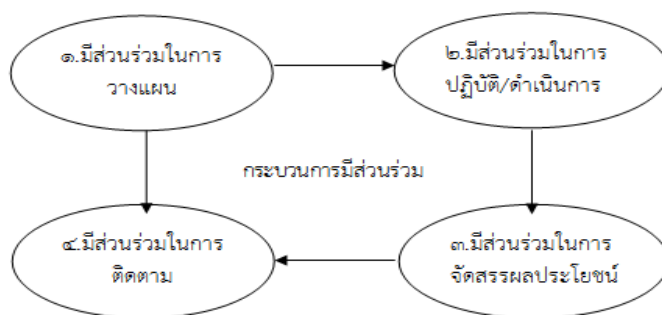
กระบวนการที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการ ได้แก่การเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจ

กระบวนการที่ ๓ มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์ หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

^{๓๙}มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, กติกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสีงแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๔๐}ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ”, รายงานการศึกษา, (มูลนิธิเอเชีย สถาบันพระปกเกล้า : นนทบุรี, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙.

กระบวนการที่ ๔ มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ได้แก่ความพยายามที่จะประเมินประสิทธิภาพประสิทธิผลของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ และพิจารณาวิธีการที่จะดำเนินการต่อเนื่องต่อไป ผลการประเมินนี้ ก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน ซึ่งเป็นขั้นตอนของการวางแผนต่อไป

แผนภูมิที่ ๒.๑ กระบวนการแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (๒๕๕๒)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง ๔ ประการ ได้ลงลึกไปยังรายละเอียดให้เห็นรูปธรรมโดยการแบ่งออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑. แบบการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นการแสดงออกด้านความคิดเกี่ยวกับการจัดระบบ หรือกำหนดระบบของโครงการ เป็นการประเมินปัญหาหรือทางเลือกที่จะสามารถเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาโดยการประเมินสภาพที่เป็นอยู่และสาเหตุของปัญหา ซึ่งในขั้นตอนนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ส่วนได้แก่

๑.๑ การมีส่วนร่วมในขั้นต้น (Initial Decision) เป็นการค้นหาความต้องการที่แท้จริงซึ่งเป็นวิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมของโครงการ

๑.๒ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนเตรียมการ (Ongoing Decision) เป็นการหาโอกาสหรือช่องทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งลำดับความสำคัญของโครงการที่จะต้องดำเนินการ

๑.๓ การมีส่วนร่วมในขั้นการตัดสินใจปฏิบัติการ (Operation Decision) เป็นการหาบุคลากรเข้ามาปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัคร ผู้ประสานงาน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันตามประเพณี เช่นกลุ่มสตรีหรือกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยการเป็นสมาชิกร่วมดำเนินการคัดเลือกผู้นำและการสร้างกำลังอำนาจให้แก่องค์กร

๒. แบบการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการดำเนินงานตามโครงการและแผนงานและเป็นการก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏในขั้นตอนนี้และยังแบ่งออกมาให้เป็น ๓ ส่วนคือ

๒.๑ การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) ได้แก่การมีส่วนร่วมสละแรงกาย การสละเงิน การให้วัสดุอุปกรณ์ และการให้คำแนะนำซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะให้ความเต็มใจ

๒.๒ การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Administration and Coordination) จะมีส่วนร่วมด้วยวิธีการจ้างบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ การฝึกอบรมผู้ที่จะเข้าปฏิบัติในโครงการหรือการให้คำปรึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการและเป็นผู้ประสานงานในโครงการด้วย

๒.๓ การมีส่วนร่วมในการเข้าเป็นผู้ปฏิบัติในโครงการ มักพบว่ามีลักษณะเป็นการบังคับให้เข้ามาปฏิบัติในโครงการมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการบังคับให้ปฏิบัติจะต่างจากการให้ความร่วมมือเพราะความบังคับให้ทำนั้น ผลประโยชน์ (Benefits) จะไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำคัญแต่ถ้าเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจนั้น จะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับหลังเกิดการมีส่วนร่วมด้วย

๓. แบบการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ยังแบ่งออกได้ ๓ ส่วนคือ

๓.๑ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Material Benefits) ได้แก่การมีส่วนร่วมในการเพิ่มผลผลิต รายได้ หรือทรัพย์สิน

๓.๒ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านสังคม (Social Benefits) ได้แก่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมเช่น โรงเรียน สถานที่สาธารณะ หรือส่วนกลางของชุมชน เช่นการเพิ่มคุณภาพชีวิต การเกิดระบบน้ำประปา

๓.๓ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านบุคคล (Personal Benefits) ได้แก่ ความนับถือตนเอง (Self-Esteem) พลังอำนาจทางการเมือง (Political Power) ความคุ้มค่าของผลประโยชน์ (Sense of Efficacy)

๔. แบบการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) หมายถึงการมีส่วนร่วมในการวัดผลและวิเคราะห์ผลของการดำเนินงาน รวมทั้งเป็นการค้นหาข้อดีข้อบกพร่องเพื่อหาแนวทางแก้ไขการทำงานให้มีประสิทธิภาพต่อไป แต่การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ส่วนใหญ่บทบาทดังกล่าวจะเป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยจะเป็นการประเมินผลของงบประมาณที่จัดสรรนั้นนำไปใช้อย่างไรบ้างกรณีแม้แต่เจ้าหน้าที่เองยังไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าว การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนี้จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพลังงานความคิดของมวลชนที่จะทำให้โครงการพัฒนาหรือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ต่อไป^{๔๑}

^{๔๑} นันทวัฒน์ บรมานันท์, การบริหารสาธารณะในระบบกฎหมายปกครองของฝรั่งเศส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนิติธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

สำหรับขั้นตอนการมีส่วนร่วมให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นที่ได้เพิ่มเติมขั้นตอน การมีส่วนร่วม ๕ ขั้นตอนเพราะมองว่า ความซับซ้อนของกระบวนการมันไม่ได้สิ้นสุดลงไป คือ

๑. การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาในชุมชน และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความสำคัญนั้น

๒. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ แนวทางในการดำเนินงานกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่ใช้

๓. การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานหรือโครงการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์ที่เกิดจากโครงการพัฒนาเป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากโครงการ หรือมีส่วนร่วมในการรับผลเสียที่อาจเกิดจากโครงการ ซึ่งผลประโยชน์หรือผลเสียนี้อาจเป็นด้านกายภาพ หรือด้านจิตใจที่มีผลต่อสังคมหรือบุคคลได้

๕. การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่าโครงการพัฒนาที่ดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะๆหรือการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปยอดของโครงการทั้งหมด^{๔๒}

การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสองประเภท คือ

๑. การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของ

^{๔๒}ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓-๒๕.

ชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

๒. การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรโดยอยู่ในมาตรฐานเดียวกันและประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง”

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาส ได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องร่วมคิดแนวทาง ร่วมการแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจและร่วมกระบวนการพัฒนาในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนาทางสังคม สามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเด็น ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูล (Inform) เป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียว แต่เป็นระดับที่สำคัญ เพราะเป็นการเริ่มต้นที่ส่วนราชการเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการอื่นๆ ต่อไป

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปรึกษาหารือ (Consult) เป็นการรับฟังความคิดเห็น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น บอกข้อปัญหาและข้อเสนอแนะต่างๆ กับส่วนราชการ

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้ามาเกี่ยวข้อง (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการกำหนดนโยบาย การวางแผนงาน/โครงการ การมีส่วนร่วม ในระดับนี้ อาจดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการที่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้าร่วม

๔. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความร่วมมือ (Collaborate) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในบทบาทหรือฐานะหุ้นส่วนหรือภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ

๕. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสริมอำนาจประชาชน (Empower) เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นการมอบอำนาจการตัดสินใจให้ประชาชนเป็นผู้กำหนด

๒.๔.๔ การประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม

กรมพัฒนาชุมชน^{๔๓} ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานของภาครัฐ ได้แก่

๑. ประชาชนเกิดการเรียนรู้ เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้การศึกษาแก่ผู้เข้าร่วม ทำให้ได้รับทราบข่าวสาร และเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในสถานการณ์ต่าง ๆ และในขณะเดียวกันประชาชนก็สามารถสะท้อนถึงปัญหาของชุมชนในภาครัฐอันจะทำให้การตัดสินใจในนโยบายต่าง ๆ ได้ผลที่ตรงเป้าหมายมากขึ้น

๒. ให้ความสำคัญในการพัฒนาคน เมื่อประชาชนได้รับการเรียนรู้ จะเกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง มีความรู้สู่ถึงการเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบ มีมโนธรรม และตระหนักในความสามารถของตนเอง ก่อให้เกิดความรักหวงแหนในทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน มีการอนุรักษ์ และเฝ้าระวังรักษาอันเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. ผลลัพธ์ทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อองค์กรภาครัฐยอมเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น การตัดสินใจ นโยบายจะเกิดจากการปรึกษาหารือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ผลลัพธ์ทางสังคมก็จะเกิดการประนีประนอม และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน อาทิเช่น โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐหากประชาชนสามารถโต้แย้ง เสนอความคิดเห็น และร่วมแสวงหาทางออกจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ ก็จะเป็นการตัดสินใจในการปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ ได้ดีขึ้นเนื่องจากการมีส่วนร่วมทำให้มีการสื่อสารสองทางระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน มีการทบทวนและตัดสินใจนโยบายที่ผ่านเวทีสาธารณะหรือการประชาพิจารณ์ ที่เป็นกลไกช่วยให้การตัดสินใจดีขึ้น

๔. กระบวนการมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการจัดการการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน ผู้ได้ประโยชน์จะมีส่วนร่วมในองค์การในการกำหนดชนิดการพัฒนาตามที่ชุมชนต้องการ และอาจมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ดำเนินโครงการ ติดตามผลการพัฒนาในโครงการพัฒนาภาครัฐที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ กับชุมชน

การมีส่วนร่วม นอกจากจะทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีปฏิริยาเชิงสร้างสรรค์ของประชาชน และผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังสามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังนี้^{๔๔}

^{๔๓}กรมพัฒนาชุมชน, คู่มือนักพัฒนา เรื่อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บางกอกบล็อก, ๒๕๔๗), หน้า ๒ – ๕.

^{๔๔}กิตติชัย รัตนะ, การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ, หน้า ๑๗๓ – ๑๗๔.

๑. ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง

๒. ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปด้วยความราบรื่น ไม่มีอุปสรรค เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมมักเกี่ยวข้องกับบุคคลหมู่มาก และอาจรวมถึงสาธารณชนทั่วไป การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมจะเป็นการสร้างความเข้าใจ ทำให้การดำเนินกิจกรรมไม่ถูกต่อต้าน แต่จะเป็นการสนับสนุนให้เกิดแนวร่วมการดำเนินกิจกรรมมากขึ้นอีกด้วย

๓. ใช้การมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือหรือกลไกในการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัจจุบันประชาชนมีการตื่นตัวในเรื่องบทบาทและสิทธิของตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้เกิดเวทีการระดมความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ส่งผลดีต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ

๔. หลักการและแนวคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการเกี่ยวข้องกันทางด้านสังคม จิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น เพราะเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการคิด ริเริ่ม วางแผน วิเคราะห์ ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบตามมา

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของกระบวนการพัฒนา และส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม โดยความสมัครใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทั้งระยะสั้น ระยะยาวต่อเนื่องในเรื่องของการจัดการทรัพยากร ชุมชนแล้วย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจ และไม่มี ความขัดแย้งในชุมชน ย่อมทำให้แผนการพัฒนานั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจะสำเร็จได้ก็ด้วยดีจากความร่วมมือของประชาชนในการช่วยกันดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง อย่างให้มากที่สุด เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจลงมือทำงานอย่างเต็มที่ อันเป็นการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในตนเอง ภูมิใจในความสามารถ และผลงาน ตลอดจนความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ มีความชื่นชม และรักในการทำงานร่วมกันเป็นทีมมากยิ่งขึ้น และ การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนพื้นฐานความสมัครใจที่จะเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงมีการจัดสรรและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมด้วย ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมโดยรอบ ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้ประชาชนจะแสดงบทบาทได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมโดยตรง หมายถึง ประชาชนมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ โดยตรง ทั้งการแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ พิจารณา ตัดสินใจ และการปฏิบัติ โดยตรงเต็มศักยภาพภายใต้ขอบเขตของกติกาที่ถูกกำหนดไว้

๒. การมีส่วนร่วมผ่านตัวแทน หมายถึง การส่งผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนหรือกลุ่มของตน เช่น การให้หัวหน้าครัวเรือนเข้าไปเป็นคณะกรรมการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ร่วมกับภาคีต่าง ๆ

อีกทั้งต้องมีการวางแผนแบบบูรณาการที่เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น พร้อม ๆ กับการพิจารณาถึงนโยบายของชาติและความสามารถในการตอบสนองของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

คำว่า “เครือข่าย” มีความหมายแตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละบุคคล แต่จากการวิเคราะห์เครือข่ายรูปแบบต่างๆ กลุ่มเครือข่ายนี้ ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วม”เป็นมโนภาพที่เห็นว่า สามารถสร้างความเข้าใจในเบื้องต้นได้โดยง่าย คือ ภาพข่ายใยแมงมุม ซึ่งแสดงให้เห็นการถักทอโยงใยกัน ของเส้นใยที่พาดผ่านกันไปมาหลายเส้น หลายทิศทาง ดังนั้นความหมายอย่างง่ายที่ผมขอให้ไว้ ณ ที่นี้ สำหรับคำว่า เครือข่าย คือ "การเชื่อมโยงอย่างมีเป้าหมาย" การเชื่อมโยงนี้ อาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง ระบบที่ปฏิบัติการอยู่เข้าด้วยกัน เช่น การเชื่อมโยงคอมพิวเตอร์เข้าเป็นเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง บทบาทของบุคคล/องค์กรต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใดๆ ของภาคีสมาชิก ซึ่งถ้าหากพิจารณาถึงลงไปอีกหน่อย ในความเป็นบุคคล/องค์กร ก็จะพบความแตกต่างของระบบการทำงาน (ของบุคคล) และความแตกต่างของระบบการทำงาน (ขององค์กร) ที่ปรากฏออกมา ตามการปฏิบัติตัว และตามบทบาทภารกิจที่มีลักษณะเฉพาะ ของแต่ละบุคคล/องค์กร การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จึงเท่ากับการเชื่อมโยงหลาย ๆ ระบบย่อย (ที่ต่างมีลักษณะจำเพาะของระบบ)^{๔๕} ให้รวมกันขึ้นมาใหม่ เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุกหน่วย ที่เข้ามารวมกัน

๒.๕.๑ ความเป็นมาของเครือข่าย

จากพื้นฐานของการเชื่อมโยงระบบ ระหว่างบุคคล/องค์กร เป็นเครือข่าย ก็คือ การรวบรวมความหลากหลาย เข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกัน ให้เกิดมีความเป็นเอกภาพ คำว่า เอกภาพนี้ ในกระบวนการดำเนินงานเครือข่ายในเบื้องต้นนี้ว่า เป็นการมีเป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายที่ตรงกันนี้เองที่นำให้ความหลากหลายมาบรรจบ เชื่อมโยงกันได้ ผลจากการรวบรวมกันนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังในการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้โดยเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพสังคมปัจจุบัน ที่ลักษณะทางโครงสร้างสังคม และวิถีชีวิตของผู้คน มีความหลากหลายขึ้นกว่าเก่าก่อน ได้ก่อให้เกิดความสลับซับซ้อนของปัญหามากขึ้น เป็นเงาตามตัวเช่นกัน

^{๔๕}ธนา ประมุขกุล. เครือข่าย, (ขอนแก่น : ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

การแก้ไขปัญหามีวิธีคิด วิธีปฏิบัติในลักษณะวิธีการที่เคยทำกันมาแต่เดิมนั้น จึงมีประสิทธิผลน้อยลงเรื่อยๆ จนแทบจะกล่าวได้ว่า ไร้ประสิทธิผลไปเลย สำหรับปัญหาในขณะนี้ ดังนั้นวิธีคิด วิธีปฏิบัติ ในการแก้ปัญหา จึงต้องปรับเปลี่ยนไป โดยที่เห็นได้เด่นชัดก็คือ ถ้าการแก้ไขปัญหายังคงยึดอยู่บนพื้นฐานที่ให้หน่วยงานของรัฐเป็นตัวจักรสำคัญแล้วก็คงยากที่จะประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง เนื่องจากเราจะพบกับปัญหาสำคัญ อันเนื่องมาจากความเป็นระบบราชการของรัฐ คือ หนึ่ง การแยกส่วนกันในการทำงาน สอง ความติดขัดล่าช้า จากระเบียบขั้นตอนการปฏิบัติ สาม การทำงานตามสายการบังคับบัญชา ที่อาศัยการสั่งการในแนวดิ่ง และสี่ เป็นการรวมศูนย์อำนาจ - ทรัพยากร

ในขณะที่ เครือข่าย เป็นการเริ่มต้นด้วยการสร้างเป้าหมายร่วมกัน ของภาคีสมาชิก ซึ่งแม้ว่า สมาชิกที่เกี่ยวข้อง จะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่างๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ในเป้าหมาย หรือปัญหาร่วมกันแล้ว สมาชิกแต่ละส่วน ก็จะได้ปรับ และแสดงบทบาทตามศักยภาพ/ความถนัดของตน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของเครือข่าย ได้อย่างตรงต่อสภาพที่แท้จริง โดยมีต้องรอการสั่งการใดๆ จากผู้กำหนดนโยบายในสายงานบังคับบัญชา ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะมีได้รู้ หรือเข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่

ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบการทำงาน ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกัน ในแนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการระดมสรรพกำลัง อันรวมถึงคน สติปัญญา ความสามารถ และทรัพยากรในการทำงาน เพื่อเอาชนะอุปสรรค ที่เป็นจุดอ่อนของระบบงานราชการ ดังกล่าวข้างต้น และเป็นแนวทางที่ตรงกันกับ แนวคิดของการพัฒนาปัจจุบัน ที่ให้ยึดพื้นที่ ประสานภารกิจ และร่วมทรัพยากร (Area, Function, Participation) เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนา

การเกิดเครือข่าย เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างก็มีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาได้ด้วยวิธีการต่างๆ กัน ซึ่งได้สรุปเป็นหลักๆ ไว้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายนี้มักเกิดจาก การที่ผู้คนมีความคิดตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกัน หรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน มารวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า ในการดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิก อันเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเอง เครือข่ายเช่นนี้ มักเกิดในพื้นที่ชุมชน ที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมก่อนต่อเมื่อมีการเพิ่มขึ้นของสมาชิกมีการขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย (วัตถุประสงค์) ของกลุ่มมากขึ้น กลุ่มก็มักจะพัฒนาขึ้นมาเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิก เครือข่ายเช่นนี้ มักมีเวลาการก่อร่างสร้างเครือขายนาน แต่เมื่อเกิดแล้ว ก็จะมีคามเข้มแข็งยั่งยืน และมีแนวโน้มที่เครือข่ายจะขยายตัวเพิ่ม เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง ซึ่งตัวอย่างเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายอินแปงที่จังหวัดสกลนคร เป็นเครือข่ายที่เริ่มต้นจากครอบครัว เพียงไม่กี่ครอบครัว ในการมุ่งปลด

ภาระ หนี้สิน จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ได้เกิดการขยายเครือข่ายออกไปสู่ หลายอำเภอ ในจังหวัดข้างเคียง และยังขยายวัตถุประสงค์ของเครือข่ายออกไปได้อีกหลายประการ

๒) เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งนี้ มักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือการดำเนินงาน ของภาครัฐอยู่เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามแนวคิดเดิม ที่อาศัยกลไกของรัฐผลักดันให้เกิด รูปธรรมของงานโดยเร็ว และโดยมากเข้าไว้ก่อน ภาศีสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย มิได้มีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจที่ตรงกันมาก่อน การรวมตัวกัน จึงเป็นลักษณะชั่วคราว เป็นการเฉพาะกิจ ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด ยกเว้นว่าเครือข่ายจะได้รับการ ชี้นำที่ดี อย่างที่ควร จนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ แท้จริงได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มจะยังคงรักษาสถานภาพเครือข่ายไว้ได้ แต่แนวโน้มเครือข่ายก็ มักจะลดขนาดลง เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

๓) เครือข่ายวิวัฒนาการ เครือข่ายวิวัฒนาการนี้ เป็นอีกรูปแบบการกำเนิดเครือข่าย ที่ มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติแต่แรกเริ่ม และก็ได้ถูกจัดตั้งโดยตรง แต่จะเป็นไปในลักษณะของ กระบวนการพัฒนา ผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์การ มารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการที่จะสนับสนุนกัน และเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน โดยอาจจะยังมิได้มีเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ร่วม เฉพาะใดๆ อย่างชัดเจนนัก หรือในอีกลักษณะหนึ่ง ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็น การได้รับฟัง หรือการได้ไปเห็นเครือข่ายอื่นๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธะสัญญา เป็น เครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเองบ้าง เครือข่ายที่ว่านี้ แม้ว่าจะมิได้เกิดจาก แรงกระตุ้นภายใน โดยตรงแต่แรก แต่ถ้าหากสมาชิกมีความตั้งใจจริง ที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี ได้รับการกระตุ้น สามารถ ร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนได้ โดยสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกแล้ว เครือข่ายนี้ก็จะ สามารถพัฒนาตนเองต่อไป จนสร้างเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง เหมือนเครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติได้ เช่นเดียวกัน เครือข่ายวิวัฒนาการที่กำลังพัฒนาดังกล่าวอยู่ในขณะนี้ มีตัวอย่างมากมาย เช่น เครือข่าย ประชาคมหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๒ ความหมายของเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะ ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้^{๔๖} หรือหมายถึง ชุด ของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันในครอบครัว เพื่อนและคนรู้จัก

^{๔๖}Mitchell, C.J., **Social network in urban situation**, (Manchester : University Press, ๑๙๘๙), p. ๒.

ในช่วงชีวิตของคน^{๔๗} ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดเครือข่ายรวมและเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกับเครือข่ายรวม หลักเกณฑ์นี้อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคม เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนระบบสังคมย่อย ในการศึกษาเครือข่ายเราอาจศึกษาเครือข่ายได้^{๔๘} เครือข่าย หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่ง กับบุคคลอื่นๆ หลากๆ คน เช่น รู้จักผ่านคนอื่น เครือข่ายทางสังคมจึงมีหลายระดับของความชิดใกล้และความห่างที่มีความผูกพันซึ่งกันและกันในหลายๆ ด้าน^{๔๙} เครือข่าย หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งมีทั้งบุคคลภายในครอบครัวและภายนอกครอบครัวเพื่อให้ความช่วยเหลือบุคคลหนึ่งในสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเผชิญอยู่^{๕๐} เครือข่ายในสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมองโครงสร้างสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้อันจำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมอง ขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมทางสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคม เรียนรู้ การที่เกิดสังคมเรียนรู้ขึ้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจใน แนวตั้งไปเป็นเครือข่ายสังคม หรือสังคมกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมการเรียนรู้สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้และชุมชนจะต้องร่วมคิด ร่วมทำในทุกพื้นที่ในทุกองค์กร และในทุกเรื่องจะครอบคลุมสังคมทั้งหมดและมีการเชื่อมโยงกัน ระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายชุมชน จากเล็กไปใหญ่จนเป็นเครือข่ายในชุมชนหรือเครือข่ายในสังคม^{๕๑} เครือข่ายเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่าง ชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายคือ กระบวนการเรียนรู้การระดม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระดมแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานต่างๆ และรวมพลังเพื่อต่ รองกับกลุ่ม อื่นๆ ในสังคม^{๕๒}

^{๔๗}Popenoe, D., **Neighborhood, city and metropolis: An integrated reader in urban sociology**, (New Jersey : Prentice-Hall, ๑๙๘๓), pp. ๑๑๓ – ๑๑๔.

^{๔๘}พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์, **การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม**, (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔๙-๓๕๑.

^{๔๙}ชาติชาย ณ เชียงใหม่, **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพ : สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗.

^{๕๐}Brandt, P. A., and Weinert, C. **PRQ: Psychometric update**. Unpublished manuscript. (Washington D.C. : University of Washington, ๑๙๘๕), p. ๒๓๒.

^{๕๑}ประเวศ วสี, **ธรรมชาติของสรรพพลังการเข้าถึงความจริงทั้งหมด**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

^{๕๒}เสรี พงศ์พิศ, **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กับการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมู่บ้าน อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

เครือข่าย หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการ และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^{๕๓}เครือข่ายหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน^{๕๔}

เครือข่าย คือแนวคิดที่มาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคมที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย เพื่อการพัฒนา การแก้ไขปัญหา และการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็ประโยชน์ทั้งต่อปัจเจกบุคคลและสังคมโดยเป็นคำที่นำมาใช้ในแวดวงการพัฒนาสังคม อันกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย นับตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม การสื่อสาร การร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีโครงสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และมีการกระจายตัวไปตามหน่วยย่อยหรือปัจเจกบุคคลในสังคม โดยเครือข่ายนั้นเริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งสามารถสร้างพลังและอำนาจต่อรอง และต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์นั้นไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยมีการเชื่อมโยงกับองค์กร เครือข่ายพันธมิตรอื่น ๆ ^{๕๕}

เครือข่าย หมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคมที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ เครือข่ายทางสังคมนี้ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคล หรือกลุ่มองค์กรใดก็ตามยอมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกบเครือข่ายสังคมรูปแบบต่างๆเช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อน และ

^{๕๓}นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๕๔}เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

^{๕๕}พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร, พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๕.

ความสัมพันธ์ในฐานะของบุคคลหรือองค์กรที่มีปัญหา มีกิจกรรมที่ปฏิบัติทางสังคมร่วมกันที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงได้^{๕๖}

เครือข่าย คือการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์กร ที่สมัครใจจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิเชื่อถือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน^{๕๗}

เครือข่าย คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลายๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมายมีวิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควรแม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตามแต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกันเช่นมีเป้าหมายร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วน ขององค์การเท่านั้น^{๕๘}

๒.๕.๓ หลักการของเครือข่าย

หลักการที่สำคัญของเครือข่ายมี ๗ ประการ คือ^{๕๙}

๑. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (common perception) การที่สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

^{๕๖}ชาติชาย ณ เชียงใหม่, “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ”, รมกับหมู่บ้านในไทยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓) หน้า ๒๐๙-๒๑๔.

^{๕๗}อาภรณ์ ภู่วิทยพันธ์ุ, Competency Based HRM/HRD, (กรุงเทพมหานคร : เอชอาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^{๕๘}กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

^{๕๙}อ้างแล้ว, หน้า ๓๖-๔๓.

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) การมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะช่วยดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไป

๓. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefit) การที่สมาชิกแต่ละคนมาร่วมกันเพื่อประสานผลประโยชน์และความต้องการซึ่งผลประโยชน์และความต้องการนั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholder participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน ดังนั้น สมาชิกในเครือข่ายจึงควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของความเท่าเทียมกันและในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย และควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

๕. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) การที่สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้างต่อกันนั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย ซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมเป็นเครือข่าย

๖. การพึ่งพิงร่วมกัน (interdependence) การเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากทุกฝ่ายต่างก็มีข้อจำกัดในกระบวนการทำงาน และมีความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่าง ดังนั้น จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

๗. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) การที่สมาชิกในเครือข่ายมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

๒.๕.๔ องค์ประกอบของเครือข่าย

ส่วนองค์ประกอบของเครือข่ายนั้น สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น^{๖๐} ได้กำหนดองค์ประกอบของเครือข่ายตามลักษณะการก่อเกิดได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

^{๖๐}สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แพลน พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘-๖๙..

๑. เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่เรียนรู้กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงแรกๆ ซึ่งเครือข่ายพวกนี้เกิดขึ้นได้ใน ๒ รูปแบบ คือรูปแบบธรรมชาติซึ่งเมื่อชุมชนใดสามารถ พัฒนาการ แก้ไขปัญหาของชุมชน ของตนได้ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงจะเข้ามาศึกษาเรียนรู้และนำ รูปแบบและวิธีการไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งเป็นเครือข่ายการจัดตั้ง รูปแบบนี้เกิดจาก กองค์กรพัฒนาต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนเอง จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์และบทเรียน ในกระบวนการพัฒนาแล้วเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ให้กับชุมชนที่ องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินงานใหม่ๆ

๒. เครือข่ายอำนาจต่อรอง เครือข่ายนี้เชื่อว่ากิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่อยู่ใน วงจำกัด เฉพาะพื้นที่หมู่บ้านของตน จะไม่มีพลังที่เพียงพอต่อการแก้ปัญหาที่แท้จริง ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ ปัญหาแล้วพบว่า ปัญหาที่ชุมชนต่าง ๆ เผชิญอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างมาเอง หากแต่ ชุมชน นั้น ถูกระบบจากระบบภายนอกการจะแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดพลังอำนาจ ในการ ต่อรอง จึงสามารถแก้ไขปัญหานั้นที่แท้จริง การสร้างเครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่ง ซึ่งในระยะแรกของการ จัดตั้งเครือข่าย จะตั้งตามปัญหาหรือกิจกรรมของการเลือกอาชีพ เช่นเครือข่ายผสมผสาน เครือข่าย กลุ่มสตรีทอผ้า เครือข่ายปัญหาป่าไม้ – ที่ดิน เป็นต้น ต่อมาสถานการณ์ปัญหาต่างๆ กลับไม่ได้รับการ ตอบสนองจากรัฐอย่างแท้จริง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาก็ปิดความรับผิดชอบ เครือข่ายต่าง ๆ ที่ มีอยู่จึงต้องร่วมกันผลักดัน ให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาไปพร้อมๆ กัน ดังปรากฏการณ์ม็อบที่พบ ในสังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเครือข่ายสองประเภทนี้มีข้อสังเกต คือ

๒.๑ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่ขาดการต่อเนื่องและขาดพลังเพราะไม่มี เป้าหมายรวมที่ชัดเจน

๒.๒ เครือข่ายอำนาจต่อรองมักจะสร้างขึ้นเพื่อให้สาธารณะเห็นว่าเป็นกลุ่มที่เห็นแก่ตัว ที่เป็นกลุ่มที่มีนักการเมืองสนับสนุน เป็นเครื่องมือของนักการเมือง ทำให้ขาดความชอบธรรมในการ ดำเนินกิจกรรม แก้ไขปัญหาของตนเองเนื่องจากสาธารณะไม่มีข้อมูลเพียงพอ

๒.๓ เครือข่ายอำนาจต่อรองจะต้องได้รับการต่อต้านจากผู้สูญเสียผลประโยชน์และถ้า โดยเหตุผลแล้วผู้สูญเสียผลประโยชน์ไม่สามารถรู้ด้วยเหตุผลก็จะใช้ความรุนแรง เพื่อสลายอำนาจ ต่อรองของเครือข่าย

๒.๕.๕ การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่าย

การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่าย เพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้น นำไปสู่การ ขยายกิจกรรม ขยายความช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีต่อกันตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กรให้ แสดงบทบาททั้งผู้ให้และผู้รับอย่างเหมาะสม สร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกัน และกันผ่านทางการติดต่อกันโดยตรงระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเครือข่าย เป็นการ

แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และยังเป็นการแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลระหว่างองค์กร เป็นแหล่งสำหรับการทำงาน สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเองและยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรเดียว อย่างมากมาย เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานรวมในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งสะสมทุนเพื่อการพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ในอนาคต และเป็นการรวมตัวกันนำประเด็นปัญหาร้องเรียนสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือนำไปสู่การเสนอหรือผลักดันนโยบายที่เหมาะสมมากกว่าเดิม^{๖๑}

ความสำคัญของเครือข่ายทางสังคม ดังนี้^{๖๒}

๑. ทำให้เกิดการปรับตัวที่มีเหตุผลบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด คือ การใช้พฤติกรรมที่มีเหตุผล หากทุกคนได้ควบคุมทรัพยากรและให้ความสนใจทรัพยากรและ เหตุการณ์เมื่อนั้นเครือข่ายทางสังคมจะกำหนดชนิดของทรัพยากรที่ทำให้เครือข่าย เข้าถึงกันได้ ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมจึงกำหนดความสามารถในหน้าที่ของตนเองออกมา โดยช่วยให้บุคคล สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตนเองวางไว้แม้ว่าจะขัดปัจจัยต่าง ๆ ได้

๒. ช่วยให้เกิดการแพร่กระจายของการนำเอาเครือข่ายมาใช้ในทางปฏิบัติ ได้แก่ การ ถ่ายทอดประสบการณ์การทำงาน ในทางปฏิบัติและความเข้าใจในหน้าที่การงาน ช่วยให้เกิดความ คล่องตัวในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคือ เป็นช่องทางของข้อมูลเกี่ยวกับ เครือข่าย เป็นช่องทางของข้อมูล ที่เกี่ยวกับเครือข่ายทางสายอาชีพและการค้า กิจกรรมที่สามารถ สร้างพฤติกรรมปรับตัวในการทำงานโดยสามารถเข้าถึงมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้

๓. สร้างความน่าเชื่อถือ ช่วยให้เกิดการและแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ได้อย่างง่าย และ สะดวก สร้างหลักประกันความเสี่ยงในการตัดสินใจ หรือการเข้าร่วมกิจกรรม ความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่ทำให้รู้สึกมีความปลอดภัย ไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น กลไกของความน่าเชื่อถือที่เกิดขึ้นและนำไปสู่ ความมั่นคงในธุรกิจได้

๔. เป็นช่องทางอย่างหนึ่งในการระดมทรัพยากร (แรงงาน ทุน ข้อมูล) เพื่อให้บรรลุ เป้าหมาย เนื่องจากปัจจุบันการช่วยเหลือกันนั้นสามารถกำหนดบทบาทจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ เกิด ดังนั้น หากมีทรัพยากรเครือข่ายอยู่จะสามารถใช้เป็นช่องทางในรูปแบบต่าง ๆ สร้างวัฒนธรรม ร่วมกันได้ เพื่อก่อให้ธุรกิจเกิดความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้สามารถลดค่าใช้จ่ายในการ ดำเนินการได้

^{๖๑} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, หน้า ๑๗.

^{๖๒} ชินศักดิ์ สุวรรณอภัย, เครือข่ายทางสังคม (Social Network), (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒-๑๗.

๕. สามารถกำหนดความเป็นอิสระของกลุ่มตนเองและสามารถต่อรองในเรื่องการกระจายอำนาจและทรัพยากร กล่าวคือ การพัฒนาศักยภาพของตนเองนั้นมีข้อจำกัด จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องประสานกิจกรรม หรือสร้างความร่วมมือกันในการทำงานตามความสามารถและหน้าที่ที่ตนเองครอบครองอยู่ ดังนั้น หากได้รับการจัดสรรหน้าที่การทำงานตามความสามารถที่มีอยู่ในลักษณะของเครือข่ายอาชีพ ก็จะทำให้เกิดความสำเร็จมีความได้เปรียบในการแข่งขัน และเข้าถึงทรัพยากรได้โดยง่าย

๖. เป็นแนวร่วมใหม่ที่ช่วยแก้ปัญหาในกรณีที่ภาครัฐไม่มีประสิทธิภาพในการจัดการ (เช่น ร่วมด้วยช่วยกัน เครือข่ายอนุรักษ์มรดกนิเวศต่าง ๆ) เนื่องจากความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ สามารถสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นได้ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่จะแสดงอิทธิพลและนำมาสู่การตัดสินใจร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป เครือข่ายเป็นกระบวนการทำงานที่มีการเชื่อมโยงประสานงาน ระหว่างบุคคล องค์กรหน่วยงานต่างๆ ที่มีฐานที่ตั้ง อยู่บนวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายเดียวกัน และด้วยปรัชญาการอยู่ร่วมกัน โดยเห็นคุณค่าของสมาชิกทุกคน ทุกหน่วยเสมอกัน จึงสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาคีสมาชิกในแนวราบที่อาศัยความเข้าใจ และความจริงใจ เป็นกลไกให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่ายแทนการใช้อำนาจ และการสั่งการในกรอบระบบแห่งการบังคับบัญชา ซึ่งเป็นการปิดกั้นปัญญามนุษย์ และละเลยความหลากหลายที่เราสามารถอาศัยการจัดการที่ดี นำความหลากหลายเหล่านี้ มารวมกันอย่างเป็นเอกภาพเพื่อก่อให้เกิดคุณภาพใหม่ ทั้งในรูปแบบของการเรียนรู้ การลงมือปฏิบัติไปจนถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรม นอกจากนี้ด้วยแนวทางการอยู่ร่วมกัน โดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่สมาชิก คือ การแสดงให้เห็นคุณงามความดีที่น่าใจ ที่อยู่เหนือความต้องการแก่งแย่ง แข่งขันกันของมนุษย์ซึ่งย่อมเป็นการขัดเกลาคติใจของเรา เครือข่ายเป็นสิ่งที่สำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงสวัสดิการสังคมของเด็กกำพร้าในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะต้องเป็นการทำงานที่ต้องดำเนินไปด้วยกัน และมีทิศทางเป็นในทางเดียวกันภายในเครือข่าย

๒.๖ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์ และชนิดา สังขพิทักษ์^{๒๓} ได้วิจัยเรื่อง “การถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย : การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชนหรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน” พบว่า การถือครองที่ดินและการจัดการ

^{๒๓}ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์ ชนิดา สังขพิทักษ์, การถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย: การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชน หรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน: รายงานฉบับสมบูรณ์, (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน คณะเศรษฐศาสตร์ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์, ๒๕๕๖).

ทรัพยากรธรรมชาติ ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ โดยจำกัดพื้นที่ไว้ที่ภาคเหนือโดยทั่วไป โดยศึกษา ลักษณะแห่งสิทธิในการถือครองทั้งที่เป็นปัจเจกชนและสิทธิชุมชน

ไพสิฐ พาณิซย์กุล^{๖๔} วิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: กฎหมาย และประเพณีท้องถิ่น” พบว่า กฎหมายและจารีตประเพณี ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่มีมาช้านานในชุมชนต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนที่ใช้ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยจารีตประเพณีเหล่านี้มีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม ประเพณี และความเป็นอยู่ของชุมชน

มานะ นาคำ^{๖๕} ได้ศึกษา “ระบบการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กรชุมชน กรณีศึกษาป่าตะโกร้างโนนระกา” พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กร ชุมชนที่เป็นทางการนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การประสานงานระหว่างองค์กรชุมชนกับ หน่วยงานภายนอก ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบคิดของชาวบ้าน และความสัมพันธ์ ทางสังคมของชุมชนที่เป็นเครือข่าย

ธวัชชัย เพ็งพิณิจ^{๖๖} ได้ศึกษา “คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผน ใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทำการเกษตรกรรมแผนใหม่ โดยการทำการเกษตร ผสมผสานผ่านแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคุณลักษณะ ของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ล้มแล้วลุก คิด แตกต่าง สร้างทางเลือก ยึดศาสนธรรม ปฏิบัติเพื่อพัฒนา กล้านำเสนอ และศรัทธาศรษฐกิจพอเพียง ข้อเสนอแนะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่อยู่ในพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้าน ควรเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการและรับภาระค่าใช้จ่ายบางส่วน อันเนื่องมาจากการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน หน่วยงานของรัฐควรเข้ามามีบทบาทในการขยายผลต่อยอด การดำเนินงานของเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนทางวิชาการ งบประมาณ และการถอดองค์ ความรู้ที่เกิดขึ้น และรัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนการดำเนินงานของปราชญ์ชาวบ้าน การถอดองค์ ความรู้ และการสนับสนุนปราชญ์ชาวบ้านในด้านอื่นๆ ที่เป็นรูปธรรม

^{๖๔}ไพสิฐ พาณิซย์กุล, **โครงการวิจัยร่วม, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ใน ประเทศไทย : กฎหมายกับประเพณีท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร: สกว., ๒๕๕๑)

^{๖๕}มานะ นาคำ, **ระบบการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กรชุมชน : กรณีศึกษาป่าตะโกร้าง โนน ระกา, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓).

^{๖๖}ธวัชชัย เพ็งพิณิจ, “คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร)^{๒๗} ได้วิจัยเรื่อง “ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน” ผลการวิจัยพบว่า

๑. รูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน สรุปได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการจัดการที่เรียกว่า “แบบเดิม” คือ การจัดการอนุรักษ์ พืชป่าชุมชนที่ดำเนินการด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ความศรัทธา กฎกติกาที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีตั้งแต่อดีต เช่น การเซ็นไหว้ผีปู่ตา การเซ็นไหว้ผีป่า ส่งผลให้เกิดการพิทักษ์รักษาพื้นที่ป่าชุมชนสืบทอดต่อมาได้ และรูปแบบการจัดการที่เรียกว่า “แบบใหม่” คือ การจัดการอนุรักษ์ พืชป่าชุมชนที่มีหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาเป็นเจ้าของและจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองและทำงานร่วมกัน โดยภาครัฐจะเป็นผู้กำกับดูแลการจัดการให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ และมีการนำหลักคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ เช่น การปลูกป่าในใจคน, การปลูกป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง, อีกทั้งมีการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้อนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้เกิดการอนุรักษ์ในเชิงพื้นที่จนประสบความสำเร็จอย่างชัดเจน นำไปสู่การขยายเป็นเครือข่ายป่าชุมชนและร่วมขับเคลื่อนให้เกิด พบ.ป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการทำงานที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

๒. ปราชญ์ป่าได้แสดงบทบาทต่อการพัฒนางานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ๑) บทบาทผู้ให้ความรู้ ๒) บทบาทผู้สร้างกระบวนการจัดการ ๓) บทบาทผู้นำทางภูมิปัญญา ๔) บทบาทผู้สร้างเครือข่าย และ ๕) บทบาทผู้ประสานสัมพันธ์ จากการแสดงบทบาทของปราชญ์ป่านั้นเป็นการแสดงภาวะผู้นำในการจัดการป่าที่ประกอบด้วยภูมิความรู้ ภูมิธรรม และคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงพุทธประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ เรียกว่า คือ “ปราชญ์ป่าเชิงพุทธ” โดยปราชญ์ป่าเชิงพุทธนั้นได้นำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการจัดการอนุรักษ์พืชป่าชุมชน คือ ๑) การหาจุดร่วม (ทิวาสัมมัญญา) คือส่งเสริมให้ชุมชนมีความเห็นร่วมกัน มีความเห็นตรงกัน ในการเห็นถึงประโยชน์ของการจัดการป่าร่วมกัน ๒) การมีระเบียบ กฎ กติกาที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ปฏิบัติเสมอกัน (สีลสัมมัญญา) คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงตามระเบียบกติกามี เคารพในสิทธิชุมชนเสมอกัน และ ๓) การใช้ประโยชน์ร่วมกัน (สาธารณโกติ) คือ ส่งเสริมให้ได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรมเสมอกัน จากผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ พืชป่า พื้นฟู รักษาป่าชุมชน โดยทุกคนในชุมชนร่วมเป็นเจ้าของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

^{๒๗}พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร), “ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน”, *ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสนดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐).

๓. กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนของปราชญ์ป่า มี ๕ กระบวนการ เรียกว่า “KLIPS Model = กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่า” ประกอบด้วย ๑) K = knowledge (กระบวนการให้ความรู้) ๒) L = leadership (กระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำ) ๓) I = innovation (กระบวนการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรม) ๔) P = participation (กระบวนการสร้างเสริมการมีส่วนร่วม) และ ๕) S = Social Networks (กระบวนการสานสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม) โดยกระบวนการทำงานด้านการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่านั้นเริ่มจากการหาจุดร่วม มีระเบียบเหมือนกัน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ส่งเสริมให้ได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรมเหมือนกัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดคุณภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของการจัดการป่าชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ในด้าน ต่าง ๆ คือ ๑) ประโยชน์เกิดขึ้นกับตนเอง คือ ทำให้ผู้นำองค์การรู้และเข้าใจธรรมชาติของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับองค์การของตน โดยจะทำให้สามารถประพจน์ปฏิบัติตนต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ได้อย่างรู้เท่าทันการณ์ ๒) ประโยชน์เกิดขึ้นกับเพื่อนร่วมงานและชุมชน คือ ผู้นำองค์การจะได้รับความไว้วางใจ เป็นที่เคารพศรัทธาของเพื่อนร่วมงานทุกคน ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำงานแบบทีมที่มีพลัง อันจะส่งผลดีทำให้องค์การมีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน และ ๓) ประโยชน์เกิดขึ้นกับงานที่รับผิดชอบ คือ การขับเคลื่อนภาระงานทุกอย่างไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาองค์การให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงในที่สุด

กาญจนา คุ่มทรัพย์^{๖๘} “การจัดการป่าชุมชนต้องถ้อยถนอมอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า ชุมชนบ้านดอนหมูมีทุนทางสังคม ที่เข้มแข็ง มีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความพอเพียง มีความเอื้ออาทร มีจารีตประเพณี ของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้อย่างเข้มแข็ง มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกัน บทบาทของบ้าน วัด โรงเรียน เข้มแข็ง วัฒนธรรมชุมชนแบบชุมชนอีสานชนบทที่เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีบทบาทตนเอง เรียนรู้การค้นหาศักยภาพของชุมชนผ่านกระบวนการทวิวิจัย จึงทำให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ศักยภาพของตนเองอย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่องชุมชนบ้านดอนหมูสามารถหลอมรวม วิถีปฏิบัติ วิถีคิดและวิถีชีวิตได้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมที่บูรณาการเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน การให้ความสำคัญกับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของทุกคนในชุมชน เป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องร่วมกันดูแล สร้างความ ตระหนักและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันของสมาชิก ในชุมชน นับเป็นการสร้างจิตสำนึกของการใช้ทรัพยากร

^{๖๘}กาญจนา คุ่มทรัพย์ “การจัดการป่าชุมชนต้องถ้อยถนอมอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี”, รายงานการวิจัย, (คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓ – ๓๕.

ส่วนรวมของชุมชนและพบว่า ปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู คือการมีเครือข่ายความร่วมมือที่ดีกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ลักษณะของการเข้ามาให้การสนับสนุนชุมชน การสนับสนุนความรู้ การฝึกอบรม ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ องค์การพัฒนาเอกชนสถาบัน การศึกษาในพื้นที่ในขณะเดียวกันชุมชนเรียนรู้ที่จะคัดกรองโครงการและการช่วยเหลือจากภายนอก เนื่องจากชุมชนมีบทเรียนและประสบการณ์ ในอดีต ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้การมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคล องค์การภายนอกต่าง ๆ เกิดกระบวนการเรียนรู้การประสานงานระหว่างชุมชน กับหน่วยงานภายนอกอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมความเอื้ออาทร กฎหมาย สถาบันทางสังคม กฎกติกาในการดูแลรักษาป่า การให้การยอมรับ การยกย่องให้เกียรติกับชุมชนด้วยการประกาศให้รางวัล การส่งคนเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ สร้างความภาคภูมิใจ เป็นพลังหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดกำลังใจ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นตัวเงินเสมอไป ความต่อเนื่องของกิจกรรมการให้กำลังใจ ยกย่อง เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับชุมชน เพื่อให้คนในสังคมตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการที่ชุมชนได้ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า เพราะผลของการดูแลรักษาป่ามีประโยชน์กับทุกคนในสังคม ส่วนรวมไม่ใช่เฉพาะในชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ สมศักดิ์^{๒๔} ที่กล่าวถึงระบบของการจัดการป่าชุมชนที่เป็นองค์รวมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยมีหลักการเสมือนเสาหลัก ๗ ประการคือ

- ๑) ความสามารถในการรวมกลุ่มคนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- ๒) มีองค์กรชุมชนและกฎกติกาที่ปฏิบัติได้จริง
- ๓) มีการจัดการด้านวนวัฒนวิทยา (silvi culture) หรือการจัดการระบบนิเวศองค์รวม
- ๔) ป่าสามารถยังประโยชน์ในการดำรงชีพและรายได้ ชุมชนพยายามมุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์ ในกรณีที่ชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์จะมีกิจกรรมที่สร้างรายได้ทดแทน เช่น การเพาะกล้าไม้หายากเพื่อจำหน่าย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม
- ๕) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการสื่อสารในแนวราบที่ดีมีนวัตกรรมเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม เรื่องของการมีส่วนร่วมเป็นทั้งวิธีการและผลลัพธ์ของการทำงาน
- ๖) การรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมดำรงชีวิตที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์

^{๒๔} สมศักดิ์ สุขวงศ์, การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า, (กรุงเทพมหานคร : บริษัททิวทัศน์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๐.

และ ๗) ชุมชนมีการถ่ายทอดหรือส่งไม้ต่อยังรุ่นลูกหลาน มีการถ่ายทอดแนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมไปยังคนรุ่นใหม่ มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น สร้างศูนย์การเรียนรู้ จัดค่ายเยาวชน พยายามสร้างคนรุ่นใหม่ให้รักชาวดนตรมที่เป็นรากเหง้าของตน เป็นคนสองวัฒนธรรมคือรักหารากเหง้าของตนและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ดำรงชีวิตในโลกสมัยใหม่ได้

จากการวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู พบว่า มีความ สอดคล้องกับแนวคิดของ เสน่ห์ และยศ (๒๕๓๖) ที่ต้องประกอบไปด้วย ประกอบด้วย

- ๑) มีความเป็นชุมชนสูง ทุนทางสังคม ความเชื่อ อุดมการณ์ พิธีกรรม
- ๒) มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ฟื้นตัว เป็นฐานในการผลิต
- ๓) การร่วมกันดูแลรักษาป่า มีฐานมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันและป่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต พึ่งพาป่าเพื่อการยังชีพ
- ๔) มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ป่าที่เข้มแข็งและลึกซึ้ง การมีผลประโยชน์ร่วมกัน มองผลประโยชน์ในระยะยาวเพื่ออนาคตของลูกหลาน
- ๕) มีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ มีวิสัยทัศน์ เพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะสูง ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี สร้างศรัทธาให้กับสมาชิกในชุมชน
- ๖) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน เพื่อหาหน้ที่รับผิดชอบการจัดการอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมบนพื้นฐานของภูมิปัญญา จารีตประเพณี ประสพการณ์ที่สั่งสมกันมา
- และ ๗) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรส่วนรวม มีสิทธิในการกำหนดกฎกติกาเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์

ผไท วงศ์อนุตรโรจน์^{๗๐} ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม : กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาประเทศในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย ในการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายนั้น ต้อง อาศัยการเชื่อมโยงกลุ่มและภาคีต่างๆ ในสังคม เข้ามาทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย โดยอาศัยรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรชุมชน ในระดับต่างๆ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการ กระบวนการทำงาน ความร่วมมือและความสัมพันธ์ ระหว่างแกนนำ กลุ่ม และองค์กรในเครือข่ายทางสังคมของชุมชน รวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชน เพื่อนำเสนอแบบแผนความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคม

^{๗๐}ผไท วงศ์อนุตรโรจน์, “กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม : กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี”, *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒).

ของชุมชน (Community Network Map) การศึกษาได้ใช้ขอบเขตในระดับตำบลเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาพบว่า โครงสร้างและฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีในชุมชน อันประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้านและพรรคพวกเพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ผ่านการประกอบ อาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน และ โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นรากฐานที่สำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน และ ความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ นี้ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มที่มีความเป็นทางการมากขึ้น ในการสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์กับภายนอก พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคลเป็น ตัวกลางที่จะเชื่อมโยงให้เกิด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กรหรือหน่วยงานภายนอกกับ ชุมชน ดังนั้น การวิเคราะห์เครือข่ายทาง สังคมของชุมชน สามารถแยกพิจารณาระดับความสัมพันธ์เป็น ๓ ชั้น (Layer) คือ ชั้นฐานความสัมพันธ์ ของชุมชน ชั้นกลุ่มต่างๆ หรือ พลเมืองที่ตื่นตัว (Active Citizen) และชั้นตัวกลางหรือแกนนำ โดย ปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชนคือ ฐานความสัมพันธ์ที่หลากหลาย สถานภาพของ กลุ่มและ บุคคล ผู้นำภูมิศาสตร์และทรัพยากร ศูนย์รวมจิตใจและสำนึกร่วมของคนในชุมชน โครงสร้าง และช่องทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติ ผลประโยชน์ร่วมกับความเข้าใจของคนในชุมชน และ กระแสแนวคิดในสังคม ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชน ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่น การผลักดันให้หน่วยงานภายนอก ที่ทำงานกับ ชุมชนมีการทำงานประสานเชื่อมโยงกัน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่าง ชุมชนอื่นที่มีประสบการณ์ ในประเด็นที่สำคัญต่อชุมชน การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ หรือการประยุกต์ใช้ โครงสร้างและช่อง ทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน ให้เกื้อหนุนต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับบุคคล หน่วยงานภายนอก และควรมีการศึกษา วิจัยเครือข่ายทางสังคมที่มีลักษณะเด่นอื่นๆ

วิมลลักษณ์ ชูชาติ^{๗๑} ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ผลการวิจัยพบว่า การที่จะทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ต่อไป อย่างยั่งยืน ควรมีการจัดให้สมาชิกได้พบปะกันเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่เป็น ทางการ สนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่าย ให้คุณค่า ให้ขวัญและกำลังใจแก่สมาชิกกระตุ้นให้ ร่วมมือกันทำกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ปลุกฝังให้สมาชิกมีความสำนึกในความเป็น เจ้าขององค์กรและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น ตลอดทั้งผู้นำเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จควรมีการดำเนินการ ๒ ลักษณะคือการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนใน ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และการ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้คือ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชน

^{๗๑}วิมลลักษณ์ ชูชาติ, “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มในฐานะเป็นสมาชิกองค์กรโดยให้ความต่อเนื่องและประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา” ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ และเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้กำหนดขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการศึกษาจากหนังสือ วารสาร เอกสารทางวิชาการ การสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงการศึกษาจากงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

๒. การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เป็นการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ใช้แนวคำถามเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview) การเข้าร่วมสังเกตการณ์ในบางกิจกรรม และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจากกลุ่มประชากรอย่างเฉพาะเจาะจง ให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญออกเป็น ๓ กลุ่ม รวมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวม ๑๗ รูป/คน (เอกสารภาคผนวก ๑) สรุปได้ตามตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

ที่	กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์	จำนวน
๑	กลุ่มผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป่าไม้เขตพื้นที่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานเจ้าคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์ในพื้นที่	๕
๒	กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา และผู้แทนประชาชนในพื้นที่ เช่น พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่า ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรม	๑๒

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยใช้คัดเลือกแบบเจาะจงจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ พระสงฆ์ ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ รวมจำนวน ๑๕ รูป/คน (เอกสารภาคผนวก ๒) สรุปได้ ตามตารางที่ ๓.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๒ กลุ่มผู้เข้าร่วม

ที่	กลุ่มผู้เข้าร่วม	จำนวน
๑	กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ	๕ รูป/คน
๒	กลุ่มผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรชุมชน	๕ รูป/คน
๓	กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา	๕ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสนทนากลุ่ม เฉพาะ การสังเกต และเครื่องมือ การบันทึก เพื่อค้นหาหลักการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับ การจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา ดังนี้

๓.๓.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก

การใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาสร้างโครงสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดยให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา

ขั้นตอนที่ ๒ ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวไปให้อาจารย์ที่ ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องว่าแบบสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นถูกต้อง ครบถ้วนตรงประเด็นของการศึกษา

ขั้นตอนที่ ๓ เมื่ออาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องแล้วผู้วิจัยได้นำแบบ สัมภาษณ์ไปใช้จริงในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยแนวคำถาม คือ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ สัมภาษณ์ เช่น อายุ พรรษา แนวคิดที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ป่า และข้อมูลด้านเนื้อหาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาในการจัดการ สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนาในแต่ละพื้นที่ เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ กิจกรรมการอนุรักษ์จัดการป่า ความร่วมมือของหน่วยงานหรือภาคภาคีต่าง ๆ

ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์และสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อทำการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเด็นสำคัญของเนื้อหาการวิจัยและ วิเคราะห์สาระสำคัญจากนิยามศัพท์ เอกสาร แนวคิด ทฤษฎีเพื่อให้แนวการสัมภาษณ์สอดคล้องตาม วัตถุประสงค์การวิจัย โดยอาจารย์ที่ปรึกษาได้ตรวจสอบคุณภาพในด้านต่าง ๆ เช่น กรอบประเด็นและ ข้อคำถามครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่ต้องการตามวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ถ้อยคำสำนวนภาษา ของข้อคำถาม

๓.๓.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ

ในการสนทนากลุ่มเฉพาะเป็นการระดมความคิดเพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ผู้วิจัยขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ โดยใช้การจดบันทึกประเด็นในการสัมภาษณ์ การบันทึกภาพบันทึกเสียง และผู้วิจัยได้นำผลจากการสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์และสัมภาษณ์มาสังเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๓.๔.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview)

๑) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสารต่างๆ พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒) ขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

๓.๔.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ (Focus Group Discussion) ในการสนทนากลุ่มเฉพาะเป็นการระดมความคิดเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน

๑) ประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) พร้อมชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์ ขั้นตอน กระบวนการ สถานที่ วัน และเวลา ในการสนทนากลุ่ม

๒) ขอนหนังสือ ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญ จากหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓) จัดเตรียมประเด็นคำถามจากข้อค้นพบ โครงร่างประเด็นในการสนทนา และเอกสาร ให้เพียงพอให้กับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

๔) ประสานงานเพื่อยืนยัน วัน เวลา สถานที่ กับผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน

๕) จัดเตรียมสถานที่ ทีมงาน และดำเนินการสนทนาด้วยตนเอง

๖) ทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ในแต่ละประเด็นคำถาม ตามประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญ และรายงานผลการวิจัย

๓.๔.๓ การเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรม

ในการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

๑) ประสานงานในพื้นที่ เพื่อขอความร่วมมือในการเข้าร่วมสังเกตการณ์ พร้อมชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์

๒) ประสานงานเพื่อยืนยัน วัน เวลา สถานที่ กับ โดยผ่านผู้ประสานงานในพื้นที่เพื่อจัดเตรียมผู้ให้สัมภาษณ์

๓) จัดเตรียมสถานที่ ทีมงาน และประเด็นการร่วมสังเกตการณ์ ประเด็นการสัมภาษณ์ และประเด็นข้อมูลที่ต้องการ

๔) ทำการวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ข้อมูลในแต่ละประเด็นคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย อีกทั้งเพื่อเป็นเครื่องยืนยันข้อมูลจากการที่ได้ค้นคว้าจากประสบการณ์จริง

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากเครื่องมือวิจัย โดยดำเนินการ ดังนี้

นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มาจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) เพื่อให้เกิดองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก ซึ่งประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ คือ การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา และส่วนที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ได้แก่ แหล่งภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา แหล่งความรู้การจัดการสิ่งแวดล้อม การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา

๓.๕.๒ จากนั้นเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกัน เพื่อบอกเรื่องราวของสิ่งที่ศึกษา ดำเนินการดังนี้

๑) ทำการวิเคราะห์ ใช้ข้อสรุป แล้วนำผลการวิเคราะห์ มาบูรณาการ เพื่อให้เกิดองค์รวมของการบูรณาการภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์นักพัฒนา

๒) นำข้อมูลที่ได้มาบูรณาการให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคม

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามลักษณะของข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับต่อไป

ในส่วนการนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนาจากการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่มเฉพาะ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นและสรุปนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้สัมภาษณ์ดังนี้

ท่านที่ ๑ พระอาจารย์วิชัย ชาครธัมโม ศูนย์ปฏิบัติธรรมพุทธประทีปศรีวิชัย อ.ท่ากายเขียน จ.ฉะเชิงเทรา

ท่านที่ ๒ พระโสภณ วัดโพธาราม จ.พะเยา

ท่านที่ ๓ หลวงปู่สมบุญ ปิฎกณธิสโร เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง ต.ภูหลวง อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา

ท่านที่ ๔ พระครูบวรสีลวัตร วัดเลิศสวัสดิ์ ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา

ท่านที่ ๕ พระครูบรรพตบุญโญภาส วัดเขาหินพืด ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา

ท่านที่ ๖ พระครูวิเทศศาสนคุณ วัดสันติประชาธรรม จ.ชัยภูมิ

ท่านที่ ๗ หลวงพ่อคำสิงห์ สุนิมโส วัดป่าถ้ำหม้อ จ.ชัยภูมิ

ท่านที่ ๘ พระครูพนมธรรมภาณินท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข วัดเขาพระอังคาร จ.บุรีรัมย์

ท่านที่ ๙ พระจรูญ ปภาธโร วัดป่าปะคำ จ.บุรีรัมย์

ท่านที่ ๑๐ พระครูอุทิตวิริยากร จ.อุทัยธานี

ท่านที่ ๑๑ พระปลัดวิชาญ จนทสาโร วัดห้วยเป้ล่า จ.อุทัยธานี

ท่านที่ ๑๒ พระชายแดน วัดสามัคคีบุญญาราม จ.ลำปาง

ท่านที่ ๑๓ พระพรชัย ฐานวงศ์ วัดพระธาตุดอยพระ จ.ลำปาง

ท่านที่ ๑๔ พระวิบูลย์ ธรรมเทโร วัดพุทธอุทยาน จ.เชียงราย

ท่านที่ ๑๕ วัดคลองศิลา จ.ลำปาง

ท่านที่ ๑๖ วัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช จ.เชียงใหม่

ท่านที่ ๑๗ พระสงกรานต์ วัดพระธาตุแก้วมงคล จ.พะเยา

Focus Group Discussion ประกอบด้วย

๑. เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ พระเทพปริยัติเมธี,รศ.ดร.รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระราชรัตนเวที ผศ.ดร. รักษาผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๓. พระครูศรีสุธรรม ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร
๔. ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกลิ่น
๕. ผศ.ดร.อภิขญาณัฐโสภา อนสิน รองผู้อำนวยการเขต
๖. นายสุระ ศาสตร์ หัวหน้าเขตอุทยาน จ.นครสวรรค์
๗. นายธีรวัฒน์ ศิวศรี หัวหน้าโครงการป่าตามพระราชดำริ
๘. ดร.จักรกฤษ์ สิงห์ธนสาร หัวหน้าป่าไม้ป้องกันไฟป่าเขต จ.นครสวรรค์
๙. พระครูสังฆรักษ์ณัฏฐ์ จักรกฤษ ผศ.ดร.

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์พัฒนา” ในบทนี้ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น เพื่อมุ่งเน้น “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์พัฒนา” โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฐมภูมิจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม รวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม และข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งมีผลการศึกษาวินิจฉัยอธิบายตามลำดับประเด็นสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

๔.๑ ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ได้ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ตั้งแต่พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณและการแสดงพระธรรมเทศนา ล้วนประทับอยู่ท่ามกลางป่า ในขณะที่พระธรรมและวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ ก็เป็นไปเพื่อรักษาและเกื้อกูลต่อป่าไม้และธรรมชาติทั้งสิ้น ถ้าหากภิกษุรูปใด กระทำในสิ่งทำลายธรรมชาติหรือป่าไม้ จะทำให้ธรรมชาติสูญเสียความสมดุลของธรรมชาติหรือเป็นบ่อเกิดของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ ซึ่งหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา จะเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับป่าไม้และธรรมชาติ เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและสิ่งมีชีวิตตลอด ถึงระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องผูกพันเป็นสายใยของห่วงโซ่อาหารจากธรรมชาติที่สร้างสรรค์เพื่อมนุษย์ ควบคุมด้วยระบบกลไกการจัดการจากธรรมชาติเอง ส่วนมุมมองของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น โดยหลักคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติและให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต เมื่อภิกษุรูปใดพลาดพลั้งทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นข้อห้าม เช่น ทรงบัญญัติแก่ภิกษุชาวเมืองอาฬวี ซึ่งพากันทำการก่อสร้างและได้ตัดไม้ทำลายป่าและทำลายธรรมชาติ จนเป็นสาเหตุของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ จนประชาชนติเตียนการกระทำของภิกษุเหล่านั้น เพราะเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งมีชีวิต^๑

^๑พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปณฺโญ, การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงค์การพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๑๘๒ – ๑๘๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดในการมองธรรมชาติของ พระพุทธศาสนาว่า หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย ที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงามและมีความสุขกับธรรมชาติ เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์เท่าที่เหล่านี จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติ แวดล้อมพลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ช่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติกลับมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันด้วยดี พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักแม้แต่พืช ดังพุทธภาษิตที่มีใจความว่า “บุคคลพึงนั่งหรือนอนไต่ร่มต้นไม้ใด ไม่พึงหักรานกิ่งต้นไม้ นั้น” เพราะว่าคนประทุษร้ายมิตร เป็นคนชั่ว^๒

นอกจากนี้ คติทางพระพุทธศาสนา สอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข คตินี้จะทำให้เรามีความสุขในการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข นอกจากนี้ ธรรมชาติก็เป็นส่วนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หมายถึงการสอนในพระพุทธศาสนา ได้ยกเอาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษา คือ ในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญงอกงาม เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากเสียงรบกวน กิจกรรมที่ไม่วุ่นวาย เรียกว่า กายวิเวก คือ ความสงบทางด้านกาย โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าร่มไม้ หมูไม้ที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติ ก็จะช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสุขสงบมีความอิ่มใจ มีความสดชื่นโน้มโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสงบทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสดชื่นไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจ เข้ามารบกวนแล้ว สมาธิก็จะอยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก การพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น อุปวิเวก คือ ทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุด ชาวพุทธมองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์ ๒ อย่าง คือ

๑. จากการศึกษาพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๑.

๒. จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ที่มีปรากฏอยู่ในพระสูตร และพระวินัย โดยชาวพุทธมีทัศนะโดยภาพรวม มีทัศนะอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ^๓

พระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญของธรรมชาติ และป่าไม้นานาพันธุ์ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระสงฆ์สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปเผยแพร่แก่ประชาชน เพื่อปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งแหล่งน้ำทางธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้

๑. ปโลกสูตร ปโลกสูตรแห่งอังคุตตรนิกาย ยืนยันแนวคิดของพราหมณ์ผู้หนึ่งเข้ามาเฝ้า พระพุทธองค์และทูลถามเหตุแห่งความเสื่อมของมนุษย์ คำตอบของพระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์แปดเปื้อนไปด้วยกิเลส สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จะวิปริตไปด้วย^๔

“ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง ทุกวันนี้ เมื่อมนุษย์กำหนดแล้วด้วยความกำหนดผิด ธรรม (อธรรมราคะ) ถูกความโลภ ไม่สมำเสมอครอบงำ (วิสมโลภะ) ประกอบด้วยธรรมที่ผิด (มิฉฉาธรรม) ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้น จึงเกิดทุพภิกขภัย ข้าวกล้าเสียหาย เป็นเปลี้ยไม่ไ้ผล เพราะเหตุนี้ มนุษย์จึงล้มตายเสียเป็นอันมาก”

๒. อธรรมิกสูตรแห่งอังคุตตรนิกาย “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรมสมัยนั้น แม้พราหมณ์และคฤหบดี เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคฤหบดี ไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้ชาวเมือง ชาวนิคมนและชาวชนบท ไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนไม่สมำเสมอ เมื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์หมุนเวียนไม่สมำเสมอ หมู่ดาวนักษัตร ก็ย่อมหมุนเวียนไม่สมำเสมอ เมื่อคืนวันหมุนเวียนไม่สมำเสมอ ฤดูและปีก็ย่อมหมุนเวียนไม่สมำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไม่สมำเสมอ ลมก็ย่อมพัดไม่สมำเสมอ เมื่อลมพัดไม่สมำเสมอ ลมก็เดินผิดทางไม่สมำเสมอ เมื่อลมพัดหรือเดินผิดทางไม่สมำเสมอผิดเวียนไป เทวดาย่อมกำเริบ เมื่อเทวดากำเริบ ฝนย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวที่สุกไม่เสมอกัน ย่อมเป็นผู้มีอายุสั้น มีผิวพรรณเศร้าหมอง มีกำลังน้อยมีอาพาธมาก”^๕

๓. เวสสันดรชาดก เวสสันดรชาดก ได้พรรณนาปาฐธรรมาชาติและสิ่งแวดล้อมในกัณฑ์จุลพน (ป่าเล็ก) และตอนกัณฑ์มหาพน (ป่าใหญ่) ซึ่งมีเนื้อหาที่แสดงถึงความรู้สึกในความงดงามของป่า

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๕๒), หน้า ๒๑ - ๒๖.

^๔ อจ. ทุก. (ไทย), ๒๐/๕๓/๒๒๐-๒๒๑.

^๕ อจ. จตุก. (ไทย), ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๖.

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความสุขหรือมีความสุขชื่นชมในความงามตลอดเวลา เพราะในป่านั้น มีทั้งหมูไม้ มีสัตว์ป่า มีสัตว์น้ำ แหล่งน้ำ บรรยากาศ ที่อยู่อาศัย^๖

“ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมูไม้ต่าง ๆ พันธุ์คือ ไม้มูกมัน โกศ สะค้าน แคล้อย ไม้บุนนาก บุนนากเขา และไม้ทริก มีดอกบานสะพรั่งสีต่าง ๆ กัน เหมือนหมู่ดาวเรืองรองอยู่ บนนภากาศ อนึ่งใน บริเวณอาศรมนั้น มีไม้ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่ ไม้ประดู่ มีดอกบาน สะพรั่ง มีไม้กุหลาบ ไม้สน ไม้กะทุม ไม้ซ้อ ไม้ตะแบบ หูกวาง ตะเคียน นางรัง ล้วนมีดอกบานเป็น พุ่มพวง ดังลอมฟาง”

๔. ความงามของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชาดก “ในที่ไม้ไกลจากอาศรมนั้น มี สระโบกขรณีตั้งอยู่ ณ ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจ ดารดาชไปด้วยดอกปทุมชาติและอุบล ดุจดั่ง สระ โบกขรณีในสวนนันทวันของทวยเทพ”

“อนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น มีผุยนกดูเหว่า เมารสดอกไม้ ส่งเสียงไพเราะจับใจทำป่านั้น ให้ดังอีกทีกกัก้อง เมื่อคราวหมูไม้ผลิดอกแย้ม บานตามฤดูกาล รสหวานดั่งน้ำผึ้งเยิ้มหยดจากเกสร ดอกไม้ย้อยลงมาค้างอยู่บนใบบัว”

“อนึ่ง ลมพัดจากทิศทักษิณและทิศปราจีนรำพาย พัดมาที่อาศรมนั้น ทำให้อาศรมสถาน ดารดาชไปด้วยละอองของเกสรปทุมชาติ”

“ในสระโบกขรณี น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลา เต่าและปูเป็นอันมาก สัญจรไปมาเป็น หมู ๆ รสหวานปานน้ำผึ้งไหลออกจากเหง้าบัว รสมันปานนมสดและเนยใสไหลออกมาจากสายบัว”

“ป่านั้นมีกลิ่นหอมต่าง ๆ ที่ลมรำเพยพัดมา หอมฟุ้งตลบไปมา เหมือนดังจะเชิญชวนคนที่มาถึงแล้วให้เบิกบานด้วยดอกไม้และกิ่งไม้ที่มีกลิ่นหอม หมูแมลงภู่ม้วนขึ้นชมกลิ่นดอกไม้พากันบินว่อน บันลือเสียงอยู่โดยรอบ ที่ใกล้อาศรมนั้น มีหมูสัตว์นานาชนิด ผีวิหคมากมาย ต่างสีต่างพรรณ บันเทิง อยู่กับคู่ของตน ๆ ร่ำร้องขานขันแก่กันและกัน”

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติและเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม ตั้งบริบทการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เกื้อกูลต่อธรรมชาติและ การรักษา ธรรมชาติเนื่องจากในครั้งพุทธกาล จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสถานที่สำหรับที่อยู่อาศัย ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและแสดงพระ ธรรมเทศนา การฝึกฝนกายวาจาให้เรียบร้อยหรือแม้แต่ปัจจุบัน ธรรมชาติ ก็ยังมีความสำคัญสำหรับ

^๖ อาศรม. ขุ.ชา. (ไทย), ๒๘/๑๙๗๖-๒๐๘๖/๔๙๒-๕๐๗.

^๗ ขุ.ชา. (ไทย), ๒๘/๑๙๗๖-๒๐๘๖/๔๙๒-๕๐๗.

ภิกษุเช่นกัน พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม จะช่วยให้การปฏิบัติธรรมบรรลุตามเป้าหมายได้เร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทพระสูตรที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ แสดงไว้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยตรงและโดยอ้อม แม้ว่าพระวินัยบางสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม สามารถนำมาบูรณาการใช้กับสมัยปัจจุบันได้ด้วยเหตุผลดังกล่าว สิ่งแวดล้อม จึงมีความ สำคัญและมีความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถ้าหากสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จนก่อให้เกิดมลพิษ ส่งผลกระทบต่อจิตใจทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติของพระสงฆ์ด้วย ซึ่งความสำคัญของพระวินัยที่มีต่อสิ่งแวดล้อม สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๑. ส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ สมัยพุทธกาล การขุดดินถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ เพราะประชาชนในสมัยนั้น มีความเชื่อว่าดินมีชีวิต มีอินทรีย์ จึงไม่ควรทำลาย โดยเฉพาะพระสงฆ์ จะต้องเว้นไม่ทำลายเป็นอันขาด เมื่อพระสงฆ์ทำการก่อสร้าง ได้ขุดดิน เพื่อนำไปก่อสร้างโบกฉาบกุฏิและทำศาลาโรงฉัน ประชาชนจึงพากันติเตียน ประณามการกระทำนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท เพื่อห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก เพราะนอกจากประชาชนจะติเตียนแล้ว ยังเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินอีกด้วย พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์นี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์อันสูงสุดแล้ว ถ้าหากพระสงฆ์มิจะข้องอยู่กับการก่อสร้าง ก็จะไม่มีความจำเป็นที่ถึงที่สุดทุกขได้

การที่พระสงฆ์รักษาพระธรรมวินัยข้อนี้เป็นการช่วยอนุรักษ์ดินไม่ให้เสื่อมคุณภาพ ซึ่งพระสงฆ์ไม่ได้ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติแต่อย่างใด ในปาทุการวรรค สิกขาบทที่ ๑๕ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนเศษในน้ำ” พระพุทธองค์ทรงแสดงเจตนารมณ์ ให้ช่วยกันรักษาความสะอาดแก่แม่น้ำลำคลองไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงน้ำ น้ำจึงจะไม่กลายเป็นมลพิษ ไม่เป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคสู่ประชาชน ตลอดจนไม่ก่ออันตรายสู่สัตว์น้ำและสัตว์บกทั้งหลายด้วยและที่สำคัญในน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ จะช่วยกันรักษาไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงสู่แม่น้ำเป็นธรรมชาติที่มีประโยชน์อันดีและมีโทษมหันต์ หากไม่ได้มีการจัดการและควบคุมที่ดีพอ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยการวางแผนการจัดการและพัฒนาแหล่งน้ำ การควบคุมปริมาณ อัตราการไหลของน้ำให้พอเหมาะ พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณภาพ ระยะเวลาการไหลของน้ำในเวลาเดียวกันด้วย

นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำแล้ว จะต้องพิจารณาควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำทุกประเภทร่วมกันให้บังเกิดผลคุ้มค่ามากที่สุด เพราะการใช้ประโยชน์จากน้ำแต่ละประเภท จะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ แม้ว่าการใช้ทรัพยากรน้ำในประเทศไทย การ

ดำเนินการโดยปราศจากการวางแผน จะเกิดความผิดพลาดในการใช้ประโยชน์จากน้ำ การบริหารจัดการเรื่องทรัพยากรน้ำ ต้องมีแผนบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์สำหรับเกษตรกร ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้น้ำในการเพาะปลูกทางการเกษตร

การอนุรักษ์ดินและน้ำ จะต้องทำควบคู่กันไปทั้งภาครัฐและประชาชนให้มีส่วนร่วม พร้อมทั้งออกกฎหมายเกี่ยวกับการใช้น้ำ เนื่องจากประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำมีมากขึ้น จึงควรมีกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการใช้น้ำและเป็นการควบคุมการแจกจ่ายน้ำ ทั้งที่อยู่บนพื้นผิวดินและใต้ดินให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้ใช้น้ำ ขณะเดียวกันก็เป็นการประหยัดและป้องกันการสูญเสียน้ำโดยเปล่าประโยชน์อีกด้วย นอกจากนี้การวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำ และการจัดการลุ่มน้ำของแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ของประเทศ เพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำได้รับประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างทั่วถึง การปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ หาทางชะลอการไหลของน้ำให้คงอยู่ในลำน้ำนานที่สุด เพื่อมิให้น้ำฝนที่ตกลงมาไหลบ่าลงสู่ทะเลโดยปราศจากการใช้ประโยชน์และลดอัตราการพังทลายของดิน การตกตะกอนตามลำน้ำต่าง ๆ การปรับปรุงระบบชลประทานและคลองส่งน้ำ เพื่อป้องกันการสูญเสียน้ำในขณะที่ส่งน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้น้ำจากคลองชลประทานให้ดียิ่งขึ้น

๒. ส่งเสริมการอนุรักษ์พืชและป่าไม้ ในปาทุการรรค สิกขาบทที่ ๑๔ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราไม่ป่วยไข้ จะไม่ตายอุจจาระ ไม่ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว” ทรงบัญญัติห้ามถ่ายสิ่งสกปรก หรือไม่ให้ถ่มสิ่งของปฏิกูลรดบนใบไม้ใบหญ้าที่สดเขียว เพราะตามธรรมชาติของพืชแล้ว พืชต้องการปุ๋ยจากแผ่นดิน ใบต้องการแสงแดดจากดวงอาทิตย์ จึงไม่มีความต้องการใด ๆ เลย ที่จะรับปุ๋ยสดของมนุษย์รดที่ตัวพืช ฉะนั้น ทางที่ดีควรขับถ่ายลงดินเป็นดีที่สุด แล้วดินนั้นแหละจะเป็นผู้ป้อนอาหารไปสู่พืชเอง รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พระพุทธองค์ทรงห้ามตัดต้นไม้ ดังพุทธบัญญัติที่ว่า “ภิกษุสำคัญว่าพืช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยข้อนี้ ชี้ชัดเรื่องของการอนุรักษ์ต้นไม้ โดยไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้และไม่บอกคนอื่นตัดต้นไม้ให้เพื่อรักษาชีวิตของป่าไม้เอาไว้มาถึงทุกวันนี้ ต้นไม้ขาดแคลนมหาศาล มีจำนวนไม่เพียงพอในการฟอกอากาศพิษในเมืองที่พ้นออกจากท่อไอเสียรถหรือปล่อยออกจากปล่องโรงงานอุตสาหกรรม “ต้นไม้จะทำหน้าที่เป็นปอดธรรมชาติขนาดใหญ่ที่สุดของโลก” ได้รับความเสียหายอย่างรุนแรงเพราะต้นไม้ถูกมนุษย์ตัดโค่นทำลาย เมืองไทยเคยมีป่าเขตร้อนปกคลุมพื้นที่อยู่ ๘๐% แต่ทุกวันนี้เหลือไม่ถึง ๒๐% ซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำลายลงเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม เลียนแบบประเทศอุตสาหกรรมที่เจริญด้วยเทคโนโลยี

พระวินัยที่ยกมาประกอบแสดงให้เห็นว่าทรัพยากรทุกชนิดนั้น ควรแก่การดูแลรักษา อนุรักษ์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นพืช ผัก ต้นไม้น้อยใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ ทำลายต้นไม้อายุหรือพรากของเขียว ภูตคาม ทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ้ำยอจจาระ ปัสสาวะ หรือ บ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้อายุหรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้นทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรค ว่า “เป็นปาจิตติย เพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้ หมายถึง การทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่า ถอนโคน ตัดหรือเด็ดก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ขอบโคนต้นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย ว่า “ดูก่อน โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิตะ”

พระพุทธดำรัส สะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองอย่าง คือ ภิกษุที่ขอบตัด ไม้อายุพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระหรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าพืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้ง หรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใด

นอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติ สิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด เป็นพฤติกรรมที่สวนกับความรู้สึกของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อของประชาชนเช่นนี้ มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์นานาชนิดนับพัน ๆ ปี แม้ประชาชน จะอาศัยป่าและพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากเขาบริโภคผลประโยชน์อันเกิดจากป่า ด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของป่าและพืช จะปฏิบัติต่อป่าและพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวัง ทะนุ ถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าหรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชจะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ผลาญฟุ่มเฟือย หาก จิตสำนึกแห่งความกตัญญูต่องานที่ต่อป่าและพืช แพร่ขยายไปมาก ๆ การทำลายล้างธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยปราศจากความระมัดระวัง ก็จะทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ลดน้อยลงและ ในที่สุดก็เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา ถ้าหากไม่มีการรักษาและอนุรักษ์ไว้ ก็จะหมดไปจากโลกนี้

๓. พระวินัยที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก แยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้ อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธ ศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตาม พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว นั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีล และวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลาย

มนุษย์ สัตว์และพืช ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้น ผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงาม และเป็นประโยชน์แก่อุภโลกล โลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^๘

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญากับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจิตใจของคนให้ลดความโลภลงบ้าง เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้เราเป็นคนดี หมั่นทำความดีให้เป็นส่วนรวม และในสมัยก่อนพระสงฆ์ มักจะดูแลเฉพาะวัดและคณะสงฆ์ในวัดเท่านั้น แต่ในปัจจุบันที่การพัฒนาป่าและดูแลชาวบ้านไปพร้อมกันด้วย ซึ่งโดยธรรมชาติแนวป่าทางนี้ เรื่องของน้ำและความเป็นอยู่ในภาคอีสานหรือภาคเหนืออื่น ๆ จะมีพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙^๙ พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทั้งสองพระองค์ ท่านมีความสนใจทั้งป่าและน้ำเป็นอย่างมาก เช่น โครงการของพระราชินี ท่านจะให้ความสำคัญถึงให้คนอยู่กับป่า ซึ่งโดยปกติเรามักจะคิดว่า^{๑๐} มีคนอยู่ที่ไหนย่อมมีความวุ่นวายที่นั่น แต่สัตว์ไม่เคยทำร้ายคน ป่าไม่เคยบุกรุกคน มีแต่คนที่เข้าไปบุกรุกและทำลายป่า แต่พอมีโครงการคนอยู่กับป่าขึ้นมานั้น ก็มีการพัฒนาป่าและน้ำให้มีการพึ่งพาอาศัยร่วมกับคน ซึ่งคำว่าความร่วมมือร่วมใจ ไม่ใช่ว่าพระจะมีส่วนร่วมกับชาวบ้านเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่พระสงฆ์กับพระสงฆ์ก็ต้องมีเครือข่ายในการอนุรักษ์ร่วมกันด้วย และเรื่องของความยั่งยืนเป็นสำคัญ และสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง^{๑๑} คือผู้ที่แอบแฝงเข้ามาเพื่อหลอกลวงชักชวนชาวบ้าน จนเป็นเหตุให้เกิดการบุกรุกป่า ซึ่งในอดีตเคยมีเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น^{๑๒}

เรื่องของป่าและภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา คือ กำลังมีกระแสทางสังคมไทย คือ เรื่องป่าและพระพุทธศาสนา เพราะจะสังเกตได้ว่า^{๑๓} เมื่อประเทศเกิดปัญหาขึ้นมาเมื่อใด ศาสนา มักจะถูกเฟื่องฟูเป็นอันดับแรก ๆ เพราะพระพุทธศาสนาจะเป็นศูนย์กลางในยามที่ประเทศไทย

^๘ ภัทรพร สิริกาญจน. (๒๕๕๙). “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”. งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๙๗.

^๙ สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เดือดร้อน^{๑๔} นั่นคือกระแสหลักที่ถ่ายทอดกันออกมาทางพันธกรรมเลยก็ว่าได้ เพราะหากถ้าประชาชนอยู่ดีกินดีมีสุข ศาสนามักจะถูกมองข้ามไป ประชาชน ก็มักจะใช้ชีวิตกันอย่างมีความสุข แต่ถ้าสังเกตให้ดี ๆ แล้วนั้น ปัจจุบันหากประชาชนมีความทุกข์มักจะหันหน้ามาเข้าวัดทันที ซึ่งนี่คือเรื่องปกติเป็นไปตามธรรมชาติ เพราะหากเราสังเกตว่าถ้าคนไทยเข้าวัดกันมากเท่าไร มักจะเกิดความทุกข์มาก่อนและพระสงฆ์ ก็มักจะพาไปนั่งสมาธิ แต่ถ้ามองเรื่องป่า เรามักจะมองว่าทรัพยากรในประเทศไทยตอนนี้มีจำนวนมาก^{๑๕} จิตใต้สำนึกของคนเรา ก็มักจะมองว่าสิ่งใดที่เกิดเองตามธรรมชาติ ทุกทีจะคิดว่ามีสิทธิที่จะใช้เท่าเทียมกัน ไม่มีการรักษาและหวงแหน แต่กลับต้องการใช้ เพราะเห็นว่ามีประโยชน์และมีจำนวนมากใช้เท่าไร ก็ไม่มีวันหมดนั้น คือ จิตใต้สำนึกของความเป็นมนุษย์ ถ้ามองถึงพระพุทธศาสนานั้น เรื่องป่าให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพราะชีวิตเราก็คือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ ธรรมชาติ^{๑๖} และสิ่งแวดล้อมมักเป็นปัจจัยในการเชื่อมต่อกัน และสิ่งแวดล้อมมักจัดให้เป็น ๒ ประเภท คือ สิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต^{๑๗}

แต่ถ้าเมื่อใดก็ตาม มนุษย์เข้ามาทำลายสิ่งแวดล้อมกันมากขึ้นแล้ว ความเดือดร้อนก็จะตามมาที่ธรรมชาติจะจัดให้กับมนุษย์ คือ ภัยธรรมชาติ ที่มันเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม ไฟไหม้ เป็นต้น ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดจากฝีมือมนุษย์ ซึ่งถ้าจะเกิดเองโดยธรรมชาติมัน มักเป็นไปได้อย่าง ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลล้วนเกิดจากฝีมือมนุษย์ที่แอบแฝงเข้าไปทำลายธรรมชาติ^{๑๘} และปัจจัยที่แทรกซ้อนที่เกิดขึ้นนั้น คือความต้องการของมนุษย์ สิ่งหลักๆของพระพุทธศาสนา ถ้ามีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปัจจัยอะไรก็แล้วแต่ก็เกิดอาบัติแล้ว ซึ่งนั่นแสดงว่าในพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระวินัยว่า^{๑๙} ถ้าภิกษุที่อยู่ในป่า ต้องดูแลป่า ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเรื่องป่า เรื่องธรรมชาติ เพราะว่าธรรมชาติคือสถานที่ที่ร่มรื่น เหมาะกับการปฏิบัติธรรม^{๒๐} เพราะตั้งแต่ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ส่วนใหญ่มักจะเกิดที่ป่า ฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่โดดเด่นคือ การประยุกต์ศาสนาเข้ามาใช้ร่วมกับ

^{๑๔} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมมานันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลป่าในแต่ละภาค ซึ่งจะมีจุดเด่นในแต่ละภาคที่แตกต่างกัน และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้ในการดูแลป่าของแต่ละภาค^{๒๑}

ส่วนภาคเหนือเรื่องของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา พระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอมานั้นถือเป็นภูมิปัญญาในเรื่อง^{๒๒} ประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการรักษาป่า เช่น การบวชต้นไม้^{๒๓} เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเล็งเห็นถึงความสำคัญของการเบียดเบียน ไม่ว่าจะชีวิตมนุษย์หรือสิ่งแวดล้อม ล้วนทำให้เกิดโทษด้วยกันทั้งนั้น แต่ถ้าเรางดเว้นจากการเบียดเบียนแล้ว ก็มักจะให้ความสุขที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกัน หากเรารู้จักนำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีมาประยุกต์ใช้ในทางพระพุทธศาสนา ก็จะทำให้เกิดความเจริญความร่มเย็น รมเย็น ให้เกิดขึ้นในประเทศชาติได้^{๒๔}

ภาคกลาง ก็มีวัฒนธรรมที่คล้าย ๆ กัน เช่น ประเพณีวัฒนธรรม การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ล้วนก่อให้เกิดความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยจุดเริ่มต้นคือ มนุษย์ ที่จะทำให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม แม้แต่ทางพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน^{๒๕} ซึ่งหวังว่าให้มนุษย์นั้นไม่ทำอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์ควรให้ความสนใจ ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมเพราะมีประโยชน์ต่อโลกมนุษย์ ดังเช่น พระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้เป็นนิยามว่า อุคฺคินิยาม คือ ให้เห็นความสำคัญของเวลา เรื่องการปลูกป่าหรือเรื่องการจัดทำประเพณีในช่วงฤดูกาล เช่น เข้าพรรษา พระพุทธเจ้าระบุไว้ว่า^{๒๖} ภิกษุทั้งหลายหยุดท่องเที่ยวไป เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง พินนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพันธกรรม กระบวนการถ่ายทอดข้อมูลของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ เชื้อโรค ผ่านการสืบพันธุ์ เช่น เราตัดไม้ทำลายป่ากลับกลายเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมและเป็นการทำลายมนุษย์เอง ซึ่งดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงเน้นให้คนเราเห็นความสำคัญของป่าไม้ ซึ่งการบวชต้นไม้คือ การไม่เบียดเบียนกัน ก็ย่อมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้^{๒๗} อย่างต่อไปคือ การรู้จักสำรวมระวังในการที่จะรู้ว่าสิ่งแวดล้อมเหล่านี้มีประโยชน์ มีคุณค่าต่อตัวเรา ต่อสารบบในโลกรอบนี้ และสิ่งสุดท้ายคือการปราชญ์ คือ การชม

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จันทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูบวรศีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีบุญลีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญาภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ใจตัวเอง เมื่อคิดจะทำร้ายสิ่งใดก็ตามที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม สิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ต้องใช้ใจปราน และแนะนำให้ชาวบ้านหรือประชาชนได้รับรู้สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นป่า ลำธาร น้ำ ก็จะเห็นความงดงามเกิดขึ้น^{๒๘}

สิ่งนี้เป็นการส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ชาวบ้านช่วยเหลือกับหน่วยงานราชการ ซึ่งใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักธรรมที่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยหลักธรรมเบื้องต้นคือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นพื้นฐาน แต่ควรเสริมเรื่อง ความกตัญญู^{๒๙} ถ้าเรามองเห็นความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ หรือเห็นคุณค่าของป่าไม้ และการจัดห้องเรียนรู้อของป่าในพื้นที่ หากสิ่งนี้เป็นการยกระดับ การเรียนรู้ธรรมชาติ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้เป็นต้นแบบของการดูแลป่า จากทั้ง^{๓๐} ๓ ภาคที่จัดทำขึ้นนั้นในภาคใดภาคหนึ่ง เพื่อเป็นการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจและได้เข้าถึงสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ยิ่งนักเรียนที่อยู่ใกล้ป่าไม้ ยิ่งต้องปลูกฝังให้รักษาป่าของตนเอง เช่น พื้นที่ภาคเหนือที่จัดให้มีการอนุรักษ์ ส่งเสริม รักษาป่าได้ดีมากขึ้น^{๓๑} เป็นต้น

ภาคอีสาน โดยภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่ามี ๓ ข้อ คือ ๑ . เรื่องชาวบ้าน ก็จะเป็นกลอุบายในการรักษาป่าของตนไว้ได้ ๒. ป่าช้า คือ พืชที่ศักดิ์สิทธิ์เหมือนกัน ๓. วัดป่า เพราะทางภาคอีสานมีพระเกจิชื่อดังมากมายหลายรูป เช่น หลวงปู่่มั่น^{๓๒} อยู่ในสายวัดป่า เพราะฉะนั้นหากไปที่วัดของหลวงปู่ ป่าจะสมบูรณ์ทุกวัด เพราะเป็นความเชื่อความศรัทธา ที่พระสงฆ์มีคุณูปการต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคของอีสาน ส่วนภาคกลางคือ นายทุน มักจะบุกกรุกเข้ามาได้ง่าย ส่วนภาคเหนือมักมีปัญหาทั้งวัดและทรัพยากร^{๓๓} มีการแปร่งสินทรัพย์ให้เป็นทุน คือ เป็นจุดท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ปัญหาที่ตามมาคือ ความเสื่อมโทรมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะกระทบ

๔.๑.๑ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม เพราะเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนในชุมชนร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดการที่ดี นำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่สมาชิกในชุมชนตั้งไว้ สร้างความพึงพอใจและลดความ

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าอภัยวัน วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระผาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระจรูญ ปภาธโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ขัดแย้งของประชาชนที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา อีกทั้งการมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปด้วย^{๓๔}

นาท ตันทวิรุฬห์ และคณะ ได้อธิบายถึงหลักการบริหารทรัพยากรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไว้ดังนี้

๑. การสำรวจตรวจหา (Survey and Identify) จะต้องตรวจหาสิ่งที่เราต้องการมาใช้ประโยชน์ โดยจะต้องพิจารณาในหลาย ๆ ด้าน ทั้งในทางการค้า และการใช้ประโยชน์โดยตรง และการใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ

๒. การป้องกันรักษา (Protection and Maintenance) เมื่อสำรวจทรัพยากรหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ได้แล้ว ก็ต้องมีการป้องกันมิให้สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นเกิดความเสื่อมโทรม เสียหาย ถูกทำลาย หรือเปลี่ยนสภาพไปเป็นมลพิษ

๓. การใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภทและเกิดประโยชน์สูงสุด (Wise use) คือการบริโภคให้ถูกหลักเศรษฐกิจและมีประสิทธิภาพ โดยใช้ทรัพยากรให้เหมาะสม ถูกประเภท ถูกเวลาและโอกาส

๔. การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากร (Improvement) คือการหาวิธีการปรับปรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรมหรือหมดค่าไปแล้วให้กลับมามีคุณภาพพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก เช่น การปรับปรุงคุณภาพน้ำเสีย หรือดินเสื่อมโทรมเพื่อนำมาใช้ หรือเพาะปลูกใหม่

๕. การใช้ทรัพยากรที่ทดแทนกัน (Substitution) คือ การนำทรัพยากรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากหรือเกิดใหม่ได้มาใช้ประโยชน์แทนทรัพยากรที่หายากกว่า เช่น การใช้พลาสติกแทนไม้ใช้พลังแสงอาทิตย์แทนน้ำมัน เป็นต้น

๖. การนำของเสียกลับมาใช้ประโยชน์อีก (Recycle) คือ การนำของเหลือทิ้งหรือของเสียที่เกิดจากการผลิตและบริโภคกลับมาใช้หมุนเวียนอีก เช่น การนำเศษโลหะ แก้ว มาหลอมละลายใช้ใหม่ การนำมาทำปุ๋ย เป็นต้น^{๓๕}

จากหลักการดังกล่าว สอดคล้องกับ เกษม จันทรแก้ว คณะ ที่ได้อธิบายถึงหลักการในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

^{๓๔} บัญญัติ โยธะกา, การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกชุมชนในเขตเทศบาลเมืองท่าใหม่ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี, วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม), (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ : คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐.

^{๓๕} นาท ตันทวิรุฬห์ และพูลทรัพย์ สมุทรสาคร. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการบริหารทรัพยากร. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๘). หน้า ๙๕-๙๗.

หลักการที่หนึ่ง การกำหนดชนิด ประเภท และขอบเขตของสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้ประโยชน์ หลักการข้อนี้ อาศัยพื้นฐานสมบัติเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อม ซึ่งมี จุดเด่นเพื่อสร้างรูปแบบการจัดการเป็นตัวนำแนวคิดในการกำหนดชนิด ประเภท กลุ่ม ระบบย่อย ระบบสิ่งแวดล้อมและการกำหนดขอบเขต อาจโดยการทำการวางแผนการใช้ที่ดิน หรือกำหนดขอบเขตขึ้นมา ทั้งนี้ เป็นเพราะสิ่งเหล่านี้ อยู่บนโลก เนื่องจาก พื้นดินผิวโลกไม่สามารถขยายหรือหดไปได้เท่าที่มีอยู่ในการใช้ที่ดินและ/หรือ กลุ่มทรัพยากรที่ไม่ถูกสมรรถนะและไม่เหมาะสมแล้ว จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การวางแผนการใช้ที่ดิน ต้องดำเนินการแบ่งทั้งสมรรถนะที่ดิน คือ ลักษณะภูมิประเทศ และความเหมาะสมตามคุณสมบัติของดิน และสภาพเศรษฐกิจ สังคม ควบคู่กับการสร้างกฎและมาตรการใช้ที่ดินระบุไว้ด้วย

หลักการที่สอง การกำหนดกิจกรรมเพื่อคงสภาพและ/หรือสร้างศักยภาพความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม คือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หลังจากการวางแผนแบ่งเขตพื้นที่แล้ว การกำหนดการใช้ทรัพยากรในแต่ละประเภทที่อยู่ในพื้นที่ที่กำหนด ต้องเป็นไปตามหลักวิชาการในแต่ละสาขาที่สำคัญต้องเป็นไปตามหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนกำหนดขนาดและทิศทางการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นรูปธรรม

หลักการที่สาม การควบคุมในการกำจัด บำบัดของเสียและมลพิษจากกิจกรรมการใช้ทรัพยากร เนื่องจากการนำทรัพยากรมาใช้ไม่ว่าลักษณะใดย่อมมีของเสีย และมลพิษเกิดขึ้นเสมอ ดังนั้น การใช้ทรัพยากรในเขตพื้นที่ใดก็ตาม จึงจำเป็นต้องมีการควบคุม บำบัด และกำจัดของเสียและมลพิษให้หมดไป หรือลดน้อยลงจนสิ่งแวดล้อมสามารถรองรับได้ และไม่เป็นพิษภัยต่อ สิ่งมีชีวิตต่างๆ โดยนำเทคโนโลยีเข้าไปควบคุม^{๓๖}

ทงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออก ซึ่งความรู้สึก นึกคิด แก้ไขปัญหาความต้องการของตน โดยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด^{๓๗}

^{๓๖} เกษม จันทรแก้ว เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม. โครงการสหวิทยาการบัณฑิตศึกษา สาขา วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๕). หน้า ๙๕-๙๗.

^{๓๗} ทงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ. (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์. ๒๕๓๔). หน้า ๗๖.

วิฑูรย์ ปัญญากุล ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนผู้ที่ได้รับประโยชน์หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนามีสื่อธิในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาได้^{๓๘}

เจริญ ภัสระ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึง ความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนหรือชุมชนยอมรับผิดชอบและกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน^{๓๙}

กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม ที่กล่าวมาข้างต้น มาพิจารณาและสรุปความหมายของกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม ได้ว่า กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม นั้น จะต้องดำเนินการโดยอาศัยเครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ กฎระเบียบหรือมาตรการควบคุม เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ รวมไปถึงการวางแผน และมีการสนับสนุนด้านงบประมาณ การให้การศึกษาส่งเสริมประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ในทุกภาคส่วนทั้งองค์กรเอกชนและองค์กรประชาชน การที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีรูปแบบ ตั้งแต่ด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติการ ด้านการรับผลประโยชน์ และด้านการประเมินผล

ปัจจุบันปริมาณการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างทวีคูณ แล้วมีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากขึ้น เป็นผลให้เกิดมลพิษมากมาย จึงต้องมีการบริหารจัดการเพื่อป้องกันและแก้ไขอย่างรวดเร็ว การจัดการสิ่งแวดล้อมจะทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์มากขึ้นสามารถลดลงได้^{๔๐} การจะสอบถามบ้านให้รู้จักรักษาสิ่งแวดล้อม แรกอาจจะอธิบายยากนิดหนึ่ง เพราะชาวบ้านบางคนก็ 모르จักสิ่งแวดล้อม คือ อะไร เพราะคำว่าสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งที่ไกลตัวมากสำหรับชาวบ้าน ซึ่งเป็นคำพูดทางวิชาการ ก็คิดเหมือนกันว่า จะทำอย่างไร จึงจะให้ชาวบ้านเข้าใจได้ อาตมาอาจจะดำเนินการตามประสบการณ์ที่อยู่กับชาวบ้าน^{๔๑} โดยดำเนินการตามขั้นตอนและมีการเปลี่ยนรูปแบบหรือปรุ่ดตลอดเวลา เพื่อให้กับสภาพแวดล้อมของชาวบ้าน^{๔๒} ดังนี้

^{๓๘} วิฑูรย์ ปัญญากุล. การพัฒนาต้องมาจากประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. ๒๕๓๕). หน้า ๓๕.

^{๓๙} เจริญ ภัสระ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ”. วารสารสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย. ๑๒ (พฤษภาคม ๒๕๔๐). หน้า ๑-๓.

^{๔๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๔.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ, เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเตโช, เจ้าอาวาสพุทธอุทยานจุดดงวัดพระธาตุดอยอินทรี, วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๑. ให้วัดเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน โดยเฉพาะวันพระ ก็มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา รักษาศีล ๕ และร่วมกันทำบุญ^{๔๓}

๒. กิจกรรมปลูกป่า และเทศนาอบรม เน้นที่เรื่องผลเสียที่เกิดจากการทำลายป่า เพราะป่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน เมื่อมีการทำลายป่าแหล่งอาหารก็จะถูกทำลายไปด้วย สอนเรื่องการรักษาศีล สอนเรื่องโทษของยาเสพติด^{๔๔}

หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่กล่าวมาข้างต้น มาพิจารณาและสรุปความหมายของหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้ว่า หลักการการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นจะต้องดำเนินการโดยอาศัยเครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ กฎระเบียบหรือมาตรการควบคุม เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ รวมไปถึงการวางแผน และมีการสนับสนุนด้านงบประมาณ การให้การศึกษาส่งเสริมประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ในทุกภาคส่วนทั้งองค์กรเอกชนและองค์กรประชาชน^{๔๕} เมื่อมีการแนะนำตามวิถีของชาวบ้าน พระจะต้องเป็นผู้นำ โดยหลักการใช้นุยุตม์สัมพันธ์เข้ากับชาวบ้าน เข้ากับผู้นำชุมชนช่วยกันรักษาป่าไม้ และการสร้างกฎปราชญ์จากการตัดต้นไม้มาสร้าง^{๔๖} แต่สร้างขึ้นจากเศษไม้เก่าของชาวบ้านที่เหลือใช้ หรือสร้างสิ่งที่ทดแทนไม้มาสร้างเป็นกฎเพื่อไม่ให้ตัดต้นไม้จากป่า พื้นที่ทางวัดดูแลเกือบ ๒๐๐ ไร่^{๔๗} มีการปลูกป่าตลอดทั้งปี^{๔๘} โดยขอรับการสนับสนุนต้นไม้จากกรมป่าไม้ มีผู้นำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน นายก อบต. และชาวบ้านลงมือช่วยกันปลูกต้นไม้ทดแทนของเก่าที่เสื่อมโทรมจากธรรมชาติเอง หรือจากการตัดไม้ทำลายป่าของประชาชน เมื่อมีป่าไม้^{๔๙} หรือธรรมชาติที่สมบูรณ์แล้ว ก็จะไม่มีการเกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรง อาจจะมีฝนตก^{๕๐} น้ำท่วมขังบ้าง แต่ไม่รุนแรง ไม่มีไฟป่าเกิดขึ้น เพราะมีการดูแลรักษาป่า โดยชาวบ้านรวมกลุ่มจัดตั้งเพื่อรักษาป่าไม้ ไม่ให้เกิดไฟป่า มีการขุดแนวกันไฟไว้ จัดเวรออกตระเวนรอบ ๆ ป่าที่ทางวัดดูแล ซึ่งแต่ละคนที่เข้าร่วมส่วนมาก^{๕๑} เพราะต้องการร่วม

^{๔๓} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล, วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม, รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา, วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} บัญญัติ โยธะกา, การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกชุมชนในเขตเทศบาลเมืองท่าใหม่ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี, วิทยาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม), (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ : คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

^{๔๖} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล, เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง, วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ, เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเดโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล, เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ, เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ทำบุญด้วยกันกับทางวัด และเห็นคุณค่า หรือคุณประโยชน์ของป่าที่ชาวบ้านได้อาศัยป่าเป็นแหล่ง เลี้ยงชีพ หรือการหาของป่ามาเพื่อจำหน่าย สร้างรายได้ให้กับประชาชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว^{๕๒} ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมกัน ก็มีเจตนารมณ์เดียวกัน คือ เสียสละเพื่อส่วนรวมและช่วยกันรักษาป่า ซึ่งทาง วัดเป็นผู้ดูแล และรักษาป่าไว้เพื่อลูกหลานในอนาคตต่อไป^{๕๓}

การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการจัดลำดับความสำคัญ ของปัญหา การวางแผนจัดการสิ่งแวดล้อมให้ได้รูปแบบที่เหมาะสม คุ่มค่า และมีประสิทธิภาพ เพราะ การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และสามารถนำมาประโยชน์ได้ โดยไม่กระทบต่อ สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน และในอนาคต โดยการสอนตามวิถีของชาวบ้าน บอกกับชาวบ้านเรื่องผลเสีย ของการทำลายป่าแล้ว ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเอง เพราะการทำบุกรุก ทำลายป่าไม้ ก็ เหมือนกับการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะป่าไม้ก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เพราะป่าเป็นแหล่งที่อยู่ อาศัย^{๕๔} เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน เมื่อมีการทำลายป่าแหล่งอาหารก็จะถูกทำลายไปด้วย โดย การแนะนำตามวิถีของชาวบ้านสอดแทรกด้วยการโน้มน้าวจิตใจของชาวบ้าน เน้นหนักที่การให้ ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ครอบครัว^{๕๕} การแยกขยะแต่ละประเภทให้ ความสำคัญเรื่องธรรมชาติ เนื่องจากมนุษย์ทุกคนต้องอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การอยู่ ร่วมกัน การ ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ตั้งแต่วิถีชีวิตประจำ การเดินทาง การคมนาคมต่าง ๆ หรือการนำธรรมชาติมาใช้ด้าน^{๕๖}อุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ ก็ล้วนมาจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วย^{๕๗}

วิถีของชาวบ้าน เมื่อก่อนชาวบ้านที่ไม่ค่อยความสนใจเรื่องธรรมชาติเท่าที่ควร เพราะ ชาวบ้าน ก็ต้องอาเลี้ยงชีพ หรือก็เข้าเมืองหลวงเพื่อหางานทำ โดยมองข้างเรื่องทุนทรัพย์ที่เกิดจาก ธรรมชาติ ถ้าหากสามารถดูธรรมชาติให้คืนกลับมาอุดมสมบูรณ์^{๕๘} ^{๕๙}ก็ย่อมจะสร้างรายได้จากป่า เพียงแค่ขาดกระบวนการ หรือการพัฒนาเชิงแนวคิดให้เกิดเป็นรูปธรรมชาติแล้ว นำสิ่งที่เกิดจาก

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูบวรสิลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ธรรมชาติดีมาสร้างรายได้ เมื่อสมัยสร้างวัดใหม่ ก็ให้ความสำคัญเรื่องการดูแลป่าไม้^{๖๐} แม้จะมีการตัดต้นไม้เพื่อสร้างศาลาวัดบ้าง^{๖๑} หรือสร้างที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ แต่ก็มีดูแล ปลูกเพิ่มเติม หรือทดแทนป่าที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ และเน้นให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของป่าไม้ที่ชาวบ้านอาศัยสร้างบ้านเรือน^{๖๒} การปลูกป่าไม้ก็มีหลากหลายวิธีการ จะเห็นได้ว่า เมื่ออาตมาได้รับนิมนต์ไปบิณฑบาตที่กรุงเทพฯ เมื่อบิณฑบาตเสร็จก็นำของกลับมาแจกให้กับชาวบ้าน มีมาม่า^{๖๓} ปลากระป๋อง ข้าวสาร อาหารแห้งให้กับชาวบ้าน โดยที่ไม่มีใครเคยทำมาก่อน ชาวบ้านจึงเริ่มหันกลับมาช่วยวัด^{๖๔} โดยช่วยกันปลูกป่า หัวใจจริง ๆ แล้ว คือ ต้องการสอนให้ชาวบ้านรู้จักรักษาไม้^{๖๕} หรือให้ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติให้ได้^{๖๖}

๔.๑.๒ แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

การให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดกับเรื่องของดินและน้ำแล้ว แนวคิดและทฤษฎีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ยังคำนึงถึงความสอดคล้องเกื้อกูลกันระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอด ความเข้าใจถ่องแท้ถึงธรรมชาติและสภาวะตามธรรมชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของพระองค์นั้นทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทรัพยากรป่าไม้ และเรื่องของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในด้านต่างๆ ซึ่งในส่วนแรกนี้ ตัวอย่างที่พอจะแสดงให้เห็นเป็นสังเขปคือ ป่า ๓ อย่าง ป่าไม้ ๓ อย่างเป็นแนวคิดของการผสมผสานความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่ไปกับความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ เพื่อป้องกันมิให้เกษตรกรเข้าบุกรุกทำลายป่าไม้ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ จึงควรให้ดำเนินการปลูกป่า ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์ ๔อย่าง ป่าสำหรับไม้ใช้สอย ป่าสำหรับเป็นไม้ผล และป่าสำหรับเป็นเชื้อเพลิง ป่าหรือสวน

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชารธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระจรูณ ปภาธโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวงศ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระผามาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีลสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภักษ์ เจ้าอาวาสวัดวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ป่าเหล่านี้นอกจากเป็นการเกื้อกูลและอำนวยประโยชน์ ๓ อย่างนั้นแล้ว ป่าไม้นี้ไม่ว่าจะเป็นชนิดใดก็จะอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ และคงความชุ่มชื้นเอาไว้ อันเป็นการอำนวยประโยชน์อย่างที่ ๔ ซึ่งเป็นผลพลอยได้

"ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก" ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเข้าใจพระทัยอย่างลึกซึ้งถึงวิถีแห่งธรรมชาติ โดยที่ได้พระราชทานแนวคิดที่ว่าบางครั้งป่าไม้ก็เจริญเติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติขอเพียงอย่าเข้าไปรบกวนและทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากปล่อยให้ตามสภาพธรรมชาติชั่วระยะเวลาหนึ่งป่าไม้ก็จะขึ้นสมบูรณ์เอง การระดมปลูกป่าด้วยความไม่เข้าใจ เช่น ปอกเปลือกหน้าดินซึ่งมีคุณค่ามากออกไป และปลูกพันธุ์ไม้ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและระบบนิเวศน์บริเวณนั้น นอกจากต้นไม้ที่ปลูกไว้จะตายโดยไม่ได้ประโยชน์แล้วยังทำลายสภาพแวดล้อมอีกด้วย แนวความคิดที่ลึกซึ้งนี้ จึงเป็นที่มาของคำว่า "ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก" ซึ่งเป็นที่ยึดถือกันในหมู่ผู้รู้ทั่วไป

"ฝายชะลอความชุ่มชื้น" (Check Dam) ก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกิดจากพระปรีชาสามารถอันยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงคิดค้นขึ้นเพื่อเป็นวิธีการในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีง่ายๆ และประหยัด และได้ผลดีนั้นคือการสร้างฝายเล็กๆ ให้สอดคล้องไปกับสภาพธรรมชาติ โดยการใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) มีอยู่ ๒ ประเภทคือ ฝายต้นน้ำลำธาร สำหรับกักกระแสน้ำไว้ให้ไหลช้าลง และสามารถซึมลงใต้ผิวดินเพื่อสร้างความชุ่มชื้นในบริเวณนั้น และอีกประเภทหนึ่งคือ ฝายดักตะกอนดินและทรายมิให้ไหลลงสู่แหล่งน้ำเบื้องล่าง ฝายทั้ง ๒ ประเภทสามารถสร้างความชุ่มชื้นและชะลอความชุ่มชื้นและระบบวงจรน้ำที่อำนวยประโยชน์แก่การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพดียิ่ง ดังตัวอย่างที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกประการหนึ่งก็คือ ทฤษฎีในการแก้ไขปัญหาคความแห้งแล้งและการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรมโดยการดำเนินการตามแนว "ทฤษฎีใหม่" อันเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ซึ่งมีอยู่จำกัดให้ก่อประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็มีน้ำไว้ใช้ตลอดปีเป็นการอำนวยประโยชน์ต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปด้วย^{๖๗}

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกที่ติดกันต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่ติดกันเหล่านี้เป็นประโยชน์ที่เอื้ออำนวยซึ่งกันและกัน ที่สำคัญป่าไม้ยังมีประโยชน์ต่อมนุษยชาติ ดังนี้

^{๖๗} มูลนิธิชัยพัฒนา. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ออนไลน์. <http://www.chaipat.or.th> สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

๑. ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยความสะดวกประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิด ธาตุน้ำ มีเพียง พอแก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียง ธาตุไฟ มีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์นานาชนิด และพืชนานาชนิดในผืนป่านั้นๆ มีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอ ธาตุลมอากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลา มีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่พายุ

๒. ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมา ยังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์ อำนวยความสะดวกสุขขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์ เป็นแหล่งการสร้างนันทนาการ สร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด

๓. ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุ ซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด คือ การเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ

๔. ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลก ตามหลักการนี้จึงเห็นได้ชัดว่า พระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้ พันธุ์ไม้ โดยไม่เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่า รวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกป่า สร้างสวนป่าเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป^{๖๘}

การอนุรักษ์ป่าในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นสามารถประยุกต์อยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ สามารถกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อมและแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่มิฉะนั้นต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อนซึ่งแนวคิดการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาต้องตั้งอยู่บนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุดุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเรียกว่า พืชนิยาม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” หมายถึง สภาวะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่อง

^{๖๘} พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร, **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

สัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอดังนั้นแนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์หลักคำสอนให้สัมพันธ์กันทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการหรือ นิยาม ๕ คือ ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่

๑. อุตุนิยาม (Physical Laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงโดยเฉพาะเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์

๒. พืชนิยาม (Biological Laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุกรรม

๓. จิตนิยาม (Psychological Laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต

๔. กรรมนิยาม (Moral Laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ

๕. ธรรมนิยาม (Causal Laws) กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน^{๖๙}

ดังนั้น กฎธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่น ๆ จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และหลักคำสอนต่าง ๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาโดยสรุปประกอบด้วย หลักศีล ๕ ไตรสิกขา

๔.๑.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักธรรมศีล ๕ และไตรสิกขา

๑. ศีล ๕ หรือ เบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ระเบียบความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๖). (กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์. ๒๕๕๑). หน้า ๑๖๖.

ตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ปารายละเอียดดังนี้

(๑) ละเว้นจากการล่าสัตว์ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการล่าหรือเพื่อบูชายัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เรามีความรู้สึกรักชีวิตเราอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่นก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนอย่างนั้น

(๒) ละเว้นจากการลักขโมย หมายถึง ควรถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติได้ให้มาไม่ควรไปเร่งหรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

(๓) ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศหมายถึง เว้นจากประพฤติดินทางเพศผู้ประพฤติดินทางเพศนี้จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมถ้ามนุษย์ประพฤติดินทางเพศโดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนผู้หญิง มนุษย์มีการลักลอบตัดต้นไม้ฆ่าสัตว์ก็นับเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติ

(๔) ละเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่คำปดเสียดสี และคำพูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและปรารถนาดี ในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อมบุคคลควรพูดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งใช้สื่อต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

(๕) ละเว้นจากการดื่มสุราหรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศิลปข้อนี้จะทำให้ผู้ละเมิดขาดสติในการประยุกต์ใช้ต่อสิ่งแวดล้อม บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาซึ่งเป็นผลผลิตจากต้นไม้อหรือพืชต่างๆซึ่งเป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติเป็นการทำร้ายธรรมชาติศิลปทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นหลักจำเป็นในสังคมมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความปกติทั้งในตนเองและสังคม เพราะช่วยควบคุมความประพฤติไม่ให้พลาดถลันในการทำ ความชั่วอย่างใด อย่างอย่างหนึ่ง รวมทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรมอันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจไม่ให้ความชั่วครอบงำได้วารสารสันติศึก

๒. หลักไตรสิกขา หลักคำสอนต่างๆ ของพระพุทธศาสนามีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนถ้าปรารถนาจะให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึงพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึงปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญูทุกเวท ผู้วิจัยสรุปรวมในหลักไตรสิกขา ๓ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ

และปัญญาให้ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยสรุปเป็นแผนภูมิแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

๒.๑ ศีล ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุขและในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๒.๒ สมาธิ เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมาธิภาวนา

๒.๓ ปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง^{๗๐}

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ ก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในเบื้องต้นมีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชนและศาสนาในการสร้างกติการ่วมกัน

การฟื้นฟูป่าและสิ่งแวดล้อมนั้น แรก ๆ ก็ลำบาก หรือยากมาก เนื่องจากคำว่าสิ่งแวดล้อมกับชาวบ้าน ก็เป็นสิ่งที่เข้าใจกัน เพราะศัพท์ทางวิชาการมากไปสำหรับชาวบ้าน แต่ถ้าบอกว่าช่วยกันฟื้นฟูป่าธรรมชาติ จะเข้าใจง่ายมาก เมื่อจะให้ชาวฟื้นฟูป่าไม้^{๗๑} และการจัดการสิ่งแวดล้อม ก็ต้องเน้นไปที่การปลูกป่าใหม่เพื่อทดแทนป่าที่เสื่อมโทรมด้วยหลายสาเหตุ จะเน้นหนักไปทำอย่างไร

^{๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๖). (กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์. ๒๕๕๑). หน้า ๑๐๗.

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เมื่อชาวบ้านได้ประโยชน์จากป่าไม้แล้ว^{๗๒} ทุกคนย่อมเห็นคุณค่า ซึ่งอันแรกนั้นต้องช่วยกันรักษาป่าไม้นี้ไว้ก่อน อาจจะมีกิจกรรมปลูกป่า ดูแลรักษาป่าไม้เนื่องในวันสำคัญทางศาสนา หรือในวันที่ ๕ ธันวาคม และวันที่ ๑๒ สิงหาคม กิจกรรมวันสำคัญเหล่านี้ จะช่วยส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมกันปลูกป่า และดูแลรักษาป่า จะเป็นการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมได้ ส่วนสิ่งแวดล้อม ก็จะช่วยอธิบายถึงความสะอาด^{๗๓} โดยการจัดการป่าไม้ ป่าไม้ที่ล่งลงมาไม่ควรเผาทิ้ง จะก่อให้เกิดมลภาวะทางอากาศ แต่ให้บริหารจัดการโดยฝังดินให้เป็นปุ๋ยชีวภาพ และยังสามารถใช้ประโยชน์ได้^{๗๔} นอกจากการบริหารจัดการเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็จะมีกรณีให้รู้จักแยกขยะภายในวัดก่อนแล้วค่อยขับไปตามครัวเรือน ก็จะเป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมเรื่องขยะในครัวเรือนตลอดถึงขยะในชุมชน โดยตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการขยะในหมู่บ้านให้แต่ละครัวเรือนคัดแยกขยะก่อนทิ้ง ก็จะเป็นลดมลภาวะและการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย^{๗๕}

ขณะที่ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วตามแรงหนุนเนื่องของประชากรที่เพิ่มขึ้นผนวกกับพลังผลักดันทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งค้าขาย เพื่อผลิตสินค้าการบริโภคภายในประเทศและการส่งออก โดยใช้ป่าเป็นวัตถุดิบสำคัญเชิงพาณิชย์ จึงก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้งเนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อยามน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลัน^{๗๖} จนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร กลายเป็นความทุกข์ชาวบ้าน ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาของประเทศมาตลอด ยากที่แก้ปัญหา โดยเฉพาะเรื่องป่าไม้เป็นสิ่งที่ต้องช่วยกันรักษาไว้ และควรมีการดำเนินการฟื้นฟู^{๗๗}

๓. วิธีดำเนินการอนุรักษ์และรักษป่าไม้ ประกอบด้วย

๓.๑ การปลูกป่าทดแทนที่เสื่อมโทรม ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศ ประมาณการได้เพียง ๘๐ ล้านไร่เท่านั้น หากอยากให้ประเทศไทย มีพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้นให้ได้ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศแล้ว ประชาชนคนไทย จะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุตอดอยพระผามาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระจรรณ ปภาธโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีลสุทโธ (พระครูวิสุทธีศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ อัมมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุตอดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๔๘ ล้านไร่ให้^{๗๘} จึงจะสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ ๑๐๐ ล้านต้น ถือว่าต้องใช้กล้าไม้จำนวนมหาศาล และใช้เวลาถึง ๒๐ ปี หรือมากกว่านั้น จึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๗๙}

การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทางฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือมากที่สุด เนื่องจากเห็นคุณค่าและประโยชน์ของป่า หากมีป่าไม้สมบูรณ์ ชาวบ้านก็สามารถพึ่งพิงธรรมชาติได้ แต่ถ้าหากตัดไม้ทำลายป่าไม้ หรือทำลายธรรมชาติแล้ว ธรรมชาติก็จะลงโทษเช่นกัน^{๘๐} เช่น ฝนไม่ตก เกิดไฟป่า ความแห้งแล้ง อาหารจากธรรมชาติก็ไม่มีให้ชาวบ้านได้หารับประทาน หรือสามารถจำหน่ายได้ จะทำให้มีรายได้จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้จากธรรมชาติ เรียกว่าธรรมชาติให้ประโยชน์ แต่ถ้าเกิดน้ำท่วม ไฟป่า ความแห้งแล้ง ไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรได้ เรียกว่าธรรมชาติลงโทษ^{๘๑} ดังนั้น การปลูกป่าทดแทน จึงเป็นอีกหนึ่งวิธีในการฟื้นฟูป่าและยังเป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมไปในตัว เพราะการปลูกป่า หรือฟื้นฟูป่าก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย^{๘๒}

๓.๒ วิธีการปลูกป่าเพื่อทดแทนหมุนเวียน การปลูกป่าสำหรับใช้ประโยชน์ ซึ่งชาวบ้านสามารถนำไปประโยชน์ได้ และสามารถตัดต้นที่ปลูกไปใช้ประโยชน์ได้เช่นไม้ทำฟืน โดยหลักการจริงก็คือกำหนดพื้นที่ในการปลูก^{๘๓} และการดูแลรักษา คำนวณการนำไปใช้ประโยชน์และต้องปลูกทดแทนของเดิมที่นำไปใช้ โดยแบ่งการปลูกเป็นช่วง ๆ ให้ปลูกห่างกันประมาณ ๖ จะต้องใช้ระบบหมุนเวียนและมีการปลูกทดแทน จะทำให้มีไม้ฟืนสำหรับใช้ตลอดเวลา^{๘๔} หากรู้จักนำไปประยุกต์ใช้เป็นประโยชน์ให้ได้ ดำเนินการโดยชุมชนเองแล้วประโยชน์ก็จะเกิดกับชุมชนโดยตรงให้ยึดหลักการดำเนินงาน ๓ ประการ^{๘๕} ดังนี้

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมานันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระจรูญ ปภาโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๒} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมานันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระผามาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๕} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

(๑) การมีส่วนร่วม

(๒) เน้นการจัดการ

(๓) โดยชุมชนเป็นฐาน

การฟื้นฟูเพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ ปลุกซ่อมแซมและทดแทนในพื้นที่ ป่าไม้ซึ่งได้รับความเสียหาย เพื่อให้คง สภาพป่าไม้และป้องกันการบุกรุก เตรียมพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่หาได้ง่าย ปลุกเลียนแบบธรรมชาติ รักษาคลองน้ำธรรมชาติ และฟื้นฟูระบบนิเวศ ปลุกเสริมเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืช เพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด^{๘๖}

๓.๓ ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมและป่าไม้

การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างมีเหตุผลต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดคุณภาพสูงสุดในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างถาวรต่อไป แนวคิดในการจัดการแบบมีส่วนร่วม^{๘๗} การรักษาสีเขียวและป่าไม้ในปัจจุบันนี้ มุ่งให้ความสำคัญกับภาคประชาชน และชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการรักษาสีเขียวและป่าไม้ ซึ่งนโยบายเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการ รวมทั้งกลไกของกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิในการจัดการ และให้ประชาชนและชุมชนได้เข้ามามีบทบาทให้สอดคล้องกับแนวโน้ม^{๘๘} และพัฒนาการจัดการจัดการทรัพยากรใน ปัจจุบัน การจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น อยู่ภายใต้บทบาทและภาระหน้าที่ขององค์กรชุมชน โดยมีจารีตประเพณีและข้อตกลงของชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ชุมชนใช้ในการจัดการรักษาสีเขียวและป่าไม้^{๘๙}

หากมองว่าสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนย่อมมีความ สามารถที่จะดูแลควบคุมวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง ซึ่งเป็นสิทธิในชีวิตและปัจจัยการดำรงชีวิตประชาชน หรือชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ในการรักษาเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ ได้รับการดูแลรักษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ แก่ส่วนรวมในแง่ของการใช้ทรัพยากร การบำรุงรักษา^{๙๐} และ

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์มธม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๗} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๘๙} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครังโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระผามาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

อนุรักษ์ ทั้งยังเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการแย่งชิงทรัพยากร ตลอดจนปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนในท้องถิ่น^{๙๑} ดังนี้

๑) หลักการรักษา

การที่จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ มีไว้ใช้และอยู่กับโลกตลอดไปได้นั้น โดยหลักการ ๓ ประการ^{๙๒} คือ

(๑) **ใช้อย่างฉลาด** ก่อนจะนำทรัพยากรไปใช้ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย เพื่อไม่ให้เกิดการขาดแคลน หรือขาดแคลนในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วนเข้ามาใช้ใน^{๙๓}การรักษาทรัพยากรและการรักษาสิ่งแวดล้อมได้ เน้นไปที่การปฏิบัติร่วมกันของชาวบ้าน อาจจะใช้วัด พระสงฆ์ตลอดถึงผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ก็จะเกิดความยั่งยืนได้ เพราะทุกฝ่ายได้ร่วมกันรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป^{๙๔}

(๒) **ใช้อย่างประหยัด** หมายถึง ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้ไม่ให้เกิดการให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด และเห็นคุณค่า^{๙๕}

(๓) **ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น** กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพเสื่อมโทรมต่อการสูญเสียไป หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้นไป^{๙๖}

๒) การจัดการสิ่งแวดล้อม

การจัดการ หรือการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการจัดการ การเก็บรักษา ซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด อีกทั้งการสงวนเพื่อให้สิ่งที่ดำเนินนั้นสามารถให้ผลยั่งยืนต่อประชาชนและธรรมชาติ และการดำเนินการต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษยชาติใช้ตลอดไป โดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหาใด ๆ ในอนาคต^{๙๗}

^{๙๑} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๒} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๓} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์ พระครูบวรสิลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๔.๑.๓ ด้านการบูรณาการฟื้นฟูของป่าไม้

การฟื้นฟูเชิงบูรณาการอันดับแรก ชี้แจงความเข้าใจการฟื้นฟูป่า จะได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง ถ้าหากปล่อยให้ป่าเสื่อมโทรม ไม่มีการฟื้นฟู ก็เกิดโทษแก่ชุมชนเอง^{๙๘} จะต้องทำความเข้าใจกับชุมชนว่าจะจัดรูปแบบการฟื้นฟูอย่างไรดี โดยเฉพาะระบบนิเวศป่าไม้ ยึดหลักการว่า คน ป่า และสรรพสิ่งต่างเป็นองค์ ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศทั้งสิ้น^{๙๙} จึงต้องมีการฟื้นฟูป่าไม้ไว้ใช้ประโยชน์และเกื้อกูลต่อการอยู่รอดของคน และสิ่งมีชีวิตตลอดถึงการอยู่รอดของป่า โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน โดยใช้วัดเป็นแหล่งรวมกิจกรรมที่ชุมชนจะต้องมาเรียนรู้กิจกรรมด้วยกัน^{๑๐๐} ดังนี้

๑. โครงการสำรวจพื้นที่ป่า จัดหมวดหมู่ต้นไม้ และเตรียมเอกสารหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการชุมชนด้วย^{๑๐๑}

๒. การพัฒนากระบวนการจัดการป่าไม้โดยชุมชนคิดร่วมกัน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบนิเวศและชุมชน^{๑๐๒}

๓. ชี้แจงข้อมูล และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ร่วมกัน^{๑๐๓}

๔. พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนเอง เพราะผู้นำมีจะมีบทบาทต่อความสำเร็จ^{๑๐๔}

๕. ส่งเสริมบทบาทเยาวชนและสตรีให้มีบทบาท จะเป็นการปลูกฝังค่านิยมการรักษาป่า^{๑๐๕}

๖. กำหนดแนวเขตและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการบริหารจัดการ เน้นที่ประโยชน์ส่วนรวม^{๑๐๖}

^{๙๘} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๙} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิ์สัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์ดม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ พระครูบรรลือวิตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ พระจรูญ ปภาธโร ประธานที่พักรักษาป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๗. เครือข่ายการจัดการป่าไม้ระหว่างชุมชน^{๑๐๗}
๘. ปลุกป่าและฟื้นฟูป่าระบบนิเวศป่าไม้ โดยการประชุมหารือเพื่อเตรียมการร่วมกัน^{๑๐๘}
๙. กำหนดวันและเวลาดำเนินการ^{๑๐๙}
๑๐. ประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมกิจกรรม^{๑๑๐}
๑๑. ปลุกป่า พร้อมจัดทำแปลงติดตามอัตราการรอด^{๑๑๑}
๑๒. ติดตามผลการดำเนินงานโครงการ หรือกิจกรรมต่าง^{๑๑๒} ๆ
๑๓. ดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูป่าระบบนิเวศอื่น^{๑๑๓} ๆ
๑๔. การพัฒนากระบวนการจัดการป่าไม้โดยชุมชน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบนิเวศและชุมชนเอง^{๑๑๔}
๑๕. กำหนดแนวเขตและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์^{๑๑๕}
๑๖. การสร้างเครือข่ายการจัดการป่าไม้ระหว่างชุมชนและชุมชน ระหว่างชุมชนและหน่วยงานราชการ หรือองค์กรผู้นำชุมชน^{๑๑๖}

ฉะนั้น ชุมชน จึงต้องเข้าไปช่วยฟื้นฟูพื้นที่ป่าธรรมชาติด้วยการปลูกไม้เสริมร่วมกับวัด โดยพระนั้นเป็นผู้นำชุมชนเข้าสู่ป่า เมื่อมีการฟื้นฟูป่าแล้ว ก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนา เฉพาะต้นไม้ใหญ่จำพวกไม้ประดู่ ไม้สัก ไม้มะค่าโมง และยางแดง^{๑๑๗} ก็จะทำพิธีกรรม เช่น ทำพิธีบวงสรวงห่มผ้าเหลืองให้เทวดารักษา หรือให้ผีसानางไม้เป็น

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดปอดแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระจรูญ ปภาธโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดปอดแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสุติธรรมภิกษุ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ผู้รักษา ซึ่งต้นไม้เหล่านี้ก็จะให้ร่มเงา ช่วยยึดเกาะหน้าดินได้ดี ยังเป็นไม้ที่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านหรือประชาชนในละแวกนั้นด้วย^{๑๑๘}

๔.๒ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาด้านป่าไม้

การบูรณาการหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นกุศโลบายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรป่าไม้ในมุมมองของพระพุทธศาสนา สามารถที่จะบูรณาการ โดยยึดหลักการบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติดำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์ได้ตระหนักเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีการเกิดดับเป็นเรื่องราวธรรมดา ไม่เที่ยงแท้และแน่นอน หมุนเวียนตามวัฏจักรของธรรมชาติ การคิดแบบอริยสัจ ๔ เชื่อมโยงเหตุและผล จึงจะสามารถบูรณาการเข้ากับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริงสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติของมนุษย์ว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อม มนุษย์ยังสามารถใช้ชีวิตให้เข้าสภาพแวดล้อมได้ทุกสถานการณ์ เพราะความชาญฉลาดด้านมันสมองของมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาทางด้านการคิดและประสบการณ์ที่ผ่านมา จึงสามารถปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้และยังนำมาใช้ประโยชน์ได้ตลอดตามประเด็น ดังนี้

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของสังคมไทยนั้น มี ๓ ลักษณะ คือ ๑) องค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นไปตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา มีแหล่งที่มาสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีลักษณะการประพันธ์ที่ยกเรื่องในพระไตรปิฎก อรรถกถา มาอธิบายเนื้อความให้ชัดเจนขึ้น ๒) องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะดำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรมที่วาดด้วยตำนานทางพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของท้องถิ่น ๓) องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ผสมผสาน ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรม ที่ผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน^{๑๑๙}

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น ในการรักษาป่าให้ต้นน้ำลำธารได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่าให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ยังคงความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำลำธาร พลิกฟื้นกลับคืนมาได้มาก อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๙} พระมหาสุทิตย์ อาภากร. “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา”. **ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๕ – ๑๙๗.

คำนึงถึงความสมดุลของคน สังคม และธรรมชาติ โดยทำแต่น้อยพอยู่พอกิน เมื่อเหลือกินก็แจกพี่น้องเพื่อนบ้านใกล้เคียงนอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือกินจริงๆ จึงจะขายจากกล่าว^{๑๒๐}

๔.๒.๑ ประเด็นหลักพุทธธรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้จากพระสงฆ์นักพัฒนาที่นำมาใช้ในปัจจุบัน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้สอดแทรกไปตามเทศกาล เช่น วันพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือมีกิจกรรมทางวัด โดยเน้นถึงคุณประโยชน์ธรรมชาติ ธรรมะสรรพสิ่ง ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ^{๑๒๑} มนุษย์ก็ต้องเข้าถึงธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ต้องการความสุขสบาย ต้องการเอาใจใส่ มีความรัก ห่วงแหนชีวิตเช่นไร ธรรมชาติก็เช่นกัน ก็ต้องการคนดูแล เอาใจใส่ เมื่อธรรมชาติ ถูกเอาใจใส่จากมนุษย์มากเท่าไร^{๑๒๒} ก็ให้ผลตอบแทนให้ ความอุดมสมบูรณ์ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ให้ความร่มรื่น หรือผลิตอาหารจากธรรมชาติ เป็นที่อยู่ของมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งปวง ป่าไม้ หรือธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ไม่เข้าไปรบกวนมากจนเกินไป^{๑๒๓} ธรรมชาติก็สามารถจะบริหารจัดการด้วยกลไกของธรรมชาติ แต่ถ้าหากมนุษย์เข้ารบกวนธรรมชาติ ธรรมชาติก็ตอบสนองแสดงปฏิกิริยาแสดงออกในรูปแบบของธรรมชาติ เช่น อุทกภัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ฝนแล้ง^{๑๒๔} น้ำท่วมหนัก เมื่อทุกคนเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย หรือเกิดขึ้น ทั่วโลก กำลังประสบปัญหาอยู่ในขณะนี้ ความทุกข์กำลังเข้าครอบงำจิตใจ ก็จะเริ่มเห็นวัด หรือธรรมะเป็นที่พึ่ง เมื่อได้โอกาสเช่นนี้ ก็จะใช้กลยุทธ์ว่า^{๑๒๕} ธรรมะชาติ คือ ธรรมชาติ ถ้าหากมนุษย์เข้าถึงธรรมชาติ ว่าธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ให้ความรัก เอาใจใส่ดูแลธรรมชาติ ธรรมชาติก็สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ โดยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ แต่ให้รู้จักการใช้พอประมาณ ไม่ใช่นำมาใช้ เกิดที่ธรรมชาตินั้นจะสามารถสร้างตัวเองขึ้นมาทดแทนสัดส่วนที่มนุษย์นำไปใช้ ฉะนั้น เมื่อมนุษย์อยู่

^{๑๒๐} ยุทธนา พุนเกิดมะเร็ง. พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (นครราชสีมา: มิตรภาพการพิมพ์, ๒๕๖๑). หน้า ๑๗.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบูรณ์โส เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุโท (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

กับธรรมชาติ ก็ควรมีธรรมะในจิตใจด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๒๖} ทุกคนมีมาแต่เกิด เพียงแค่การนำมาใช้งานเท่านั้น ถ้าทุกคนมีศีล ไม่ล่วงเมินธรรมชาติ มีสมาธิจดจ่อสิ่งที่เกิดขึ้น หรือสิ่งที่จะนำมาใช้งาน และใช้ปัญญาไตร่ตรองถึงเหตุผล^{๑๒๗} นี่หลักธรรมะที่ชาวบ้านที่มารักษาศีล มาร่วมกันทำบุญที่วัด หรือมีกิจกรรมของชุมชน^{๑๒๘}

อาตมาและชาวบ้าน ก็จัดว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ดูแลรักษาป่า^{๑๒๙} รักษาธรรมชาติ เพื่อแสดงให้ส่วน งานภาค หรือรัฐบาลให้เห็นค่าของพระสงฆ์ และชาวบ้าน ซึ่งอาตมาใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถ่อมเกลาลดใจชาวบ้านให้สนใจเรื่องป่าไม้^{๑๓๐} และเห็นคุณประโยชน์ของธรรมชาติ โดยบูรณาการหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตของคน ธรรมชาติ^{๑๓๑} และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการในชีวิตประจำวันให้เห็นว่าพระพุทธศาสนากับป่าไม้^{๑๓๒} เป็นของคู่กัน พระพุทธเจ้าประสูติตรัสรู้และปรินิพพาน ใต้ต้นไม้ในป่า คำสอนส่วนหนึ่งก็เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จะเห็นได้จากการบำเพ็ญสมณธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนมากก็จะใช้ป่าไม้เป็นสถานที่^{๑๓๓} หรือแม้แต่การแสดงพระธรรมเทศนา ก็ใช้ป่าไม้ ตลอดถึงอยู่การอยู่ป่าเพื่อปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในอดีต ก็จะใช้ป่าเป็นที่พักอาศัย ปฏิบัติธรรม เมื่อพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมาตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบันให้ความสำคัญเรื่องของการดูแลธรรมชาติมาตลอด^{๑๓๔}

การดูแลรักษาป่าของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่กระทำอยู่ปัจจุบันนี้ ทำด้วยความเสียสละจริง ๆ แต่ทางหน่วยงานราชการ หรือภาครัฐบาลไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร อยากให้ภาครัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ หรือไม่ก็ควรมีการยกย่องให้เป็นแบบอย่างแก่สังคมบ้าง ปัจจุบันมีพลังมวลชนเท่านั้นที่กระทำเพื่อรักษาพื้นป่า^{๑๓๕}ไว้เป็นแหล่งสร้างรายได้ และรักษาไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริปนฺสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริปนฺสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ต่อไปในอนาคต และอยากให้ทางการบ้านเมือง เห็นว่าพระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นของคู่กัน เมืองไทย เป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมายาวนาน และพระสงฆ์กับป่าเป็นของคู่กัน พระพุทธศาสนา.^{๑๓๖} อยากให้ทางภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมให้พระอยู่ในป่า โดยจัดงบประมาณให้พระสงฆ์ได้นำเองบิณฑบาตไปพัฒนาป่า^{๑๓๗} ไม่ใช่ปล่อยให้พระและชาวบ้านทำตามกำลังที่มี ส่วนมากแล้วชาวบ้านมีกำลังกาย พร้อมจะเสียสละ แต่ขาดงบประมาณสนับสนุนงานจัดซื้ออุปกรณ์ ซึ่งปัจจุบันใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านประยุกต์สิ่งที่มีอยู่ หรือเอาที่จะหาได้มารวมกันทำ ใช้วัดเป็นจุดศูนย์กลางของการทำงานของชาวบ้าน^{๑๓๘} และพระสงฆ์ก็ต้องเป็นผู้นำพร้อมผู้นำชุมชน มีการอบรมก่อนจะโครงการฟื้นฟูป่า มีเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้การอบรม จัดหมวดหมู่พันธุ์ไม้ ช่วยปลูกป่าฟื้นฟูป่า แม้กระทั่งในวัดที่พระสงฆ์จำวัด ก็ยังไม่มีการทำถาวรวัตถุอะไรมาเกยเกินความจำเป็น^{๑๓๙} จะสร้างเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น โดยเว้นจากการนำไม้มาสร้าง เพราะจะเป็นสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าไม้เช่นกัน^{๑๔๐}

เมื่อก่อนป่าไม้แถวนี้ จะเสื่อมโทรม ขาดการรักษา แต่ตรงกันข้ามกับถูกบุกรุกป่าไม้ ซึ่งในระยะแรกพื้นที่ป่าแถวนี้เป็นป่าเสื่อมโทรม และชาวบ้านก็มีอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่เลื่อนลอย ตัดต้นไม้ใหญ่ซึ่งเป็นต้นไม้เศรษฐกิจ บุกรุกป่าธรรมชาติ ทำไร่เลื่อนลอย มีการเผาป่า^{๑๔๑} ประกอบอาชีพขาดความรู้เรื่องการดูแลป่า หรือไม่ให้ความสำคัญ คิดว่าป่าธรรมชาติมีเยอะ^{๑๔๒} ใช้ประโยชน์แค่นั้นคงไม่หมดหรอก ด้วยความเข้าใจผิด และต้องการอาชีพสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่ขาดจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม หรือแม้แต่ที่วัดอดีตก็เป็นนาข้าวของชาวบ้านถวายสร้างวัด^{๑๔๓} เมื่อพระสงฆ์เป็นจุดศูนย์กลางแล้ว ทำอย่างไรจึงจะให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญธรรมชาติที่ต้องช่วยกันรักษาไว้ พระก็ต้องใช้กลยุทธ์โดยประยุกต์คำสอนทางพระพุทธศาสนาซึมซับ และค่อยพัฒนาการให้มีการอบรม^{๑๔๔}

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุตอดอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีปุนสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวังโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุตอดอินทรีพระถ้ำ วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เชิญผู้เชี่ยวชาญเข้ามาอบรมให้ชาวบ้านได้เกิดความรู้^{๑๔๕} ความเข้าใจและรู้จักวิธีการรักษาป่า เพราะการใช้คำสอนทางพระพุทธศาสนาจะผลมากกว่าวิธีการอื่น ๆ เพราะเรื่องความเชื่อของชาวพุทธเป็นฐานานุคติดอยู่แล้ว^{๑๔๖} ซึ่งมีความศรัทธาในพระสงฆ์เป็นหลัก ก็ไม่ยากที่จะใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และอีกอย่าง ก็ใช้กลยุทธ์จากการแนะนำของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้แนะนำให้เราใช้ยุทธวิธี ไม่เบียดเบียนชาวบ้าน ไม่ใช้นิติศาสตร์กฎหมาย แต่ใช้นิติรัฐ ความเข้าใจความเมตตา เจริญคุยกับชาวบ้าน โดยสันติวิธี โดยใช้หลักของพระพุทธเจ้า โดยการไม่เบียดเบียน ไม่ทะเลาะกันไม่พูดใส่ร้ายกันไม่คิดร้ายกันไม่ทำร้าย ดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยเมตตาธรรม^{๑๔๗} ชาวบ้านก็เข้าถึงแก่นแท้ข้อปฏิบัติ ไม่คิดเบียดเบียน คิดแต่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใครที่กำลังทรัพย์ดีหน่อย ก็จะช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์เพื่อเป็นกองทุน โดยมอบให้วัดเป็นผู้จัดการร่วมกับผู้นำชุมชน^{๑๔๘} ส่วนคนอื่น ๆ ก็จะช่วยแรง ช่วยกันทำ เมื่อมีความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ย่อมจะผลักดันให้โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าไม้ไว้ ก็สำเร็จตามเป้าหมายของชุมชนและชุมชนยังได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ด้วย^{๑๔๙}

๔.๒.๒ การใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม ๓ ภาค ที่นำมาประยุกต์ใช้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมุมมองของพระพุทธศาสนา สามารถที่จะบูรณาการ โดยยึดหลักการบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติดำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์ได้ตระหนักเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๑. หลักศีล ๕

ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ก็ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย จะตรง

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธรรมเทโว เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบัวไตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

กับหลักของศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดจนการทำความเลวร้าย ซึ่งได้กำหนดวางไว้ เพื่อให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพที่เอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่ รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแนวทางการรักษาป่าด้วย มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๑. ละเว้นจากการล่าสัตว์ ศีลข้อนี้ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิด เพื่อการล่าหรือเพื่อบูชาญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกรักชีวิตตนเองอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่น ก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนเช่นกัน

๒. ละเว้นจากการลักขโมย ศีลข้อนี้ หมายถึง ควรยึดถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติให้มา โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ไม่ควรไปเร่ง หรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีเร่งผลผลิต จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศ ศีลข้อนี้ หมายถึง เว้นจากประพฤติดินทางเพศ ผู้ประพฤติดินข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์ประพฤติดินต่อธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนบ่อบัดความใคร่ มนุษย์ก็จะมีอาการลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า ฆ่าสัตว์ นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นมา หากมนุษย์ไปล่วงละเมิดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเท่าไร เมื่อภัยธรรมชาติเกิด ขึ้นเมื่อใดหมายถึง สิ่งแวดล้อมกำลังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ควรเอาใจใส่และดูแลรักษาและสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่ควรทำลายและนำมาใช้เกินกว่าธรรมชาติ จะสร้างขึ้นมาทดแทนได้

๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้ หมายถึง ไม่พูดโกหก คำปดเสียสัตย์และคินคำพูด แต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจ บรรณานาติในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ควรพูดในลักษณะส่งเสริมการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม หรือพูดเพื่อแนะนำสร้างแรงจูงใจ รวมทั้งการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ทุกคนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้

๕. ละเว้นจากการดื่มสุรา หรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้ จะทำให้ผู้ละเมิดจนขาดสติ บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาจากผลผลิตจากต้นไม้อ หรือพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาแห่ง

การแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการทำร้ายธรรมชาติโดยเจตนา

๑๕๐

เมื่อบูรณาการศีล ๕ ตั้งแต่ศีลข้อที่ ๑ ความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อมองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าและสรรพสิ่งทั้งมวล ตลอดจนธรรมชาติ ก็ให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้เกิดความรัก อยากจะรักษาไว้ ซึ่งศีลข้อที่ ๑ เป็นการฝึกฝนให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทั้งสรรพสิ่งทุกอย่างนั้นมีคุณค่า ควรจะรักษาไว้ ศีลข้อที่ ๒ ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการประกอบกิจการเกษตรไม่ควรใช้สารเคมีเร่งผลผลิตทางการเกษตรมากเกินไป หรือการกระทำที่มีผลกระทบต่อระบบห่วงอาหาร จนทำให้เกิดการสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ ศีลข้อที่ ๓ ไม่ลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า หรือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การฆ่าสัตว์ ก็นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ศีลข้อที่ ๔ ไม่พูดคำปด เสียสัตย์ จะพูดเฉพาะคำสัตย์จริงและยังปรารถนาดีในด้านจริยธรรมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อม ศีลข้อที่ ๕ ไม่ดื่มน้ำเมา รวมทั้งยาเสพติด ผลผลิตจากพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

การดำเนินชีวิตของคนไทยและวัฒนธรรมไทยเชื่อมโยงถึงความประพฤติกติและอิทธิพลหล่อหลอมด้วยหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนา อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาตลอด คุณลักษณะดังกล่าวมาจากการรักษาศีล ๕ โดยการนำมาปฏิบัติ โดยบูรณาการเข้ากับการดำเนินชีวิต ซึ่งนักวิชาการได้แสงทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องศีล ๕ ดังนี้

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า ศีล ๕ หรือเบญจศีล หมายถึง เจตนา หรือความตั้งใจ ประพฤติตนและงดเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา ใจ เรียกว่า “ศีล ๕” เรียกตามบทบัญญัติว่า “สิกขาบท ๕”^{๑๕๐}

แก้ว ขิดตะขบ กล่าวว่า คำว่าศีล (สึล) แปลได้หลายนัย เช่น แปลว่า ปกติ ธรรมชาติ ความเคยชิน เยือกเย็น เกษมสุข แต่ในที่นี้แปลว่า ปกติ การทำให้เป็นธรรมชาติ^{๑๕๑}

^{๑๕๐} พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษ ฐิริปัญโญ, ผศ.ดร., การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวศ์การพิมพ์, ๒๕๖๒). หน้า ๒๐๕ – ๒๐๗.

^{๑๕๑} ไสว มาลาทอง, คู่มือการดำเนินงานเสริมสร้างศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน. (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. ๒๕๕๑). หน้า ๑๐๙.

^{๑๕๒} แก้ว ขิดตะขบ, รวมวิชาธรรมศึกษาขั้นตรี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๕๐). หน้า ๒๐๓.

ความประพฤติที่ดีความตั้งใจดีและความสำรวมระวัง ไม่ล่วงละเมิดบัญญัติอันชอบธรรม คือ การรักษากาย วาจาและใจให้เรียบร้อยความประพฤติชอบทางกาย วาจาและใจให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาเป็นปกติ ระเบียบวินัยปกติมารยาทดีปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกให้ดียิ่งขึ้น ข้อปฏิบัติในการควบคุมคนให้อยู่ในความไม่เบียดเบียนกัน หรือการควบคุมพฤติกรรมส่วนตัวของแต่ละคน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “ศีล” หมายถึง การไม่เจตนาละเมิดระเบียบ ไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการหรือการกระทำ ศีล ก็คือความไม่ละเมิด ไม่เบียดเบียน อีกอย่างหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ถ้ามองให้ลึกซึ้งที่สุด หมายถึง สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนคนอื่นด้วยกายวาจาใจ^{๑๕๓}

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและกำลังจะเกิดหรือยังไม่เกิดว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นวัฏจักรวงจรของธรรมชาติ ที่มีโครงสร้างและกลไกการทำงานของธรรมชาติ ขับเคลื่อนให้เกิดความสมดุลและการจัดการด้วยระบบธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจะเข้าแทรกแซงระบบของชาติ พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ต้องใช้เป็นที่พักพิงและที่ปฏิบัติธรรม จึงให้ความสำคัญและมีบทบาทเกี่ยวกับภัยเกี่ยวกับการไม่ทำลายธรรมชาติ แต่ให้ช่วยกันรักษาไว้เป็นการเจริญจริยธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและไม่ล่วงละเมิดพระวินัยด้วย

๒. หลักอริยสัจ ๔

การใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่อใช้เป็นแนวทางการพร่ำสอนตามความเป็นจริง โดยบูรณาการเข้ากับวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ความเป็นจริงแล้วอริยสัจ ๔ หมายถึง ความจริงอย่างประเสริฐ ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค คำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ให้เห็นทางออกจากทุกข์ทั้งกายและใจ มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้ แต่เป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หลักธรรมข้อนี้ เมื่อนำมาเพื่อบูรณาการเข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่กำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตรายทางระบบนิเวศ กำลังเข้าสู่วิกฤตทางสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มนุษย์ควร

^{๑๕๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๕๒). หน้า ๗๖๓.

เข้าถึงธรรมชาติ โดยมอง ธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติว่า ธรรมชาติมีการเกิดดับและย่อยสลายและความทุกข์ของธรรมชาติ คือ ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องการความสนใจจากมนุษย์ให้ช่วยกันบำรุงรักษาและการดูแลธรรมชาติ

๒. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหา คือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง ดังนั้น มนุษย์จึงควรลดตัณหาที่มีอยู่ เพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม

๓. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่วและบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร เกิดมาจากไหน มีอะไรเป็นฐานทำให้เกิดปัญหา ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิมได้

๔. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ มรรคมืองค์แปด ก็เปรียบเสมือนหลักการหรือกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสติจะนำไปสู่สมาธิและปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งหมด ยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้^{๑๕๔}

หลักการบูรณาการใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าปัจจุบันนี้ ชาวบ้านเกิดความทุกข์เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลง ทุกข์เพราะน้ำป่าท่วมในหน้าฝน น้ำป่าไหลหลาก ทุกข์เพราะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภค ในหน้าแล้ง ทุกข์เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล ความแห้งแล้งทำให้ผลผลิตด้านการเกษตรไม่ดี

หลักธรรมเบื้องต้น คือ ความเป็นอยู่คือความปลุกฝังจิตสำนึกในความเป็นอยู่เพื่อให้รู้จักคุณค่าต้องมีความกตัญญูรู้คุณและนี่ คือ ^{๑๕๕} หลักธรรมพื้นฐาน คือ จิตสำนึกความกตัญญูรู้คุณ เมื่ออยู่กับป่า ก็ต้องรู้คุณป่าพระสงฆ์ไปบิณฑบาตชาวบ้าน พระสงฆ์ก็ต้องสำนึกบุญคุณของชาวบ้าน เบื้องต้นก็คือ จิตนะโม คือ จิตนอบน้อมในผู้มีพระคุณทั้งหลายก่อน ถ้าเบื้องต้นได้คุณธรรมเบื้องต้น การปลุกฝังศรัทธาญาติโยม จะปลุกฝังเรื่องจิตนะโมก่อน คือ จิตนอบน้อมยอมรับความเป็นจริง ^{๑๕๖}

^{๑๕๔} พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษ ฐิริปัญโญ, ผศ.ดร., การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวิการพิมพ์, ๒๕๖๒). หน้า ๒๑๐ – ๒๑๒.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปัญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ชาวบ้านชุมชนก็มีส่วนร่วมหลังจากที่พระอาจารย์บิณฑบาตแล้ว ทำเป็นป่าชุมชนแล้วมีทั้งวัดทั้งบ้านทั้งโรงเรียนมาร่วมกันใช้คำว่าบวรวัดบ้านโรงเรียน เกี่ยวกับการเข้ามาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกันปลูกป่า ทำเป็นลักษณะเป็นธนาคารต้นไม้เป็นการอนุรักษ์เป็นซูปเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้านที่เวลาเป็นป่าชุมชนชาวบ้านสามารถขึ้นหาพืชผักได้^{๑๕๗} จะยกเว้นการตัดหรือทำลายและการล่าสัตว์ ป่าชุมชนสามารถหาของป่ากินได้เช่นหน่อไม้ ป่าชุมชนเป็นป่าที่ชุมชนดูแลร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ฉะนั้นมันจะมีเงื่อนไขในการดูแลอยู่ว่าเราจะได้ประโยชน์อะไรจากการดูแลป่าเช่นถ้าเป็นพื้นหรือต้นไม้ยืนตายต้นเราสามารถเอามาใช้ได้เป็นสาธารณะประโยชน์ได้^{๑๕๘} หาเห็ดได้ หาหน่อไม้ได้ แต่จะไม่ให้มีการตัด^{๑๕๙}

ส่งเสริมด้านประชาชนตามแนวคิดของพระอาจารย์คือที่แรกเราจะมีพวกคณะกรรมการในการดูแลเรื่องป่าชุมชนเราจะตั้งทุกฝ่ายเปรียบเสมือนองค์กรองค์กร ๑ เข้ามาจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน^{๑๖๐}และจะมีการอบรมสัมมนาให้ความรู้ต่าง ๆ การส่งเสริมปลูกป่าไม่ใช่ปลูกแค่อยู่นในป่า แต่เราส่งเสริมการปลูกป่าในบ้านด้วยและมีการแจกกล้าไม้ต้นไม้ในการปลูกและก็ส่งเสริมเรื่องยาสมุนไพร^{๑๖๑}ด้วยแต่ก่อนที่นี้จะมีชมรมหมอพื้นบ้านและพระอาจารย์เองก็ได้ทำยาสมุนไพรตรงนั้น ตั้งแต่นั้นมาองค์ความรู้ของพระอาจารย์มีตั้งแต่เป็นสามเณรเข้าป่าหาเห็ดเอาเห็ดวัลย์^{๑๖๒}ที่ครูบาอาจารย์บอกว่าเป็นยาต้มแจกจ่ายญาติโยม และมาทำการอนุรักษ์ป่านี้^{๑๖๓}

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ให้คงสภาพอย่างยั่งยืนพระอาจารย์คิดว่ามีแนวคิดยังไงที่จะให้ชาวบ้านพัฒนาการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนอย่างที่เราต้องมิจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นมรดกคือเราต้องปลูกฝังเขา^{๑๖๔} และเน้นให้เป็นมรดกตกทอด

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยพระมาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธิมมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธิมมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เหมือนเป็นสมบัติของเราเมื่อไว้ให้อนุชนรุ่นหลังให้สำนึกรู้จักคุณค่าของตาถ้าเรารู้จักคุณค่าของป่าเราจะไม่ทำลายป่า^{๑๖๕}

เมื่อเกิดผลกระทบจากภัยธรรมชาติพระอาจารย์มีวิธีแก้อย่างไรเช่นน้ำ ลม พายุ ที่ตรงนี้ไม่ได้อยู่ในโซนที่จะเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ การเกิดขึ้นของธรรมชาติเราไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นแต่มันก็ต้องเกิดขึ้นทุก ๆ ที่แต่เกิดขึ้นแล้วเราก็ต้องมีสติในหลักพื้นฐานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ เราใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหามาอย่างไร^{๑๖๖} จะแก้ไขปัญหานั้นได้ แต่ถ้าจะป้องกัน ก็ไม่รู้จะไปป้องกันอย่างไร เพราะว่ามันเป็นเรื่องของในอนาคตเป็นเรื่องธรรมชาติในบางอย่างเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น^{๑๖๗} โดยที่ไม่คาดคิด แต่การที่ให้เราหันกับสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่สำคัญและการแก้ไขปัญหามันก็ต้องอาศัยปัญญาในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ เวลาภัยเกิดขึ้น ถ้าจะปกป้องว่าที่ตรงนี้ ซึ่งอยากให้มันร่มเย็นเป็นธรรมชาติอย่างนี้ ก็อย่าบุกรุกป่าอย่าตัดต้นไม้อย่าทำลายป่าความเป็นธรรมชาติเหล่านั้น ก็จะมีประโยชน์กับทุก ๆ คน ถ้าทุกคนให้ความร่วมมือดู^{๑๖๘}แลรักษาป่าไว้ อาตมาก็นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้สอนให้กับทุกคนได้ทราบถึงผลดี ผลเสียของการรักษาป่า หรือสิ่งแวดล้อมส่วนหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้^{๑๖๙} ก็ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเป็นหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น หลักพุทธธรรม^{๑๗๐} ดังนี้

๑. สังคหัตถ์ ๔ คือ ๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ ๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ๓) อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ๔) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย^{๑๗๑}

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๒. หลักของศีล ๕ คือ ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี ๒) อทินนาทานา เวรมณี ๓) กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี ๔) มุสาวาทา เวรมณี ๕) สุราเมรยมชชปมาทฐานา เวรมณี (สิกขาปทสมาธิยามิ) และหลัก^{๑๗๒}

๓. สปัจริสธรรม ๗ คือ ๑) อัมมมัญญ เป็นผู้รู้จักเหตุ ๒) อัตถัญญ เป็นผู้รู้จักผล ๓) อตตัญญ เป็นผู้รู้จักตน ๔) มัตตัญญ เป็นผู้รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญ เป็นผู้รู้จักกาล ๖) ปริสสัญญ เป็นผู้รู้จักชุมชน ๗) ปุคคลัญญ หรือ ปุคคลปโรปรัญญ เป็นผู้รู้จักบุคคล^{๑๗๓}

๔. หลักของไตรสิกขา ๓ คือ ๑) ศีล ๒) สมาธิ ๓) ปัญญา^{๑๗๔}

การนำหลักพุทธธรรม แม้จะถูกนำมาใช้ในการอบรมสั่งสอนชาวบ้าน ไม่ได้เจาะจงในหมวดธรรม หมวดใด หมวดหนึ่ง แต่ขึ้นอยู่กับงาน หรือสถานการณ์ที่จะนำมาใช้ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้ตลอดจากการสัมผัสภาณลงพื้นที่ จึงได้บทสรุปหลักพุทธธรรมที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด ประกอบด้วยสังคหัตถ์ ๔. หลักของศีล ๕ สปัจริสธรรม ๗ และหลักของไตรสิกขา ๓

๔.๒.๓ กระบวนการประยุกต์อนุรักษ์และรักษาป่าไม้

กระบวนการอนุรักษ์ป่า ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก สำหรับปัจจุบันนี้ เนื่องจากป่าถูกบุกรุกมาก และความต้องการที่อยู่อาศัย และที่ทำกินของประชาชน ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา จึงทำให้ประชาชนไม่สนใจเรื่องรุกป่าไม้คิดเพียงแค่ว่า จะทำอะไรจึงจะมีที่ทำกินเป็นของตัวเอง^{๑๗๕} การจะอนุรักษ์ป่าไม้ต้องแก้ปัญหาความยากจนและให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าของป่า และประโยชน์จากป่าก่อน หลังจากนั้นค่อย ๆ เริ่มกระบวนการต่าง ๆ โดยการให้ชาวบ้านมาเป็นตัวแทน หรือเป็นผู้นำ ถ้าหากดึงเอาชาวบ้านมาร่วมด้วย ก็จะสามารถสร้างกระบวนการได้และยังเกิดยั่งยืนได้ โดยมีหลักการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน^{๑๗๖} คือ

๑. การรักษาสิ่งแวดล้อมโดยคำนึงถึง การอนุรักษ์ทรัพยากร ควบคุมการปล่อยของเสียสู่ธรรมชาติ

๒. การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ หรือการจะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ ก็ต้องมีแผนการใช้งาน โดยเน้นไปที่ประสิทธิภาพ และให้เกิดคุณค่ามากที่สุด เน้นการใช้น้อย แต่เกิดประโยชน์มากที่สุด

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุทโธ (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จันทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๓. ส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้หลักธรรมเป็นเครื่องบรรเทาจิตใจ ลดความต้องการการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน ไม่ให้เกิดความโลภมากจนเกินความจำเป็น^{๑๗๗}

๔. ข้อที่ ๔ สำคัญมาก เพราะเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวบ้านตลอด เพราะต้องมีการประกอบอาชีพการเกษตร ฉะนั้น ก็ควรรณรงค์การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช โดยใช้วิธีทางธรรมชาติในการกำจัดศัตรูพืชแทน ก็จะช่วยอนุรักษ์ป่าโดยตรงและทางอ้อมด้วย ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าให้เหมาะสมและได้รับประโยชน์สูงสุด ควรคำนึง ถึงหลักต่อไปนี้^{๑๗๘}

๑. การอนุรักษ์ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นควบคู่กันไป เพราะทรัพยากรธรรมชาติต่างก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และส่งผลต่อกันอย่างแยกไม่ได้

๒. การวางแผนการอนุรักษ์ ต้องเชื่อมโยงกับการพัฒนา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และคุณภาพชีวิตอย่างกลมกลืนระบบนิเวศควบคู่กันไป

๓. การอนุรักษ์ ต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย ทั้งประชาชนในเมือง ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ ทุกคนควรตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่า โดยเริ่มต้นที่ตนเองและท้องถิ่นของตน ร่วมมือกันทั้งภายใน ชุมชนและระดับประเทศ

๔. ความสำเร็จของการพัฒนาวัด ชุมชน ระดับประเทศ ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์และความปลอดภัยของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นมรดก และอนาคตของชาติด้วย

๕. ประเทศมหาอำนาจที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรม ก็ควรปกป้องธรรมชาติไว้ให้มากที่สุด เพราะโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศ ก็ต้องการทรัพยากรธรรมชาติมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งประเทศที่กำลัง พัฒนา จึงต้องช่วยกันป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศมหาอำนาจ

๖. มนุษย์สามารถนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วยในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าที่เป็นอยู่ แต่ต้องคำนึงถึงผลดี และผลเสียที่เกิดขึ้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ในการรักษาและอนุรักษ์ไว้ด้วยหลักการทางวิชาการและภาคปฏิบัติ จะเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ทุกแห่ง ทุกมุม โดยคำนึงถึงการสูญเสียเปล่าอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย

๔.๒.๔ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

การแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้น ควรเน้นไปที่รายได้ของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีรายสามารถอยู่ได้ด้วยฐานะที่มั่นคง มีรายได้เป็นของตนเอง รายได้จะเกิดจากส่วนใดก็แล้วแต่ จะพัฒนาอะไร

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรินุสสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญธาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ก็ตาม ชาวบ้านต้องอิมทองก่อน หรือถ้าหากจะพัฒนาการศึกษาของเยาวชน^{๑๗๙} พ่อแม่ก็ต้องมีรายได้ที่แน่นอน จึงจะส่งเสียให้บุตรหลานได้รับการศึกษา หรือจะอย่างไรจึงจะให้รายได้ที่เกิดจากป่า โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องนำเงินไปซื้อของที่ซูเปอร์มาเก็ต แต่ให้มีรายได้จากป่าธรรมชาติ^{๑๘๐} เพราะในป่ายังมีอาหาร ไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ ผักที่เกิดขึ้นไป มีของทุกอย่าง โดยการดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกันรักษา เน้นไปที่กิจกรรมช่วยกันรักษา^{๑๘๑} หรือปลูกป่าทดแทนของเก่าที่เสื่อมโทรม หรือถูกทำลายลงไป แต่ไม่ควรห้ามชาวบ้านเข้าป่าหาของป่ามาขาย แต่ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าป่า หารายได้จากป่า^{๑๘๒} เมื่อชาวบ้านมีวิถีชีวิตอยู่กับป่า สร้างรายได้จากป่า และใช้ป่าเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน และสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ชาวบ้านก็เปรียบเสมือนเจ้าของป่า^{๑๘๓} เมื่อชาวบ้านได้พึ่งพาป่าแล้ว ย่อมจะเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์จากป่า ก็จะทำให้ความสำคัญเรื่องป่าไม้ เพราะสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ซึ่งการสอนให้ชาวบ้านรักษาป่านั้น ควรใช้หลักทางสายกลาง ทำความเข้าใจ คือ ให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ของป่า^{๑๘๔} และได้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านก็จะรักป่า ช่วยกันดูแลป่า และยังสามารถชักชวนชาวบ้านช่วยกันปลูกป่าให้สมบูรณ์ เมื่อป่ามีต้นไม้ขนาดใหญ่ ก็จะทำให้ดินชุ่มชื้น ผลิตรอบหว่งให้อาหารตามธรรมชาติ^{๑๘๕}

ถ้าหากสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้ก็เท่ากับการแก้ปัญหาการบุกรุกป่าไม้ แต่ปัจจุบันที่ไม่สามารถแก้ปัญหาการบุกรุกป่าได้ เพราะไม่สามารถแก้ปัญหารายได้ของชาว จะทำอย่างไรจึงจะให้ชาวบ้านมีรายได้เป็นของตนเอง โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลป่าไม้^{๑๘๖} หรือธรรมชาติต้นน้ำลำธาร ซึ่งบ่อเกิดของรายได้ในป่า จะเห็นได้จากวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ ลำสัตว์ ตัดไม้ทำลายป่า พระสงฆ์จะอย่างไรจึงจะเข้าใจหัวใจของชาวบ้านเพราะเป็นอาชีพของชาว ก็ต้องบูรณาการหลักคำสอนเรื่องศีล ๕ ว่า ไม่ควรล่าสัตว์ในเขตพื้นที่ป่าสงวนที่ชาวบ้านร่วมกันฟื้นฟูเพื่อให้ป่าผลิตอาหารจากธรรมชาติ^{๑๘๗} จะเน้นไปที่ความรักของชีวิต และขึ้นป้ายว่าเขตอภัยทานคุ้มครองสัตว์ป่า เวลามีนานหรือกิจกรรมโครงการเกี่ยวกับการรักษาป่า ก็ได้เชิญบุคลากรกรมป่าไม้กรมอุทยานมาร่วมงานงานด้วย

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประวัติปศุวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประวัติปศุวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ พระจรรณ ปภาธโร ประธานที่พัทสงฆ์ป่าปะคำสามัคคี วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวงโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุตอพระผาน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เพื่อให้หน่วยงานทางราชการได้เห็นว่ พระสงฆ์มีบทบาทต่อการรักษาป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ โดยร่วมกับชาวบ้าน^{๑๘๘}

เมื่อชาวบ้านมีความจำเป็นทางวัดก็ให้ความช่วยเหลือ และอาตมามีความจำเป็น ชาวบ้านก็ยินดีให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง แต่พระสงฆ์ก็ต้องวางตัวอยู่ในทางสายกลาง ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชาวบ้าน ร่วมกันพัฒนากระบวนการแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม มีการจัดลำดับขั้นไม้ต่าง ๆ หรือการปลูกป่าด้วยวิธีการต่าง ๆ ลดการก่อสร้างศาลา หรือกุฏิสงฆ์ขนาดใหญ่เกิดความจำเป็น^{๑๘๙} และให้สร้างด้วยวัสดุทดแทน ไม่ควรตัดไม้มาสร้างเด็ดขาด เพราะจะทำเสื่อมศรัทธาจากชาวบ้าน เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้นำ พราสอนคนอื่นได้ แต่กลับตัดไม้ทำลายป่า เมื่อมาอยู่ในป่าแล้ว ก็ควรช่วยกันปลูกป่ากับชาวบ้าน แต่ไม่ควรสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เกิดความจำเป็น จะถูกมองว่า พระสงฆ์เข้ามายึดป่า^{๑๙๐} และยังป่าบุกรุกป่าเสีย ก็จะทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาจากการกระทำของ พระสงฆ์เอง เมื่ออาตมาเข้ามาอยู่ป่าใหม่ ๆ อาตมาไม่ได้สร้างถาวรวัตถุเลย อยู่ต้องอยู่กุฏิกระต๊อบไม้ไผ่ เน้นปลูกป่าฟื้นป่าให้ชาวบ้านเห็น จะเป็นแบบอย่างที่ดีให้ชาวบ้านได้นำไปปฏิบัติ จะเห็นได้จากสมัย คุณสุวิทย์ คุณกิตติ เป็นรัฐมนตรี โครงการพระสงฆ์ร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้^{๑๙๑} นำโครงการมาให้ วัดแลชาวบ้าน โดยมีผู้ว่านายอำเภอเซ็นผ่านให้ เพราะเห็นว่าพระสงฆ์สามารถทำงานได้จริง และยัง ประสบผลสำเร็จได้ด้วย และที่สำคัญไม่มีผลกระทบตอชาวบ้าน แต่กลับได้ชาวบ้านมาร่วมเป็นแกนนำ ดูแลป่าไม้^{๑๙๒} ถ้าหากให้หน่วยงานราชการ อาจจะไม่สำเร็จก็ได้ เพราะเจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจชีวิต ชาวบ้าน จะบังคับใช้กฎหมาย และห้ามชาวบ้านเข้าไปหารายได้จากป่า^{๑๙๓} เจ้าหน้าที่บางครั้งยังขาด ความจริงใจต่อการปฏิบัติหน้าที่ หรือทำอะไรมีอะไรแอบแฝงผลประโยชน์ ก็จะไม่ได้รับความจริงใจ จากชาวบ้านเช่นกัน จะไม่เหมือนวัด หรือพระสงฆ์ ท่านทำด้วยความเสียสละ ไม่มีอะไรแอบแฝงด้วย ผลประโยชน์ แต่กลับสร้างประโยชน์ให้กับป่าและชาวบ้านได้ด้วย แต่กลับมีการปลูกป่าเพิ่ม ทำแนว ทำแนวกันไฟ ทำเจดีย์ขออุไฟ^{๑๙๔} โดยได้รับความร่วมมือจากพระภิกษุ สามเณร กำลังจากทหาร และ

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุโท (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๙} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภักษ์ เจ้าอาวาสวัดวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๐} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๑} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีปนฺนสิโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธิมมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

หน่วยงานราชการ ตลอดถึงผู้นำชุมชนและชาวบ้านให้มีส่วนร่วมให้ทุกฝ่ายมีการตื่นตัว โดยใช้เวลาในการสร้างที่กันภัยไฟฟ้า^{๑๙๕} สร้างฝายต้นน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำ เป็นการชะลอการไหลของน้ำ ซึ่งในแต่ละปีจะมีไฟฟ้าเกิดขึ้นทุกปี จะเกิดขึ้นเอง^{๑๙๖} หรือเกิดขึ้นจากน้ำมือคนก็ตาม เกิดไฟฟ้าทุกปี เจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้ ถ้ามีหอดูไฟจะได้มีการดูแลง่ายซึ่งทางกรมป่าไม้จึงอนุญาตให้ทางวัดสร้างหอดูไฟได้ สร้างทั้งหมด ๓ ชั้น เกิดไฟใหม่ที่ไหนก็สามารถดูได้ ทั้งหมดที่กล่าวมา ทั้งการแก้ปัญหา รวมพลังชาวบ้าน จัดโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชน^{๑๙๗} ชาวบ้านและพระสงฆ์ใช้วัดเป็นศูนย์กลาง พระก็ต้องใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยการกระทำอะไรก็ได้ แต่ต้องใช้ทางสายกลาง ใช้ปัญญาร่วมกันแก้ปัญหา เน้นที่ลดปัญหารายจ่ายของชาวบ้าน แต่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน โดนให้มีรายจากป่าไม้ หรือธรรมชาติที่เกิดจากการฟื้นฟูป่า ถ้าหากสามารถแก้ปัญหาเรื่องรายได้ของชาวบ้านแล้ว^{๑๙๘} ปัญหาการบุกรุกป่าก็จะหมดไป^{๑๙๙}

เมื่อสามารถฟื้นฟูป่าขึ้นมาได้ ก็สามารถขยายพื้นที่ ตั้งเป็นชุมชนรักษาป่า รับสมัครสมาชิก ชักชวนคนมาร่วมกันปลูกป่าขยายพื้นที่ป่าไม้ รวบรวมชาวบ้านให้เป็นกำแพงสามัคคีที่มีกำลังมากกว่ากำแพงที่สร้างด้วยปูน หรือด้วยเหล็ก แต่เป็นกำแพงมนุษย์ โดยใช้ยุทธวิธี เข้าใจเข้าถึงพัฒนา^{๒๐๐} คือ ชวนชาวบ้านจิตอาสาทุกคนมาร่วมกันปลูกป่าทุก ๆ วันพระ หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยการจัดงานใหญ่เชิญผู้หลักผู้ใหญ่กรมป่าไม้ทหารตำรวจ ฝ่ายปกครองกำนันผู้ใหญ่บ้าน^{๒๐๑} ผู้นำนายอำเภอมาปลูกป่ามาร่วมปลูกป่า ป่าจึงสามารถฟื้นตัวได้ ถ้าหากปล่อยให้ธรรมชาติอาจจะช้ากว่าธรรมชาติจะสร้างขึ้นมาได้ แต่ถ้าหากชุมชนร่วมกันปลูกขึ้นมาทดแทนและใช้วิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยด้วยจะเร็วขึ้น^{๒๐๒} พระผู้การอบรม ก็จะชวนชาวบ้านมาร่วมกันปลูกป่า ดูแลรักษาธรรมชาติในใจคนก่อนแล้วค่อยลงมือปลูกป่าในผืนดิน ชวนชาวบ้านมาปลูกป่าไม้ในใจคน ใช้วิธียุทธวิธีภูมิปัญญาการปลูกป่าทำพิธีทางศาสนาเข้ามาช่วย^{๒๐๓} สร้างความเชื่อ ความศรัทธา ที่ไหนนับถือผี ก็ทำพิธีบวงสรวงผีสังนางไม้คุ้มครองป่า ทำพิธีบวงสรวง และพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาช่วย สร้าง

^{๑๙๕} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๗} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๐} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญาณาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ พระครูบวรสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ความเชื่อ โดยการนำศาลเจ้าที่ เก่า ๆ มาเป็นแนว ทำพิธีให้ดูเข้มแข็ง เช่น อาตมาทำแม่พิมพ์ พระพุทธรูปขึ้นมา พิมพ์เล็กพิมพ์ใหญ่ เมื่อมีการปลุกป่าชักชวนชาวบ้านมาปลุกป่า หล่อพระรูป ประดิษฐานไว้ตามจุดต่าง ๆ โดยใช้พระพุทธรูปเป็นพุทธบารมี ไม่มีการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น แต่ป่ากลับอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น^{๒๐๔} ^{๒๐๕}และยังใช้เป็นทิวาณาเดินจงกรมของพระตามจุด^{๒๐๖}ต่าง ๆ

เมื่อใช้กลยุทธ์การรักษาป่าดังกล่าวได้ผล ประสบผลสำเร็จแล้ว และกรมป่าไม้ส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพื้นที่เห็นว่าพระสงฆ์และชาวบ้านสามารถดูแลได้ดี จึงเพิ่มพื้นที่และขยายพื้นที่เป็น ๑,๕๒๑ ไร่ ทางวัดและชุมชนก็ต้องดูแลพื้นที่เพิ่มขึ้น หน้าร้อนต้องทำแนวกันไฟป่า^{๒๐๗} โดยการนำคะแนนไปทำแนวกันไฟ ชักชวนชาวบ้านประสานเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และหน่วยงานราชการทุกภาค ส่วนช่วยกันดับไฟ เมื่อมีไฟป่าเกิดขึ้น^{๒๐๘} พัฒนาแนวกันไฟป่าให้แน่นหนา และมีจิตอาสาช่วยตรวจตราตลอดเวลา จัดเจ้าหน้าที่เตรียมความพร้อมออกปฏิบัติการตลอดเวลา ส่วนหน้าฝนจะปลุกป่า^{๒๐๙} โดยมีการขอขมาบิดาต้นไม้ โดยให้ความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้าน เรื่องประโยชน์ของป่าต้นน้ำ การจัดการตัดไม้ค่อยๆ ลดลง จนไม่มีใครมาตัด เพราะเห็นว่าเป็นต้นน้ำลำธาร ชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี^{๒๑๐} พระเข้าใจชาวบ้าน ชาวบ้านก็เข้าใจพระ เพราะชาวบ้านส่วนมากฐานะก็ยากจน โดยต้องมองย้อนกลับไปว่าทำไมชาวบ้านต้องตัดไม้ทำลายป่า ทำไมถึงทำอะไรเลือนลอย เพราะหารายได้เลี้ยงดูครอบครัวปากกัดตีนถีบ ไม่อยากให้ใครมองว่าชาวบ้านเป็นผู้ร้าย ต้องเข้าใจปัญหาของชาวบ้าน และหาทางช่วยเหลือชาวบ้านทำความเข้าใจกับชาวบ้าน^{๒๑๑} โดยให้ความรู้กับชาวบ้านว่าป่าคือ ชีวิตและสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนเอง ถ้าหากชุมชนดูแลป่าให้กลับคืนมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง^{๒๑๒}

^{๒๐๔} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๕} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๖} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๗} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๘} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๙} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒน์นอม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๐} สัมภาษณ์ พระครูศีลปัญญากร จนทปญโญ เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๑} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๒} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๔.๒.๕ วิธีและกระบวนการในการจัดการป่าหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สำคัญทั้งที่เกิดโดยธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความพอใจในการนำไปใช้อย่างเหมาะสม และให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เป็นมลภาวะต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของโลก^{๒๑๓} ตลอดถึงสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งนี้ต้องเป็นการดำเนินการอย่างมีระบบและเป็นขั้นตอนตามกระบวนการให้มีประสิทธิภาพสูง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อจะมีทรัพยากรใช้ได้ตลอดไปในอนาคตตามหลักตามกระบวนการ^{๒๑๔} ดังนี้

๑. ความสำคัญของการจัดการป่า

การวิเคราะห์ระบบและการประเมินผลกระทบกับป่าไม้ หรือสิ่งแวดล้อมมาเป็นแนวทางวางแผนการจัดการ และปฏิบัติโดยสามารถพยากรณ์สภาพปัญหาและวางแผนแก้ไขปัญหาก่อนการลงมือปฏิบัติดำเนินโครงการพัฒนาหรือเตรียมแผนไว้ใช้ระหว่างและหลังการดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาระบบ^{๒๑๕} โดยไม่สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือให้เกิดปัญหาน้อยที่สุด เพราะจะส่งผลกระทบถึงระบบป่าไม้ด้วย ทั้งนี้สามารถคาดคะเนทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมได้ด้วย^{๒๑๖}

๒. หลักการและวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมตามกระบวนการ^{๒๑๗} ดังนี้

- ๑) มุ่งการใช้ทรัพยากรให้ยั่งยืนยาวนาน และมีการปลูกทดแทนทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์ทำให้เสื่อมโทรม
- ๒) ลดการใช้ทรัพยากร แต่ให้เพิ่มจำนวนทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจำนวนที่มีอยู่
- ๓) รู้จักการหมุนเวียนทรัพยากรนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) หรือเลือกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มากที่สุด
- ๔) ควบคุมของเสียและมลพิษที่เกิดขึ้น โดยการแยกขยะ หรือของเสียก่อนนำไปทิ้ง
- ๕) ควบคุมระบบนิเวศให้อยู่ในสมดุลธรรมชาติ

^{๒๑๓} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๔} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุโข (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๖} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชารธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๗} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญะภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๖) ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น โดยปลูกจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

๓. วางแผนการจัดการยึดหลักอนุรักษ์วิทยา ๓ ประการ^{๒๑๘} คือ

- ๑) มีการวางแผนงานการใช้อย่างสมเหตุสมผล ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามีผลเสียน้อยที่สุด
- ๒) มีการปรับปรุงซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ หรือสูญหาย
- ๓) มีนโยบายการใช้งาน เน้นที่การประหยัด และการรักษาและสงวนไว้

๔.๓ ใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

คำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องปาฬวันสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ผู้วิจัยได้นำหลักพุทธธรรมใช้ประกอบด้วย ๑) พรหมวิหาร ๔ ๒) อิทัปปัจจยตา ๓) สังคหัตถุ เพื่อประยุกต์ในประเด็นต่อไปนี้

๔.๓.๑ การส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชนด้วยความเมตตาธรรม

๑. การส่งเสริมให้ความรู้แก่ภาคประชาชนและชุมชน โดยการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุชุมชนเข้าใจเรื่องการศึกษาการศึกษาป่าไม้ตามกระบวนการต่าง ๆ หรือจากประสบการณ์ที่ผ่านมาให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศส่งเสริมการมีส่วนร่วม ส่งเสริมศักยภาพและจิตสำนึกเป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดสินใจเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์^{๒๑๙} และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียชาวบ้าน และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าธรรมชาติ โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลทรัพยากรป่าและเขตพื้นที่ของป่าที่ต้องอนุรักษ์ เพื่อใช้กำหนดแนวเขตอนุรักษ์ที่ชัดเจน สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนตามลักษณะของระบบนิเวศน์ในการฟื้นฟูเพื่ออนุรักษ์ป่า ติดตามการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ^{๒๒๐} จัดทำฐานข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อชุมชนที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน กำหนดมาตรการ “คนอยู่ร่วมกับป่า” ทำกิจกรรมสนับสนุนการฟื้นฟูรักษาระบบนิเวศ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน พัฒนาระบบการป้องกันภัยพิบัติ โดยใช้วัดเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทำวัตร สวดมนต์ การแสดงธรรม หรือสนทนาธรรม เน้นที่คุณค่าและคุณประโยชน์ของธรรมชาติ การเกื้อกูลหรือการดูแลธรรมชาติให้ทุกคนตั้งอยู่ในหลักพรหมวิหาร ^{๒๒๑}

^{๒๑๘} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๙} สัมภาษณ์ พระพรชัย อัครวิโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุตอดยพระฉนวน วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๐} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๑} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญญธาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๒. สร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคเพื่อลดผลกระทบต่อฐานทรัพยากรป่า ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรที่ยั่งยืนให้เกิดการพัฒนา ตลอดถึงแนวทางการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสะอาด ไม่เป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม การใช้วัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิตตามวิถีไทย เพื่อปลูกฝังค่านิยมการบริโภคอย่างพอเพียง สร้างจิตสำนึก ความรู้ เข้าใจและสร้างค่านิยมเกี่ยวกับรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น^{๒๒๒}ให้มองธรรมชาติเหมือนชีวิตมนุษย์ เมื่อเกิด ก็ย่อมตาย ธรรมชาติก็เดียวกัน เมื่อเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์สร้างขึ้นมาก็ย่อมเสื่อมสลายได้ แต่ถ้ามีการดูแล ก็สามารถประโยชน์ได้จากธรรมชาติเป็นเวลายาวนาน แม้จะไม่สามารถที่ควบคุมไม่ให้เสื่อมโทรมได้ก็ตาม ก็เปรียบเหมือนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ อิทัปปัจจยตา

๓. การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ มีการจัดองค์ความรู้สร้างภูมิคุ้มกันพัฒนาระบบฐานข้อมูลระดับชาติด้าน การใช้ประโยชน์ ให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ^{๒๒๓}สนับสนุนปราชญ์ชาวบ้านในการสืบทอดองค์ความรู้ คุ้มครองสิทธิชุมชน อนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร สุขภาพท้องถิ่น บริการที่เชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เกษตรปลอดสารพิษ พัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน^{๒๒๔}

๔. ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของป่าไม้ให้คงความยั่งยืน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของป่าไม้ให้คงสภาพอย่างยั่งยืน ก็ต้องมองไปที่รายได้ของชาวบ้านว่าจะทำอย่างไรให้มีรายได้ ปัญหาอยู่ปากท้อง^{๒๒๕} ถ้าคนมีรายได้ ก็ไม่คิดที่จะบุกรุกป่าไม้หรอก ฉะนั้น วิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน ควรปัญหา และทรัพยากรป่าที่มีอยู่มาวิเคราะห์จะเกิดรายได้ส่วนที่จะให้ชาวบ้านสร้างรายได้ และให้เกิดความยั่งยืน โดยได้กำหนดพันธกิจของชาวบ้านประกอบด้วย การพัฒนาที่ดินสวนป่า โดยอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นสวนป่าเศรษฐกิจ^{๒๒๖} เพื่อให้การรักษাপ่าไม้เป็นรากฐานการผลิตและบริการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจของชาวบ้าน หรือของชุมชนอย่างครบวงจร เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจของชาวบ้านเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม มีการจัดการด้านการตลาดอย่างครบวงจรของชาวบ้าน ดำเนินงานช่วยเหลือสร้าง

^{๒๒๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนาคม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๓} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริบุญสีโล เจ้าอาวาสวัดปอแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๔} สัมภาษณ์ พระครูวิเทศศาสนคุณ เจ้าอาวาสวัดสันติประชาธรรม วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๕} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนาคม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๖} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่

งานสร้างอาชีพให้แก่เกษตรกรรอบเขตสวนป่าตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประชาชนมีส่วนร่วม จึงได้จัดทำระบบมาตรฐาน เพื่อให้สวนป่ามีการจัดการที่ยั่งยืนครบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม^{๒๒๗} ต้องมีการฟื้นฟู บำรุง รักษา เพราะธรรมชาติก็ต้องการให้มนุษย์นั้นได้เอาใจใส่ ดูแลรักษา เช่นเดียวกับหลักพุทธธรรม สังคหวัตถุ ๔ ทุกอย่างต้องมีเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน จึงจะเกิดความสมดุลระหว่างคน ธรรมชาติ

๔.๓.๒ การแก้ปัญหาจากผลกระทบภัยธรรมชาติเพื่อการรักษาป่าไม้

การกำหนดแนวทางการผลกระทบจากภัยธรรมชาติ ก็เรียกว่าเป็นปัญหาของประเทศ ไทยมาช้านาน เมื่อถึงฤดูแล้งก็จะมีภัยธรรมชาติ ไฟป่า หรือส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์มากกว่าจะ เกิดขึ้นจากธรรมชาติ เพราะมนุษย์ต้องการผลประโยชน์จากธรรมชาติ ก็วางจัดการให้เกิดไฟป่า^{๒๒๘} เพราะจากผลจากการรมป่าไม้ สำรวจพื้นที่แล้วไฟป่าเกิดขึ้นเองน้อยมาก ส่วนมากเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ ร้อยละเก้าสิบ จัดการเพื่อป้องกันผล ควรจะมีแผนที่แน่นอน โดยกำหนดแผนระยะสั้น และแผนระยะ ยาว จะทำให้ชาวบ้าน และประเทศได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทางสังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง และ สิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกันระหว่างทรัพยากรป่า ชาวบ้านและชุมชนอื่นให้เข้า มามีส่วนร่วม^{๒๒๙} ดังนี้

๑. ส่งเสริมบทบาททางวัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ตลอดถึงหน่วยงาน ราชการต่าง ๆ และภาคเอกชนให้มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการและพัฒนาป้องกันภัยจากธรรมชาติ หรือ ไฟป่าไม่มีเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนเอง^{๒๓๐}

๒. ปรับปรุงระบบการบริหารงานของหน่วยงาน ปรับเปลี่ยนแปลง หรือบูรณาการให้ เข้ากับสถาน การณ์ให้มีคุณภาพ เช่น ทำกันไฟป่า ทำที่กักเก็บน้ำเพื่อให้น้ำไหลช้าลง เพื่อนำไปใช้ ประโยชน์ และป้องกันน้ำท่วมด้วย

^{๒๒๗} สัมภาษณ์ ประธานฝ่ายสงฆ์ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรีวิชัย : ศูนย์วิปัสสนาพุทธประทีปศรี วิชัย (เขาพรหมโพธิสัตว์) วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๘} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีลสุทโธ (พระครูวิสุทธศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๙} สัมภาษณ์ พระครูสถิตธรรมภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดป่าไม้แดงพระเจ้าพรหมมหาราช วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๐} สัมภาษณ์ พระวิบูลย์ ธิมมเตโช เจ้าอาวาสพุทธอุทยานธุดงค์วัดพระธาตุดอยอินทรี วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๓. กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ในชุมชน หรือเขตที่วัดเป็นผู้รับผิดชอบให้มีป่าอัตราร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศเพื่อประโยชน์ ๒ ประการ^{๒๓๑} ดังนี้

๓.๑ ป่าเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่หายาก และป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วม และการพังทลายของดิน และนันทนาการของประชาชนด้วย

๓.๒ ป่าเพื่อเศรษฐกิจ กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้ และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์จากเพื่อการเกษตร

๔. รัฐ และภาคเอกชน จะพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และจะจัดการพัฒนาให้อำนวยประโยชน์ทั้งในทางตรง และทางอ้อมโดยสม่ำเสมอตลอดไป^{๒๓๒}

๕. อบรมการใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรเพื่อลดการทำลายพื้นที่ป่าไม้และลดการใช้สารเคมี^{๒๓๓}

๖. เพื่อก่อให้เกิดการประสาน การใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ เป็นต้น รวมทั้งเพื่อก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานภาคเอกชน และชาวบ้านในท้องถิ่น รัฐจะจัดให้มีแผนส่งเสริมการพัฒนาป่าไม้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมและอนุรักษ์ป่า^{๒๓๔}

๗. เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการป้องกันภัยอันเกิดจากธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ ภาครัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการวางผังเมือง กำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำหรับเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละจังหวัดให้แน่นอน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และยังสามารถป้องกันภัยจากธรรมชาติได้ด้วย^{๒๓๕}

๘. กำหนดแนวทางปฏิบัติงานที่แน่นอนชัดเจน เกี่ยวกับการแก้ปัญหาการทำลายป่าในรูปแบบ ต่าง ๆ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย ภัยจากไฟป่า การทำลายป่าจากชน การรุกรานพื้นที่ป่าจาก

^{๒๓๑} สัมภาษณ์ พระชายแดน สีสสุโท (พระครูวิสุทธิศีลคุณ) เจ้าอาวาสวัดสามัคคีบุญญาราม วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๒} สัมภาษณ์ พระคำสิงห์ สุนิมมโล เจ้าวัดป่าถ้ำหม้อ วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๓} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโยภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๔} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๕} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปริปัญโส เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เชิง เขา โดยให้มีการกำหนดมาตรการและขั้นตอนที่แน่นอนชัดเจน^{๒๓๖} มีการปราบปราม และการลงโทษผู้กระทำความผิด มีมาตรการลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอิทธิพล และผู้กระทำความผิดไว้เป็นหลักในการปฏิบัติงาน ของหน่วยราชการและภาค เอกชน^{๒๓๗}

จากวิเคราะห์ข้อมูลการประยุกต์หลักพุทธธรรมให้เห็นถึงความแตกต่าง และการแก้ปัญหาป่า ซึ่งในโลกใบนี้มีศาสตร์อยู่ ๓ ศาสตร์ คือ ๑. มนุษย์ศาสตร์ ๒. สังคมศาสตร์ ๓. วิทยาศาสตร์ โดยธรรมชาติแล้ว ทั้ง ๓ สิ่งนี้มีความเกี่ยวข้องกันและเชื่อมโยงกันโดยตลอด มนุษย์ศาสตร์ ก็มีศาสตร์ของตน สังคมศาสตร์ คือ การมีส่วนร่วมวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คือ ธรรมชาติ แม้แต่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราเคยพักพิงอยู่ในป่าเขา ลำธารได้ทุกต้น ถ้าเราเข้าไปแล้วทำลายถือว่าเป็นการอกตัญญู เมื่อสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ มันเกิดขึ้นมาก็เกี่ยวข้องกับมนุษย์ สังคม ร่วมกันแบบกัลยาณมิตร

ดังนั้น ในประเทศไทยเรานับถือศาสนาพุทธ จึงมีการนำภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา หรือพุทธศาสตร์ ก็นำมาเข้าใช้กับหลักสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไรให้เกิดความสุข ไม่ทำร้ายกัน หากเรามองปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติมักเกิดได้น้อยมาก แต่มักเกิดจากฝีมือมนุษย์ ด้วยกันเองเพราะเป็นความต้องการของมนุษย์ เช่น จังหวัดน่าน มีภูเขาหัวโล้นมากมาย เพราะมนุษย์บุกเข้าไปทำมาหากิน พอเกิดภัยธรรมชาติ ก็เกิดความเสียหายตามมา ก็เกิดภัยธรรมชาติขึ้น มนุษย์จะได้รับผลกระทบโดยตรง

หากจะกล่าวถึงบ้าน วัด ชุมชน จึงควรสร้างมิติใหม่ เช่น ภาคอีสาน นำเด็กและเยาวชนเข้าวัด ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้มีคุณธรรม จริยธรรมให้รักษาป่า และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชน เป็นต้น เมื่อทุกคนมีจิตสำนึก รักและหวงแหนสมบัติแผ่นดิน สมบัติส่วนรวม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้วยกันแล้ว ก็จะไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น ก็เกิดจิตอาสา ในทุกวันนี้ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑๐ ทรงเน้นจิตอาสา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนตลอดไป ยังสามารถเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นำไปปลูกฝังให้ชาวบ้านที่อยู่วัด บ้าน โรงเรียน ให้ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา โดยการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการอบรมสั่งสอน รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผนวกกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นให้เกิดการเรียนรู้ของชาวบ้าน หรือชุมชนอื่น ๆ จะเกิดการเรียนรู้ในมิติแบบมีส่วนร่วม โดยสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

^{๒๓๖} สัมภาษณ์ พระครูพนมธรรมาภินันท์ เจ้าคณะตำบลเจริญสุข เจ้าอาวาสวัดเขาพระอังคาร วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๗} สัมภาษณ์ หลวงปู่สมบุญ ปรีปนฺนสโร เจ้าอาวาสวัดบ่อแดง วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ทั้ง ๓ ภาค ๑. ภาคกลาง ๒. ภาคเหนือ ๓. ภาคอีสาน รวม ๑๗ วัด ประกอบด้วย

ภาคกลาง ประกอบด้วย

- จังหวัดฉะเชิงเทรา ๑ วัด
- จังหวัดอุทัยธานี ๒ วัด

ภาคเหนือ ประกอบด้วย

- จังหวัดลำปาง ๓ วัด
- จังหวัดพะเยา ๒ วัด
- จังหวัดเชียงใหม่ ๑ วัด
- จังหวัดเชียงราย ๑ วัด

ภาคอีสานประกอบด้วย

- จังหวัดนครราชสีมา ๓ วัด
- จังหวัดชัยภูมิ ๒ วัด
- จังหวัดบุรีรัมย์ ๒ วัด

ซึ่งแต่ละภาคมีพื้นที่ป่าไม้และสภาพสิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันของชุมชนบริเวณวัดและป่า นั้นแตกต่างกันตามสภาพของภาคนั้นๆ รวมทั้งการประกอบอาชีพของชุมชนก็ต่างกันและความเป็นผืนป่าที่มีลักษณะของที่มา และสภาพผืนป่าที่ไม่เหมือนกันของแต่ละภาค ด้วยภูมิอากาศและสภาพแวดล้อม แบ่งได้ตามลักษณะของแต่ละภาคดังต่อไปนี้

ภาคกลาง ป่าจะมีลักษณะเป็นป่าเสื่อมโทรม และถูกกันเขตออกจากเขตป่าสงวนเพื่อให้ประชาชนทำกิน แต่ไม่สามารถปลูกสร้างถาวรวัตถุได้เพราะไม่มีเอกสารสิทธิใดๆตามกฎหมายที่พึงจะให้สิทธิในพื้นที่ถูกกันเขต เพื่อเป็นพื้นที่กันเขตจากป่าสงวน ชาวบ้านก็จะเข้าจับจองทำไร่ทำสวน จึงทำให้พื้นที่ป่าลดลง เพราะกลายเป็นไร่นาไปหมด ประกอบกับนานๆเข้าทางประชาชนก็มีการบุกรุกกลางป่าขยายที่ทำกินเข้าไปในป่าสงวนตลอดจนผู้มีอิทธิพล เข้ามามีส่วนร่วมขบวนการให้ตัดไม้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อม ในสถานที่ป่าไม้กับเขตป่าเสื่อมโทรมออกจากป่าสงวนตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ.๒๕๓๕ นั้นมักจะมีสำนักสงฆ์และวัดร้าง เช่น จังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดอุทัยธานี ที่มีพระสงฆ์จาริกแสวงบุญมาเข้ามาพักอาศัยและได้ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและป่าไม้ โดยพระสงฆ์เป็นผู้ทำโดยขอซื้อป่ากับชาวบ้านบ้างก็ถวายให้ เพราะมีวัดเป็นศูนย์กลางของพื้นที่นั้นๆ จากการบริจาคป่าคืนกับการซื้อคืน จึงทำให้ป่าไม้พลิกฟื้น มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง โดยการร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานของรัฐที่ร่วมกันจัดโครงการต่างๆขึ้นมา เช่น โครงการปลูกป่าถวายแม่ของแผ่นดินและเพื่อพ่อหลวง ครบรอบอายุ เป็นต้น ซึ่งการทำงานของพระสงฆ์ไม่ได้ราบรื่นตลอดไป เพราะต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย ทั้งจากธรรมชาติ จากมนุษย์ แต่ละปัญหาพระสงฆ์ต้องใช้หลักธรรมของ

พระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ที่ทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกของการใช้พุทธธรรมนำปัญญาคือ หลักของศีล ๕ และหลักไตรสิกขา

หลัก ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ก็ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย จะตรงกับหลักของศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความประพฤติความเป็นอยู่ ทั้งส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงการทำความหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้ เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพที่เอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่ รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดถึงแนวทางการรักษาป่าด้วย มีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

๑. ละเว้นจากการล่าสัตว์ ศีลข้อนี้ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิด เพื่อการล่าหรือเพื่อบูชา ยัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกรักชีวิตตนเองอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่น ก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนเช่นกัน

๒. ละเว้นจากการลักขโมย ศีลข้อนี้ หมายถึง ควรยึดถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติให้มา โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ไม่ควรไปเร่ง หรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีเร่งผลผลิต จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศ ศีลข้อนี้ หมายถึง เว้นจากประพฤติดินในกาม ผู้ประพฤติดินศีลข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์ประพฤติดินต่อธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนบ่าบัดความใคร่ มนุษย์ก็จะมีอาการลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า ฆ่าสัตว์ นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นมา หากมนุษย์ไปล่วงละเมิดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเท่าไร เมื่อภัยธรรมชาติเกิด ขึ้นเมื่อใดหมายถึง สิ่งแวดล้อมกำลังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ควรเอาใจใส่และดูแลรักษา และสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่ควรทำลายและนำมาใช้เกินกว่าธรรมชาติ จะสร้างขึ้นมามาทดแทนได้

๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้ หมายถึง ไม่พูดโกหก คำปดเสียสัตย์และคินคำพูด แต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจ ประารถนาคิดในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ควรพูดในลักษณะส่งเสริมการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม หรือพูดเพื่อแนะนำสร้างแรงจูงใจ รวมทั้งการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ทุกคนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้

๕. ละเว้นจากการดื่มสุรา หรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้ จะทำให้ผู้ละเมิดจนขาดสติ บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาจากผลผลิตจากต้นไม้ หรือพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการทำร้ายธรรมชาติโดยเจตนา

เมื่อบูรณาการศีล ๕ ตั้งแต่ศีลข้อที่ ๑ ความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อมองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าและสรรพสิ่งทั้งมวล ตลอดจนธรรมชาติ ก็ให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้เกิดความรัก อยากจะรักษาไว้ ซึ่งศีลข้อที่ ๑ เป็นการฝึกฝนให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดทั้งสรรพสิ่งทุกอย่างนั้นมีคุณค่า ควรจะรักษาไว้ ศีลข้อที่ ๒ ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการประกอบกิจการเกษตร ไม่ควรใช้สารเคมีเร่งผลผลิตทางการเกษตรมากเกินไป หรือการกระทำที่มีผลกระทบต่อระบบห่วงอาหาร จนทำให้เกิดการสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ ศีลข้อที่ ๓ ไม่ลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า หรือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การฆ่าสัตว์ ก็นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ศีลข้อที่ ๔ ไม่พูดคำปดเสียสัตย์ จะพูดเฉพาะคำสัตย์จริงและยังปรารถนาดีในด้านจริยธรรมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อม ศีลข้อที่ ๕ ไม่ดื่มน้ำเมา รวมทั้งยาเสพติด ผลผลิตจากพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

การดำเนินชีวิตของคนไทยและวัฒนธรรมไทยเชื่อมโยงถึงความประพฤติกและอิทธิพลหล่อหลอมด้วยหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนา อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาตลอด คุณลักษณะดังกล่าวมาจากการรักษาศีล ๕ โดยการนำมาปฏิบัติ โดยบูรณาการเข้ากับการดำเนินชีวิต ซึ่งนักวิชาการได้แสวงหาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องศีล ๕ ดังนี้

ไสว มาลาทอง^{๒๓๘} กล่าวว่า ศีล ๕ หรือเบญจศีล หมายถึง เจตนา หรือความตั้งใจ ประพฤติตนและงดเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา ใจ เรียกว่า “ศีล ๕” เรียกตามบทบัญญัติว่า “สิกขาบท ๕”

แก้ว ขิตตะขพบ^{๒๓๙} กล่าวว่า คำว่าศีล (สัล) แปลได้หลายนัย เช่น แปลว่า ปกติ ธรรมชาติ ความเคยชิน เยือกเย็น เกษมสุข แต่ในที่นี้แปลว่า ปกติ การทำให้เป็นธรรมชาติ

ความประพฤติกที่ดีความตั้งใจงดเว้นและความสำรวมระวัง ไม่ล่วงละเมิดบัญญัติอันชอบธรรม คือ การรักษากาย วาจาและใจให้เรียบร้อยความประพฤติกชอบทางกาย วาจาและใจให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาเป็นปกติ ระเบียบวินัยปกติมารยาทดีปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกให้ดียิ่งขึ้น ข้อปฏิบัติในการควบคุมคนให้อยู่ในความไม่เบียดเบียนกัน หรือการควบคุมพฤติกรรมส่วนตัวของแต่ละคน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)^{๒๔๐} กล่าวว่า “ศีล” หมายถึง การไม่เจตนาละเมิดระเบียบ ไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการหรือการกระทำ ศีล ก็คือความไม่ละเมิด ไม่

^{๒๓๘} ไสว มาลาทอง, คู่มือการดำเนินงานเสริมสร้างศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๙.

^{๒๓๙} แก้ว ขิตตะขพบ, รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๓.

^{๒๔๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๗๖๓.

เปียดเปียน อีกอย่างหนึ่ง คืออยู่ที่ความสำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ถ้ามองให้ลึกซึ้งที่สุด หมายถึง สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเปียดเปียนคนอื่นด้วยกายวาจาใจ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและกำลังจะเกิดหรือยังไม่เกิดว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นวัฏจักรวงจรของธรรมชาติ ที่มีโครงสร้างและกลไกการทำงานของธรรมชาติ ขับเคลื่อนให้เกิดความสมดุลและการจัดการด้วยระบบธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจะเข้าแทรกแซงระบบของชาติ พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ต้องใช้เป็นที่พักพิงและที่ปฏิบัติธรรม จึงให้ความสำคัญและมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการไม่ทำลายธรรมชาติ แต่ให้ช่วยกันรักษาไว้เป็นการเจริญจริยธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและไม่ล่วงละเมิดพระวินัยด้วย

จากหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่ภาคกลางได้นำมาใช้หลักศีล ๕ และหลักไตรสิกขานั้น เน้นหลักธรรมที่พระสงฆ์ได้นำมาสอนกับชุมชนและหน่วยงานของรัฐ เพราะหลักธรรมทั้ง ๒ นี้จะเน้นแนวทางที่พระสงฆ์นำมาประยุกต์ใช้เป็นภูมิปัญญาที่สามารถนำมาปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของชุมชน ถึงวิธีการและกระบวนการตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ของแต่ละหลักธรรม ต้องใช้ปัญญาจึงจะรู้แจ้งเห็นจริงในพุทธธรรมของพระพุทธองค์ได้

ซึ่งหลักธรรมศีล ๕ ได้กล่าวไว้ถึงการละเว้น ห้าม ประพฤติ ปฏิบัติ เช่น

๑. ละเว้นการฆ่าสัตว์หรือเปียดเปียนชีวิตผู้อื่น ซึ่งเป็นการนำภูมิปัญญาของพระสงฆ์ให้นำหลักการนี้มาใช้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศภายในป่าไม้ไม่ให้ถูกตัดตอนออกไป และยังให้รักษาและระบบนิเวศทั้งพืชและสัตว์ให้คงอยู่และพัฒนาต่อไป โดยการช่วยกันปลูกป่า เพื่อเพิ่มพลังงานชีวิตในอากาศ น้ำ ให้กับพืชและสัตว์กับตัวเอง เป็นต้น

๒. หลักละเว้นจากการขโมยที่พระสงฆ์ได้ ใช้ภูมิปัญญาแสดงออกให้เห็นโทษของการขโมยหรือการเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าที่ผิดทั้งทางโลกและทางธรรมที่มีกฎหมายกำหนดโทษไว้ใน พ.ร.บ. ป่าไม้ ผู้ที่เข้าไปตัดไม้ทำลายป่าทางธรรมก็คือทางด้านจิตใจ เพื่อการกระทำนี้ทำให้ภูมิตัวโลงโทษผลตามมาถึงครอบครัวต้องเดือดร้อน ขาดผู้นำครอบครัว ขาดผู้ดูแล เสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล เมื่อท่านชี้ให้เห็นโทษที่ควรละเว้นแล้วท่านจึง ใช้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเจ้าของให้หวงแหนผืนป่า โดยสร้างอาชีพด้านพืชไร่ ผัก ผลไม้ ประเภถล้มลุกให้ชุมชนเข้าไปปลูกเป็นแปลงๆ ให้ชุมชนช่วยกันลงสมุนไพรร เพื่อเป็นการเฝ้ามองหวงแหนผืนป่า รักษาป่าไม่ให้ใครมาบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า และชุมชนยังได้ประโยชน์ ได้อาชีพ ที่ทางวัดเน้นเป็นจุดศูนย์กลางรับผลผลิตและให้เมล็ดพันธุ์ ให้ความรู้เรื่องสมุนไพรร ในการใช้และการเพาะปลูกเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาทางความคิดที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ให้ใช้ได้ เน้นดูแลกับการรักษาสิ่งแวดล้อมในป่าและอนุรักษ์ป่าไม้

๓. การละเว้นจากการประพฤติดิตถิทางเพศนั้น ทางด้านพระสงฆ์นำมาปรับใช้ให้เป็นภูมิปัญญาในลักษณะให้เกิดความปรองดอง สามัคคีกัน เริ่มตั้งแต่ครอบครัวสู่เครือญาติ และชุมชน เพื่อความนับถือศรัทธาในความเป็นเพื่อนเป็นญาติต่อกัน ย่อมเกิดการดูแลซึ่งกันและกัน และมีความร่วมมือในการทำงานและอยู่ร่วมกันจะทำให้เกิดสติ ไม่ผิดในเรื่องเพศต่อกันและยังใช้หลักนี้ โดยผู้นำชุมชนสร้างความร่วมมือร่วมใจ ปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนมีส่วนร่วม ตั้งแต่เด็กสู่ครอบครัว โดยสร้าง

ความรักใคร่รั้งถ้อยกัน ในลักษณะของกิจกรรมประเพณีที่ทางวัดได้จัดขึ้น เช่น การปลูกป่าให้พ่อหลวง หรือสืบสานวัฒนธรรมเดิมของพื้นที่ เช่น การกวนกระยาสารท ข้าวทิพย์ โดยกิจกรรมจัดเป็นจุด ศูนย์กลางร่วมกับภาครัฐ เป็นต้น

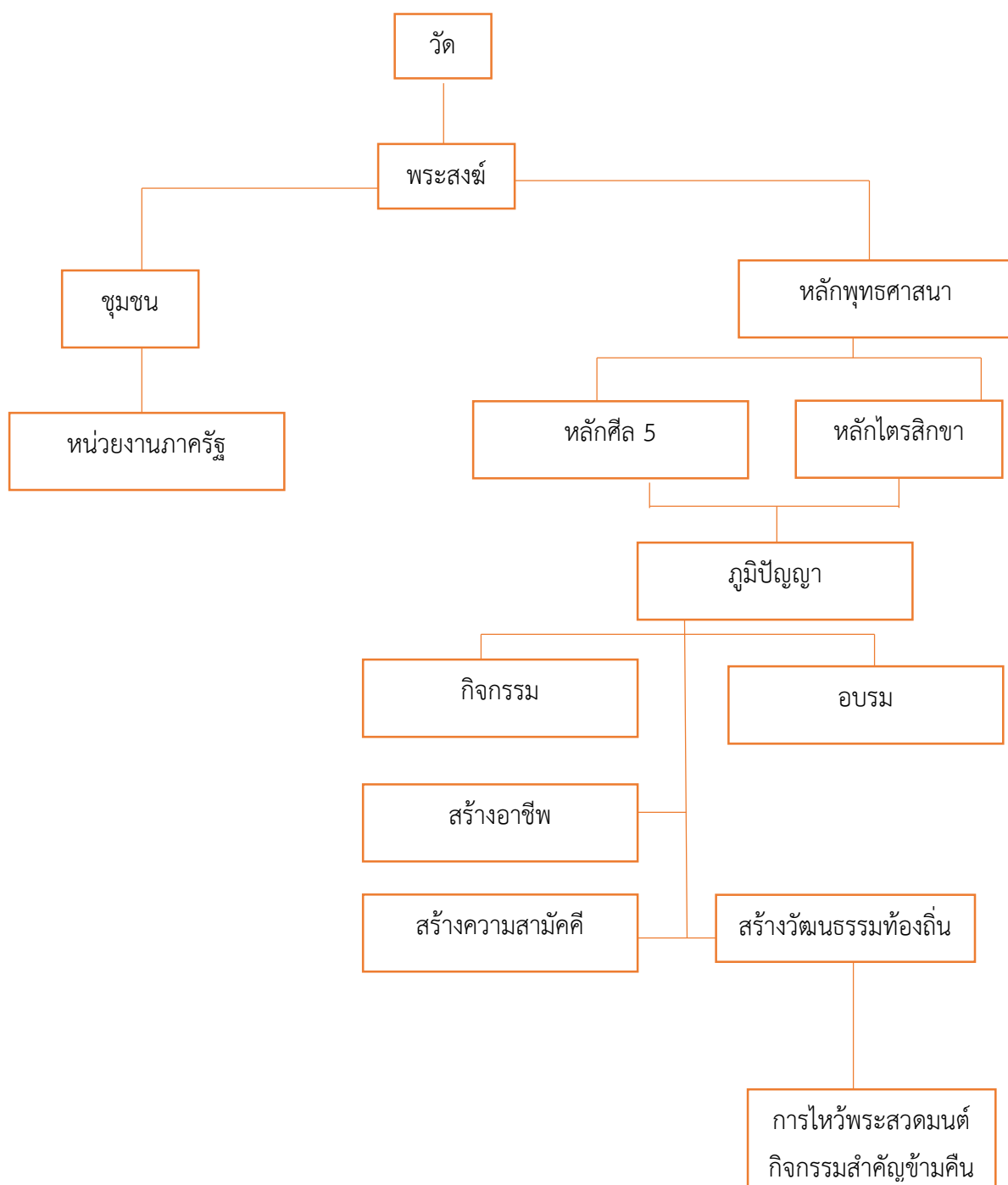
๔. หลักข้อนี้ห้ามพูดปดหรือโกหก เป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนต้องรับผิดชอบตัวเอง มีความซื่อสัตย์กับตนเองและครอบครัว และเป็นผู้ที่กล้ารับความจริงในสิ่งที่ทำให้กับทุกคน พร้อมให้อภัย ถ้าซื่อสัตย์ในการกระทำและวาจา ลักษณะนี้พระสงฆ์ใช้วิธีการ ขบวนการมอบหมายภาระและหน้าที่ของชุมชน ให้รับผิดชอบเฝ้าระวังในลักษณะ ซื่อสัตย์กับตนเองในการสำรวจผืนป่าและเฝ้าระวังภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นในป่า โดยให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจกับภาครัฐหรือแยกกับรัฐทำในลักษณะชุมชน ไม่รับสินบาททาสินบนจากผู้มีอิทธิพล เป็นหูเป็นตาให้กับภาครัฐและชุมชนมารายงานความเคลื่อนไหวของภัยต่างๆที่ตนเองรับผิดชอบ โดยทางวัดอนุเคราะห์ด้านวัสดุทำที่ปักและป้อมยามให้กับเจ้าหน้าที่รัฐและชุมชน จึงเป็นภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นเพื่อรับข้อมูลและข่าวสารที่แท้จริง เพราะลงพื้นที่จริง เป็นต้น

๕. หลักข้อนี้ให้ละเว้นสุราและยาเสพติด เพราะการเสพทั้งสุราและยาเสพติด ย่อมทำให้ขาดสติและรับโทษ เมื่อเสพยาเสพติด ทำให้ความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและครอบครัวท่าน จึงตั้งศูนย์ต่อต้านยาเสพติดภายในชุมชนและวัด โดยนำเยาวชนเข้ามาอบรมในวัดเพื่อกลับไปสู่ครอบครัวให้รู้ถึงโทษและการขาดสติเมื่อตั้งศูนย์ของชุมชนในการต่อต้านยาเสพติด และยังสร้างความรู้กับชุมชนให้รู้จักรักษาผู้ติดยาเสพติดระยะแรก จากสมณไพรที่ปลูกไว้หรือมีอยู่ ที่พระสงฆ์ต้องนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ตามหลักพระพุทธองค์ ที่ต้องใช้ปัญญาแต่ละหลักธรรมจึงมาใช้ให้เกิดเป็นความรู้และปัญญา

และอีกหลักธรรมที่พระสงฆ์ภาคกลางนำมาใช้เป็นภูมิปัญญาคือหลักไตรสิกขา เป็นหลักที่ใช้อบรมและสอนด้านกรรมฐานให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา ในลักษณะสอนแบบง่ายๆให้จำง่ายและเข้าใจง่าย เช่น การมีศีลเปรียบเสมือนผู้บริสุทธิ์ทั้งกายและใจ เมื่อความบริสุทธิ์เกิดขึ้นที่จิตสำนึกในการปฏิบัติย่อมมีสมาธิ เมื่อมีสมาธิย่อมเกิดความคิดในการกระทำ แต่สิ่งที่ดีคือสมาธิทำให้เกิดสติในการกระทำแบบไม่ประมาท ด้วยปัญญาที่เกิดจากจิตสู่สมองในการสื่อออกมาทางพฤติกรรม ซึ่งพระสงฆ์จะน้อมนำให้ชุมชนได้ทำตาม โดยท่านได้สร้างศรัทธาจากความประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่เคารพเลื่อมใส ในความเป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ต้องสร้างจากตัวตนท่านเองก่อนแล้วจะเกิดความศรัทธาตามมากับผู้พบเห็นและพร้อมที่จะเชื่อฟังและให้เป็นศูนย์กลางและที่พึ่งในยามมีปัญหาและขอความช่วยเหลือ

จะเห็นได้ว่าหลักไตรสิกขานี้ก็สำคัญ เป็นหลักพื้นฐานที่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ของชุมชน ให้ยอมรับให้ได้เพราะเป็นเรื่องยากมากสำหรับคนในยุคปัจจุบันที่จะยอมรับในเรื่องนี้ ทางวัดจึงต้องจัดการอบรมพุทธเยาวชนทุกเดือนให้เข้าด้วยกัน นอนที่วัด ๒-๓ วัน เพื่อสร้างพุทธเยาวชนให้เกิดความศรัทธาไปสู่ครอบครัวและชุมชน

การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา
(รูปแบบภาคกลาง)

แผนภูมิที่ ๔.๑ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคกลาง)

ข้อดีคือเป็นการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางหลักธรรมตั้งแต่พื้นฐานของความเป็นอยู่ของมนุษย์พึงปฏิบัติ ซึ่งต้องเริ่มจากความศรัทธาให้เกิดจากตนเองก่อนกับผู้พบเห็นในข้อปฏิบัติ วัดเป็นจุดศูนย์รวมและเป็นผู้ให้กับผู้สร้างและภาครัฐมีส่วนเข้ามาให้ความรู้ในการวางกรอบด้านกฎหมายไม่ให้กระทำผิดในสิ่งที่จะกระทำ และภูมิปัญญาหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ เป็นหลักธรรมที่ง่ายที่จะนำมาอบรมและสั่งสอน ชี้ให้เห็นคุณและโทษ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติในลักษณะพึ่งพาอาศัยต่อกัน ทั้งวัดและชุมชน จึงเหมาะสมกับภาคกลาง

ปัญหาและอุปสรรค คือ พระสงฆ์ที่มาเป็นผู้นำและมาประจำพรรษาส่วนใหญ่ไม่ใช่พระพื้นที่เป็นพระต่างถิ่นและเป็นพระที่รุดงค์มา จึงต้องใช้ระยะเวลาานพอสมควร ในการสั่งสมความเชื่อมั่นและศรัทธาให้กับชุมชน ประกอบกับการที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมก็ค่อนข้างยากและใช้เวลา กับพื้นที่เป็นที่หวงแหนของชุมชนในการทำมาหากิน ที่ยึดถือเป็นสมบัติรุ่นสู่รุ่น ต้องอาศัยหลักพุทธธรรมที่ต้องนำมาประยุกต์เป็นภูมิปัญญาในการอบรม การสร้าง การให้ที่สามารถเห็นผลเชิงประจักษ์ ได้เร็วกว่าปกติจึงสามารถที่จะโน้มน้าวให้เกิดการ

ภาคเหนือ เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก และส่วนใหญ่เป็นป่าสงวน ชาวบ้านมักมีศรัทธา ประเพณี กับผีเจ้าป่าเจ้าเขา มักจะไม่กล้าเข้าไปทำลายผืนป่า นอกจากนายทุนผู้มีอิทธิพลที่ใช้ทั้งพระเดชพระคุณมาชักจูงชุมชน ผู้นำชุมชนให้กระทำผิดและให้ความร่วมมือ เห็นกับสินจ้างที่ทำลายป่าและธรรมชาติ บ้างก็เข้าไปจับจองทำสถานที่พักนักท่องเที่ยวแบบผิวดินกฎหมายการบุกรุกป่าไม้ วัดทางเหนือ พระพัฒนาจึงมีบทบาทสำคัญมากในการนำพาชุมชนให้กลับมาสนใจ ส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ซึ่งพระสงฆ์นักพัฒนาก็ต้องเป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและชุมชน โดยภาครัฐให้วัดในพื้นที่นั้นๆปกครองและดูแลผืนป่า โดยเจ้าหน้าที่ดูแลด้วยกฎหมาย จึงทำให้วัดและพระสงฆ์ต้องรับภาระที่เต็มใจเหมือนกิจของสงฆ์ ที่ต้องใช้หลักพุทธศาสนามาใช้ให้เกิดภูมิปัญญา กับชุมชนและวัด เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ หลักธรรมส่วนใหญ่ทางภาคเหนือจะใช้หลักสร้างความเพียร ขันติ วิริยะ อุสาคะ ศีล สมาธิ ปัญญา เมตตากรุณา และการมีหิริโอตตะปะ เพื่อมาสร้างภูมิปัญญาของความขยันอดทนและการให้ในสิ่งที่ขาด และสร้างในสิ่งที่ต้องการ โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำในลักษณะใครขยันใครได้ ใครอดทนใครได้ ซึ่งอุปกรณ์เครื่องมือ และวิชาความรู้ พระสงฆ์จะมอบให้ด้วยการอบรม เรียนรู้ให้กับชุมชน และร่วมมือสามัคคีกันทำด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เช่น การสร้างน้ำประปาจากภูเขาเพื่อนำมาใช้ภายในหมู่บ้าน สร้างกระแสไฟฟ้าใช้เองในหมู่บ้านจากแรงลมแรงน้ำและแสงแดด โดยใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ที่เล่าเรียนและอบรมมา หรือติดต่อผู้เชี่ยวชาญมีความรู้มาสอนให้ เมื่อชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกัน จนกลายเป็นเครือข่ายทุกภาคทั้งภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง

เป็นการเรียนทางวิชาชีพจากป่า โดยใช้ป่าเป็นห้องเรียนของเด็กและเยาวชนชาวบ้าน ทำให้เห็นป่าเป็นตู้เย็น มีอาหารให้ทำกันได้ตลอดไม่มีวันหมด แต่เราต้องช่วยกันเติม

ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านประยุกต์กับภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาด้านศาสตร์และศิลปะของการบำบัดสุขภาพร่างกาย ด้วยการอบสมุนไพรการรักษาสุขภาพด้วยยาสมุนไพร ให้เป็นสิทธิประจำพื้นบ้านและท้องถิ่น โดยวัดเป็นจุดศูนย์กลางการรับซื้อเพื่อให้กับญาติโดยเมื่อเจ็บป่วยและมาทำบุญเป็นทุนหมุนเวียนให้กับท้องถิ่น เพื่อนำไปอนุรักษ์รักษาป่า ในเรื่องพืชสมุนไพรที่ต้องการความชุ่มชื้นจากป่าและระบบนิเวศของป่าที่จะทำให้เจริญเติบโตและพัฒนาไปตามระบบนิเวศ

ด้วยทางภาคเหนือจะเน้นถึงความเชื่อระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม ในด้านการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญหรือความเชื่อในการทำความดี ฯลฯ ดังที่พบเห็นได้ในหลายๆ ชุมชน ปรางกุญญาเหล่านี้นี้เป็นส่วนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมของประชาชนนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อใช้ครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมที่เกิดการปรับตัวหรือการผลิตความคิดอุดมการณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน

ในส่วนของรัฐและสังคมไทย ในบางสถานการณ์ บางพื้นที่และบางช่วงเวลา “พื้นที่ป่า” ถูกนิยามความหมายให้มีนัยสำคัญถึง ทรัพยากรเนื้อไม้ที่ให้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ โดยเป็นสินค้าส่งออกและเป็นรายได้หลักของประเทศ แต่พอเข้าสู่สถานการณ์ใหม่ ช่วงเวลาใหม่ “พื้นที่ป่า” กลับถูกนิยามความหมาย ให้มีนัยสำคัญถึงผืนป่าธรรมชาติต้นน้ำลำธารที่เปรียบเสมือน เป็นปอดของโลก ทำหน้าที่ซักฟอกอากาศเสียให้เป็นอากาศบริสุทธิ์และเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์หายาก รวมทั้งยังเป็นแหล่งแห่งความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงและมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมนุษย์ หรือมีความสำคัญต่อวิชาการด้านแพทยศาสตร์ และการพัฒนาอุตสาหกรรมของโลก ในอนาคต พื้นที่ป่าจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ แต่ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่าหรือชาวเขา ถึงแม้สถานการณ์และช่วงเวลาจะเปลี่ยนไปแต่ประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวัน “พื้นที่ป่า” ยังคงถูกนิยามหมายว่าให้เป็นนัยสำคัญถึงปัจจัยพื้นฐานทางการผลิต และเป็นแหล่งไม้ฟืน รวมทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรม เพื่อการค้าขายและเพื่อยังชีพเป็นแหล่งพืชผักอาหาร เนื้อสัตว์ป่า และยารักษาโรคบางอย่างบางประเภท รวมทั้งความหมายต่อการดำรงชีวิต ทั้งในแง่ถิ่นที่อยู่อาศัยอันสงบสุขปราศจากความสับสนวุ่นวายแบบสังคมเมืองไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก และอำนาจรัฐที่เข้ามาวุ่นวาย ควบคุมวิถีชีวิตประจำวันมากขึ้นก็อย่างไรก็ตาม ถึงแม้งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ตามมุมมองและวิถีคิดของชาวบ้านจะประสบกับข้อจำกัดและขาดพลังอำนาจ ในการอธิบายความหมายต่อพื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นใกล้บ้าน แต่ข้อเสนอบางประการ เช่น ศักยภาพ และภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นกลับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและชวนให้ติดตาม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของศักยภาพและภูมิปัญญาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม และ

วัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญคือการพึ่งตนเองและสิทธิของชุมชนท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างความเข้มแข็งของตนเอง และต้องเรียกร้องต่อรองกับโครงสร้างอำนาจรัฐส่วนกลางเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ข้อเสนอดังกล่าวอาจจะมีข้อจำกัดบางประการโดยเฉพาะข้อจำกัดของกรอบความคิดทฤษฎีที่ละเอียด ความซับซ้อนของอำนาจ และการช่วงชิงอำนาจควบคุมจัดการพื้นที่ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการเมืองในระดับจุลภาค (Micro Politics) และการเมืองของความจริง (Politics of Truth) ซึ่งต้องช่วงชิงอำนาจในการสร้างความจริงและการนิยามความหมายต่อป่า ดังนั้นงานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในสังคมไทย จึงขาดพลังในการอธิบายเพื่อสร้างความยอมรับของสังคม และขาดพลังต่อรองทางการเมืองไปบ้าง หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า งานศึกษานั้นยังไม่สามารถแสดงและเสนอถึงรากฐานที่มาหรือรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง และปัญหาที่รอบด้านได้อย่างเป็นจริงเท่าที่ควร

ในขณะที่กระแสสิทธิพลจากโลกภายนอก ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมล้านนาอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก สิ่งแวดล้อมอันเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สายน้ำ ที่ทำกินก็ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่าง ชุมชนก็เปลี่ยนไป ความคิดและความเชื่อของคนก็เปลี่ยนไป รากฐานภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ จึงมีความพยายามผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาสั่งสมในสถานการณ์ใหม่เพื่อแก้ปัญหาใหม่ จึงนำเสนอพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นพอสังเขปดังนี้

การสืบชะตาขุนน้ำ การบวชต้นไม้ และบวชป่าชาวล้านนาได้รู้เห็นได้สัมผัสความจริงและเข้าถึงปัญหาการเสียสมดุลในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง เพราะกระทบกระเทือนความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมประเพณี รวมทั้งกระทบกระเทือนการดำรงชีพและการทำมาหากินของเขายู่ทุกเมื่อเชื่อวันโดยเฉพาะชาวนบพทราบดีว่า เขาได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นาในถิ่นเกิด ได้อาศัยต้นไม้ อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งได้ประสบความสำเร็จและความก่อกำเนิดเมื่อยามขาดแคลนน้ำพวกเขาารู้ดีว่า การทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติเกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมมีอยู่หลายหลาก แต่ที่นับว่าได้รับความนิยมได้รับการเผยแพร่ และได้รับการขยายผลไปอย่างกว้างขวางก็ได้แก่ การบวชต้นไม้ บวชป่า และการสืบชะตาขุนน้ำ ต้นไม้ และป่า ซึ่งในสาระสำคัญเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมโดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมานานในสังคมมานาน

ในสังคมล้านนา มาประยุกต์ใช้วัตถุประสงค์ ให้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ กล่าวคือในอดีตยามใดบุคคลอันเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้าย หวันเกรงว่าจะถึงแก่ความตายหรือความวิบัติก็จะมีการทำบุญและพิธีกรรมสืบชะตา โดยการสวดวิญญูควบคู่กับการทำพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อให้

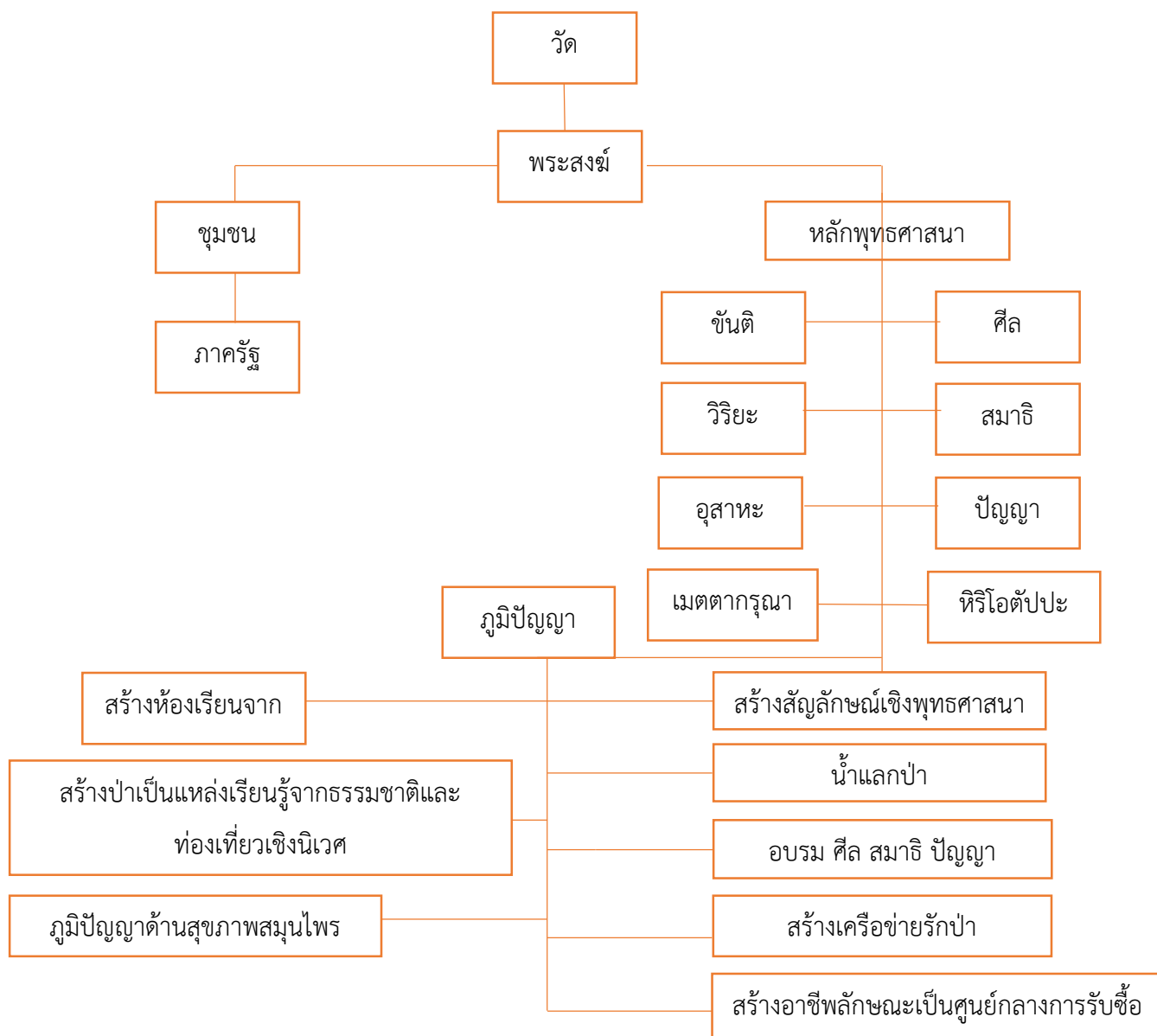
เกิดสิริมงคล เกิดกำลังใจ เกิดความหวัง ตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยขจัดปัดเป่าภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงให้หมดสิ้นไป เมื่อความเชื่อและศรัทธายังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาต้นไม้และป่า ดังที่ทำกันค่อนข้างแพร่หลายจึงเกิดผลดีตามมาอย่างน้อยก็เกิดการเรียนรู้ในหมู่บ้านว่า เขาจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาลำเนาไพร ที่พวกเขาเห็นคุณค่าเพราะซึ่งได้พึ่งพาอาศัยกันตลอดมา และเมื่อได้พิธีกรรมสืบชะตาแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ละเมิดก็จะมีอันเป็นไปจึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติที่เขารัก นับถือ และหวงแหนได้ ดังกรณีที่จะอ้างอิงได้คือการบวชป่าขุนน้ำพงษ์ จังหวัดน่าน เมื่อปี ๒๕๓๓ การสืบชะตาต้นน้ำ และป่าห้วยหะ อำเภอมือง จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กิจกรรมสืบเนื่องกับการบวชและการสืบชะตาดังกล่าวที่มีผลในทางให้การเรียนรู้ที่ดี เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแก่ชุมชนก็คือการทอดผ้าป่าต้นไม้มูลุ่ชุมชน และกิจกรรมต่อเนื่อง อีกอย่างหนึ่งคือ การศึกษาดูงานและการสัมมนาเพื่อให้สมาชิกในชุมชน ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้กระแสเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อป่าชุมชน และให้ชุมชนรู้เท่าทันสังคมในการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมดังกล่าวนี้นับว่า เป็นพฤติกรรมใหม่ที่พ่วงเข้าไปกับพิธีกรรมที่ชาวบ้านรู้คุณค่า เป็นการร่วมใจร่วมมือผนึกกำลังกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการฟื้นฟูพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางใจมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาใหม่ในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง อย่างน้อยก็เป็นทางเลือกหรือทางออกที่สอดคล้องกับพื้นฐานภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เขาเข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

การพิสูจน์โดยชาวบ้านทำให้เห็นว่า คนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้ได้มากที่สุดและดีที่สุดนั้น เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครเถียง แต่ปัญหามีอยู่ว่า รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ ใครเข้าอยู่ในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ก็ต้องย้ายออกไป ทั้งๆ ที่ในความจริงรัฐได้ปล่อยปละละเลยให้ชาวบ้านได้เข้าไปหักล้างถางพง ขยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัด มาเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานหลายชั่วคนมาแล้ว ปัจจุบันในพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไปทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งเข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิและธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ข้อขัดแย้งนี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจขับไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้งและความเดือดร้อนจึงระอุอยู่ทั่วไปและเป็นข่าวอยู่เนืองๆ ความจริงประการหนึ่งที่ชาวบ้านเพียรบอกแก่เจ้าหน้าที่ของรับว่า คนที่ไปอยู่ป่าโดยไม่ทำลายป่าก็มี เช่น ชาวเขาเผ่ามูเซอและอีก้อ ที่บ้านป่าคาสุขใจ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย รักษาป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนของเขาไว้อย่างดี เพราะเขาว่าเขาได้พึ่งพาต้นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตได้ อาศัยไม้ฟืนและผักป่า ของป่าต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์เพื่อยังชีพ ทั้งที่เป็นอาหาร ยา และที่อยู่อาศัย เขาจึงทำไร่เฉพาะในพื้นที่นอกป่าชุมชนและไม่ไกลจากหมู่บ้าน เขารู้จักปลูกพืชกันดินพังทลายตามไหล่เขา เช่น กระถินและถั่วมะแฮ เขาต่อท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาสู่หมู่บ้านสำหรับดื่มกินชะล้าง สิ่งนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอาจสรุปได้ว่า เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด ทำ โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่มาแก้ไข้ปัญหา

การดำเนินชีวิตในท้องถิ่น มีการสืบทอดประสบการณ์อย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติแต่ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคมทำให้ชาวบ้านเกิดความสูญเสียความภาคภูมิใจ ความเป็นเอกลักษณ์ ไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเอง เนื่องจากถูกรอบงำโดยปัจจัยนอกชุมชน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของคนกับป่ายังมีการดูแล และพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ใกล้ชุมชนเพื่อการยังชีพชาวบ้านจึงพยายามแสดงให้เจ้าหน้าที่ของรัฐและคนนอกชุมชนได้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อป่า โดยนำพิธีกรรม ความเชื่อดั้งเดิม กลับมาฟื้นฟูประยุกต์ โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ตลอดไปของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง

จากความเชื่อ นำมาสู่ความมีพิธีโอบอ้อม ในการมีความเกรงกลัวและละอายจากการทำบาปทั้งปวง เมื่อคิดดีทำดีทำให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา ที่พระสงฆ์พึงใช้อบรม สั่งสอนเป่าพื้นฐาน ในการเข้าวัดของชุมชน และการอยู่ร่วมกันแบบมีเมตตากรุณาต่อกันที่จะร่วมกันทำร่วมกันรักษาผืนป่าไม้ ทำเพื่อชุมชน รวมทั้งได้สร้างเครือข่ายได้ งานที่จะทำก็จะประสบความสำเร็จด้วยดี ที่มีวัด พระสงฆ์ และศรัทธา และเลื่อมใสในความเป็นผู้นำให้ร่วมกับการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้สืบไป โดยภาคเหนือมีรูปแบบดังนี้

การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา
(รูปแบบภาคเหนือ)

แผนภูมิที่ ๔.๒ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคเหนือ)

ข้อดีทางภาคเหนือที่ใช้ลักษณะของหลักธรรมที่สามารถเข้าถึงชุมชนได้โดยง่ายเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในลักษณะของการปฏิบัติ การอบรม การมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่าย การสร้างความรักความสามัคคี การทำงานร่วมกัน ซึ่งหลักธรรมที่ใช้สามารถนำมาสร้างห้องเรียนในป่าเชิงแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ สร้างภูมิปัญญาเชิงผสมผสาน กับความเมตตากรุณา ด้านสุขภาพรักษาด้วยการบำบัดด้วยสมุนไพร โดยไม่คิดมูลค่าใดๆ สร้างระบบประปาจากฝืนป่าในลักษณะใครทำใครได้ เป็นประปาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ การสร้างสัญลักษณ์เชิงพุทธศาสนาโดยสร้างพระพุทธรูปไปประจำตามทิศต่างๆของป่า และส่งพระสงฆ์ไปประจำในที่นั้นๆ สร้างเครือข่ายการรักษาป่ากับจังหวัดนอกพื้นที่ ให้การอบรม ศิล สมาธิ ปัญญา ในวันสำคัญ พร้อมทั้งให้ทำกิจกรรมร่วมกันกับประเพณี ตลอดจนวัดเป็นศูนย์อาชีวการรับซื้อเพื่อมอบให้กับผู้มาทำบุญ วัฏปฏิบัติกิจ ศิล ภาวนา ทำให้มีทุนหมุนเวียน

ปัญหาและอุปสรรค

ด้วยพื้นที่ป่าทางภาคเหนือมีพื้นที่มาก เนื่องจากเป็นป่าบนภูเขาหลายจุดด้วยกัน จึงยากแก่การดูแลบำรุงและรักษาตลอดจนการป้องกันภัยจากธรรมชาติได้ เช่น น้ำ ไฟ ลม พายุ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องอาศัยการสร้าง เครือข่าย เพื่อช่วยกันเป็นภาคองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ภัยธรรมชาติและภัยจากการทำลายจากมนุษย์นั้น ค่อยข้างจากป้องกันยาก เพราะด้วยพื้นที่มีขนาดกว้างมากประกอบกับผู้มีอิทธิพลมีเจ้าหน้าที่ของภาครัฐได้รู้เห็นเป็นใจในบางกรณี ช่วงนั้นที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้รักษากฎหมายของป่าไม้และอุทยาน แต่ด้วยการขาดบุคลากร เครื่องมือ และงบประมาณ ภาครัฐจึงต้องอาศัยพึ่งพาวัดและพระสงฆ์นักพัฒนาที่จะเป็นศูนย์กลางโดยการใช้หลักศาสนาเข้ามาประยุกต์เป็นภูมิปัญญา ให้ช่วยกันรักษาสสิ่งแวดล้อม ไม่ตัดไม้ทำลายป่า เพื่อรักษาระบบนิเวศน์ให้พัฒนาไปตามระบบของธรรมชาติ

ภาคอีสาน เป็นป่าประเภทกันเขตจากป่าสงวนซึ่งเป็นป่าเสื่อมโทรม และชาวบ้านเข้ามาจับจองและถางป่าขยายอาณาเขตลูกกล้าเข้าไปในป่าเป็นจำนวนมาก จนเจ้าหน้าที่ต้องเข้ามาจับกุม และเป็นปัญหามาตลอดกับด้านผู้มีอิทธิพลและผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือกับผู้มีอิทธิพล จึงเป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ต้องขอความร่วมมือจากวัด ที่ชุมชนมีศรัทธาให้มาช่วยจัดการสิ่งแวดลอมด้านป่าไม้ และภาครัฐจะเน้นกองสนับสนุนให้กับทางวัด

เนื่องจากพื้นที่ภาคอีสานส่วนใหญ่เป่าพื้นที่แห้งแล้ง จะผิเดเคื่องเรื่องทำมาหากินและประกอบอาชีพจึงเป่าเหตุให้ถูกชักจูงได้ง่ายในการทำผิดกฎหมายโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

พระสงฆ์ภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นพระในพื้นที เพราะมีความยึดติดในระบบเครือญาติในท้องถิ่นให้จำพรรษาวัดภายในตำบลหรือภายในหมู่บ้าน ซึ่งพระสงฆ์ที่บวชในภาคอีสานมักจะเกิดความ

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มักจะศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกทางธรรมที่มีความคิดในหลักธรรมพุทธศาสนาที่จะนำมาประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้วยหลัก อริยสัจ 4 หลักศีล 5 และหลักเมตตา เพื่อสร้างภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ด้วยยุวชนจากวัดไปสู่พ่อแม่และครอบครัว ด้วยความมีเมตตาต่อกันในการอยู่ร่วมกันโดยวัดจัดการสร้างโรงงานของอุปโภคและบริโภคที่ได้จากภาครัฐและวัดต่างๆร่วมกัน

สร้างกิจกรรมสอนอาชีพการเรียนรู้ ตั้งชมรมและสมาชิกของท้องถิ่นที่มีในพื้นที่ เช่น อาหาร งานหัตถกรรม สร้างแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้มีรายได้ เมื่อชาวบ้านอยู่ดีกินดีก็มีกำลังกายและกำลังใจด้วยความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ

หลักอริยสัจ ๔ การใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่อใช้เป็นแนวทางการพร่ำสอนตามความเป็นจริง โดยบูรณาการเข้ากับวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสมัยใหญ่ ความเป็นจริงแล้วอริยสัจ ๔ หมายถึง ความจริงอย่างประเสริฐ ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค คำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ให้เห็นทางออกจากทุกข์ทั้งกายและใจ มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้ แต่เป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หลักธรรมข้อนี้ เมื่อนำมาเพื่อบูรณาการเข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่กำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตรายทางระบบนิเวศ กำลังเข้าสู่วิกฤตทางสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มนุษย์ควรเข้าถึงธรรมชาติ โดยมอง ธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติว่า ธรรมชาติมีการเกิดดับและย่อยสลายและความทุกข์ของธรรมชาติ คือ ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องการความสนใจจากมนุษย์ให้ช่วยกันบำรุงรักษาและการดูแลธรรมชาติ

๒. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหา คือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง ดังนั้น มนุษย์จึงควรลดตัณหาที่มีอยู่ เพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม

๓. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่วและบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร เกิดมาจากไหน มีอะไรเป็นฐานทำให้เกิดปัญหา ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิมได้

๔. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ มรรคมืองค์แปด ก็เปรียบเสมือนหลักการหรือกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสติจะนำไปสู่สมาธิและปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวล ยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้

หลักการบูรณาการใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าปัจจุบันนี้ ชาวบ้านเกิดความทุกข์เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลง ทุกข์เพราะน้ำป่าท่วมในหน้าฝน น้ำป่าไหลหลาก ทุกข์เพราะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภค ในหน้าแล้ง ทุกข์เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล ความแห้งแล้งทำให้ผลผลิตด้านการเกษตรไม่ดี

หลักธรรมเบื้องต้น คือ ความเป็นอยู่คือความปลุกฝังจิตสำนึกในความเป็นอยู่เพื่อให้รู้จักคุณค่าต้องมีความกตัญญูรู้คุณและนี่ คือ หลักธรรมพื้นฐาน คือ จิตสำนึกความกตัญญูรู้คุณ เมื่ออยู่กับป่า ก็ต้องรู้คุณป่าพระสงฆ์ไปบิณฑบาตชาวบ้าน พระสงฆ์ก็ต้องสำนึกบุญคุณของชาวบ้าน เบื้องต้นก็คือ จิตนะโม คือ จิตน้อมในผู้มีพระคุณทั้งหลายก่อน ถ้าเบื้องต้นได้คุณธรรมเบื้องต้นสูง ฉะนั้น การปลุกฝังศรัทธาญาติโยม จะปลุกฝังเรื่องจิตนะโมก่อน คือ จิตนอบน้อมยอมรับความเป็นจริง

ชาวบ้านชุมชนก็มีส่วนร่วมหลังจากที่พระอาจารย์บิณฑบาตแล้ว ทำเป็นป่าชุมชนแล้วมีทั้งวัดทั้งบ้านทั้งโรงเรียนมาร่วมกันใช้คำว่าบวรวัดบ้านโรงเรียน เกี่ยวกับการเข้ามาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกันปลูกป่า ทำเป็นลักษณะเป็นธนาคารต้นไม้เป็นการอนุรักษ์เป็นซูปเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้านที่เวลาเป็นป่าชุมชนชาวบ้านสามารถขึ้นหาพืชผักได้ จะยกเว้นการตัดหรือทำลายและการล่าสัตว์ ป่าชุมชนสามารถหาของป่ากินได้เช่นหน่อไม้ ป่าชุมชนเป็นป่าที่ชุมชนดูแลร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ฉะนั้นมันจะมีเงื่อนไขในการดูแลอยู่ว่าเราจะได้ประโยชน์อะไรจากการดูแลป่าเช่นถ้าเป็นพื้นหรือต้นไม้ยืนตายต้นเราสามารถเอามาใช้ได้เป็นสาธารณะประโยชน์ได้ หาเห็ดได้ หาหน่อไม้ได้ แต่จะไม่ให้มีการตัด

ส่งเสริมด้านประชาชนตามแนวคิดของพระอาจารย์คือที่แรกเราจะมีพวกคณะกรรมการในการดูแลเรื่องป่าชุมชนเราจะตั้งทุกฝ่ายเปรียบเสมือนองค์กรองค์กร ๑ เข้ามาจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน และจะมีการอบรมสัมมนาให้ความรู้ต่าง ๆ การส่งเสริมปลูกป่าไม่ใช่ปลูกแค่อยู่น้ำแต่เราส่งเสริมการปลูกป่าในบ้านด้วยและมีการแจกกล้าไม้ต้นไม้มาน้ำในการปลูกและก็ส่งเสริมเรื่องยาสมุนไพร ด้วยแต่ก่อนที่นี้จะมีชมรมหมอพื้นบ้านและพระอาจารย์เองก็ได้ทำยาสมุนไพรตรงนั้นตั้งแต่นั้นมาองค์ความรู้ของพระอาจารย์มีตั้งแต่เป็นสามเณรเข้าป่าหาเห็ดเอามาเอามาวัลย์ ที่ครูบาอาจารย์บอกว่า เป็นยาต้มแจกจ่ายญาติโยม และมาทำการอนุรักษ์ป่านี้

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ให้คงสภาพอย่างยั่งยืนพระอาจารย์คิดว่ามีแนวคิดยังไงที่จะให้ชาวบ้านพัฒนาการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนอย่างที่พระอาจารย์บอกว่าเราต้องมีจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นมรดกคือเราต้องปลูกฝังเขา และเน้นให้เป็นมรดกตกทอดเหมือนเป็นสมบัติของเราเมื่อไว้ให้อนุชนรุ่นหลังให้สำนึกรู้จักคุณค่าของตาถ้าเรารู้จักคุณค่าของป่าเราจะไม่ทำลายป่า

เมื่อเกิดผลกระทบจากภัยธรรมชาติพระอาจารย์มีวิธีแก้อย่างไรเช่นน้ำ ลม พายุ ที่ตรงนี้ไม่ได้อยู่ในโซนที่จะเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ การเกิดขึ้นของธรรมชาติเราไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นแต่มันก็ต้องเกิดขึ้นทุก ๆ ที่แต่เกิดขึ้นแล้วเราก็ต้องมีสติในหลักพื้นฐานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ เราใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาอย่างไร จะแก้ไขปัญหานั้นได้ แต่ถ้าจะป้องกัน ก็ไม่รู้จะไปป้องกันอย่างไร เพราะว่ามันเป็นเรื่องของในอนาคตเป็นเรื่องธรรมชาติในบางอย่างเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น โดยที่ไม่คาดคิด แต่การที่รู้เท่าทันกับสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่สำคัญและการแก้ไขปัญหาทุกอย่างต้องอาศัยปัญญาในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ เวลาภัยเกิดขึ้น ถ้าจะปกป้องว่าที่ตรงนี้ ซึ่งอยากให้มันร่มเย็นเป็นธรรมชาติอย่างนี้ ก็อย่าบุกรุกป่าอย่าตัดต้นไม้อย่าทำลายป่าความเป็นธรรมชาติเหล่านั้นก็จะมีประโยชน์กับทุก ๆ คน ถ้าทุกคนให้ความร่วมมือดูแลรักษาป่าไว้ อาตมาก็นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้สอนให้กับทุกคนได้ทราบถึงผลดี ผลเสียของการรักษาป่า หรือสิ่งแวดล้อม ส่วนหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ ก็ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเป็นหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น หลักพุทธธรรม

หลักศีล ๕ ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ก็ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย จะตรงกับหลักของศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงการทำความหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้ เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพที่เอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่ รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดถึงแนวทางการรักษาป่าด้วยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๑. ละเว้นจากการล่าสัตว์ ศีลข้อนี้ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิด เพื่อการล่าหรือเพื่อบูชายัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ย่อมรักชีวิตของตนเองมีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกรักชีวิตตนเองอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่น ก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนเองเช่นกัน

๒. ละเว้นจากการลักขโมย ศีลข้อนี้ หมายถึง ควรยึดถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติให้มา โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ไม่ควรไปเร่ง หรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีเร่งผลผลิต จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ละเว้นจากการประพฤติดิตทางเพศ ศีลข้อนี้ หมายถึง เว้นจากประพฤติดิตในกาม ผู้ประพฤติดิตศีลข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์ประพฤติดิตต่อธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนบ่าบัดความใคร่ มนุษย์ก็จะมีอาการลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า ฆ่าสัตว์ นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นมา หากมนุษย์ไปล่วงละเมิดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเท่าไร เมื่อภัยธรรมชาติเกิดขึ้นเมื่อใดหมายถึง สิ่งแวดล้อมกำลังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ควรเอาใจใส่และดูแลรักษา และสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่ควรทำลายและนำมาใช้เกินกว่าธรรมชาติ จะสร้างขึ้นมทดแทนได้

๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้ หมายถึง ไม่พูดโกหก คำบดเสียดสีและคำพาดพิง แต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจ ปราศจากอคติในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ควรพูดในลักษณะส่งเสริมการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม หรือพูดเพื่อแนะนำสร้างแรงจูงใจ รวมทั้งการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ทุกคนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้

๕. ละเว้นจากการดื่มสุรา หรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้ จะทำให้ผู้ละเมิดจนขาดสติ บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาจากผลผลิตจากต้นไม้ หรือพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการทำร้ายธรรมชาติโดยเจตนา

เมื่อบูรณาการศีล ๕ ตั้งแต่ศีลข้อที่ ๑ ความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อมองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าและสรรพสิ่งทั้งมวล ตลอดจนธรรมชาติ ก็ akan เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้เกิดความรัก อยากจะรักษาไว้ ซึ่งศีลข้อที่ ๑ เป็นการฝึกฝนให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดทั้งสรรพสิ่งทุกอย่างนั้นมีคุณค่า ควรจะรักษาไว้ ศีลข้อที่ ๒ ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการประกอบอาชีพเกษตร ไม่ควรใช้สารเคมีเร่งผลผลิตทางการเกษตรมากเกินไป หรือการกระทำที่มีผลกระทบต่อระบบห่วงอาหาร จนทำให้เกิดการสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ ศีลข้อที่ ๓ ไม่ลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า หรือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การฆ่าสัตว์ ก็นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ศีลข้อที่ ๔ ไม่พูดคำบดเสียดสี จะพูดเฉพาะคำสัตย์จริงและยังปราศจากอคติในด้านจริยธรรมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นส่งเสริมการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อม ศีลข้อที่ ๕ ไม่ดื่มน้ำเมา รวมทั้งยาเสพติด ผลผลิตจากพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาของการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

การดำเนินชีวิตของคนไทยและวัฒนธรรมไทยเชื่อมโยงถึงความประพฤติและอิทธิพลหล่อหลอมด้วยหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนา อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาตลอด คุณลักษณะ

ดังกล่าวมาจากการรักษาศีล ๕ โดยการนำมาปฏิบัติ โดยบูรณาการเข้ากับการดำเนินชีวิต ซึ่งนักวิชาการได้แสงทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องศีล ๕ ดังนี้

ไสว มาลาทอง^{๒๔๑} กล่าวว่า ศีล ๕ หรือเบญจศีล หมายถึง เจตนา หรือความตั้งใจ ประพฤติตนและงดเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา ใจ เรียกว่า “ศีล ๕” เรียกตามบทบัญญัติว่า “สิกขาบท ๕”

แก้ว ขิดตะขบ^{๒๔๒}กล่าวว่า คำว่าศีล (สีกฺ) แปลได้หลายนัย เช่น แปลว่า ปกติ ธรรมชาติ ความเคยชิน เยือกเย็น เกษมสุข แต่ในที่นี้แปลว่า ปกติ การทำให้เป็นธรรมชาติ

ความประพฤติที่ดีความตั้งใจงดเว้นและความสำรวมระวัง ไม่ล่วงละเมิดบัญญัติอันชอบธรรม คือ การรักษากาย วาจาและใจให้เรียบร้อยความประพฤติชอบทางกาย วาจาและใจให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาเป็นปกติ ระเบียบวินัยปกติมารยาทดีปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกให้ดียิ่งขึ้น ข้อปฏิบัติในการควบคุมคนให้อยู่ในความไม่เบียดเบียนกัน หรือการควบคุมพฤติกรรมส่วนตัวของแต่ละคน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๒๔๓}กล่าวว่า “ศีล” หมายถึง การไม่เจตนาละเมิดระเบียบ ไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการหรือการกระทำ ศีล ก็คือความไม่ละเมิด ไม่เบียดเบียน อีกอย่างหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ถ้ามองให้ลึกซึ้งที่สุด หมายถึง สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนคนอื่นด้วยกายวาจาใจ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและกำลังจะเกิดหรือยังไม่เกิดว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นวัฏจักรวงจรของธรรมชาติ ที่มีโครงสร้างและกลไกการทำงานของธรรมชาติ ขับเคลื่อนให้เกิดความสมดุลและการจัดการด้วยระบบธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจะเข้าแทรกแซงระบบของชาติพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ต้องใช้เป็นที่พักพิงและที่ปฏิบัติธรรม จึงให้ความสำคัญและมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการไม่ทำลายธรรมชาติ แต่ให้ช่วยกันรักษาไว้เป็นการเจริญจริยธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและไม่ล่วงละเมิดพระวินัยด้วย

^{๒๔๑} ไสว มาลาทอง, คู่มือการดำเนินงานเสริมสร้างศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๙.

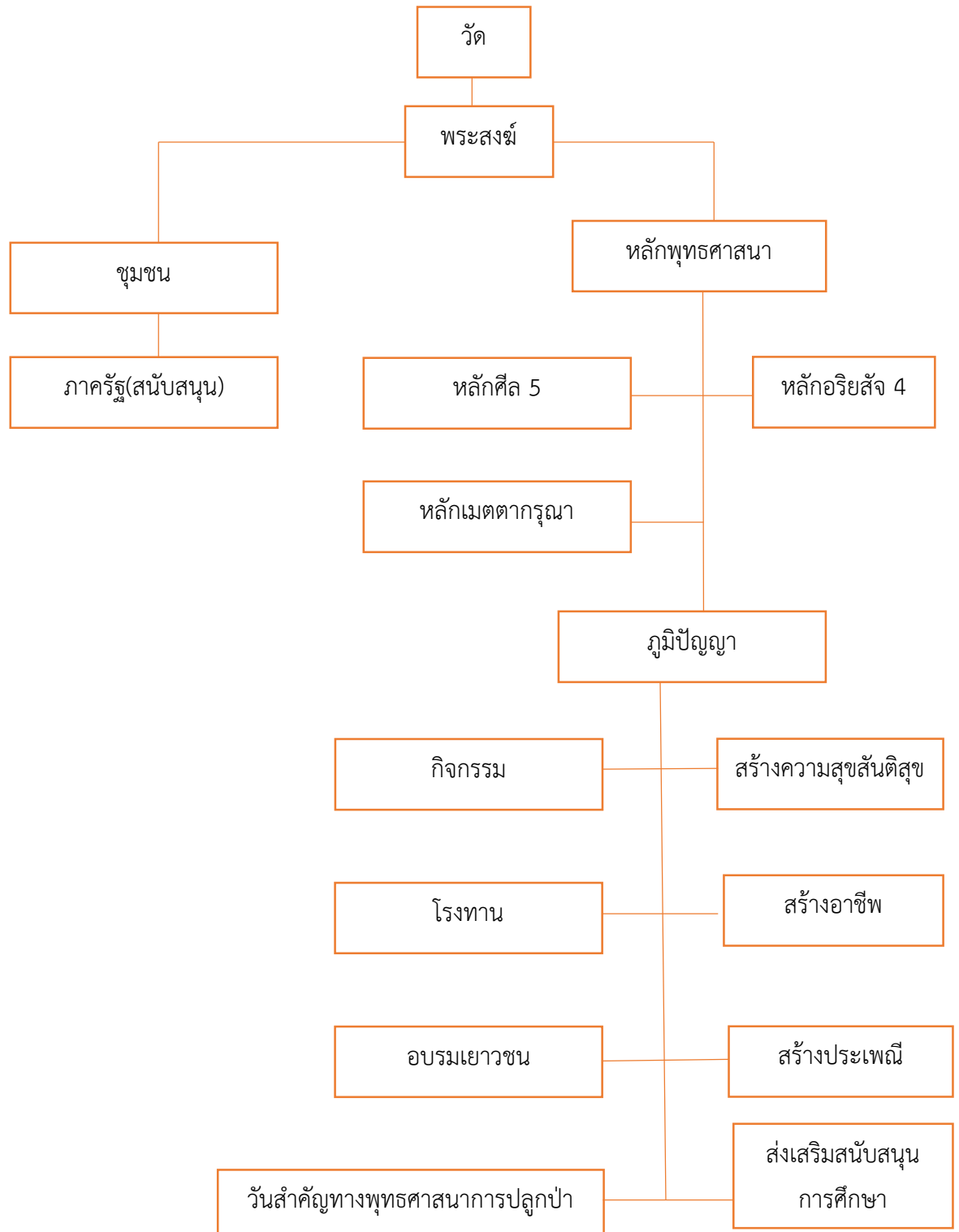
^{๒๔๒} แก้ว ขิดตะขบ, รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๓.

^{๒๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๗๖๓.

หลักแห่งความเมตตาและกรุณา เป็นหลักแห่งการส่งความ ปรารถนาดีให้ผู้อื่นได้รับสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้น ได้ทั้งกายและใจจากกระทำที่ถูกต้องของบุคคล และสังคม หากปัจเจกบุคคล และสังคมยังมีการเบียดเบียนกันและกันความสุขจะเกิดขึ้นมิได้ ในขณะที่ ความกรุณาเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามา เบียดเบียนให้เกิดความ ไม่สบายกายไม่สบายใจและเกิดขึ้นจากปัจจัยหลาย ประการด้วยกัน ฉะนั้น การให้หลักแห่งความ เมตตา กรุณา เป็นเบื้องต้น ของการทำงานหรือกิจการน้อยใหญ่ ย่อมจะทำให้เกิดการตระหนักเห็น คุณค่า ของบุคคลและสังคม ย่อมนำไปสู่การรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำลงไป

จากหลักธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พระสงฆ์ได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นภูมิปัญญาที่ใช้ ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง เพราะประสบผลสำเร็จของภูมิปัญญาในทางพุทธศาสนา จาก หลักธรรมดังกล่าว มีรูปแบบออกมาดังนี้

การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้
ของพระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคอีสาน)

แผนภูมิที่ ๔.๓ การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของ
พระสงฆ์นักพัฒนา (รูปแบบภาคอีสาน)

ข้อดีเพราะเป็นพระสงฆ์จากภูมิลำเนาเดิมจะมีความเกรงกลัวและเคารพศรัทธา เพราะความรู้จักและคุ้นเคยในความเป็นภูมิลำเนา เดียวกัน ภาษาพูดเดียวกัน และพระสงฆ์จะเข้าบริบทของความเป็นอยู่ของชุมชนได้ดี จึงเติมเต็มด้วยหลักพระพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ของพื้นที่และท้องถิ่น เข้ามาผสมผสานกับหลักพุทธศาสนาให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเครือข่ายด้วยกิจกรรม วันสำคัญของศาสนา เข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมและกิจกรรมปลูกป่า สร้างประเพณีบวชป่ากับการตัดไม้ทำลายป่าสร้างโรงงานจากผู้นำอาหารมาถวายหรือรับบริจาคจากหน่วยงานภาครัฐ จัดการอบรมเยาวชนในเรื่องของธรรมใกล้ตัว ปลูกฝังให้มีความรักในธรรมชาติผืนป่า สร้างอาชีพให้อยู่ดีกินดี ครอบครัวยุติธรรม สนับสนุนลูกหลานในชุมชนที่เรียนดีมีรางวัล ซึ่งล้วนออกมาในลักษณะของการใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาออกมาในด้านปฏิบัติ และการอบรมทั้งสิ้น

ปัญหาและอุปสรรค ด้วยพื้นที่ป่ามักจะถูกบุกรุกเข้าไปเพื่อจับจองทำกินเพราะด้วยการประกอบอาชีพของทางภาคอีสานค่อนข้างจะลำบากจึงต้องดิ้นรนและกระทำผิดกฎหมายตาม พ.ร.บ. ๒๕๓๕ ป่าไม้ คือการตัดไม้ทำลายป่า ทางวัด พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่รัฐ จึงต้องร่วมมือกันเองงบประมาณมาลงให้ความช่วยเหลือ เพื่อจ้างชุมชนและชาวบ้านแต่ด้วยงบประมาณของรัฐไม่เพียงพอ จึงต้องอาศัยวัดและพระสงฆ์ช่วยนำหลักธรรมมาประยุกต์เป็นภูมิปัญญาหาทางช่วยชุมชนให้อยู่ดีกินดี สร้างการเรียนรู้ การปลูกฝังการอนุรักษ์ป่าไม้จากเยาวชน กำหนดการสร้างกิจกรรมใช้หลักธรรม มาเป็นส่วนในกิจกรรมตามประเพณี ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาต้องมีปัจจัยและเครื่องมือจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยต้องเป็นผู้นำที่มีความสำคัญกับชุมชน และทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างมีสันติและความสุข

การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาใน 3 ภาค คือ เหนือ กลาง และอีสาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีทั้งข้อดีและปัญหาในการนำไปประยุกต์ใช้ ด้วยลักษณะพื้นที่ป่าและชุมชน ในการประกอบอาชีพและความเป็นมาของป่าและพระสงฆ์ในพื้นที่นั้นๆ

จากการวิจัยจึงนำเสนอรูปแบบที่เป็นกลางที่สามารถนำไปปรับและประยุกต์ใช้ได้
หลักธรรม

๑. อริยสัจ ๔

๒. ศีล ๕

๓. เมตตากรุณา

๔. หิริโอตตปปะ

ด้วยหลักของอริยสัจ ๔ นั้นประกอบด้วย

๑. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หลักธรรมข้อนี้ เมื่อนำมาเพื่อบูรณาการเข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และมนุษย์

ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่กำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตรายทางระบบนิเวศ กำลังเข้าสู่วิกฤตทางสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มนุษย์ควรเข้าถึงธรรมชาติ โดยมอง ธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติว่า ธรรมชาติมีการเกิดดับและย่อยสลายและความทุกข์ของธรรมชาติ คือ ความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องการความสนใจจากมนุษย์ให้ช่วยกันบำรุงรักษาและการดูแลธรรมชาติ

๒. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหา คือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธศาสนาองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง ดังนั้น มนุษย์จึงควรลดตัณหาที่มีอยู่ เพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม

๓. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่วและบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร เกิดมาจากไหน มีอะไรเป็นฐานทำให้เกิดปัญหา ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิมได้

๔. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ มรรคมืองค์แปด ก็เปรียบเสมือนหลักการหรือกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสติจะนำไปสู่สมาธิและปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวล ยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้

หลักการบูรณาการใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลและทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าปัจจุบันนี้ ชาวบ้านเกิดความทุกข์เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลง ทุกข์เพราะน้ำป่าท่วมในหน้าฝน น้ำป่าไหลหลาก ทุกข์เพราะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภค ในหน้าแล้ง ทุกข์เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล ความแห้งแล้งทำให้ผลผลิตด้านการเกษตรไม่ดี

หลักศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ก็ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย จะตรงกับหลักของศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพที่เอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่ รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดถึงแนวทางการรักษาป่าด้วย มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๑. ละเว้นจากการล่าสัตว์ ศีลข้อนี้ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิด เพื่อการล่าหรือเพื่อบูชา ยัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกรักชีวิตตนเองอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่น ก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนเช่นกัน

๒. ละเว้นจากการลักขโมย ศีลข้อนี้ หมายถึง ควรยึดถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติให้มา โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ไม่ควรไปเร่ง หรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีเร่งผลผลิต จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศ ศีลข้อนี้ หมายถึง เว้นจากประพฤติดินทาง ผู้ประพฤติดินทางศีลข้อนี้ จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์ประพฤติดินทางธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนบ่าบัดความใคร่ มนุษย์ก็จะมี การลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า ข่าสัตว์ นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้น มา หากมนุษย์ไปล่วงละเมิดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเท่าไร เมื่อภัยธรรมชาติเกิด ขึ้นเมื่อใด หมายถึง สิ่งแวดล้อมกำลังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ควรเอาใจใส่และดูแลรักษาและสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่ควรทำลายและนำมาใช้เกินกว่าธรรมชาติ จะสร้างขึ้นมามาทดแทนได้

๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้ หมายถึง ไม่พูดโกหก คำปดเสียสัตย์และคินคำพูด แต่ คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจ ปราศจากอคติในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ควรพูดในลักษณะส่งเสริมการ อนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม หรือพูดเพื่อแนะนำสร้างแรงจูงใจ รวมทั้งการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ทุกคนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้

๕. ละเว้นจากการดื่มสุรา หรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้ จะทำให้ผู้ละเมิดจน ขาดสติ บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาจากผลผลิตจากต้นไม้ หรือพืชชนิดต่าง ๆ เป็นที่มาแห่งการแสวงหา ผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หลักแห่งความเมตตาและกรุณา เป็นหลักแห่งการส่งความ ปราศจากอคติให้ผู้อื่นได้รับสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้น ได้ทั้งกายและใจจากกระทำที่ถูกต้องของบุคคลและ สังคม หากปัจเจกบุคคล และสังคมยังมีการเบียดเบียนกันและกันความสุขจะเกิดขึ้นมิได้ ในขณะที่ ความ กรุณาเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามา เบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจและเกิดขึ้นจากปัจจัยหลาย ประการด้วยกัน ฉะนั้น การให้หลักแห่งความเมตตา กรุณา เป็น เบื้องหน้า ของการทำงานหรือกิจการน้อยใหญ่ ย่อมจะทำให้เกิดการตระหนักเห็นคุณค่า ของบุคคลและ สังคม ย่อมนำไปสู่การรับผิดชอบในสิ่งที่ได้กระทำลงไป

ด้วยหลักหิริโอตตัปปะ ความละอายต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป ด้วยความเกรงกลัวและ ละอายจึงไม่ทำผิดแม้แต่จะคิด ในเรื่องนี้มีกฎหมาย พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกรอบในการกระทำที่จะ

ไม่ละเมิด หรือได้กระทำผิดด้วยการเกรงกลัวต่อบทลงโทษ และอายุที่จะทำความผิดที่ฝ่าฝืนกฎหมาย ซึ่ง
 หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สามารถควบคุมพฤติกรรมมนุษย์และให้ความสามัคคีในความรักเมตตากรุณา
 ต่อกันด้วย การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนามาประยุกต์และปรับใช้ให้เข้าถึงความเป็นจริงที่เป็นสัจจะ
 ธรรมที่เป็นรูปธรรมได้ ด้วยกระบวนการและวิธีการเชิงพฤติกรรมในลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน
 เอื้อเพื่อแผ้วถางต่อกันและความคิดสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ให้เพิ่มพูนขยายอาณา
 เขตกว้างขวางในผืนป่า เพราะทุกวันนี้ป่าไม้มีแนวโน้มมีแต่ลดลง ซึ่งมีผลกระทบต่อมลภาวะ เป็นพิษกับมวล
 มนุษย์ชาติ ฉะนั้นจึงขอเสนอองค์ความรู้ มีรูปแบบดังนี้

รูปแบบจากการวิจัย การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

แผนภูมิที่ ๔.๔ รูปแบบจากการวิจัย การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการ
สิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา

จากกรอบการวิจัยที่นำเสนอรูปแบบ

จะเห็นได้ว่า การใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนานั้น มาจากหลักธรรมทั้ง ๔ หลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ทั้ง ๓ ภาค โดยมี วัด พระสงฆ์ เป็นผู้นำและกำหนดทิศทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ที่มีรัฐและชุมชนเป็นผู้สนับสนุนและเครือข่ายเป็นทีมร่วมทำงานเพราะวางเครือข่ายไว้หลายภาคที่สามารถทำงานร่วมกันได้ในด้านการรักษาป่าและมีกฎหมายของป่าไม้ รองรับในการกระทำให้อยู่ในกรอบของกฎหมายด้วย หลักหิริโอตตัปปะ ซึ่งเจ้าหน้าที่เป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย ประกอบกับการอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันด้วยเมตตากรุณา ในลักษณะกิจกรรม สร้างความรักความสามัคคีด้วยประเพณีวัฒนธรรมการบวชป่าหรือสร้างพระพุทธรูปไว้ตามแนวป่าให้ชุมชนหรือพระเป็นผู้ดูแล เพราะถ้ามืองค์พระศาสนาได้เข้ามาประทับในป่าจะเป็นที่เคารพ ยำเกรงกับผู้พบเห็น และมีการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่เยาวชนเพื่อให้กลับมาพัฒนาท้องถิ่น

ให้มีความเข้าใจในหลักการดำเนินชีวิต ด้วยอริยสัจ ๔ เข้าถึงความเป็นจริง และการปล่อยวางไม่ยึดติด และการละเว้นของหลักศีล ๕ ควรมีประจำใจเพื่อเตือนสติในการครองตน

กรอบวิจัยที่นำเสนอนี้เป็นการใช้ภูมิปัญญาทางความคิด และเชิงพฤติกรรมที่มีกระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติที่จะนำไปสู่ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาต่อไป

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ๒) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ๓) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาพุทธศาสนาโดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฐมภูมิจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม รวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม และข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปผลการวิจัยดังนี้

ตามวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และ Group Discussion ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เป็นการสรุปได้ว่าการใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา นั้นมีความแตกต่างกันตามพื้นที่ป่าไม้ ชุมชน ตลอดจนภูมิอากาศ

๓ ภาค ได้นำหลักธรรมที่จุดมุ่งหมายในการนำมาประยุกต์ให้เกิดเป็นภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ เช่น หลักอริยสัจ ๔ มาใช้เป็นภูมิปัญญาโดยต้องรู้ถึงปัญหาของชุมชนเพื่อการพัฒนาและการสร้างมิติสัมพันธ์ที่ดีต่อกันที่จะร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อส่วนรวม หลักอริยสัจ ๔ จึงต้องนำมาประยุกต์ใช้

๑. ทุกข์ คือ การทำให้รู้จักตัวความทุกข์ก่อนว่าได้แก่อะไร ความทุกข์นั้นมี ๓ ชนิด คือ ทุกข์ประจำได้แก่ความเกิด ความแก่ ความตาย ทุกข์จร ได้แก่ความโศก ความเศร้าครวญ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความคับแค้น ประจวบกับอารมณ์ไม่เป็นที่รัก พลัดพราก จากอารมณ์อันเป็นที่รักปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น ทุกข์รวบยอด ได้แก่ ชั้นที่ ๕ คือ ร่างกาย จิตใจที่เรายึดถือ ซึ่งแบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ ๕ ส่วน เป็นเรื่องของกาย ๑ ส่วน เป็นเรื่องของจิตใจ ๔ ส่วน ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

๒. สมุทัย คือ รู้จักต้นเหตุของความทุกข์ว่าได้แก่อะไร คนโดยมากอยากจะดับ ความทุกข์หรือแก้ความทุกข์ แต่แทนที่จะแก้ต้นเหตุกลับไปวนว่ายอยู่ที่ตัวความทุกข์อันเป็นผล จึงแก้ไม่ได้ทางพระพุทธศาสนาจึงชี้ไปที่ความทะยานอยาก ๓ ประการว่าเป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ คือความทะยานอยากในกาม เรียกว่า กามตัณหา ความทะยานอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่ คือให้พ้นไปให้สูญไป เรียกว่า วิภวตัณหา

๓. นิโรธ คือ ให้รู้จักความดับทุกข์ ว่าได้แก่อะไร ซึ่งทางพระพุทธศาสนาชี้แจงว่า การดับทุกข์นั้นไม่ใช่ดับผล ต้องดับเหตุ ผลจึงจะดับไปด้วย ถ้าดับแต่ผลเหตุยังอยู่ ทุกข์ก็จะต้อง เกิดอีก

เพราะฉะนั้นการดับความทุกข์ในที่นี้จึงได้แก่ ดับความทะยานอยากทั้ง ๓ นั้น ได้โดยเด็ดขาด ที่ว่าต้องดับได้โดยเด็ดขาดนั้น หมายถึงดับโดยสมบูรณ์ ถ้าดับได้น้อยทุกข์ก็ยังมีเหลือ อยู่ ตามความมากน้อยของความทะยานอยากที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้น

๔. มรรค คือ ให้รู้จักว่า ความดับทุกข์นั้นจะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีย่อ ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อปฏิบัตินั้นเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติสายกลาง) หรือเรียก ว่า อริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) บ้าง มีองค์ ๘ ประการ ซึ่งอาจจะย่อสั้น ๆ ลงเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น แต่ว่าในขั้นแรกได้เรียงข้อปฏิบัติฝ่ายปัญญาไว้ก่อน เป็นการแสดงว่าการเข้าสู่ พุทธศาสนาในแบบพื้นทุกข์ ให้ใช้หลักปัญญาเป็นหัวหน้า อริยสัจ ๔ ประการนี้ สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๕.๑ สรุปอริยสัจ ๔

Input	Process	Output	Outcome
อริยสัจ ๔ ๑.๑ ทุกข์ ๑.๒ สมุทัย ๑.๓ นิโรธ ๑.๔ มรรค	- ปฏิบัติธรรม - การฝึกอบรม - การจัดการศึกษา	- ทำให้รู้ว่าปัญหาของชีวิตคืออะไร - ทำให้รู้จักเหตุของปัญหาชีวิต - ทำให้รู้จักความมุ่งหมายของชีวิต - ทำให้รู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาชีวิต - ทำให้เข้าใจตนเองและผู้อื่นดีขึ้น - ทำให้รู้จักวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนที่อาศัยอยู่	- มีความเข้าใจและรู้เท่าทันกับการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิต - ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต - รู้จักการวิเคราะห์ค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน - เกิดความสุขและมีอิสระภาพทางจิต ไม่ยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งทั้งปวง - ทำให้เข้าใจความจริงของชีวิต

หลักอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมทางภาคอีสานนำมาใช้เป็นภูมิปัญญา การแก้ไขปัญหาสภาพการเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ การค้นหากับการแก้ไขปัญหาที่ต้องอาศัยหลักธรรมนี้ประยุกต์ใช้เป็นภูมิปัญญาของการเข้าถึงความเป็นจริง ด้วยหลักธรรมนี้สามารถนำไปประยุกต์ด้านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และรักษาสีงแวดล้อมป่าไม้ และสัตว์ป่า ทั้งการทำโครงการ จัดสัมมนา อบรม เทศนาสั่งสอน บรรยาย เป็นต้น

ภูมิปัญญาพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้กับผืนป่าภาคกลางเป็นหลักไตรสิกขา เป็นส่วนของหลักการขั้นพื้นฐานในการฝึกฝนพัฒนาคนให้เจริญงอกงามในคุณความดี ช่วยเสริมสร้างความ

สงบสุขและความมั่นคงแก่สังคมโดยรวม เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้ เข้าถึงหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาได้เป็นอย่างดี โดยมีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. ทาน คือการให้ การเผื่อแผ่แบ่งบันที่ควรเน้นคือ

๑.๑ การถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร ในฐานะที่ท่านปฏิบัติธรรมเป็นแบบ อย่าง และเป็นผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม ในเมื่อท่านอุทิศชีวิตให้แก่สังคม อุทิศชีวิตให้แก่ธรรม ด้วยการเล่า เรียน ปฏิบัติ และเผยแผ่สั่งสอน โดยมีได้ประกอบชีวิตเลี้ยงชีวิตด้วยผลตอบแทนและ ฝากชีวิตด้าน วัตถุไว้กับประชาชน ชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์จึงถือเป็นหน้าที่ที่จะดูแลบำรุง ให้ท่านมีกำลังบำเพ็ญ ศาสนกิจด้วยการถวายปัจจัย ๔

๑.๒ การสงเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่มีความจำเป็น เช่น ให้เสื้อผ้า อาหาร และปัจจัยยังชีพทั้งหลายแก่ผู้ด้อยโอกาส คนยากไร้ขาดแคลนทั่วไป คนเจ็บไข้ คนพิการ ผู้ตกทุกข์ได้ ยาก ผู้ประสบภัย เช่น อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย เป็นต้น

๑.๓ การส่งเสริมสนับสนุนบุคคลและกิจการที่ดงามสร้างสรรค์ด้วยการร่วมกันจัดตั้ง กิจกรรมการกุศล หรือบริจาคทุนในการสนับสนุน แก่บุคคลและกิจการมีมูลนิธิเป็นต้น ที่บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์

๑.๔ งานบำเพ็ญอภัยทาน คือ บำเพ็ญเมตตากรุณธรรมให้ความไม่มีภัยแก่ สัตว์ ทั้งหลาย ทั้งสัตว์บก สัตว์บินและสัตว์น้ำ ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียน ช่วยสงวนพันธุ์ ช่วย ถิ่นที่อาศัยของมัน ด้วยการรักษาป่า เป็นต้น

๒. ศีล คือ การประพฤติดีงาม มีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนและฝึกหัดขัดเกลาเฉพาะ อย่างยิ่ง

๒.๑ การรักษาศีล ๕ สำหรับคฤหัสถ์ คือ ชาวบ้านผู้ยังแสวงหาวัตถุหรือสิ่งเสพ บริโภคต่าง ๆ เมื่อต่างคนต่างหา ทุกคนก็อยากได้อะไรให้มากที่สุด คนที่กำลัง มีโอกาส ด้อย โอกาส สังคมก็จะเดือดร้อน เต็มไปด้วยการเบียดเบียนแย่งชิง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงวางหลักศีล ๕ ไว้เป็น กรอบหรือเป็นขอบเขตว่าใครจะแสวงหาอย่างไรก็หาไป แต่ขอให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่ ละเมิดศีล ๕ ข้อนี้ แล้วสังคมก็จะสงบสุขพอสมควร

๒.๒ รักษาอุโบสถ หรือ ศีล ๘ การปฏิบัติตามหลักการรักษาอุโบสถนี้ นอก จากเป็น การฝึกตนให้มีความสุขได้ง่ายขึ้นและพร้อมที่จะก้าวต่อไปในการพัฒนาชีวิตขั้นสูงขึ้นไป แล้ว ก็จะทำให้มีวัตถุเสพบริโภคเหลือพอที่จะนำไปเผื่อแผ่ให้มีความสุขแก่คนอื่น และมีเวลาเหลือ จากการมัวเสพ วัตถุที่จะนำไปใช้ในทางที่ดงามสร้างสรรค์อย่างอื่น โดยเฉพาะในชั้นภาวนาที่เป็น การพัฒนาชีวิต จิตใจหรือบำเพ็ญประโยชน์ด้านอื่น ๆ

๓. การภาวนา คือ การพัฒนาชีวิต โดยเฉพาะในที่นี้ หมายถึง การพัฒนา ชีวิตด้านใน คือจิตใจและปัญญา และที่เน้นเป็นพิเศษสำหรับภาวนาในระดับบุญกิริยาวัตถุนี้ พระพุทธเจ้าทรง หมายถึง การเจริญเมตตาจิต ซึ่งเป็นฐานของทานและศีล เพราะเมตตาหรือ ความมีน้ำใจไมตรีต่อกันนี้ เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงในตัวของมนุษย์ที่จะรักษาสันติภาพไว้ในสังคมและ ทำให้โลกมีความร่มเย็นเป็นสุข

นอกจากนี้ยังมีข้อปฏิบัติและกิจกรรมดั่งมออีกหลายอย่างในการพัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา) และพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) ดังที่ท่านยกตัวอย่างไว้ เช่น

ก) ธรรมสวณะ คือ การฟังธรรม รวมทั้งการอ่านคัมภีรหาคความรู้ธรรมหรือเรื่องเกี่ยวกับความจริง ความดั่งมอ

ข) ทิฐุชกรรม คือ การทำความเห็นให้ตรง ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ด้วยสัมมาทิฐุมี ความเห็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือปรับความคิดเห็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือปรับความคิดเห็นของตนให้ถูกต้องตามหลักการของธรรมนั้น ๆ เช่น ให้ทาน เพื่อช่วยเขาด้วยเมตตาการุณย์และ สละโลภะ หรือมัจฉริยะในใจของตนไม่ใช่ให้เพื่อหาผลตอบแทน เป็นต้น

สำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดั่งมอสร้างสรรค์ที่เป็นไปตามหลักของท่าน ศีล ภาวนา นั้น เช่น

- การเพ็ญทาน ทั้งถวายทานแก่พระภิกษุ สามเณร ช่วยเหลือเด็กกำพร้า คน ชรา คน พิการ คนยากไร้ขาดแคลน และบำเพ็ญอภัยทานแก่สัตว์ทั้งหลาย

- รักษาศีล ๘ ตามกำลังอย่างน้อยก็รักษาศีล ๕ ให้มั่นคง

- จัดกิจกรรมเสริมธรรมเสริมปัญญา เช่น บรรยาย ปาฐกถา อภิปราย และ สนทนาธรรม เป็นต้น หรือจะอ่านหนังสือ จะคัมภีรว่าตำรับตำราเป็นส่วนตัวก็ได้

- สวตมณต์ร่วมกันเพื่อทบทวนพุทธรจนะและเพื่อโน้มน้อมจิตใจสู่ความสงบหรือ เตรียมจิตสู่สมาธิ

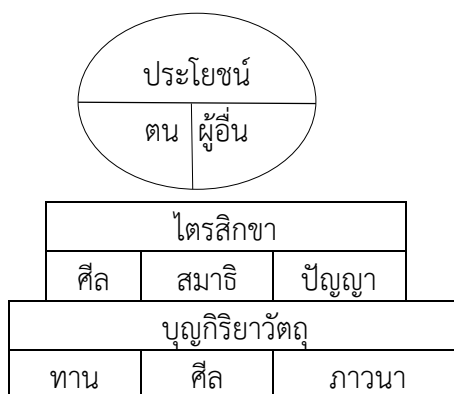
- ทำกิจกรรมบริหารสุขภาพเพื่อเป็นปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตขั้นสูงขึ้นไปใน ทางจิต และปัญญา

- ทำกิจกรรมบริหารร่างกาย รวมทั้งกีฬาที่มีความมุ่งหมายชัดเจน เพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตของตนหรือเพื่อฝึกวินัยและเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำใจต่อกันในสังคม

- เจริญจิตเจริญปัญญาด้วยการฝึกสมาธิตามสมถวิธีและพัฒนาปัญญาตาม วิปัสสนาวิธี

- ปลีกตัวแสวงวิเวกเพื่อสงบใจ พิจารณาธรรมและรื่นรมย์กับความสงบงามของ ธรรมชาติ

- ชวนกันบำเพ็ญประโยชน์ เช่น พัฒนาวัด พัฒนาโรงเรียน พัฒนาชุมชน สร้าง สาธารณูปโภค ปลูกสวน ปลูกป่า เป็นต้น พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, ๒๕๔๐, น. ๑๗-๒๒) กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

บุญกิริยา กิจกรรมการทำบุญ	ไตรสิกขา การศึกษาอบรมหรือการพัฒนาชีวิต	ประโยชน์ (จุดหมาย)
ทาน : ให้ทาน ถวายทาน ช่วยเพื่อนมนุษย์ ส่งเสริมการกุศลและอภัยทาน ศีล : ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ (ศีล ๕) และพัฒนาตนให้พร้อมที่จะมีความสุข (ศีล ๘) ภาวนา : พัฒนาชีวิตจิตใจ ปัญญา ด้วยการฟังธรรม สนทนาธรรม ทำความเห็นให้ถูกต้อง	ศีล : การพัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจาให้สัมพันธ์ด้วยดีกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทางวัตถุ ได้แก่ - การรักษาวินัยของชุมชน - การรู้จักใช้อินทรี - การเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ - การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา สมาธิ : การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้ - มีคุณธรรม - มีประสิทธิภาพ - มีความสุข ปัญญา : การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ	- ตาเห็น (ปัจจุบัน) - เลยตาเห็น (เบื้องหน้า) - สูงสุด เพื่อ : - ตนเอง - ผู้อื่น - สังคมส่วนรวม

แผนภูมิที่ ๕.๑ สรุปไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ

๒) กิจกรรมการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน สมาชิกของสังคมทุกคนต้อง ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางเพื่อขจัดความเห็นแก่ ตัว เช่น พ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนในการค้าขายอย่างสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้าและไม่หลอกลวง ลูกค้าผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบ ประชาชน เป็นต้น นอกจากนี้ อุบาสิกา รัญจวน อินทระกาแหง ผู้ที่ได้รับคำสอนและแนวปฏิบัติ จากหลวงพ่พุทธทาส ได้อธิบายธัมมิกสังคมเพิ่มเติมว่า “ธัมมิกสังคม มีหลักว่า ให้ใช้ส่วนเกินให้ เป็นประโยชน์แก่สังคมให้ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนเพื่อใช้ประโยชน์แก่สังคมไม่กอบโกยและไม่หวงกับส่วนเกิน ใครมี

กำลังผลิตส่วนเกินได้ส่วนเกินที่เหลือจากที่ต้องกินต้องใช้แล้วนั้น ต้องยกให้ เป็นไปเพื่อประโยชน์สังคม”

ซึ่งเป็นเรื่องของการเสียสละไม่เบียดเบียนกัน สร้างปัญญา มีวินัย และมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกัน ที่จะสร้างพฤติกรรมทางกาย วาจาให้สัมพันธ์ด้วยดีกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทางธรรมชาติและทางป่าไม้ จึงเป็นหลักพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้ใช้ปัญญาเพื่อความรู้แจ้งของการประยุกต์ภูมิปัญญาที่นำออกมาในเชิงพฤติกรรม การอบรม การแสดงออกทางประเพณีวัฒนธรรมการรักในธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันกับป่าไม้ ไม่คิดทำลาย เพราะพื้นฐานของจิตใจคิดและทำในสิ่งที่ดีงาม

ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้กับผืนป่าภาคเหนือเป็นหลักพรหมวิหารธรรม และศีล ๕ ข้อที่นำประยุกต์เป็นภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

ปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากในชนบทนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ในการพัฒนาและอนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เห็น เป็นรูปธรรมชัดเจนได้แก่ พระครูมานันต์พิทักษ์เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา นำชาวบ้านคงกันดูแลป่าไม้ โดยต้องต่อสู้กับบริษัทสัมปทานที่ทำไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ ท่านกล่าวว่า "ลายน้ำแม่ใจ เหมือนแม่ เหมือนน้ำใจ น้ำมีชีวิต หากถูกทำลายเชื้อดั่งไป ชาวบ้านจะอยู่อย่าง ไต มีหลักธรรมของพระพุทธองค์เท่านั้น ที่สามารถป้องกันป่าไม้" ท่านนำหลักธรรมในพระไตรปิฎก มาดำเนินการเป็น “การบวชต้นไม้” โดยการนำผ้าผูกรอบต้นไม้ แล้วสวดกรรมเมตตา เพื่อรักษาต้นไม้ กับสัตว์ป่า ไม่ให้ผู้ใดทำลาย ทั้งปลูกป่าเพิ่มเติมเรียกว่า "วนโรปา" คือ การปลูกป่า รักษาป่า ได้ชื่อว่าเป็นนิพพัทธกุล ได้บุญกุศลเป็นเนืองนิตย์ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้บริสุทธิ์สดชื่น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยห้ามภิกษุพราภของเขี้ยว ห้ามมิให้เหยยะหรือบ้วนเสมหะน้ำลายลงในน้ำ และบนของเขี้ยว ทั้งตรัสถึงแมกไม้ในป่าว่า "หมู่ไม้มากมายในกลางป่าย่อมเป็นการดีกันได้ขึ้นโดดเดี่ยว ถึงจะงดงามใหญ่โตเพียงใด ลมก็พัดให้โค่นลงได้"

ดังนั้นจึงสรุปการประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมตามหลักพรหมวิหารธรรมและศีล ๕ ข้อ ได้ดังนี้

ตารางที่ ๕.๒ การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมตามหลัก พรหมวิหารธรรม และศีล ๕ ข้อ

Input	Process	Output	Outcome
พรหมวิหาร ๑. เมตตา ๒. กรุณา ๓. มุทิตา ๔. อุเบกขา	- การบวชต้นไม้ - การสืบชะตาแม่น้ำ - การอนุรักษ์สัตว์	- ทำให้เกิดความปรารถนาดีต่อกัน - ทำให้ไฟใจที่จะปลดปล่อยความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนอื่นและสัตว์ทั้งปวง - เมื่อคนคนมีความสุขทำให้มีใจเข้มแข็งเบิกบานพลอยยินดี - ทำให้เกิดความเที่ยงธรรมในการปฏิบัติหน้าที่	- มีการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม - ไม่ทำลายป่า สัตว์ป่า และเกิดการอนุรักษ์แหล่งน้ำ - มีที่ทำมาหากิน

ตารางที่ ๕.๒ การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมตามหลัก พรหมวิหารธรรม และศีล ๕ ข้อ (ต่อ)

Input	Process	Output	Outcome
ศีล ๕ ๑. เว้นจาก ปาณาติบาต ๒. เว้นจาก อทินนาทาน ๓. เว้นจาก การเมสุ มิจฉาร ๔. เว้นจาก มุสาวาท ๕. เว้นจาก สุราเมรัย	- การบวชต้นไม้ - การสืบชะตา แม่น้ำ - การอนุรักษ์สัตว์ ป่า	- ละเว้นการฆ่า การสังหาร ไม่ ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย - ละเว้นการลักขโมย เบียดบังแย่ง ชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน - ละเว้นการประพฤติดินในกาม ไม่ ประทุษร้ายต่อของรักของหวง แหว่น อันเป็นการทำลาย เกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำ วงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน - ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุข ของเขาด้วยวาจา - ไม่เสพเครื่องดองของมีเมาสิ่ง เสพย์ติด อันเป็นเหตุให้เกิดความ ประมาทมัวเมา ก่อความ เสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ	- ทำให้ธรรมชาติมี ความยั่งยืน อุดม สมบูรณ์ - เกิดความหวงแหน ช่วยกันรักษา ธรรมชาติแวดล้อม - มีแหล่งทำมาหากินที่ อุดมสมบูรณ์

หลักพุทธธรรมทุกข้อที่กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถนำมาใช้ในการ ปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์ได้ เพราะงานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่หาทางดับทุกข์ให้กับผู้ใช้ บริการและยังต้อง แก้ไข ป้องกัน ฟื้นฟู พัฒนาศักยภาพความสามารถของผู้รับบริการด้วย การ ปฏิบัติงานสังคม สงเคราะห์เป็นกระบวนการศึกษาหาข้อเท็จจริง หาสาเหตุของปัญหา ซึ่งเป็นความ ทุกข์ ความคับข้อง ใจของผู้ใช้บริการและหาทางดับทุกข์ให้กับผู้ใช้บริการ นักสังคมสงเคราะห์ สามารถที่จะนำเอาหลัก พุทธธรรม เช่น หลักอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์ปัญหาของผู้ใช้บริการ เพราะ จะทำให้ทราบถึงความทุกข์ หรือปัญหา ซึ่งปัญหาแต่ละปัญหาย่อมมีสาเหตุมาจากหลายสิ่งหลาย อย่างที่นักสังคมสงเคราะห์ จะต้องเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาอย่างชัดเจนเสียก่อน จึงจะสามารถ วางแผนให้ความช่วยเหลือเพื่อ ดับทุกข์ หรือขจัดปัญหาได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้การดำเนินการให้ ความช่วยเหลือเพื่อขจัดปัญหาให้หมด สิ้นไปขึ้นอยู่กับว่าจะหาทางดับทุกข์ด้วยวิธีใดตาม สติปัญญาตามพื้นฐานของจิตใจแต่ละบุคคล การ นำเอาหลักอริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้าเข้าไปใช้ ก็จะช่วยให้ผู้รับบริการเข้าใจปัญหา

วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์การใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการ สิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

สรุปจากการวิเคราะห์พระสงฆ์นักพัฒนาต้องใช้ภูมิปัญญาที่ต้องเน้นถึงประโยชน์ส่วนรวม เป็นหลักในเรื่องของชาวบ้าน ชุมชน คุณภาพชีวิต การแก้ไขปัญหา เพราะเป็นตัวชี้วัดของความศรัทธา ที่จะให้พระสงฆ์เป็นผู้นำได้รวมทั้งการเป็นผู้นำการรักษาสีงแวดล้อมผืนป่า มาให้ใครมาทำลายหรือบุก

รูกจากพวกอิทธิพลและช่วยกันปลูกป่าด้วยหลักธรรมและความเป็นผู้นำของพระสงฆ์นักพัฒนาหลาย ๆ ด้านต้องควบคู่กันไป

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของสังคมทั้งด้านวัตถุและจิตใจของชุมชนให้ดีขึ้น เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สูงขึ้น โดยคำนึงถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ การไม่ทำลายหรือลดคุณค่าของวัฒนธรรมเดิมของแต่ละชุมชน การส่งเสริมให้มีการริเริ่มโครงการพัฒนา โดยคนในท้องถิ่นเอง พยายามให้แต่ละคนในชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเอง สามารถยืนอยู่บนขาของตนเอง การส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองและ พยายามใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่นและการสร้างสำนึกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระสงฆ์นักพัฒนาตระหนักดีว่าการที่จะดำเนินการพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ จะต้องเข้าใจรากเหง้าของความด้อยพัฒนา หรือความทุกข์ของประชาชนเสียก่อน เมื่อเข้าใจความทุกข์แล้วจึงหา ยุทธวิธีในการพัฒนาต่อไป

การพยายามแก้ปัญหาหรือความพยายามพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนามีความหลากหลายแต่ละรูปมักจะมีความคิดเห็นของตนเองดังนั้นการริเริ่มโครงการพัฒนาจึงมักจะแตกต่างกันในกิจกรรมจากการรวบรวมและจำแนกประเภทโครงการพัฒนาที่ดำเนินงานเสร็จสิ้นไปแล้วและที่กำลังดำเนินงานอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานมีดังนี้

๑. โครงการสังฆพัฒนาในภาคเหนือเรียงจากโครงการที่ได้รับความสนใจนำไปดำเนินการกันมากมี ๔ ประเภทตามลำดับความสำคัญ คือ

๑.๑ โครงการพัฒนาด้านจิตใจ เน้นในลักษณะการอบรมศีลธรรมจริยธรรมให้แก่ประชาชน มุ่งแสดงธรรมเทศนาที่ประชาชนจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ บางท่านมุ่งรณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุขต่าง ๆ ในหมู่ประชาชนหรือมุ่งฝึกอบรมผู้นำพุทธ เยาวชน และจัดตั้งกลุ่มพุทธเยาวชน เพื่อการสร้างสรรค์พุทธมามกะที่ดีในอนาคต แต่ก็มีบาง ท่านที่สอนให้ประชาชนเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ สามารถ ใช้สติในการประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

๑.๒ โครงการฝึกอบรมและพัฒนาอาชีพเสริม เป็นการฝึกอบรมอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากการเกษตรให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนนำไปปฏิบัติเป็นอาชีพเสริมหรืออาชีพรอง อันเป็นการสร้างโอกาสในการหารายได้เพิ่มของครอบครัว โดยไม่ต้องอพยพแรงงานไปสู่กรุงเทพมหานคร หรืออาจจะยึดถือเป็นอาชีพหลักได้ถ้าหากมีช่องทาง อาชีพเสริมที่มีการฝึกอบรม กันอย่างกว้างขวางนี้ ได้แก่ การทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ตัด-ตัดผม ช่างกลและช่างอิเล็กทรอนิกส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบจังหวัดเชียงรายและพะเยา จะมีลักษณะที่พยายามส่งเสริมอาชีพรอง ให้แก่สตรีกันมาก เพื่อการสกัดกั้นมิให้บรรดาเยาวชนสตรีลงมาเป็นโสเภณีในกรุงเทพฯ หรือตาม เมืองใหญ่จึงเน้นการฝึกอบรมด้านทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้าและตัดผมเป็นสำคัญ

๑.๓ โครงการส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ การสาธิตการเพาะปลูกพืชผลชนิดใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพดินและภูมิอากาศในภาคเหนือแต่ชาวบ้านยังไม่นิยมเพาะปลูก เช่น ถั่วเหลือง ส้มพืชผัก เป็นต้น สนับสนุนด้านเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการเพาะปลูกพืชในฤดูแล้ง ส่งเสริมแนะนำเกษตร

แผนใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น การเปลี่ยนพันธุ์พืช เทคนิคการขยายพันธุ์ การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น โครงการส่งเสริมการเกษตรนี้มีเป้าหมายสำคัญที่การสร้างแรงจูงใจในการผลิตและเสริมสร้างรายได้ทางเกษตรให้พอเพียง ไม่ต้องดิ้นรนไปหางานทำนอกชุมชน

๑.๔ โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นโครงการที่มุ่งสร้างสรรค์กิจกรรมของชุมชน ที่ประชาชนจะต้องร่วมมือร่วมใจ หรือร่วมหุ้นกันดำเนินการ กิจกรรมเหล่านั้น จึงจะประสบความสำเร็จได้ โครงการเหล่านี้ ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ หรือกลุ่มต่าง ๆ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว ธนาคารยา ธนาคารโค-กระบือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มพุทธเยาวชน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีโครงการสังฆพัฒนาอื่น ๆ อีกที่มีการดำเนินการในบางพื้นที่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อชาวชนบท เช่น โครงการให้การศึกษา ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็ก เล็ก โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือ การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น โครงการจัด ระเบียบชุมชน เช่น การสร้างและปรับปรุงถนนหนทาง สร้างรั้วบ้าน ทำความสะอาดชุมชน สร้าง ศาลาหรือศูนย์พัฒนาประจำหมู่บ้านและตำบล รวมไปถึงการสร้างประปาหมู่บ้าน และขุดบ่อหรือ สระน้ำ และอีกโครงการหนึ่งที่ทำกัน คือ โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นฐาน เช่น ตั้งกลุ่ม อนุรักษ์ วัฒนธรรม และประเพณีลานนาไทย ตั้งโรงเรียนสอนภาษาลานนา และส่งเสริมดนตรี ไทยลานนา เป็นต้น

๒. โครงการสังฆพัฒนาในภาคอีสาน ที่พระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสานนิยมทำมี ๗ ประเภทตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ โครงการพัฒนาจิตใจ เน้นในลักษณะของการเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ให้การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การแสดงธรรมเทศนาเพื่อการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตการณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุขในหมู่ประชาชน และการฝึกอบรมหรือจัดตั้งกลุ่มพุทธเยาวชน

๒.๒ โครงการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาแก่ชุมชน ทั้งพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน ตัวอย่างเช่น โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือภาษาบาลี โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กครอบคลุมจนการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดตั้งห้องสมุดประจำหมู่บ้านและหอกระจายข่าว เป็นต้น

๒.๓ โครงการพัฒนาสาธารณสุข ทั้งในด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัยภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเสริมสาธารณสุขมูลฐานภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น โครงการรวมกลุ่มหมุนเวียนสร้างส้วม สร้างถังเก็บน้ำฝนหรือโอ่งเก็บน้ำฝน โครงการอาหารเสริม รวมตลอดไปถึงการฝึกอบรมพระหมอ หรือโครงการยาสมุนไพรแพทย์แผนโบราณ

๒.๔ โครงการส่งเสริมการเกษตร ทั้งในด้านเทคนิค และประสิทธิภาพการผลิต เช่น การแนะนำวิชาการเกษตรแผนใหม่ การแนะนำการปลูกพืชชนิดใหม่ การนำชาวบ้านร่วมกันสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก (เช่น การสร้างทำนบ เมืองฝาย) รวมตลอดไปถึงความพยายามผลักดันให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือน หรือขายให้ แก่เพื่อนบ้านในชุมชน

๒.๕ โครงการพัฒนาเพื่อการจัดระเบียบชุมชน ได้แก่ โครงการสร้างและปรับปรุง ถนนหนทาง ทางร้วบ้าน ทำความสะอาดชุมชน ติดตั้งป้ายหมู่บ้านและป้ายคำขวัญต่าง ๆ สร้าง ศาลา ประชาคม สร้างศูนย์พัฒนาประจำหมู่บ้านหรือตำบล สร้างศาลาที่พักผู้โดยสาร และอื่น ๆ อันเป็น โครงการที่เน้นหนักในด้านการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ และรวมถึงการสร้างประปาหมู่บ้าน และติดตั้ง ไฟฟ้าหมู่บ้านด้วย

๒.๖ โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ โครงการที่สร้างสรรค์ กิจกรรมหมู่ ซึ่งประชาชนจะต้องร่วมมือร่วมใจและร่วมหุ้นกันดำเนินงาน กิจกรรมเหล่านั้นจึงจะ เกิดขึ้นได้ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ต่าง ๆ ทั้งสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ ร้านค้า สหกรณ์ยา (กองทุนเวชภัณฑ์หรือชื่ออื่น ๆ) สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคาร โค กระบือ หรือกลุ่มกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ รวมตลอดถึงโครงการทำนารวมหรือนากระชับ มิตรด้วย นอกเหนือจากการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่จะได้แก่ การฝึกอบรมการตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี การ สอนเย็บปัก ถักร้อย การตัดผม ตัดผม ทอผ้า นอกจากนี้บางแห่งมีการฝึกอบรมด้านช่างไม้ ช่าง ช่อมเครื่องยนต์ หรือซ่อมวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการฝึกฝนให้ประชาชนมีความรู้ความชำนาญใน สาขาอาชีพเหล่านี้ เพื่อสร้างโอกาสในการหารายได้เสริมแก่ครอบครัวโดย ไม่ต้องอพยพแรงงานไป รับจ้างที่อื่น ๆ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพื่อการใช้ความรู้เหล่านั้น มาสร้างประโยชน์เพื่อตนเอง และครอบครัวในคราวจำเป็น และนอกจากนี้ยังอาจใช้ความรู้ในอาชีพเสริมขึ้นมาเป็นสื่อในการ ปลุกฝังการรวมกลุ่มประชาชนในการทำงานต่าง ๆ

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาของพระสงฆ์คือการพยายามแก้ไขปัญหา ในชุมชนที่มีความหลากหลายตามประเภทของปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจเพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนให้สูงขึ้น

ในสังคมไทยปัจจุบัน พระนักพัฒนาสามารถเข้าถึงชาวชนบทและได้รับการยอมรับจาก ชาวชนบทยิ่งกว่าบรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐ เนื่องจากพระสงฆ์ผู้ทำงานพัฒนามักเป็นชาวท้องถิ่นนั้น อยู่ แล้ว จึงเล็งเห็นความจำเป็นในการช่วยเหลือชาวบ้าน เข้าทำนองวัดพึ่งบ้าน บ้านพึ่งวัด นอก จากนั้น พระสงฆ์ผู้สำนึกในหน้าที่ของตนตามพุทธบัญญัติย่อมไม่รังเกียจการอยู่ป่าและการจาริกไปในที่ ห่างไกลต่าง ๆ เพื่อประกาศพุทธธรรมจะเห็นได้ว่า ในชนบทอันกันดารและห่างไกลความเจริญทาง วัตถุซึ่งปราศจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าดูแลความสงบเรียบร้อยและรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วย ก็อาจ มีพระสงฆ์ไปจำพรรษาหรือก่อตั้งสำนักสงฆ์เพื่อประกาศพุทธธรรมและบำบัดทุกข์บำรุง สุขให้ ประชาชนแทน ในการพัฒนาชุมชนดังกล่าวพระสงฆ์ได้ใช้พุทธธรรมประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิต ของ ชาวบ้าน โดยมีหลักการคือ

๑. หลักการปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิดและทัศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยหลักพุทธธรรมเพื่อให้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แก่น พุทธ ธรรมที่สำคัญและเป็นรากฐานให้แก่แนวคิดและแนวปฏิบัติในเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ ของเหตุ ปัจจยทั้งหลาย พุทธธรรมสอนให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์ สอดคล้องเป็น เหตุเป็นผลต่อกัน เมื่อต้องการผลเช่นใดก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น เช่น เมื่อต้องการพ้น จากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและแก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อ ต้องการให้พืชผลเจริญ

งอกงามก็ต้องทะนุบำรุงและกำจัดภัยของต้นพืช เป็นต้น นอกจากนี้ก็มี พุทธธรรมข้ออื่น ๆ ที่เสริมความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมดังกล่าว เช่น อธิบาป ๔ ซึ่งเป็น ธรรมส่งเสริมความรักในการทำงาน ความ پاکเพียร ความเอาจริงเอาจัง และการไคร่ครวญ ตรวจสอบในการทำงาน อันเป็นผลให้การทำงานได้ผลสำเร็จดี พุทธวิธีที่สำคัญในการปลูกฝัง ธรรมะในจิตใจวิธีหนึ่งคือการอบรมจิตให้สงบและรู้เท่าทันตนเอง เกิดสติในการปฏิบัติกรงาน ทำให้ทำงานได้รอบคอบถี่ถ้วน และเกิดประโยชน์ได้มากที่สุด มีพระนักพัฒนาหลายรูปที่อบรม กรรรมฐานแก่ประชาชนควบคู่ไปกับการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน

๒. หลักการเคารพธรรมชาติและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติ เกิดจากความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาของธรรมชาติแวดล้อมและประโยชน์ของสิ่งธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ ลำธาร และภูเขา ทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเหมาะสม ไม่ล้างผลาญธรรมชาติ การสำนึกว่าป่าไม้ ภูเขาและสิ่งธรรมชาติต่าง ๆ มีกำเนิดมาอย่างไร ดำรงอยู่ได้ด้วยเหตุปัจจัยอะไร ทำให้มนุษย์ใช้สอยด้วยความระมัดระวัง ไม่ ตัดไม้ทำลายป่าให้เหี้ยนเตียนโดยรวดเร็ว แต่ตัดไม้ตามความจำเป็นในแต่ละวัน แต่ละฤดูกาล และปลูกใหม่ทดแทน และไม่ระเบิดภูเขาจนราบเรียบ หรือทำความสกปรกเน่าเสียแก่แม่น้ำลำธาร เป็นต้น การเคารพธรรมชาติทำให้มนุษย์ยอมปล่อยให้ธรรมชาติได้มีโอกาสฟื้นตัวและคงอยู่ได้ต่อไป นับว่าเป็นการรักษาสมดุลของธรรมชาติในการกระตุ้นให้ชาวบ้านเคารพธรรมชาตินั้น บางครั้งจำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานความเชื่อความศรัทธาทางศาสนาของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน อธิบายถึงผลได้ผลเสียของการอนุรักษ์ธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อาจไม่สามารถเข้าถึงจิตสำนึกของชาวบ้านได้ การที่ชาวบ้านเคารพนับถือพระสงฆ์และเห็นผ้าเหลืองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาจเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการเคารพธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การประกอบพิธีต่ออายุต้นไม้ในบริเวณโครงการก่อสร้างเชิงแก่งกรุง สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๓๔ และการผูกผ้าเหลืองรอบต้นไม้ในป่าคลองยัน อำเภอศรีรัฐนิคม สุราษฎร์ธานี ของโครงการเดินป่าศึกษาธรรมชาติเพื่อต่ออายุป่าคลองยัน ในวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๓๔ เพื่อป้องกันคนตัดไม้ทำลายป่า ผู้ปฏิบัติงานเมื่อผูกผ้าเหลืองรอบต้นไม้ขนาด ๖-๑๐ คนโอบ ต้องทำงานด้วยความยากลำบาก เพราะต้องเดินทางฝ่าเข้าไปในป่าทึบ ในปัจจุบันการผูกผ้าเหลืองรอบต้นไม้ หรือที่เรียกว่า พิธีบวชต้นไม้ นั้น สามารถรักษาป่าไม้ได้ในระดับหนึ่ง จึงมีผู้ใช้วิธีดังกล่าวในท้องที่ต่าง ๆ เช่น ชาวบ้าน ข้าราชการ และพระสงฆ์ในอำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่ได้ทำการบวชต้นไม้จำนวนมากนับพันต้นในช่วงก่อนเข้าพรรษา ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เพื่อไม่ให้หน่วยงานราชการบางหน่วยโค่น ทั้งเพราะต้องการขยายถนน

๓. หลักการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน เช่น ทำนาและเลี้ยงปลาร่องนาไปด้วย หรือทำไร่ผสมผสาน ปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่วสลับกับพืชชนิดอื่น เมื่อเก็บเมล็ด แล้วก็ไถกลบเพื่อเพิ่มปุ๋ยในดิน นอกจากนั้นก็เลี้ยงสัตว์ไปด้วยเพื่อเอามูลจากสัตว์ไปเลี้ยงพืชและ เอาพืชไปเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ในการปลูกพืชก็ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีเพราะจะทำให้ดินเสียแร่ธาตุตามธรรมชาติและไม่ใช้ยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมีเพราะจะเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค ในปัจจุบันมีผู้คิดยากำจัดแมลงไม่ให้มารบกวนพืชผลทางการเกษตรในไร่นาเรือนได้ โดยใช้ใบชาแก่ ใบสะเดาแก่และตะไคร้หอม ตำปนกันผสมน้ำเพื่อคั้นเอาน้ำยาตามธรรมชาติไป ใช้พ่นกันแมลงรบกวนต้นพืช

ในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจด้วยระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสาน นี้จะได้ผลดีต่อเมื่อผู้ประกอบการใช้วิถีเดินทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนา คือ มีเป้าหมายใน การเลี้ยงตนเองเท่านั้นตามหลักกินอยู่แต่พอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีการขยายงานให้มีขนาดใหญ่เกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต ไม่หวังผลทางการค้า และกำไรทางธุรกิจ ผู้ประกอบการ สามารถดำรงชีวิตในระบบพึ่งตนเองดังกล่าวได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่เรียบง่าย และมีสันโดษ (ความพอใจตามอัตภาพ) ผู้ที่ประกอบอาชีพโดยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงเป็นผู้เดินทาง สายกลาง พวกเขาจะไม่ร่ำรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่ได้ลำบากยากจน

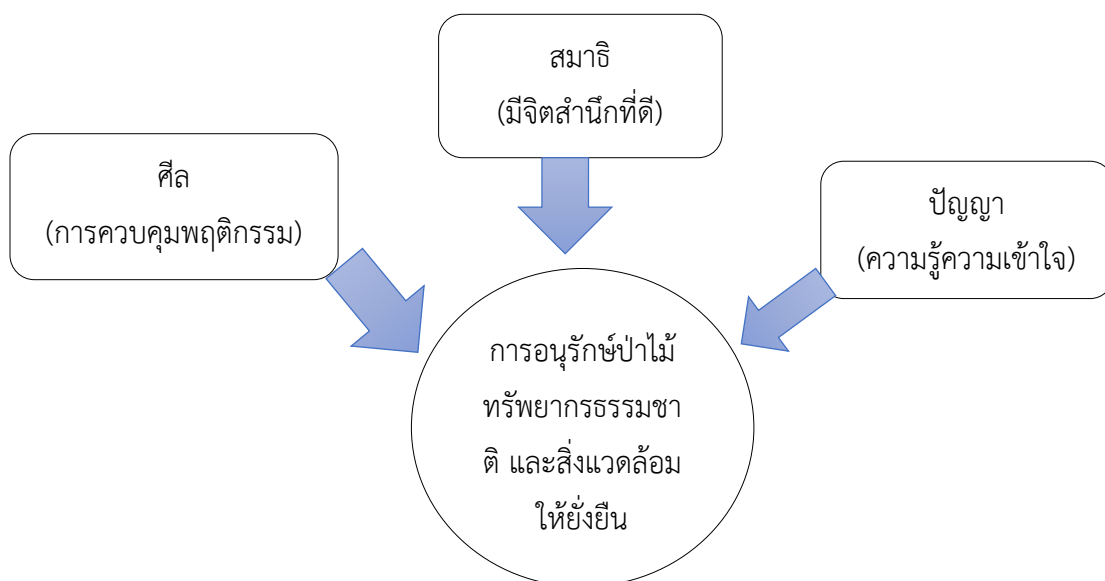
๔. หลักการรักษาระเบียบวินัยและการมีมนุษยสัมพันธ์ กล่าวคือการที่พระสงฆ์ช่วยให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างมีระเบียบวินัย และมีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกัน พระสงฆ์เป็นแบบอย่าง ของผู้ทรงศีล และผู้มีวินัยในการดำรงชีวิต ความเป็นผู้เพียรเพื่อสละบารงจากกิเลสตัณหา ทำให้ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธาพร้อมที่จะรับฟังคำสอนและปฏิบัติตาม การที่พระสงฆ์อบรม สอนศีลธรรมแก่ชาวบ้านให้เป็นผู้รักสงบไม่เบียดเบียนผู้อื่น และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือต่อกัน

วัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้โดยภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

นำเสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา

ในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นสามารถประยุกต์อยู่บนพื้นฐานของ กฎธรรมชาติ สามารถกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่อง ของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม และแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้อง ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพล

ตามหลักไตรสิกขา หลักคำสอนต่างๆ ของพระพุทธศาสนามีการสอดแทรกเรื่อง ธรรมชาติไว้ เช่น เรื่อง ธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติ ธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ พุทธบริษัท เมื่อมีความ เคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึงปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่ รอบ ตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญู กตเวที ผู้วิจัยสรุปรวมในหลักไตรสิกขา ๓ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, ๒๕๕๑ : ๑๐๗) ผู้วิจัยสรุปเป็น แผนภูมิแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๕.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ

จากแผนภูมิภาพ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธโดยการนำหลักไตรสิกขามาแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมหรือใช้เป็นกระบวนการพัฒนา ๓ ด้านดังนี้

๑. ศีล ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุขและ ในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๒. สมาธิ เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมาธิภาวนา

๓. ปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ เคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและ สิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็ประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ ก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในเบื้องต้น มีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้ จะช่วยระมัดระวังและ

ควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกติกา ร่วมกัน การเข้าใจคำสอนในพระสูตร ช่วยให้เห็นลักษณะการแก้ปัญหาที่เน้นตัวเองและการมีส่วนร่วม ของทุกคน นอกจากนี้หลักธรรมยังช่วยเสริมสร้างปัญญา มีความรู้ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่องการ อนุรักษ์ และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นภาระที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาบูรณาการปรับท่าทีใน การแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตสำนึก และภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกื้อกูลกัน ระหว่างมนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติอันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

หลักพุทธธรรมที่พระสงฆ์นักพัฒนา ประยุกต์ใช้กับการทำกิจกรรมได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ และหลักศีล ๕ มากที่สุด รองลง มาได้แก่ หลักไตรสิกขา พรหมวิหาร ๗ ราวาสธรรมและทิฐฐัมมิกัตถ ประโยชน์ตามลำดับโดยมี หลักการประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

๑) ปลุกฝังธรรมะในจิตใจ กล่าวคือการหล่อหลอมความคิดและทัศนคติตลอดจน อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยหลักพุทธธรรมเพื่อให้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แก่นพุทธธรรมที่ สำคัญและเป็นรากฐาน ได้แก่ หลักของอิทัปปัจจตา คือการให้ชุมชนได้มองเห็นความสัมพันธ์ของเหตุ ปัจจัยทั้งหลายที่ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน เมื่อต้องการ ผลเช่นใดก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น พระสงฆ์สมาชิกกลุ่มเสขิยธรรม เช่น เมื่อต้องการ พ้นจากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและ แก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อต้องการให้พืชผล เจริญงอกงามก็ต้องทะนุบำรุงและกำจัดภัยของพืช หลักพุทธธรรมหัวข้ออื่น ๆ ที่เป็นการเสริมความรู้ ความเข้าใจเช่น อิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็น ธรรมส่งเสริมความรักในการทำงาน ความ پاکเพียร ความเอา จริงเอาใจและการใคร่ครวญตรวจ สอนในการทำงานอันเป็นผลให้เกิดผลสำเร็จได้และพุทธวิธีที่สำคัญ อย่างหนึ่งในการปลุกฝังธรรมะ ในจิตใจคือการอบรมจิตให้สงบและรู้เท่าทันตนเอง เกิดสติในการ ปฏิบัติการงาน ทำให้การงาน รอบคอบถี่ถ้วนและเกิดประโยชน์มากที่สุดดังจะเห็นได้จากพระสงฆ์ที่ อบรมกรรมฐานแก่ประชาชนควบคู่กันไปกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

๒) การเคารพธรรมชาติและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติ พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้ หลักการนี้เกิดจากความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาของธรรมชาติแวดล้อมและประโยชน์ของสิ่ง ธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ การเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ ลำธาร และภูเขา ทำให้มนุษย์ใช้ ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเหมาะสม การมีสำนึกว่าป่าไม้ ภูเขาและสิ่งธรรมชาติต่าง ๆ มีกำเนิดมา อย่างไร ดำรงอยู่ด้วยเหตุปัจจัยอะไร มนุษย์จะใช้สอยด้วยความระมัดระวัง ผลของการเคารพ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ปล่อยให้ธรรมชาติได้มีโอกาสฟื้นตัว และคงอยู่ต่อไป นับว่าเป็นการรักษา ความสมดุลของธรรมชาติในการกระตุ้นให้ชาวบ้านเคารพ ธรรมชาติโดยบางครั้งก็ได้อาศัยพื้นฐานทาง ศรัทธาความเชื่อของชาวบ้านเข้ามาประยุกต์ใช้ในการ ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบวชป่า เมื่อ ชาวบ้านเห็นผ้าเหลืองก็ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่มีใครกล้าเข้าไปตัดไม้ในเขตอนุรักษ์

๓) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง เป็นลักษณะการประยุกต์ใช้ พุทธธรรมกับชาวบ้านเกี่ยวกับการทำมาหากินให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติและให้ชาวบ้านรู้ จัก เดินทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนา คือ มีเป้าหมายในการเลี้ยงตนเองเท่านั้นตามหลักกินอยู่แต่ พอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีการขยายงานให้มีขนาดใหญ่เกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต ที่

ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตในระบบพึ่งตนเองดังกล่าวได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่เรียบง่ายและมีสันโดษ (ความพอใจตามอัตภาพ)

๔) การรักษาระเบียบวินัยและการมีมนุษยสัมพันธ์ พระสงฆ์ได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับศีล ๕ หลักพรหมวิหารธรรม ให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างมีระเบียบวินัยและมีมนุษยสัมพันธ์อันดีงามต่อกัน การที่พระสงฆ์อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ชาวบ้านให้เป็นผู้รักสงบไม่เบียดเบียนผู้อื่นและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่นย่อมมีผลให้ชุมชนนั้นดำรงอยู่ด้วยสันติสุขและพร้อมที่จะร่วมมือกันพัฒนาชุมชนตนเองให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

พระสงฆ์นักพัฒนาได้ประยุกต์ใช้พุทธธรรมด้วยการฝึกอบรม การใช้พิธีกรรม

๑. การฝึกอบรม พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการทำกิจกรรมด้วยการฝึกอบรม เพื่อการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าการพัฒนาทางด้านวัตถุคือการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ให้พอใจในการทำบุญสร้างกุศลและรู้จักปฏิบัติธรรม เพื่อความพ้นทุกข์ การฝึกอบรมด้านการศึกษา ก็จะเป็นการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านให้ได้รับความรู้ความเข้าใจ เน้นให้ชาวบ้านสามารถที่จะนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จและความเจริญและ เลือกรับประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยการแสดงพระธรรมเทศนาให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตไม่ให้เดือดร้อนใจมากนักเมื่อเผชิญกับอุปสรรคของชีวิต

๒. การใช้พิธีกรรม พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้พุทธธรรมในกิจกรรมด้วยวิธีการใช้พิธีกรรมในด้านสิ่งแวดล้อมที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่ การนำชาวบ้านให้ช่วยกันดูแลป่า ไม้ด้วยการบวชต้นไม้ โดยการนำเอาผ้าเหลืองผูกครอบต้นไม้แล้วสวดมนต์หรือการทำพิธีสืบชะตา แม่น้ำด้วยการปล่อยปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ แล้วทำพิธีให้แม่น้ำเป็นน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ก็สามารถรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ได้

๕.๑ ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ได้ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ตั้งแต่พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ และการแสดงพระธรรมเทศนา ล้วนประทับอยู่ท่ามกลางป่า ส่วนมุมมองของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น โดยหลักคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติและให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต เมื่อภิกษุรูปใดพลาดพลั้งทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นข้อห้ามภิกษุตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งจะมีพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญของธรรมชาติและป่าไม้นานาพันธุ์ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระสงฆ์สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปเผยแพร่แก่ประชาชน เพื่อปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้ ๑) โลก

สูตร ๒) อธรรมิกสูตรแห่งอังคุตตรนิกาย ๓) เวสสันดรชาดก ๔) ความมั่งคั่งของธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมในชาดก

พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม ตั้งบริบทการใช้ชีวิต
อย่างเรียบง่าย เกื้อกูลต่อธรรมชาติและรักษารักษาธรรมชาติเนื่องจากในครั้งพุทธกาล จะให้ความสำคัญ
เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสถานที่สำหรับที่อยู่อาศัย ใช้
เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและแสดงพระธรรมเทศนา และแสดงพระวินัยแต่ละสิกขาบทพระสูตรที่
พระองค์ทรงบัญญัติไว้ มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยตรง แม้ว่าพระวินัยบางสิกขาบทที่
พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับ
สมัยปัจจุบันได้

๕.๑.๑ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนผู้ที่ได้รับประโยชน์หรือผลกระทบ
โดยตรงจากการพัฒนามีสิทธิในการกำหนดทิศทางของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
ของชุมชนว่า หมายถึง ความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนหรือชุมชนยอม
รับผิดชอบและกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน จนเกิดเป็นกระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วม

ปัจจุบันปริมาณการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างทวีคูณ แล้วมีการนำทรัพยากรธรรมชาติ
มาใช้มากขึ้น เป็นผลให้เกิดมลพิษมากมาย จึงต้องมีการบริหารจัดการเพื่อป้องกันและแก้ไขอย่าง
รวดเร็ว โดยดำเนินการตามขั้นตอนและมีการเปลี่ยนรูปแบบ หรือปรุ่งตลอดเวลา เพื่อให้กับ
สภาพแวดล้อมของชาวบ้าน

๑. ให้วัดเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน โดยเฉพาะวันพระ ก็มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
รักษาศีล ๕ และร่วมกันทำบุญ

๒. กิจกรรมปลูกป่า และเทศนาอบรม เน้นที่เรื่องผลเสียที่เกิดจากการทำลายป่า เพราะ
ป่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน เมื่อมีการทำลายป่าแหล่งอาหารก็จะถูกทำลาย
ไปด้วย สอนเรื่องการรักษาศีล สอนเรื่องโทษของยาเสพติด

วิถีของชาวบ้าน เมื่อก่อนชาวบ้านที่ไม่ค่อยความสนใจเรื่องธรรมชาติเท่าที่ควร เพราะ
ชาวบ้าน ก็ต้องอาเลี้ยงชีพ หรือก็เข้าเมืองหลวงเพื่อหางานทำ โดยมองข้างเรื่องทุนทรัพย์ที่เกิดจาก
ธรรมชาติ ถ้าหากสามารถดูธรรมชาติให้คืนกลับมาอุดมสมบูรณ์ หรือสร้างที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ แต่
ก็มีการดูแล ปลูกเพิ่มเติม หรือทดแทนป่าที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ และเน้นให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของ
ป่าไม้ที่ชาวบ้านอาศัยสร้างบ้านเรือน เมื่ออาตมาได้รับนิมนต์ไปบิณฑบาตที่กรุงเทพฯ เมื่อบิณฑบาต
เสร็จก็นำของกลับมาแจกให้กับชาวบ้าน มีมาม่า ปลากระป๋อง ข้าวสาร อาหารแห้งให้กับชาวบ้าน โดย

ที่ไม่มีใครเคยทำมาก่อน ชาวบ้านจึงเริ่มหันกลับมาช่วยวัด โดยช่วยกันปลูกป่า หัวใจจริง ๆ แล้ว คือ ต้องการสอนให้ชาวบ้านรู้จักรักษาไม้ หรือให้ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติให้ได้ จึงได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเพราะทางวัดเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้าน เมื่อวัดมีกิจกรรมใดๆ ชาวบ้านยินดีให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง

๕.๑.๒ แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเข้าใจพระทัยอย่างลึกซึ้งถึงวิถีแห่งธรรมชาติ โดยที่ได้พระราชทานแนวคิดที่ว่าบางครั้งป่าไม้ก็เจริญเติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติขอเพียงอย่าเข้าไปรบกวนและทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากปล่อยไว้ตามสภาพธรรมชาติชั่วระยะเวลาหนึ่งป่าไม้ก็จะขึ้นสมบูรณ์เอง นอกจากต้นไม้ที่ปลูกไว้จะตายโดยไม่ได้ประโยชน์แล้วยังทำลายสภาพแวดล้อมอีกด้วย แนวความคิดที่ลึกซึ้งนี้ จึงเป็นที่มาของคำว่า "ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก" ซึ่งเป็นที่ยึดถือกันในหมู่ผู้รู้ทั่วไป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกที่พึ่งพิงต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่พึ่งพิงเหล่านี้ ดังนี้

๑. ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยความสะดวกประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิด ธาตุน้ำ มีเพียง พอแก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียง ธาตุไฟ มีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่า ธาตุลมอากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลา มีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่เวาตภัย

๒. ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมา ยังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์ อำนวยความสะดวกสุขขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์

๓. ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุ

๔. ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลก

กฎธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่น ๆ แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา

๕.๑.๓ ด้านการบูรณาการฟื้นฟูของป่าไม้

การฟื้นฟูเชิงบูรณาการอันดับแรก ชี้แจงความเข้าใจการฟื้นฟูป่า จะได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง ถ้าหากปล่อยให้ป่าเสื่อมโทรม ไม่มีการฟื้นฟูต้องทำความเข้าใจกับชุมชนว่าจะจัดรูปแบบการฟื้นฟูอย่างไรดี โดยเฉพาะระบบนิเวศป่าไม้ ยึดหลักการว่า คน ป่า และสรรพสิ่งต่างเป็นองค์ ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศทั้งสิ้น จึงต้องมีการฟื้นฟูป่าไม้วัดใช้ประโยชน์และเกื้อกูลต่อการอยู่รอดของคน สิ่งมีชีวิต และการอยู่รอดของป่า ใช้วัดเป็นแหล่งรวมกิจกรรมที่ชุมชนจะต้องมาเรียนรู้กิจกรรมด้วยกัน ดังนี้ ๑) โครงการสำรวจพื้นที่ป่า จัดหมวดหมู่ต้นไม้ และเตรียมเอกสารหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการชุมชนด้วย ๒) การพัฒนากระบวนการจัดการป่าไม้โดยชุมชนคิดร่วมกัน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบนิเวศและชุมชน ๓) ชี้แจงข้อมูล และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ร่วมกัน ๔) พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนเอง เพราะผู้นำมีจะมีบทบาทต่อความสำเร็จ ๕) ส่งเสริมบทบาทเยาวชนและสตรีให้มีบทบาท จะเป็นการปลูกฝังค่านิยมการรักษาป่า ๖) กำหนดแนวเขตและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการบริหารจัดการ เน้นที่ประโยชน์ส่วนรวม ๗) เครือข่ายการจัดการป่าไม้ระหว่างชุมชน ๘) ปลูกป่าและฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้ โดยการประชุมหารือเพื่อเตรียมการร่วมกัน ๙) กำหนดวันและเวลาดำเนินการ ๑๐) ประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมกิจกรรม

ชุมชน จึงต้องเข้าไปช่วยฟื้นฟูพื้นที่ป่าธรรมชาติด้วยการปลูกไม้เสริมร่วมกับวัด โดยพระเป็นผู้นำชุมชนเข้าสู่ป่า เมื่อมีการฟื้นฟูแล้ว ก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนา เฉพาะต้นไม้ใหญ่จำพวกไม้ประดู่ ไม้สัก ไม้มะค่าโมง และยางแดง ก็จะทำพิธีกรรม เช่น ทำพิธีบวงสรวงห่มผ้าเหลืองให้เทวดารักษา หรือให้ผีนางไม้เป็นผู้รักษา ซึ่งต้นไม้เหล่านี้ก็จะให้ร่มเงา ช่วยยึดเกาะหน้าดินได้ดี ยังเป็นไม้ที่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านหรือประชาชนในละแวกนั้นด้วย

๕.๒ การใช้ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

ประเทศไทยเรานับถือศาสนาพุทธ จึงมีการนำภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาหรือพุทธศาสตร์ ก็นำมาเข้าใช้กับหลักสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไรให้เกิดความสุข ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติมักเกิดได้น้อยมาก แต่มักเกิดจากฝีมือมนุษย์ด้วยกันเองเพราะเป็นความต้องการของมนุษย์ เพราะมนุษย์บุกเข้าไปทำมาหากิน พอเกิดภัยธรรมชาติ ก็เกิดความเสียหายตามมา ผู้ที่ได้รับผลโดยตรง คือ มนุษย์จะได้รับผลกระทบโดยตรง

๕.๒.๑ การส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชน

๑. การประชาสัมพันธ์ทางวิทยุชุมชน เผยแพร่ข้อมูลให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่อง การศึกษาการศึกษาป่าไม้ตามกระบวนการต่าง ๆ หรือจากประสบการณ์ที่ผ่านมาให้เกิดความสมดุล ของระบบนิเวศส่งเสริมการมีส่วนร่วม ส่งเสริมศักยภาพและจิตสำนึกเป็นเครื่องมือสำคัญในการ ตัดสินใจเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน สนับสนุนการ ใช้ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชนตามลักษณะของระบบนิเวศในการฟื้นฟูเพื่ออนุรักษ์ป่า โดย จัดทำฐานข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อชุมชนที่เกี่ยวข้อง กำหนดมาตรการให้คนอยู่ร่วมกับป่า และทำ กิจกรรมสนับสนุนการฟื้นฟูรักษาระบบนิเวศให้เกิด ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

๒. การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้หลัก เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ มีการจัดองค์ความรู้สร้างภูมิคุ้มกันพัฒนาระบบฐานข้อมูล ระดับชาติ สนับสนุนปราชญ์ชาวบ้านในการสืบทอดองค์ความรู้ คุ้มครองสิทธิชุมชน อนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร สุขภาพท้องถิ่น พัฒนา ชีตความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

๓. ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของป่าไม้ให้คงความยั่งยืน ก็ต้องมองไปที่ รายได้ของชาวบ้านว่าจะทำอย่างไรให้มีรายได้ ปัญหาอยู่ปากท้อง ถ้าคนมีรายได้ ก็ไม่คิดที่จะบุกรุกป่า แต่ตรงกันข้ามพร้อมจะรักษาป่า โดยอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นสวนรวมให้เกิดเป็นป่าเศรษฐกิจ เพื่อให้ การรักษาป่าไม้เป็นรากฐานการผลิตและบริการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจของชาวบ้าน เพื่อ ตอบสนองความต้องการของ โดยประชาชนมีส่วนร่วม จึงได้จัดทำระบบมาตรฐาน เพื่อให้สวนป่ามี การจัดการที่ยั่งยืนครบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

๕.๒.๒ การแก้ปัญหาจากผลกระทบภัยธรรมชาติเพื่อการรักษาป่าไม้

ปัญหาของประเทศไทย เป็นมาช้านาน เมื่อถึงฤดูแล้งก็จะมีภัยธรรมชาติ ไฟป่า หรือส่วน หนึ่งเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์มากกว่าจะเกิดขึ้นจากธรรมชาติ เพราะมนุษย์ต้องการผลประโยชน์จาก ธรรมชาติ ก็วางแผนจัดการให้เกิดไฟป่าได้จากการสำรวจพื้นที่แล้วไฟป่าเกิดขึ้นเองน้อยมาก จัดการเพื่อ ป้องกันผล ควรจะมีแผนที่แน่นอน โดยกำหนดแผนระยะสั้น และแผนระยะยาว โดยเน้นให้มีการ ประสานกันระหว่างทรัพยากรป่า ชาวบ้านและชุมชนอื่นให้เข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้

๑. ส่งเสริมบทบาททางวัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ตลอดถึงหน่วยงาน ราชการต่าง ๆ และภาคเอกชนให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการและพัฒนาป้องกันภัยจากธรรมชาติ หรือ ไฟป่าไม่มีเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนเอง

๒. ปรับปรุงระบบการบริหารงานของหน่วยงาน ปรับเปลี่ยนแปลง หรือบูรณาการให้เข้ากับสถาน การณ์ให้มีคุณภาพ เช่น ทำกันไฟฟ้า ทำที่กักเก็บน้ำเพื่อให้น้ำไหลช้าลง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ และป้องกันน้ำท่วมด้วย

๓. กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ในชุมชน หรือเขตที่วัดเป็นผู้รับผิดชอบให้มีป่าอัตราร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ในประเทศ

๔. พัฒนาพื้นที่ป่าไม้ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และจะจัดการพัฒนาให้อำนวยประโยชน์ทั้งในทางตรง และทางอ้อม

๕. อบรมการใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรเพื่อลดการทำลายพื้นที่ป่าไม้และลดการใช้สารเคมี

๖. กำหนดแนวทางปฏิบัติงานให้ชัดเจน และการแก้ปัญหาการทำลายป่าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย ภัยจากไฟฟ้า การทำลายป่าจากชน การรุกรานพื้นที่ป่าจากเชิงเขา มีการปราบปราม และการลงโทษผู้กระทำผิด ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอิทธิพล และผู้กระทำผิดไว้เป็นหลักในการปฏิบัติงานของหน่วยราชการและภาคเอกชน

๕.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของสังคมไทยนั้น มี ๓ ลักษณะ คือ ๑) องค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ที่เป็นไปตามแนวคิดทางพุทธศาสนา มีแหล่งที่มาสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ๒) องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะตำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรมที่วาดด้วยตำนานทางพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของท้องถิ่น ๓) องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ผสมผสาน ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรม ที่ผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกันเรียกว่าภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาตามประเด็น ดังนี้

๕.๓.๑ พุทธธรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้

การดูแลรักษาป่าของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่กระทำอยู่ปัจจุบันนี้ ทำด้วยความเสียสละจริง ๆ แต่ทางหน่วยงานราชการ หรือภาครัฐบาลไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร อยากให้ภาครัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ หรือไม่ก็ควรมีการยกย่องให้เป็นแบบอย่างแก่สังคมบ้าง ปัจจุบันมีพลังมวลชนเท่านั้นที่กระทำเพื่อรักษาพื้นที่ป่าไว้เป็นแหล่งสร้างรายได้ และรักษาไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต และอยากให้ทางการบ้านเมือง เห็นว่าพระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นของคู่กันเมืองไทย เป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมายาวนาน และพระสงฆ์กับป่าเป็นของคู่กันพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ก็ต้องเป็นผู้นำพร้อมผู้นำชุมชน มีการอบรมก่อนจะโครงการฟื้นฟูป่า มีเชิญผู้เชี่ยวชาญมา

ให้การอบรม จัดหมวดหมู่พันธุ์ไม้ ช่วยปลูกป่าฟื้นฟูป่า แม้กระทั่งในวัดที่พระสงฆ์จำวัด ก็ยังไม่มี การทำถาวรวัตถุอะไรมากมายเกินความจำเป็น จะสร้างเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น โดยเว้นจากการนำไม้มาสร้าง เพราะจะเป็นสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าไม่เช่นกัน

เมื่อพระสงฆ์เป็นจุดศูนย์กลางแล้ว ทำอย่างไรจึงจะให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญธรรมชาติที่ ต้องช่วยกันรักษาไว้ พระก็ต้องใช้กลยุทธ์โดยประยุกต์คำสอนทางพระพุทธศาสนาสั่งสอนชาวบ้านให้ซึม ซึ่รับเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ เพราะการใช้คำสอนทางพระพุทธศาสนาจะผล มากกว่าวิธีการอื่น ๆ เพราะเรื่องความเชื่อของชาวพุทธเป็นฐานานุคติอยู่แล้ว มีความศรัทธาในพระสงฆ์ เป็นหลัก ก็ไม่ยากที่จะใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยใช้เป็นกลยุทธ์จากการแนะนำของ เจ้าหน้าทีกรมป่าไม้แนะนำให้เราใช้ยุทธวิธี ไม่เบียดเบียนชาวบ้าน ไม่ใช้นิติศาสตร์กฎหมาย แต่ใช้นิติรัฐ ความเข้าใจความเมตตา เจรจากุ้ยกับชาวบ้าน โดยสันติวิธี โดยใช้หลักของพระพุทธเจ้า ไม่เบียดเบียนซึ่ง และกัน แต่ให้รู้จักดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยเมตตาธรรม ชาวบ้านก็เข้าถึงแก่น แท้ข้อปฏิบัติ ไม่คิดเบียดเบียน แต่คิดแต่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กับการอนุรักษ์ธรรมชาติป่า ก็สำเร็จ ตามเป้าหมายของชุมชนและชุมชนยังได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ด้วย

๕.๓.๒ หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่า

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมุมมองของพระพุทธศาสนา สามารถที่จะบูรณาการ โดยยึด หลักการบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ กำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์ได้ ตระหนักเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องการ เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลักศีล ๕ หลักอริยสัจ ๔ พรหมวิหาร ๔ อิทัปปัตตจิตตา สังคหัตถุ

โดยนำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาให้การอบรม สั่งสอนแก่ชาวบ้านตามเทศกาลต่าง ๆ ที่มี โอกาส ส่งเสริมเรื่องการดูแลป่าของชุมชน และจะมีการอบรมสัมมนาให้ความรู้ต่าง ๆ การส่งเสริม ปลูกป่าไม้ใช้ปลูกแค้อยู่ในป่า ยังมีการส่งเสริมเรื่องยาสมุนไพร โดยใช้ป่าให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้าน และสร้างรายได้จากป่า ก็จะลดการบุกรุกทำลายป่าลงได้ และจะช่วยกันรักษาให้เป็นมรดกตกทอด เหมือนเป็นสมบัติให้อนุชนรุ่นหลังให้สำนึกถึงคุณค่าของป่า เน้นที่หลักคำสอน ป่าก็มีจิตใจ มีชีวิต เมื่อรักษาดูแลดี ป่าก็ให้ผลประโยชน์ตอบแทนด้วยความร่มรื่น เป็นที่พักพิงอาศัยและเป็นแหล่ง ธรรมชาติที่มีพืชพันธุ์อาหาร สามารถเก็บไปบริโภคหรือจำหน่ายได้ แต่ถ้าไม่รักษา แต่ทำลาย หรือเก็บ แต่ผลประโยชน์จากป่าอย่างเดียว ธรรมชาติก็ตอบแทนด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ จากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า เป็นต้น

เมื่อเกิดผลกระทบจากภัยธรรมชาติพระอาจารย์มีวิธีแก้อย่างไรเช่นน้ำ ลม พายุ ที่ตรงนี้ ไม่ได้อยู่ในโซนที่จะเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ การเกิดขึ้นของธรรมชาติเราไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นแต่

มันก็ต้องเกิดขึ้นทุก ๆ ที่แต่เกิดขึ้นแล้วเราก็ต้องมีสติในหลักพื้นฐานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ เราใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาอย่างไร จะแก้ปัญหานั้นได้ แต่ถ้าจะป้องกัน ก็ไม่รู้จะไปป้องกันอย่างไร เพราะว่ามันเป็นเรื่องของในอนาคตเป็นเรื่องธรรมชาติในบางอย่างเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น โดยที่ไม่คาดคิด

๕.๓.๓ กระบวนการประยุกต์อนุรักษ์และรักษาป่าไม้

กระบวนการอนุรักษ์ป่า ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก สำหรับปัจจุบันนี้ เนื่องจากป่าถูกบุกรุกมาก และความต้องการที่อยู่อาศัย จึงทำให้ประชาชนไม่สนใจเรื่องรุกป่าไม้คิดเพียงแค่ว่า จะทำอย่างไรจึงจะมีที่ทำกินเป็นของตัวเอง และใช้ประโยชน์จากป่าก่อน โดยการให้ชาวบ้านมาเป็นตัวแทน หรือเป็นผู้นำ ถ้าหากดึงเอาชาวบ้านมาร่วมด้วย ก็จะสามารถสร้างกระบวนการได้และยังเกิดยั่งยืนได้ ดังนี้

๑. การรักษาสິงแวดล้อมโดยคำนึงถึง การอนุรักษ์ทรัพยากร
๒. การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ก็ต้องมีแผนการใช้งาน โดยเน้นไปที่ประสิทธิภาพ และให้เกิดคุณค่ามากที่สุด
๓. ส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้หลักธรรมเป็นเครื่องบรรเทาจิตใจ ไม่ให้เกิดความโลภมากจนเกินความจำเป็น

๕.๓.๔ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้

การแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ควรเน้นไปที่รายได้ของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีราย สามารถอยู่ได้ด้วยฐานะที่มั่นคง มีรายได้เป็นของตนเอง และการสอนให้ชาวบ้านรักษาป่านั้น ควรใช้หลักทางสายกลาง ทำความเข้าใจกับให้ชาวบ้านให้เห็นประโยชน์ของป่า และได้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านก็จะรักป่าและช่วยกันดูแลป่า และยังสามารถชักชวนชาวบ้านช่วยกันปลูกป่าให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถ้าหากสามารถสร้างรายได้กับชาวบ้านได้ก็เท่ากับการแก้ปัญหาการบุกรุกป่าไม้

ปัจจุบันที่ไม่สามารถแก้ปัญหาการบุกรุกป่าได้ เพราะไม่สามารถแก้ปัญหารายได้ของชาว จะทำอย่างไรจึงจะให้ชาวบ้านมีรายได้เป็นของตนเอง โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลป่าไม้ หรือธรรมชาติต้นน้ำลำธาร ซึ่งบ่อเกิดของรายได้ในป่า ต้องบูรณาการหลักคำสอนเรื่องศีล ๕ หลักของความเมตตา รู้จักให้ หรือความไม่แน่นอน เปรียบเทียบให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้ ก็เหมือนคน มีชีวิตจิตใจ จึงควรร่วมกันฟื้นฟูให้เกิดความรักของชีวิต และขึ้นป้ายว่าเขตอภัยทานคุ้มครองสัตว์ป่า เวลาทีมงานหรือกิจกรรมโครงการเกี่ยวกับการรักษาป่า ก็ได้เชิญบุคลากรกรมป่าไม้กรมอุทยานมาร่วมงานงานด้วย เพื่อให้หน่วยงานทางราชการได้เห็นว่ พระสงฆ์มีบทบาทต่อการรักษาป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ โดยร่วมกับชาวบ้าน

๕.๓.๕ วิธีและกระบวนการในการจัดการป่าหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สำคัญทั้งที่เกิดโดยธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความพอใจในการนำไปใช้อย่างเหมาะสม และให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้ต้องเป็นการดำเนินการอย่างมีระบบและเป็นขั้นตอนตามกระบวนการให้มีประสิทธิภาพสูง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบธรรมชาติ โดยดำเนินการดังนี้

๑. **ให้ความสำคัญของการจัดการป่า** วิเคราะห์การประเมินผล และการปฏิบัติโดยสามารถพยากรณ์สภาพปัญหาและวางแผนแก้ไขปัญหาก่อนการลงมือปฏิบัติดำเนินโครงการพัฒนาโดยไม่สร้างปัญหา เพราะจะส่งผลกระทบต่อระบบป่า ทั้งนี้สามารถคาดคะเนทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับต้นทุนทางธรรมชาติ

๒. หลักการและวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมตามกระบวนการ^๑

๑) มุ่งการใช้ทรัพยากรให้ยั่งยืนยาวนาน และมีการปลูกทดแทนทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์ทำให้เสื่อมโทรม

๒) ลดการใช้ทรัพยากร แต่ให้เพิ่มจำนวนทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจำนวนที่มีอยู่

๓) รู้จักการหมุนเวียนทรัพยากรนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) หรือเลือกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มากที่สุด

๔) ควบคุมของเสียและมลพิษที่เกิดขึ้น โดยการแยกขยะ หรือของเสียก่อนนำไปทิ้ง

๕) ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ดี โดยปลูกจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

๓. วางแผนการจัดการยึดหลักก่อนุรักษ์วิทยา ๓ ประการ

๑) มีการวางแผนงานการใช้อย่างสมเหตุสมผล ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามีผลเสียน้อยที่สุด

๒) มีการปรับปรุงซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ หรือสูญหาย

๓) มีนโยบายการใช้งาน เน้นที่การประหยัด และการรักษาและสงวนไว้

^๑ สัมภาษณ์ พระครูบรรพตบุญโญภาส เจ้าอาวาสวัดป่าเขาหินตัด วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๕.๔ อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยและผลมาอภิปรายตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๔.๑ ประเด็นภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม ตั้งบริบทการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เกื้อกูลต่อธรรมชาติและการรักษาธรรมชาติเนื่องจากในครั้งพุทธกาล จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสถานที่สำหรับที่อยู่อาศัย ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและแสดงพระธรรมเทศนา และแสดงพระวินัยแต่ละสิกขาบทพระสูตรที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยตรง แม้ว่าพระวินัยบางสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสมัยปัจจุบัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ได้ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าตลอดระยะเวลา ตั้งแต่พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณและการแสดงพระธรรมเทศนา โดยหลักคำสอนจะเน้นให้พระภิกษุเห็นคุณค่าของธรรมชาติและให้ความสำคัญต้องช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงพระสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้ ๑) ปโลกสูตร ๒) อธรรมิกสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย ๓) เวสสันดรชาดก ๔) ความงามของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชาดก พระสูตรและพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ แสดงให้เห็นความสำคัญของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสั่งให้ดูแลรักษาป่าและห้ามตัดไม้ทำลาย และยังเน้นให้ประโยชน์ที่เกิดจากการธรรมชาติป่าไม้วัวสอดรับแนวคิด พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^๒ กล่าวว่าพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้วและถ้าได้ศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตนและคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลกับธรรมชาติมาโดยตลอดความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของพระพุทธศาสนาและธรรมชาตินั้น เริ่มขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชากุมารมาเลยทีเดียว พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนถึงวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ เริ่มตั้งแต่พระองค์ประสูติในลุมพินีสถาน ซึ่งเป็นอุทยานที่ร่มรื่นไปด้วยต้นไม้และธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงเจริญพระชนมายุขึ้นมาโดยลำดับ ก็มีพระราชอัธยาศัยที่เปี่ยมไปด้วยความรักความเข้าใจธรรมชาติ เช่น ทรงมีพระทัยเมตตาต่อสัตว์และสนใจกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติตลอดมา และเมื่อผ่านประสบการณ์แห่งชีวิตมาจนได้ข้อสรุปว่า ความสุขทางโลกที่พระองค์ได้รับอยู่นั้น มิใช่ความสุขที่แท้จริง จึงตัดสินใจออกบวชบรรพชา ก็ทรงมุ่งหน้า

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), วิถีชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนหนังสือประเพณีปัญญา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552)

สู่สถานที่ที่สงบร่มรื่นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำอโนมา ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติที่สมบูรณ์หลังจากนั้น ก็แสวงหาสถานที่บำเพ็ญความเพียรทางจิต พระองค์ทรงเลือกสถานที่อันร่มรื่นและสงบเย็นของตำบล อรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จนในที่สุดก็ได้ตรัสรู้ ณ สถานที่นี้เอง

๕.๔.๒ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

การกระทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดในภาคปฏิบัติ ของการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้ เกิดความเหมาะสมกับบริบท สภาพแวดล้อม และสิ่งที่เกี่ยวข้อง ที่เป็นอยู่ ที่เฉพาะเจาะจงในขณะ ดำเนินการอย่างกลมกลืน และมีประสิทธิภาพสูง และมีองค์ประกอบสามารถที่นำมาประยุกต์ โดย งานที่จะดำเนินการ พร้อมกำหนดเวลา เป้าหมายของงานที่จะดำเนินการ ความรู้ในวิทยาการหลัก ของงานที่จะดำเนินการ ความรู้ในบริบท สภาพแวดล้อม และสิ่งที่เกี่ยวข้อง ที่เป็นอยู่ในขณะ ดำเนินการในการประยุกต์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สู่การปฏิบัติในแต่ละบริบท ในแต่ละสภาวะ แวดล้อม และในแต่ละสิ่งที่เกี่ยวข้องที่เป็นอยู่ ในขณะดำเนินการ อย่างสร้างสรรค์ เช่น องค์ความรู้ และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของสังคมไทยนั้น มี ๓ ลักษณะ คือ ๑) องค์ ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ที่เป็นไปตามแนวคิดทางพุทธศาสนา มีแหล่งที่มาสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและ อรรถกถา ๒) องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะตำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรมที่ว่า ด้วยตำนานทางพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของท้องถิ่น ๓) องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ ผสมผสาน ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรม ที่ผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อ ในท้องถิ่นเข้าด้วยกันเรียกว่าภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ในมุมมองของพระพุทธศาสนา สามารถที่ จะประยุกต์โดยยึดหลักการบนพื้นฐานของกฎธรรมชาติดำเนินการในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์ได้ตระหนักเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ทำความ เข้าใจเรื่องของการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลักศีล ๕ หลักอริยสัจ ๔ พรหมวิหาร ๔ อิทัปปัจจยตา สังคหัตถุ

โดยนำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาใช้ในการอบรม สอนแก่ชาวบ้านตามเทศกาลต่าง ๆ ที่มี โอกาส ส่งเสริมเรื่องการดูแลป่าของชุมชน และจะมีการอบรมสัมมนาให้ความรู้ต่าง ๆ การส่งเสริม ปลุกป่าไม่ใช่ปลูกแค่อายุในป่า ยังมีการส่งเสริมเรื่องยาสมุนไพร โดยใช้ป่าให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้าน และสร้างรายได้จากป่า ก็จะลดการบุกรุกทำลายป่าลงได้ และจะช่วยกันรักษาให้เป็นมรดกตกทอด เหมือนเป็นสมบัติให้อนุชนรุ่นหลังให้สำนึกถึงคุณค่าของป่า เน้นที่หลักคำสอน ป่าก็มีจิตใจ มีชีวิต เมื่อรักษาดูแลดี ป่าก็ให้ผลประโยชน์ตอบแทนด้วยความร่มรื่น หรือเก็บแต่ผลประโยชน์จากป่าอย่าง เดียว ธรรมชาติก็ตอบแทนด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ จากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่าหรือการครอง ที่ดินของชาว บางครั้งก็ต้องใช้กฎหมาย และกฎของสังคมเพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติตาม โดยไม่ทำลาย พื้นป่าธรรมชาติ สอดรับแนวคิด ประเพณีดี ศิริคุณลักษณะ ขนินดา สังขพิทักษ์ การถือครองที่ดินและ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย : การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชนหรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน^๓ ศึกษาการถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ โดยจำกัดพื้นที่ไว้ที่ภาคเหนือโดยทั่วไป โดยศึกษาลักษณะแห่งสิทธิในการถือครองทั้งที่เป็นปัจเจกชนและสิทธิชุมชน

ในบางครั้งการใช้แต่กฎหมายเพียงลำพัง ก็ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ถ้าขาดความร่วมมือจากชาวบ้านผู้อาศัยในพื้นที่ป่าและวัดด้วย รวมทั้งจารีตประเพณีของชาวบ้านด้วย บรูณาการรูปแบบการรักษาศาสนาให้เข้าวิถีชีวิตของชาวบ้าน สอดรับกับแนว **โพลีรัฐ พาณิซย์กุล**, โครงการศึกษาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: กฎหมายและประเพณีท้องถิ่น^๔ ศึกษากฎหมายและจารีตประเพณี ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีมาช้านานในชุมชนต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนที่ใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยจารีตประเพณีเหล่านี้มีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเป็นอยู่ของชุมชน

๕.๔.๓ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาหรือพุทธศาสตร์ ก็นำมาเข้าใช้กับหลักสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไรให้เกิดความสุข เพื่อสร้างความสันติสุขให้ชาวบ้านและวัด และเป็นลดภัยธรรมชาติ ที่เกิดจากความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ หรือเกิดจากฝีมือมนุษย์ เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด จึงแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติ พอเกิดภัยธรรมชาติ ก็เกิดความเสียหายตามมา ผู้ที่ได้รับผลโดยตรง คือ มนุษย์จะได้รับผลกระทบโดยตรง ดังนั้นการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเพื่อรักษาธรรม อาจจะใช้หลายรูปแบบด้วย ทั้งการส่งเสริมให้**ความรู้ภาคประชาชน เน้นการเผยแพร่ข้อมูล**ให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่องการศึกษาการศึกษาป่าไม้ตามกระบวนการต่าง ๆ หรือจากประสบการณ์ที่ผ่านมาให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศส่งเสริมการมีส่วนร่วมส่งเสริมศักยภาพและจิตสำนึกเป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดสินใจเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของชุมชนตามลักษณะของระบบนิเวศในการฟื้นฟูเพื่ออนุรักษ์ป่า โดยจัดทำฐานข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อชุมชนที่

^๓ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์ ชนิตา สังขพิทักษ์, การถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย: การควบคุมของรัฐ การจัดการชุมชน หรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน: รายงานฉบับสมบูรณ์, (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน คณะเศรษฐศาสตร์ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์, 2546).

^๔โพลีรัฐ พาณิซย์กุล, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย : กฎหมายกับประเพณีท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สกว., ๒๕๔๑).

เกี่ยวข้อง กำหนดมาตรการให้คนอยู่ร่วมกับป่า และทำกิจกรรมสนับสนุนการฟื้นฟูรักษาระบบนิเวศ ทำให้เกิด ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ โดยหลักหลักศีล ๕ ให้ชาวบ้านได้สมาทานศีล ๕ ไม่ก้าวล่วงธรรมชาติให้รักษาธรรมชาติเหมือนกับการรักษาชีวิตตนเอง ทำพิธีปลูกป่า บวชป่า ทำเครื่องหมาย ประยุกต์พิธีกรรมต่างๆ เข้ากับความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ ก็จะสามารถดำเนินการได้ให้ เกิดการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางสำคัญ มีการจัดองค์ความรู้สร้างภูมิคุ้มกันพัฒนาระบบฐานข้อมูลระดับชาติ สนับสนุน ประชาชนชาวบ้านในการสืบทอดองค์ความรู้ อนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ ในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร สุขภาพท้องถิ่น พัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจาก ทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เน้นหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ สาเหตุเกิดทุกข์ ประสบ ปัญหาเรื่องฝนแล้ง ภัยธรรมชาติ หรืออุทกภัยต่าง ๆ ที่พวกเขาประสบอยู่ในขณะสาเหตุเกิดขึ้นจากอะไร ต้องค้นหาสาเหตุและเข้าไปช่วยกันแก้ปัญหา คือ ลดความอยากของมนุษย์ลง โดยไม่บุกรุกป่าสงวน หรือทำลายธรรมชาติ ถ้ายังไม่สามารถลดความอยากลงได้ ยังหลงมัวเมายึดติดกับสังคัมบริโภคนิยม ก็ จะเป็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ความไม่แน่นอนหรือการคงอยู่ธรรมชาติ ก็เปลี่ยนแปลงไปธรรมดา สอด รับหลักอภิปัจจยตา แปลว่า เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น ซึ่งมีความหมายว่า เพราะสิ่ง นี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี, เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ จึงดับไป ย่อได้ความว่า คือส่วนที่เป็นเหตุมี ส่วนที่เป็นผลก็จะมี เมื่อส่วนที่เหตุดับไป ส่วนที่เป็นผลก็ ดับไป เรียกว่ากฎของธรรมชาติ ความจริงของธรรมชาติ มีอำนาจของสูงสุดของธรรมชาติ เรียกว่ากฎอ ภิปัจจยตา ใช้กับทุกสิ่งทั้งนามธรรม และรูปธรรม ส่วนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของป่าไม้ให้คง ความยั่งยืน ก็ต้องมองไปที่รายได้ของชาวบ้านว่าจะทำอย่างไรให้มีรายได้ โดยอนุรักษ์และพัฒนาให้ เป็นส่วนรวมให้เกิดเป็นป่าเศรษฐกิจตอบสนองความต้องการประชาชนมีส่วนร่วม จึงได้จัดทำระบบ มาตรฐาน เพื่อให้สวนป่ามีการจัดการที่ยั่งยืนครบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้อง หลักสังคหวัตถุ ๑. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆตนเพื่อประโยชน์แก่ บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สิ่งของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไป แล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ ๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูด ด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่ เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้าง มนุษย์สัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้ ๓. อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพาดในสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ๔. สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย สอดรับแนว

พระครูพิพิธธรรม, ดร. ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิอีกเมืองน่าน

ผลการวิจัยพบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องป่าล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่เราควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งศีลจะช่วยระมัดระวังควบคุมผู้ที่ฝ่าฝืน ปลุกจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา แนวทางอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิอีกเมืองน่าน ใช้หลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้แบบพอเพียง^๔และ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดน่าน และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่า ด้วยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิง เอกสาร ใช้ข้อมูลปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราวิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ซึ่งมีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จัดประชุมกลุ่ม เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้ จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิอีกเมืองน่าน ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ผลการวิจัยพบว่า

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าในพระพุทธศาสนาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ เช่นบริโศก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเหมาะ ไม่มากเกินไปเกินพอดีซึ่งปัจจุบันนี้ ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภค ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไปที่ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้น ความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ป่าไม้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิต เท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ มีทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ตัดทวงหาผลประโยชน์ จากทรัพยากรป่าไม้ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนามนุษย์ ก็จะสามารถลดวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้

^๔ พระครูพิพิธธรรม, ดร., “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิอีกเมืองน่าน”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒, ๒๕๔๙, หน้า ๓๐-๓๑.

การอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม คือ การปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ มากที่สุด เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์สดใสตามธรรมชาติชีวิตมนุษย์และ สิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยการใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการฝึกความเข้าใจและเห็นใจต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่อยู่รอบตัวเราทั้งสิ่งที่มี ชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะถูกดูแลและเอาใจใส่จากมนุษย์ได้อย่างประสิทธิภาพและส่งผลต่อความ เจริญและความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบยั่งยืน ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยคำ สอนพระพุทธศาสนาจากการศึกษาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเบื้องต้นมีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชน ด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกตึกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และ วาจา ซึ่งศีลสังวรนี้จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกัน ระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกตึกา ร่วมกัน และเสริมสร้างปัญญา ให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ การควบคุมพฤติกรรม ปลุกจิตสำนึก และสร้าง ภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

หลักธรรมที่ควรปฏิบัติอยู่เนืองนิตย์ คือหลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลัก สันโดษ และความกตัญญูทศเวทิต่อทรัพยากรธรรมชาติ มีความรัก เห็นคุณค่าใช้ประโยชน์ แบบพอเพียง ส่วนการแก้ไขปัญหาล้อมให้ครอบคลุมใช้หลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และหลักอหิंपัจยตา การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมใช้หลักธรรมนิยาม ๕ คือ ธรรมนิยาม อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และวิธีป้องกันการท ลายทรัพยากรป่า ไม้และทรัพยากร สิ่งแวดล้อมใช้หลักศีล ๕^๖

๕.๕ ข้อเสนอแนะ

๕.๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ภาครัฐควรเข้ากำกับดูแลและส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน และการอาศัยพื้นที่ป่าจากธรรมชาติเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยสร้างเป็นองค์กรเครือข่ายระหว่างภาครัฐ วัด และชุมชน

๒. ภาครัฐ ควรส่งบุคลากรลงพื้นที่ให้การอบรมแก่ชุมชน ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ การดูแลรักษาป่าธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน

^๖พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. และคณะ, “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา เถรวาท”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ พุทธชินราช, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรดำเนินการการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีการปฏิบัติการ กระบวนการพัฒนา ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จากการปฏิบัติภาคสนามเพื่อแก้ไขปัญหา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

(๑) หนังสือ :

กรมพัฒนาชุมชน. คู่มือนักพัฒนา เรื่อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพมหานคร : บางกอกบล๊อค, ๒๕๔๗.

กาญจนา แก้วเทพ. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕.

_____ . การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน . กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓.

กิตติชัย รัตนะ. การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การคิดเชิงประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชัดเชสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา.
กรุงเทพมหานคร : ชัดเชสมิเดีย, ๒๕๔๓.

เกษม จันทรแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

_____ . การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖.

_____ . เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม. โครงการสหวิทยาการบัณฑิตศึกษา สาขาวิทยาศาสตร์
สิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

แก้ว ชิตตะขบ. รวมวิชาธรรมศึกษาขั้นตรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐.

ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. เครือข่ายทางสังคม (Social Network). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๔๙.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาใน
ภาคเหนือ” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓.

_____ . การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ :
สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์. ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ณัฐพร วัจวิญญู. กระบวนทัศน์สุขภาพและนิเวศวิทยาแนวลึก. กรุงเทพมหานคร : สถาบันขวัญเมือง , ๒๕๔๖.

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๓.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

นาท ตันตวิรุฬห์ และพูลทรัพย์ สมุทรสาคร. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการบริหารทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ประเวศ วะสี. ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน ปัญหาด้านวิกฤตสู่ทางรอด. กรุงเทพมหานคร : หมู่บ้าน, ๒๕๓๓.

_____. ธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮาส์จำกัด, ๒๕๔๗.

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปญโญ. การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร : จรัสสินท วงศ์การพิมพ์, ๒๕๖๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). วิถีชุมชน. กรุงเทพมหานคร : กองทุนหนังสือประเทืองปัญญา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.

_____. คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๔๓.

_____. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๔๒.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระเมธีธรรมาภรณ์. ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรีนติ้ง แมส โปรดักส์. ๒๕๕๑.

พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีนี บุญชะลิกษ์. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน**
สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 ๒๕๔๖.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. **กตिका เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษา สิ่งแวดล้อม.**
 กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘.

ยุทธนา พุนเกิดมะเริง. **พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. นครราชสีมา: มิตรภาพ
 การพิมพ์, ๒๕๖๑.

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย ในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๒๕๕๔). กรุงเทพฯ :
 สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

วิฑูรย์ ปัญญากุล. **การพัฒนาต้องมาจากประชาชน.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,
 ๒๕๓๕.

สมยศ พุ่มหว่า. **สังคมชนบทกับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า.** กรุงเทพมหานคร : บริษัททวิทัศน์การ
 พิมพ์, ๒๕๕๐.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น.** กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา
 การพิมพ์, ๒๕๓๓.

เสน่ห์ จามริก. **บทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา.** สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน
 มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.

เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้า ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ :
 เทียนวรรณ, ๒๕๒๙.

_____. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมู่บ้าน
 อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖.

_____. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : รากฐานการพัฒนา.** ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท
 เล่ม ๑, ๒๕๓๖.

สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น. **องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนา**
สังคม, กรุงเทพมหานคร : บริษัท แพลน พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๔๐.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๔.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ไสว มาลาทอง, **คู่มือการดำเนินงานเสริมสร้างศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน**. กรุงเทพฯ : ชุมชน

สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

โสภารัตน์ จารุสมบัติ. **นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :

โครงการตำราและสิ่งพิมพ์. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

อาภรณ์ ภูวิทย์พันธุ์. **Competency Based HRM/HRD**. กรุงเทพมหานคร : เอชอาร์ เซ็นเตอร์

จำกัด, ๒๕๕๐.

(๒) บทความในวารสาร

เจริญ ภัสระ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ”. **วารสารสมาคมรัฐประศาสน**

ศาสตร์แห่งประเทศไทย. ๑๒. พฤษภาคม ๒๕๔๐.

(๓) รายงานวิจัย/วิทยานิพนธ์

เกษม จันทร์แก้ว. **รายงานสรุปผลการศึกษาวิจัย ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๐)** โครงการศึกษาวิจัย

และพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแหลมผักเบี้ย

อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

๒๕๔๑.

กาญจนา คุ่มทรัพย์. “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัด

อุบลราชธานี”. **รายงานการวิจัย**. คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

๒๕๑๕.

จิรศักดิ์สีหวัฒน์ “บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าของจังหวัดนครราชสีมา : ศึกษาเฉพาะกรณี

พระเทพสีมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**

สาขาวิชาพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ”, **รายงาน**

การศึกษา. (นนทบุรี: มูลนิธิเอเชีย สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒).

ธวัชชัย เพ็งพิณี. “คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๒.

บัญญัติ โยธะกา. การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกชุมชนในเขตเทศบาลเมือง ท่า

ใหม่ อำเภอกำแพง จังหวัดจันทบุรี. **วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม)**,

(สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ : คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๖),

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. “การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร”. **ประมวลสาระชุดวิชาการวิจัยเพื่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรหน่วยที่ ๙**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ ออบุ่น, สหทยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี, “รายงานการวิจัยกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา”. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๓.
- ประพิณวดี ศิริสกุลลักษณ์ ชนิดา สังขพิทักษ์. การถือครองที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย: การควบคุมของรัฐ การจัดการ ชุมชน หรือสิทธิในการใช้ของปัจเจกชน: **รายงานฉบับสมบูรณ์**. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน คณะเศรษฐศาสตร์ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์, ๒๕๔๖.
- ประยูร สุยะใจ และคณะ. การบูรณาการหลักการบริหารเชิงพุทธในการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชนในกลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- ผไท วงศ์อนุตรโรจน์. “กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม : กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒.
- พรพนา กว๊วยเจริญ. ระบบสิทธิทรัพยากรสินส่วนรวม : พลวัตการจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืดในกรณีชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง. วพ. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา)**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- พระมหาประกาศิต ฐิตินิธิกร. “กลไกขับเคลื่อนการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบในจังหวัดนครปฐม”. รายงานวิจัย. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- _____. “ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน”. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร. พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้ . **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา”. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ไพสิฐ พาณิชย์กุล. **โครงการวิจัยร่วม “ พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย : ภูมิคุ้มกันกับประเพณีท้องถิ่น**. สกว. พ.ศ. ๒๕๔๑, (ร่วมวิจัย).

ภัทรพร สิริกาญจน. (๒๕๕๙). “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคัมภีร์ในการพัฒนาชุมชน”. **งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

มานะ นาคำ. ระบบการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กรชุมชน : กรณีศึกษาป่าตะโกร้างโนนระกา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓.

มานิตย์ จุมปา. **คู่มือศึกษาวิชากฎหมายปกครอง**. บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๔๖.

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

_____. **ทรัพย์สินในทรัพย์สินศาสตร์ : แ่งคิดจากมุมมองทางวัฒนธรรม ใน จากวิกฤติเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม, หนังสือที่ระลึกครบรอบ ๖๐ ปีอาจารย์อัมมาร สยามวาลา ๒๙ พฤษภาคม, ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยืนหยัด ใจสมุทร. คำอธิบาย รวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า.

ลักขณา รอดสาน. “การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง “เรือ สายน้ำ และชีวิตของชาวปทุมธานี”. **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

วิมลลักษณ์ ชูชาติ. “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สอนชัย ผาลิงค์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาฝุ่นละอองในเขตเทศบาลนครหลวงเวียงจันทน์. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม)**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เสถียร ฉันทะ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถี : ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ. เชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.
- สุธาวลัย เสถียรไทย. ชีววิทยาและเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเรื่องสิทธิ (property right) : ความสัมพันธ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน จากวิกฤติเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม, **หนังสือที่ระลึกครบรอบ ๖๐ ปีอาจารย์อัมมาร สยามวาลา, ๒๙ พฤษภาคม, ๒๕๔๒** กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- อนันต์ ชัมภรัตน์. “การพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าบุ่งป่าทามของชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างในเขตจังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี”. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.
- อังกูล สมคะเนย์. สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี. **วิทยานิพนธ์คุุศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๔ ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.
- (๔) สื่อออนไลน์ :**
- ฐานข้อมูลป่าชุมชน , ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.forest.go.th/community_extension/, [๑ มีนาคม ๒๕๖๐].
- รายงานสถานการณ์ป่าไม้ไทย ๒๕๕๘ - ๒๕๕๙, มูลนิธิสืบนาคเสถียร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.seub.or.th/>, [๖ มีนาคม ๒๕๖๐].
- สถานการณ์การลดลงของป่าไม้ไทย, ข่าว PPTV, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.pptvhd36.com/>, [๙ เมษายน ๒๕๕๙].
- สถิติป่าไม้ ๒๕๕๙, ข้อมูลสารสนเทศกรมป่าไม้, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://forestinfo.forest.go.th/>, [๗ เมษายน ๒๕๖๐].
- มูลนิธิสืบนาคเสถียร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา www.facebook.com/SeubNakhasathienFD/, [๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

บรรณานุกรม (ต่อ)

๒. ภาษาอังกฤษ

Brandt, P. A., and Weinert, C. PRQ : Pchychometric update. Unpublicshed manuscript.
Washington D.C. : University of Washington, 1985.

Mitchell, C.J.. **Social network in urban situation**. Manchester : University Press,
1989.

Ostrom Elinor and Edella Schlager . “**The Formatting or Property Rights**” in **Rght to nature** : Ecology, Economic Cultural and Politicals of institutions for Environment. Susan S.Hanna,Carl Folke and Karl Goran Maler editors)Washigton D.C. : 1996.

Popenoe, D., Neighborhood, city and metropolis: An integrated reader in urban sociology, (New Jersey : Prentice-Hall, 1983.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย (สัมภาษณ์)

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gomvut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดุษฎีนิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้านหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงมีนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิจ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

13๓๑ 61

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,

ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๐๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๕๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดุษฎีนิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ บุญยุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา
(APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ จึงใคร่ขอ
ความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อยินยอมให้บันทึกได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิจ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.
ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ บุญยุฒิปรีดา เบอร์โทรติดต่อ ๐๘ ๓๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut @ gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา
(APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอ
ความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

13๙๘-๐๖
[Signature]

ขอแสดงความนับถือ

[Signature]

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกณิฏฐ์ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา เบอร์โทรติดต่อ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นามสกุล/เรียน พงศกร มรรโธจธร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายสุริวัจน์ ปุณยุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้านหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมส่ง/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกณัฐ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,

ติดต่อนิสิต : นายสุริวัจน์ ปุณยุฒิปรีดา เบอร์โทรติดต่อ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gomvut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำคุณน้ิพนธ์

นมัสการ/เรียน พระครูมรพตพุทธโฆษาจารย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา
(APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอ
ความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

14/10/61
พระครูมรพตพุทธโฆษาจารย์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกณฐ์ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.
ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๐๕

ที่ ศธ. ๒๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อยินยอมให้นำนิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

04๐๔๐๒๙
13๖๐๔๑๑๖๒

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนักรฐ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

14 ต.ค. 2561

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.

ติดต่อ : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๕๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดัชนี

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ บุญยุฒิปริตตา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิจ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

พ.ร.ด.ล.อ.น. สุเมธวิท

14 ต.ค. ๖1

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.

ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ บุญยุฒิปริตตา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๕๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๕๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gomvut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตกระทำการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

พระครูพยอมธรรมาภรณ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกณินฐ์ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

15 ต.ค 61

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,

ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรติดต่อน ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบึงนาราง
จังหวัดพิจิตร ๓๖๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๔๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gomiyut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายสุริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

ณัฐวิไลชัย
นาย: สุรณ ปภัสร์
15/10/2561

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิจ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๔๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.

ติดต่อ : นายสุริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๔๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดุษฎีนิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิบริหาร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขออนุมัติโครงการจากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ในชื่อ นิสิต

ขอแสดงความนับถือ

ทศ.ภิกขุ นวกมล
29/10/61

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิตฐ์ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิบริหาร เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๐๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gomymu@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยุตติปริดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์พัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขออนุญาตจากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อินทร์ ภูษิต

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
วัดพุทธอุทยาน (ดอยระแหง)
28/10/61

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.

ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยุตติปริดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๔๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

อนันต์ ธีระนุก
พจนานุกรม
27 ตุลาคม 2561

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิจ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริธา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดุษฎีนิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา หัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา
(APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอ
ความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อยินยอมให้ นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกณัฐ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

๒๘.๙.๒๕๖๑

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๐๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณฺณวิปริต รัศประจักษ์วัฒน์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนฺฐ์ ศรีทอง)

๑๘/๑๐/๖๑

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณฺณวิปริต เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๓๙๙๘ ๘๙๐๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบึงนาราง
จังหวัดพิจิตร ๓๖๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๕๑๔
www.mcu.ac.th. E-mail : gomvut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการเก็บข้อมูลเพื่อทำดุษฎีนิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อยินยอมให้นำนิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ
อ. คานะลัก จ. อุทัยธานี
อ. คานะลัก จ. อุทัยธานี

พระปลัดวิจิตร กุศลสาร (รองศาสตราจารย์ ดร.โกณัฐ ศรีทอง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.
ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๕๙๘ ๘๙๑๕

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๔๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut@gmail.com

๑๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยุตติปริดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่ออนุญาตให้นิสิตได้เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ศธ. ๖๑๐๕.๔/๗๓
ขอแสดงความนับถือ

ดร.อรุณทิพย์วิภากร

ก.ม. ๑๕

๐ ๔๔/๖๑

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๔๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th.
ติดต่อ นิสิต : นายภูริวัจน์ ปุณยุตติปริดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

ภาคผนวก ข.

เครื่องมือการวิจัย (แบบสัมภาษณ์) ๒๐๖

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

โครงการวิจัย

เรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์
นักพัฒนา”

ชุดที่ 1 สัมภาษณ์ “พระสงฆ์และผู้นำชุมชน”

ชื่อ / ฉายา
 อายุ.....ปี , พรรษา.....
 ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.....
 สังกัด.....
 อาเภอ.....จังหวัด.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

แนวคำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนา

1. ก่อนที่ท่านจะเข้ามาจัดการสิ่งแวดล้อมในที่นี้ สภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

1.1 ท่านมีกระบวนการในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง

ท่านใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

1.2 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอะไรบ้างที่ท่านนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.3 ท่านคิดว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ควรทอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.4 แนวคิดในการฟื้นฟูป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมควรทอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.5 ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมและป่าไม้อย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. ทานมีวิธีและกระบวนการในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไร

2.1 ด้านการบูรณาการฟื้นฟูของป่าไม้

2.2 ด้านกระบวนการอนุรักษ์และรักษาป่าไม้

2.3 ด้านกระบวนการส่งเสริมให้ความรู้ภาคประชาชน

2.4 ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของป่าไม้ให้คงสภาพอย่างยั่งยืน

2.5 ด้านกระบวนการแก้ปัญหาจากผลกระทบภัยธรรมชาติเพื่อการรักษาป่าไม้

[illegible]

3. ท่านมีวิธีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไร

[illegible]

ภาคผนวก ค.

หนังสือขอความอนุเคราะห์สนทนากลุ่มเฉพาะ (Discussion)

ที่ ศธ. ๖๑๐๕.๔/ว ๗๓

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ (มือถือ) ๐๙ ๒๕๙๗ ๑๔๑๔
www.mcu.ac.th, E-mail : gommut@gmail.com

๘ ธันวาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

นมัสการ/เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการ จำนวน ๑ ฉบับ
๒. เอกสารประกอบการสนทนากลุ่ม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายภูริวัจน์ บุญยวุฒิบริดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในวันเสาร์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๐๐ น.

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมการ/เรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนกร ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาลังคม

สำนักงานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕, www.mcu.ac.th,
ติดต่อนิสิต : นายภูริวัจน์ บุญยวุฒิบริดา เบอร์โทรศัพท์ ๐๘ ๑๙๙๘ ๘๙๒๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทรศัพท์ (มือถือ) ๐๙-๒๕๙๗-๑๔๑๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔ / ๒๖๒

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

นมัสการ พระเทพปริยัติเมธี,รศ.ดร. รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในวันเสาร์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๐๐ น.

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิต ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทรศัพท์ (มือถือ) ๐๙-๒๕๔๗-๑๔๑๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔ / ๒๖๓

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตได้ใช้สถานที่ในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

นมัสการ พระเทพปริยัติเมธี,รศ.ดร. รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์

ด้วย นายภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๔๐๒๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา (APPLICATION OF BUDDHIST WISDOM FOR ENVIRONMENT MANAGEMENT OF MONK DEVELOPERS)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อบริจาคสถานที่ในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในวันเสาร์ที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

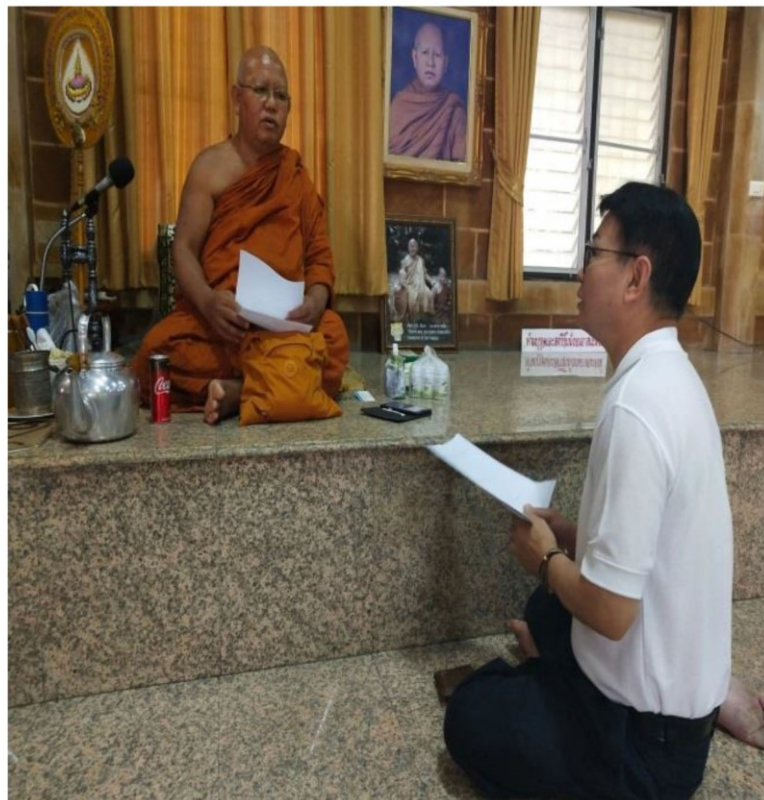
(รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ ศรีทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ภาคผนวก ง.
ภาพประกอบการสัมภาษณ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล	ผศ.ดร. ภูริวัฒน์ ปุณยวุฒิปรีดา Asst.Prof.Dr. PHURIWAT PUNYAWUTPREEDA
สถานที่ติดต่อ	๔๔/๙๒ หมู่ ๘ ซอย ๘ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลบางกระทีก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
หมายเลขโทรศัพท์	๐ ๘๑๙๙ ๘๘๙๒ ๕
E-Mail	phu9555@gmail.com
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานบริษัท S.P.V. ปีโตรเลียม จำกัด อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยตาปี อาจารย์พิเศษวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี ผู้ประสานงานโครงการแลกเปลี่ยนกลาง ผู้พิพากษาศาลสมทบศาลแรงงานกลาง รุ่นที่ ๒๕ อนุกรรมการสอบสวน กกต. คณะที่ ๒๔ อนุกรรมการผู้คุ้มครองผู้บริโภคด้านโฆษณา
ประวัติการศึกษา	- นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคาแหง - นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคาแหง - รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคาแหง - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (สาขาบริหารพัฒนาสังคม) - วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม ด้านการออกแบบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยปทุมธานี - พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์การฝึกอบรม

- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การบริหารงานภาครัฐและกฎหมายมหาชน รุ่น ๗ สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การบริหารเศรษฐกิจสาธารณะ สำหรับนักบริหารระดับสูง สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่น ๓ สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรพัฒนาสัมพันธ์ระดับผู้บริหาร กองบัญชาการกองทัพไทย รุ่น ๒
- หลักสูตรการปฏิบัติการจิตวิทยาระดับนโยบาย รุ่น ๔
- หลักสูตรประกาศนียบัตรธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ ๑
- หลักสูตรพัฒนาสัมพันธ์ระดับผู้บริหาร กองบัญชาการกองทัพอากาศ รุ่น ๙
- หลักสูตร พตส. การพัฒนาการเมืองระดับสูง คณะกรรมการเลือกตั้ง รุ่น ๘
- หลักสูตร ผู้ควบคุมดูแลวินิพนธ์ของมหาจุฬา รุ่น ๑
- หลักสูตรการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ ๒๒ สถาบันพระปกเกล้า
- หลักสูตรสร้างเสริมความตระหนักรู้ด้านสิทธิมนุษยชน สำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ ๑ สำนักคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ผลงานทางวิชาการ

- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา (๒๕๕๗). “การพัฒนาเชิงพุทธเพื่อจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลในจังหวัดนนทบุรี”. วารสารศาลรัฐธรรมนูญ ปีที่ ๑๖ เล่มที่ ๔๗ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๗
- อุบลวรรณ ภาวนานันท์, ศรีณย์ กอสนาน, และ ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา (กำลังดำเนินการ, ๒๕๕๗). (โครงการวิจัยต่อยอด) โครงการทดลองโปรแกรมฝึกอบรมปัจจัยทางจิตวิทยาเพื่อพัฒนาความสำเร็จการประกอบธุรกิจสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดย่อมไทยประเภทที่พัก
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา (กำลังดำเนินการ, ๒๕๕๗) “รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมปลอดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา”
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา (กำลังดำเนินการ, ๒๕๕๘) “สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขในการดำเนินงานตามนโยบายทวงคืนผืนป่า” ของประเทศไทย

- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา เอกสารประกอบการสอน “การจัดการสิ่งแวดล้อม”
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา หนังสือ “พฤติกรรมองค์การ”
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา หนังสือ “ระเบียบวิธีวิจัยเบื้องต้นทางสังคมศาสตร์”
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา หนังสือ “ปรัชญาการเมือง”
- ฐิริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา หนังสือ “เอกสารประกอบการสอน พฤติกรรมองค์การ”